

БЕЛОРУССКИЙ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
УНИВЕРСИТЕТ

ЖУРНАЛ
БЕЛОРУССКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

ФИЛОЛОГИЯ

ЧАСОПІС
БЕЛАРУСКАГА ДЗЯРЖАЎНАГА ЎНІВЕРСІТЭТА

ФІЛАЛОГІЯ

JOURNAL
OF THE BELARUSIAN STATE UNIVERSITY

PHILOLOGY

Издается с января 1969 г.
(до 2017 г. – под названием «Веснік БДУ.
Серыя 4, Філалогія. Журналістыка. Педагагіка»)

Выходит три раза в год

1

2024

МИНСК
БГУ

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Главный редактор **ПРИГОДИЧ Н. Г.** – доктор филологических наук, профессор; профессор кафедры белорусского языкознания филологического факультета Белорусского государственного университета, Минск, Беларусь.
E-mail: prigodichNG@bsu.by

**Заместители
главного редактора** **ГОНЧАРОВА-ГРАБОВСКАЯ С. Я.** – доктор филологических наук, профессор; профессор кафедры русской литературы филологического факультета Белорусского государственного университета, Минск, Беларусь.
E-mail: goncharova_s@tut.by
РОВДО И. С. – доктор филологических наук, профессор; заведующий кафедрой русского языка филологического факультета Белорусского государственного университета, Минск, Беларусь.
E-mail: rovdais@bsu.by

**Ответственный
секретарь** **ЕФИМОВА Н. В.** – кандидат филологических наук; доцент кафедры белорусского языкознания филологического факультета Белорусского государственного университета, Минск, Беларусь.
E-mail: natallia.janienka@gmail.com

- Аллинёль К.* Гренобльский университет 3 им. Стендаля, Гренобль, Франция.
Бутырчик А. М. Белорусский государственный университет, Минск, Беларусь.
Важник С. А. Белорусский государственный университет, Минск, Беларусь.
Воевода Е. В. Московский государственный институт международных отношений, Москва, Россия.
Володина Т. В. Институт искусствоведения, этнографии и фольклора им. Кондрата Крапивы Центра исследований белорусской культуры, языка и литературы Национальной академии наук Беларуси, Минск, Беларусь.
Волочко А. М. Национальный институт образования, Минск, Беларусь.
Волюнец Т. Н. Белорусский государственный университет, Минск, Беларусь.
Гладкова Г. Карлов университет, Прага, Чехия.
Дубинко С. А. Белорусский государственный университет, Минск, Беларусь.
Золтан А. Будапештский университет им. Лоранда Этвёша, Будапешт, Венгрия.
Колер Г.-Б. Ольденбургский университет им. Карла фон Осецкого, Ольденбург, Германия.
Кречмер А. Венский университет, Вена, Австрия.
Лебединский С. И. Белорусский государственный университет, Минск, Беларусь.
Мечковская Н. Б. Белорусский государственный университет, Минск, Беларусь.
Поплавская Т. В. Минский государственный лингвистический университет, Минск, Беларусь.
Саверченко И. В. Институт литературоведения им. Янки Купалы Центра исследований белорусской культуры, языка и литературы Национальной академии наук Беларуси, Минск, Беларусь.
Саевич М. Государственный университет имени Марии Кюри-Склодовской, Люблин, Польша.
Синькова Л. Д. Белорусский государственный университет, Минск, Беларусь.
Стариченок В. Д. Белорусский государственный педагогический университет им. Максима Танка, Минск, Беларусь.
Тараненко А. А. Институт языковедения им. А. А. Потебни Национальной академии наук Украины, Киев, Украина.
Хаустович Н. В. Варшавский университет, Варшава, Польша.
Хентшель Г. Ольденбургский университет им. Карла фон Осецкого, Ольденбург, Германия.
Хмельницкий Н. Н. Белорусский государственный университет, Минск, Беларусь.
Цзян Цюнь Даляньский политехнический университет, Далянь, Китай.
Чеховский Г. К. Белорусский государственный университет, Минск, Беларусь.
Шешкен А. Г. Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова, Минск, Россия.

РЭДАКЦЫЙНАЯ КАЛЕГІЯ

- Галоўны рэдактар** **ПРЫГОДЗІЧ М. Р.** – доктар філалагічных навук, прафесар; прафесар кафедры беларускага мовазнаўства філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, Мінск, Беларусь.
E-mail: prigodichNG@bsu.by
- Намеснікі галоўнага рэдактара** **ГАНЧАРОВА-ГРАБОЎСКАЯ С. Я.** – доктар філалагічных навук, прафесар; прафесар кафедры рускай літаратуры філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, Мінск, Беларусь.
E-mail: goncharova_s@tut.by
РОЎДА І. С. – доктар філалагічных навук, прафесар; загадчык кафедры рускай мовы філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, Мінск, Беларусь.
E-mail: rovdos@bsu.by
- Адказны сакратар** **ЯФІМАВА Н. В.** – кандыдат філалагічных навук; дацэнт кафедры беларускага мовазнаўства філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, Мінск, Беларусь.
E-mail: natallia.janienka@gmail.com
- Алінэль К.* Грэнобльскі ўніверсітэт 3 імя Стэндаля, Грэнобль, Францыя.
Бутырчык Г. М. Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, Беларусь.
Важнік С. А. Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, Беларусь.
Валодзіна Т. В. Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя Кандрата Крапівы Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, Мінск, Беларусь.
Валочка Г. М. Нацыянальны інстытут адукацыі, Мінск, Беларусь.
Валынец Т. М. Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, Беларусь.
Ваявода А. У. Маскоўскі дзяржаўны інстытут міжнародных адносін, Масква, Расія.
Генчэль Г. Альдэнбургскі ўніверсітэт імя Карла фон Асецкага, Альдэнбург, Германія.
Гладкава Г. Карлаў універсітэт, Прага, Чэхія.
Дубінка С. А. Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, Беларусь.
Золтан А. Будапешцкі ўніверсітэт імя Лоранда Этвёша, Будапешт, Венгрыя.
Колер Г.-Б. Альдэнбургскі ўніверсітэт імя Карла фон Асецкага, Альдэнбург, Германія.
Крэчмер А. Венскі ўніверсітэт, Вена, Аўстрыя.
Лебядзінскі С. І. Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, Беларусь.
Мячкоўская Н. Б. Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, Беларусь.
Паплаўская Т. В. Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт, Мінск, Беларусь.
Саверчанка І. В. Інстытут літаратуразнаўства Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, Мінск, Беларусь.
Саевіч М. Дзяржаўны ўніверсітэт імя Марыі Кюры-Складоўскай, Люблін, Польшча.
Сінькова Л. Д. Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, Беларусь.
Старычонак В. Д. Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка, Мінск, Беларусь.
Тараненка А. А. Інстытут мовазнаўства імя А. А. Патабні Нацыянальнай акадэміі навук Украіны, Кіеў, Украіна.
Хаўстовіч М. В. Варшаўскі ўніверсітэт, Варшава, Польшча.
Хмяльніцкі М. М. Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, Беларусь.
Цзян Цюнь Далянскі політэхнічны ўніверсітэт, Далян, Кітай.
Чахоўскі Г. К. Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, Беларусь.
Шэшкен А. Г. Маскоўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя М. В. Ламаносава, Масква, Расія.

EDITORIAL BOARD

Editor-in-chief **PRYHODZICH M. R.**, doctor of science (philology), full professor; professor at the department of Belarusian linguistics, faculty of philology, Belarusian State University, Minsk, Belarus.
E-mail: prigodichNG@bsu.by

Deputy editors-in-chief **GONCHAROVA-GRABOVSKAYA S. Y.**, doctor of science (philology), full professor; professor at the department of Russian literature, faculty of philology, Belarusian State University, Minsk, Belarus.
E-mail: goncharova_s@tut.by
ROVDO I. S., doctor of science (philology), full professor; head of the department of Russian language, faculty of philology, Belarusian State University, Minsk, Belarus.
E-mail: rovdos@bsu.by

Executive secretary **JAFIMAVA N. V.**, PhD (philology); associate professor at the department of Belarusian linguistics, faculty of philology, Belarusian State University, Minsk, Belarus.
E-mail: natallia.janienka@gmail.com

- Allignol C.* Stendhal University Grenoble 3, Grenoble, France.
Butyrchik G. M. Belarusian State University, Minsk, Belarus.
Chahouski G. K. Belarusian State University, Minsk, Belarus.
Dubinko S. A. Belarusian State University, Minsk, Belarus.
Gladkova H. Charles University, Prague, Czech.
Hentschel G. Carl von Ossietzky University of Oldenburg, Oldenburg, Germany.
Jiang Qun Dalian Polytechnic University, Dalian, China.
Khaustovich M. V. University of Warsaw, Warsaw, Poland.
Khmalnitski M. M. Belarusian State University, Minsk, Belarus.
Kohler G.-B. Carl von Ossietzky University of Oldenburg, Oldenburg, Germany.
Kretschmer A. University of Vienna, Vienna, Austria.
Lebedinskiy S. I. Belarusian State University, Minsk, Belarus.
Mechkovskaya N. B. Belarusian State University, Minsk, Belarus.
Poplavskaya T. V. Minsk State Linguistic University, Minsk, Belarus.
Sajewicz M. Maria Curie-Skłodowska University, Lublin, Poland.
Saverchanka I. V. Institute of Literature Researchers of the Center for Belarusian Culture, Language and Literature Research of the National Academy of Sciences of Belarus, Minsk, Belarus.
Sheshken A. G. Lomonosov Moscow State University, Moscow, Russia.
Sin'kova L. D. Belarusian State University, Minsk, Belarus.
Starichenok V. D. Belarusian State Pedagogical University named after Maxim Tank, Minsk, Belarus.
Taranenko A. A. A. A. Potebnya Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
Valochka H. M. National Institute of Education, Minsk, Belarus.
Valodzina T. V. Kandrat Krapiva Institute of Arts Studies, Ethnography and Folklore of the Center for the Belarusian Culture, Language and Literature Research of the National Academy of Sciences of Belarus, Minsk, Belarus.
Vazhnik S. A. Belarusian State University, Minsk, Belarus.
Voevoda E. V. Moscow State Institute of International Relations, Moscow, Russia.
Volynets T. M. Belarusian State University, Minsk, Belarus.
Zoltan A. Eötvös Loránd University of Budapest, Budapest, Hungary.

ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

ЛИТЕРАТУРАЗНАЎСТВА

LITERARY RESEARCH

УДК 821.112.2.09(092)

ПОЭТИКА ДЕКАДАНСА В ЦИКЛЕ С. ГЕОРГЕ «АЛЬГАБАЛ»

Ю. Г. КУРИЛОВ¹⁾

¹⁾Белорусский государственный университет, пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, Беларусь

На материале цикла стихотворений С. Георге «Альгабал» раскрыты особенности ранней лирики немецкого поэта. Показано, что для цикла определяющим является декадентское мироощущение на содержательном и формальном уровнях. Проиллюстрированы основные темы и лейтмотивы в цикле: противопоставление естественного и иллюзорного начал, редукция жизни к феномену искусства, единство красоты и смерти. В исследуемых стихотворениях выявлены различные нереалистические стили рубежа XIX–XX вв.: импрессионизм служит для символизации эмоций посредством концентрации цвета и подчеркнуто фрагментарной техники развертывания поэтического высказывания; эстетизм выражается в абсолютизации роли искусства, воспевании элитарности и исключительности, эскапистской тенденции и создании особой концепции героя, для которого красота – смысл жизни; неоромантическая тяга к иррациональному, фантастическому и экзотическому элементам кристаллизуется в образе исключительной личности; формируется символистская поэтика, намекающая на трансцендентную реальность. Установлены смыслообразующая роль ритмических и фонетических особенностей и их связь с лексико-семантическим уровнем, а также важная функция рифмы, которая проясняет скрытые вербальные отношения.

Ключевые слова: искусство для искусства; декаданс; импрессионистский стиль; неоромантизм; символистская поэтика; форма.

Образец цитирования:

Курилов ЮГ. Поэтика декаданса в цикле С. Георге «Альгабал». *Журнал Белорусского государственного университета. Филология*. 2024;1:5–14.
EDN: UKMSYX

For citation:

Kurylau YuG. The poetics of decadence in S. George's «Algalbal» cycle. *Journal of the Belarusian State University. Philology*. 2024; 1:5–14. Russian.
EDN: UKMSYX

Автор:

Юрий Геннадьевич Курилов – кандидат филологических наук, доцент; доцент кафедры немецкого языкознания филологического факультета.

Author:

Yury G. Kurylau, PhD (philology), docent; associate professor at the department of German linguistics, faculty of philology.
jura87@tut.by

ПАЭТЫКА ДЭКАДАНСУ Ё ЦЫКЛЕ С. ГЕОРГЕ «АЛЬГАБАЛ»

Ю. Г. КУРЫЛАЎ^{1*}

^{1*}Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, пр. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь

На матэрыяле цыкла вершаў С. Георге «Альгабал» раскрыты асаблівасці ранняй лірыкі нямецкага паэта. Паказана, што для цыкла вызначальным з'яўляецца дэкадэнцкае светаадчуванне на змястоўным і фармальным узроўнях. Праілюстраваны асноўныя тэмы і лейтматывы ў цыкле: супрацьпастаўленне натуральнага і ілюзорнага пачаткаў, рэдукцыя жыцця да феномена мастацтва, адзінства прыгажосці і смерці. У вершах цыкла выяўлены розныя нерэалістычныя стылі мяжы XIX–XX стст.: імпрэсіянізм служыць для сімвалізацыі эмоцый пры дапамозе канцэнтрацыі колеру і падкрэслена фрагментарнай тэхнікі разгортвання паэтычнага выказвання; эстэтызм адлюстроўваецца ў абсалютызацыі ролі мастацтва, усаўленні элітарнасці і выключнасці, эскапіскай тэндэнцыі і стварэнні асаблівай канцэпцыі героя, для якога прыгажосць – сэнс жыцця; неарамантычная цяга да ірацыянальнага, фантастычнага і экзатычнага элементаў крышталізуецца ў вобразе выключнай асобы; фарміруецца сімвалістычная паэтыка, якая намякае на трансцэндэнтную рэальнасць. Вызначаны сэнсаўтваральная роля рытмічных і фанетычных асаблівасцей і іх сувязь з лексіка-семантычным узроўнем, а таксама важная функцыя рыфмы, якая праясняе скрытыя вербальныя адносіны.

Ключавыя словы: мастацтва дзеля мастацтва; дэкаданс; імпрэсіянісцкі стыль; неарамантызм; сімвалістычная паэтыка; форма.

THE POETICS OF DECADENCE IN S. GEORGE'S «ALGABAL» CYCLE

Yu. G. KURLAU^a

^aBelarusian State University, 4 Niezaliezhnasci Avenue, Minsk 220030, Belarus

Based on the material of the cycle of poems «Algabal» by S. George, an attempt to reveal the features of the early lyric poetry of the German poet is made. It is shown that the decadent view on the substantive and formal levels is determining for the cycle. The main themes and leitmotifs illustrated in the cycle are the opposition of the natural and the illusory, the reduction of life to the phenomenon of art, the unity of beauty and death. In the studied poems various non-realistic styles of the turn of the 19th–20th centuries are revealed: impressionism serves to symbolise emotions through the concentration of colour and the emphatically fragmentary technique of developing a poetic statement; aestheticism is manifested in the absolutisation of the role of art, the glorification of elitism and exclusivity, the escapist tendency and the creation of a special concept of the hero, for whom beauty is the meaning of life; the neo-romantic craving for the irrational, fantastic and exotic elements crystallises in the image of an exceptional personality; symbolist poetics takes shape, hinting at a transcendent reality. The meaning-forming role of rhythmic and phonetic features and their connection with the lexico-semantic level, as well as the special function of rhyme, which clarifies hidden verbal relations, are established.

Keywords: art for art's sake; decadence; impressionistic style; neo-romanticism; symbolist poetic style; form.

Введение

Стефан Антон Георге (*Stefan Anton George*, 1868–1933) – выдающийся немецкий поэт, в творчестве которого отразились художественные поиски декаданса и модернизма и преломились различные интроспективно-субъективистские стили рубежа XIX–XX вв. Он стал ключевой фигурой символистского движения в Германии и вернул немецкой поэзии общемировое значение, продолжив традиции Ф. Гёльдерлина, И. В. Гёте, Новалиса и Ф. Ницше. Благодаря С. Георге и его переводам по-немецки звучали сборник Ш. Бодлера «Цветы зла», поэма Данте «Божественная комедия», сонеты У. Шекспира, стихотворения С. Малларме, П. Верлена, А. Рембо, Э. Верхарна, А. Вервея, Д. Г. Россетти, Дж. Рёскина и других знаковых европейских поэтов.

В начале творческого пути С. Георге пишет стихотворения в рамках концепции «искусство для искусства» (фр. *l'art pour l'art*) и испытывает значительное влияние французского символизма, в особенности эстетических позиций С. Малларме и поэтических откровений П. Верлена. Первый становится для немецкого символиста примером поэта-мага, или поэта-пророка (нем. *Seherdichter*), для которого творчество – сакральное действие. Сборник Ш. Бодлера «Цветы зла» воодушевляет начинающего поэта

на написание цикла «Альгабал» («Algabal», 1892), который является объектом исследования в настоящей статье. Однако не стоит забывать и о не менее важном влиянии, которое оказали на С. Георге немецкий романтизм (особенно художественные поиски Новалиса), философия А. Шопенгауэра, творчество и теоретические работы Р. Вагнера, а также ницшеанские идеи. Поэтому показательной представляется следующая мысль французского исследователя К. Давида: «Георге на окольных французских путях вновь отыскал традицию своей страны»¹ [1, S. 51].

С. Георге – не только один из главных немецкоязычных поэтов рубежа XIX–XX вв., но и крупнейший теоретик символистского движения в Германии. Свои взгляды он излагает в журнале «Листы для искусства» («Blätter für die Kunst»): «Этот журнал предназначен для закрытого круга читателей, избранных самим издателем» (цит. по [2, S. 1]). В многочисленных эссе С. Георге конкретизирует свое мнение относительно поэзии в частности и искусства в целом. Например, в эссе «О поэзии» («Über Dichtung», 1894) символист постулирует первостепенную важность формы: «Не смысл определяет ценность поэзии (в этом случае она бы была своего рода ученостью), а форма, т. е. не нечто поверхностное и внешнее, а глубоко волнующее размером и звучанием, которые всегда отличали самобытных мастеров слова от писателей второго эшелона» [3, S. 85]. Для С. Георге форма является не чем-то внешним и второстепенным, а истоком и руслом поэтического высказывания, его «внутренним ритмом» [3, S. 68]. Немецкий новатор характеризует высокую поэзию так: «Ценность поэзии не определяется отдельными, пусть даже удачными находками в строке, строфе или больших частях... Соположение. Связи отдельных частей. Высокая поэзия отличается обязательной последовательностью, когда одно вытекает из другого» [3, S. 85]. Для С. Георге настоящее стихотворение – неделимое целое, где все компоненты упорядочены и приведены в строгое соответствие требованиям высокого искусства. Однако эти законы не ограничивают фантазию мастера: «Самый строгий критерий – это также высшая свобода» [3, S. 86].

Творчество С. Георге – значительный феномен в европейской литературе рубежа XIX–XX вв., поэтому поэзия вождя символистского движения достаточно полно изучена в западном литературоведении. К лирике С. Георге обращались известные европейские ученые: К. Давид, Э. Морвиц, Ф. Гундольф, В. Браунгарт, Т. Карлауф, К. Кауфман, К. Клункер, Э. Остеркамп и др. В белорусском и российском литературоведении поэзия С. Георге остается малоизученным феноменом, хотя ее актуальность подтверждена многочисленными переводами В. М. Летучего, Н. Г. Пилявского, В. И. Иванова, В. Я. Брюсова, А. А. Биска, С. Э. Радлова, В. Г. Куприянова, А. А. Штейнберга, В. А. Эльснера и С. А. Литвак.

В настоящей статье анализируется один из ранних циклов С. Георге «Альгабал», который стал вехой в европейской литературе рубежа XIX–XX вв. Обращение к ранней лирике немецкого символиста и неоромантика позволяет уточнить художественную парадигму декаданса, в контексте которой можно полнее исследовать творческую эволюцию корифеев немецкоязычной поэзии Р. М. Рильке, Г. фон Гофманстала и Г. Тракля, а также провести концептуальные параллели с белорусской и русской литературой.

Материалы и методы исследования

Распространенным методом изучения поэзии С. Георге стал биографический подход, который применен в хрестоматийных исследованиях Э. Морвица «Комментарий к творчеству Стефана Георге» [4] и Т. Карлауфа «Стефан Георге: открытие харизмы» [5]. Несомненно, биографические подробности не могли не отразиться в поэзии С. Георге, однако абсолютизация этого метода приводит к явному упрощению: «Некоторые люди думали, что они глубже смогут понять замысел писателя, если разыщут в цикле определенных людей и конкретную местность. Но в поэзии невозможно не уклоняться от прямых отсылок к прототипам и прообразам ландшафтов: в искусстве происходит такая трансформация, при которой реальные объекты становятся неважными даже для самого творца, а любого другого скорее запутают, нежели поведают ему нечто важное» [6, S. 7]. Исследование К. Давида «Стефан Георге. Его поэтическое творчество» [1] заметно отличается от упомянутых работ. Ученый рассматривает поэтические циклы С. Георге, в том числе цикл «Альгабал», через призму биографического подхода, однако стремится к более полному охвату творческой эволюции, поэтому применяет историко-контекстуальный и герменевтический методы.

В зарубежном литературоведении сформировался большой пласт работ, в которых творчество поэта изучалось в связи с деятельностью круга Георге (нем. *George-Kreis*). К ним относятся исследования К. Клункера «Таинственная Германия. О Стефане Георге и его круге» [7], Р. Э. Нортон «Таинственная Германия: Стефан Георге и его круг» [8], М. Риделя «Таинственная Германия: Стефан Георге и братья Штауфенберг» [9] и др. Деятельность С. Георге оказала значительное влияние на общественную жизнь Германии в первой половине XX в., однако в указанных работах делается чрезмерный акцент на социокультурных и политических аспектах.

¹Здесь и далее, если не указано иное, перевод наш. – Ю. К.

Х. Э. Фалетти [10] и Э. Бласс [11] изучали раннюю лирику С. Георге, в том числе цикл «Альгабал», с точки зрения стиливого плюрализма. В работах В. Браунгарта [12] и Э. Остеркампа [13] исследуется поздняя поэзия С. Георге в контексте ритуального символизма. К религиозному прочтению стихотворений С. Георге обратились современные литературоведы, статьи которых были опубликованы в сборнике «Стефан Георге и религия» [14], изданном по итогам международной конференции в Бингене-на-Рейне. Выдающийся философ М. Хайдеггер использовал герменевтический метод при анализе стихотворений С. Георге [15].

В советском и российском литературоведении В. Г. Адмони [16] и Н. С. Павлова [17] исследовали поэзию С. Георге с позиций стиливого плюрализма и выявили черты декадентских стилей в его творчестве. Д. М. Сегал [18] и К. М. Азадовский [19] выбрали компаративистский метод, сравнив лирику С. Георге и русских символистов. Ю. Л. Цветков [20] акцентировал внимание на символистской составляющей в цикле «Год души» («Das Jahr der Seele», 1898). В белорусском литературоведении германист и библиист Г. В. Синоло [21] рассматривала поэзию С. Георге в контексте пасторальной топики. В 2014 г. была защищена кандидатская диссертация, в которой творчество поэта изучалось с точки зрения стиливого плюрализма [22].

Автор настоящей статьи исходит из того, что глубина и синкретизм творчества С. Георге, в том числе цикла «Альгабал», обусловили обращение к комплексной методологии анализа: использованы метод целостного анализа художественного текста, герменевтический и культурно-исторический методы, а также учтены принципы междисциплинарного исследования искусств.

Результаты и их обсуждение

«Альгабал» – ранний цикл С. Георге, одно из самых ярких проявлений декаданса в немецкой лирике. В центре стихотворений, посвященных римскому императору Гелиогабалу, «сказочному королю» Людвигу II Баварскому и поэту Сен-Полу-Ру, находится образ эксцентричного и жестокого юноши, который в своем божественном танце решил установить особую версию восточного солярного культа. Таинственная фигура ребенка на троне, как отмечает Ф. Риннер, «стала символом для воззрений юного Георге» [23, S. 140].

Марк Аврелий Антонин Гелиогабал – предпоследний правитель из династии Северов, известный и под более поздним арабизированным именем Альгабал. О жизни императора и его четырехлетнем правлении можно узнать из жизнеописаний Элия Лампридия, Диона Кассия, Геродиана, Светония и других римских историков, в которых достоверные сведения переплетаются с сомнительными пересказами и легендами. Скрупулезный анализ этих источников не только не является целью статьи, но и представляется практически неосуществимым из-за объемного и противоречивого материала. Тем не менее выделяются ключевые характеристики последнего Антонина, относительно которых историки оказываются единодушными: расточительность и любовь к роскоши, эксцентричные поступки и жестокость, беззащитный гедонизм и эсхатологические настроения, полный дилетантизм в управлении государством и отсутствие интереса к политической жизни, культовое мышление и увлечение искусством.

С. Георге опирался на исторические и полупоэтичные сведения при написании своего раннего цикла. К. Давид проанализировал стихотворения немецкого символиста и перечислил разнообразные отсылки к трудам Элия Лампридия, Диона Кассия и Светония (например, отношения Альгабала с Александром Севером, погребение гостей под лепестками роз, женитьба императора на деве-весталке, планирование суицида [1, S. 83–85]). Однако перед читателями предстает не Гелиогабал в понимании Светония или Элия Лампридия, а образ, который был освобожден от симулякра историографии, герой, превративший собственную жизнь в акт искусства и даже своего рода священнодействие, император, растворявшийся в божественном танце, так как ему претил римский «дух тяжести»: «Я бы поверил только в такого Бога, который умел бы танцевать. И когда я увидел своего демона, я нашел его серьезным, веским, глубоким и торжественным: это был дух тяжести, благодаря ему все вещи падают на землю» [24, с. 435].

Цикл «Альгабал» состоит из трех частей: микроциклов «В подземном царстве» («Im Unterreich»), «Дни» («Tage») и «Воспоминания» («Andenken»). В первом стихотворении «Хвастая богатством одежаний...» («Ihr hallen prahlend in reichem gewande...»), созданном под влиянием произведения Ш. Бодлера «Парижский сон», описывается творение искусственного мира, в котором единственным властелином является художник-творец: *Ihr hallen prahlend in reichem gewande / Wisst nicht was unter dem fuss euch ruht – / Den meister lockt nicht die landschaft am strande / Wie jene blendend im schoosse der flut* [25, S. 90] ‘Хвастая богатством одежаний / Не узнаете – таится под ногами / Царство что его одно лишь манит / Больше чем восходы с берегами’² [26, с. 66].

Итак, в первых строфах вырисовывается панорамная картина царства, которое как будто только формируется, когда Альгабал осматривает свои владения, заклиная их. Пожалуй, эту ситуацию (она будет

²Здесь и далее орфографические и пунктуационные особенности оригинальных и переводных текстов сохранены.

воспроизводиться в цикле еще не раз) С. Георге позаимствовал из описаний Элия Лампридия: «Выстроил он и очень высокую башню и поместил внизу, перед собой, золотые, украшенные драгоценными камнями плиты, чтобы броситься вниз; он говорил, что и смерть его должна быть драгоценной и роскошно обставленной: пусть говорят, что никто не погиб так, как он»³. Поэт подчеркивает элитарный и эстетский характер созданного мира, куда привносится яркое сияние драгоценных камней, вводит в поэтическое пространство титул мастера и оппозицию *мастер – толпа*: *Den meister lockt nicht die landschaft am strande* [25, S. 90] ‘Мастера не привлекает морское побережье’. Неприятие мастером повседневности становится залогом появления оппозиции *гора – равнина*. Гора – сакральный топос, где происходит диалог земного и небесного миров, а равнина – профанное пространство подданных императора. Отмеченное неоромантическое устремление, в котором выражена исключительность гения, является смысловым вектором императора.

В следующих стихотворениях микроцикла продолжается конструирование искусственного мира, причем поэт описывает не предметы, а цветовые впечатления. Например, в стихотворении «В зале желтого сиянья... небосклон...» («*Der saal des gelben gleisses und der sonne...*») доминирующим оказывается желтый цвет, который ассоциативно связывает образ императора с солнцем: *Platten goldnen ziegel / Und an der erde breite löwenhäute / Nur nicht des Einen scharfen blick zu blenden / Vermag die stechend grelle weltenkrone* [25, S. 93] ‘Гладкая золотая черепица, / И на земле огромные львиные шкуры, / И только Его ясный взор / Не могла ослепить пылающая [яркая, кричащая] корона миров’. Слова «солнце», «золотой» и «львиная шкура» заключают в себе значения исключительности и недоступности, которые выступают в качестве смысловых пластов, соединяющихся в главном символическом образе стихотворения – образе короны миров. В нем кристаллизуется неоромантическая тяга к неведомым и непознанным мирам. Это отношение роднит Альгабала с главным героем романа Ж. К. Гюисманса «Наоборот», утверждавшим следующее: «Природа, в сущности, – узкий специалист, замкнувшийся в своей области. Или, может быть, она – мелкий лавочник, навязывающий свой товар. И все в ней – скудная лесостепная торговля или скучные горные и морские общества!» [27, с. 12]. Альгабал декларирует превосходство человеческого духа над грубой природой, и искусственная действительность герметично отделяется от повседневности.

Цветовая гамма третьего стихотворения микроцикла «Бледные цветы цветут в покоях смежных...» («*Daneben war der raum der blassen helle...*») совершенно иная, так как здесь доминирует белый цвет: *der blassen helle* ‘бледного свечения’, *weißes licht* ‘белый свет’, *weissen glanz* ‘белый блеск’, *gebleichter felle* ‘отбеленная шерсть’, *wolke* ‘облако’, *schwanenfedern* ‘перья лебедей’, *wie das eis* ‘как снег’. Однако в заключительной строфе вновь проявляется страсть к ярким оттенкам: *Für jede zier die freunden farbenstrahlen: / Aus blitzendem und blinderem metall. / Aus elfenbein und milchigen opalen. / Aus demant alabaster und kristall. / Und perlen!* [25, S. 95] ‘Для каждой красоты – теплые лучи цветов: / Из сверкающего и ослепляющего металла, / Из слоновой кости и молочных опалов, / Из диаманта, алебастра и хрусталя. / И жемчужины!’. Подобная тяга к нестандартным цветовым обозначениям и желание запечатлеть ускользающие мгновения сигнализируют об отчетливом присутствии импрессионистской техники в цикле «Альгабал».

Последнее стихотворение микроцикла «Я сад возвел – ему чужда нужда...» («*Mein garten bedarf nicht luft und nicht wärme...*») – одно из ключевых не только в исследуемом цикле, но и во всей ранней лирике С. Георге: *Mein garten bedarf nicht luft und nicht wärme. / Der garten den ich mir selber erbaut / Und seiner vögel leblose schwärme / Haben noch nie einen frühling geschaut* [25, S. 96] ‘Я сад возвел – ему чужда нужда / Согреться солнцем воздухом дышать / И омертвевших птиц в нем никогда / Сиятельной весне не воскрешать’ [26, с. 71].

В финальных строфах первого микроцикла иссякает поток изящных образов и ярких цветовых обозначений, подземное царство Альгабала окрашивается в подчеркнуто мрачные тона и создается гнетущая атмосфера. В первых строках постулируется закрытость этого места и его недоступность для непосвященных: *Der garten den ich mir selber erbaut* [25, S. 96] ‘Сад, который я разбил только для себя’. Далее поэт последовательно обрисовывает топографические контуры антимира: *vögel leblose schwärme* ‘птиц мертвых стаи’; *Von kohle die stämme. Von kohle die äste* ‘Корни в саже. Ветви в саже’; *Ein grauer schein aus verborgener höhle / Verrät nicht wann morgen wann abend naht* ‘Серое свечение из потаенной пещеры / Делает неразличимыми утро и вечер’. Сад Альгабала становится вотчиной декаданса, где обитают стаи мертвых птиц, которые никогда не встречали весну.

Апофеозом происходящего выступает черный цветок (*dunkle große schwarze blume* ‘темный большой черный цветок’), который появляется в последней строфе стихотворения. Он воплощает то ли гимн аристократизму, то ли тотальное отрицание реальности, то ли констатацию невозможности познать мир. Возможно, это сознательное противопоставление голубому цветку как символу романтического томления.

³Жизнеописание августов. XVII. Антонин Гелиогабал // История Древнего Рима : сайт. URL: <https://ancientrome.ru/antlitrt.htm?a=1475001700> (дата обращения: 04.07.2023).

Однако С. Георге может идти и по стопам С. Малларме, который пытался «запечатлеть прощальным взглядом немое отсутствие, разлитое в уединении»⁴. Тотальное отрицание делает вещи глубже, безмерно расширяя смысловые пласты. Таким образом, пустота (небытие) у С. Георге, как и у других символистов, может из разрушительного понятия становиться созидательным: черный цветок, по мнению Ф. Гундольфа, оказался «темным утверждением еще неподвластной, непостижимой силы» [28, S. 86], а поэт, как подчеркнул переводчик георгеанских циклов и культуролог Н. Г. Пилявский, говорит о «странной возможности черпать из этого провала веру, пересекать небытие с гордо поднятым флагом» [26, с. 125].

Если первый микроцикл посвящен формированию искусственного мира и пассивному созерцанию поэтических ландшафтов, то второй микроцикл «Дни» становится ареной императора, который своими действиями утверждает законы чистого искусства. В этом отношении показательным является стихотворение «Когда свечение на зубцах фасадных...» («Wenn um der zinnen kupferglühe hauben...»), в котором вновь устанавливается связь императора с солнцем: *Um alle giebel erst die sonne wallt / Und kühlung noch in höfen von basalt / Dann warten auf den kaiser seine tauben* [25, S. 98] ‘Вокруг всех фронтонов странствует солнце, / И прохлада еще во дворах из базальта. / Ждут кайзера его голуби’. Оно отличается от стихотворений первого микроцикла наличием сюжета. Ранним утром Альгабал покидает свои покои, для того чтобы покормить голубей. Неожиданно появляется слуга лидиец и невольно прогоняет птиц, тем самым нарушая покой императора. Произведение заканчивается самоубийством лидийца и приказом Альгабала выгравировать имя слуги на винном бокале.

Стихотворение «Об пол кубок...» («Becher am Boden...») выделяется на фоне остальных явной семантизацией ритма: *Becher am boden. / Lose geschmeide. / Frauen dirnen / Schlanke schenken / Müde sich senken. / Ledig die lende / Busen und hüfte. / Um die stirnen / Der kränze rest* [25, S. 103–104] ‘Об пол кубок · / Девки · вязь / Украшений шатких · / Нежность лодыжек / Скользящих ниже · / Ляжки · постели · / Бедра устали · / Цветов остатки / По лбу венец’ [26, с. 78].

Дион Кассий и Элий Лампридий подробно и с явным осуждением описывали различные эксцентричные и жестокие выходки Гелиогабала. Одна из этих сомнительных по достоверности историй легла в основу стихотворения С. Георге «Об пол кубок...» и картины английского художника Л. Альма-Тадемы «Розы Гелиогабала». Согласно легенде император приказал обрушить на гостей такое невероятное количество лепестков роз, что все приглашенные задохнулись. В стихотворении продолжается развитие типично декадентской темы, но интерес представляет не само наличие ассоциативной связи красоты и смерти, а специфика ее выражения на уровне формы.

С. Георге передает на ритмическом уровне состояние опьянения, эйфории и упоения красотой. Короткие строки с произвольной рифмовкой состоят из двух преимущественно хореических. Ритмический рисунок в первых двух строфах отображает медленное и прерывистое течение поэтической мысли, а фрагментарная структура усиливает ощущение неуверенности и потерянности. В третьей и четвертой строфах усеченные смысловые конструкции передают решительность императора во время осуществления замысла. Импрессионистское мировидение раскрывается здесь во всей полноте (перечисление с помощью назывных предложений, фрагментарность, подчеркнуто нелинейное повествование и отсутствие сюжета в традиционном понимании). Возможно, выявленная ассоциативная техника предвосхищает некоторые приемы литературы потока сознания.

В стихотворении «Об пол кубок...» также происходит семантизация рифмы. Интересно, что рифмующиеся пары располагаются произвольно. При этом стихотворение разбивается на две части по 14 строк, а рифмующиеся пары располагаются непоследовательно, что дополнительно подчеркивает фрагментарность художественного пространства и спутанное сознание Альгабала. Однако связи возникают внутри рифмующихся пар, что замечательно иллюстрирует эстетические взгляды С. Георге: «Рифма – пустая словесная игра, если между рифмованными парами нет внутренней связи» [3, S. 85]. Хорошим примером оказывается рифма *rest – fest* ‘отдых – праздник’. Показательно, что существительное *rest* связано не только со словом *fest*, но и с лексемой *ende* ‘конец’: *ende das fest* ‘окончание – празднование’. В контексте исследуемого стихотворения в частности и цикла «Альгабал» в целом на первый план выходит следующее значение: конец – прекрасная смерть, так как в мире декаданса все подчиняется законам чистого искусства и выбирает нетривиальный уход из жизни. Существительное *rest*, расположенное в девятой строке, оказывается своего рода предзнанием, которое становится очевидным при повторном прочтении. В итоге формируется последовательность отдых – праздник – смерть.

Концептуально важными примерами оказываются рифмы *regnen – segnen* ‘идет дождь – одарять’, *liebkosen – rosen* ‘ласкать – розы’. Интересно, что в этом случае взаимодействия происходят не только между рифмующимися словами, но и между отдельными рифмами: идет дождь, который одаряет и благословляет, ведь не капли воды падают на земли, а лепестки роз, ласкающие мертвых. Посредством этой

⁴Линкова Я. С. Символ в поэзии Стефана Малларме : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.01.03. М., 2006. С. 13.

замены пространство поэтического мира преобразуется и освобождается от гнета причинно-следственных связей. Розы у С. Георге не играют роль *deus ex machina* (как в финальных сценах трагедии И. В. Гёте «Фауст»), а органично вплетаются в реальность Альгабала и становятся символом не жизни, а смерти в духе эстетизма. Но рифма *leben – begraben* ‘освежать – погребать’ открывает новую перспективу: розы не только хоронят (ласкают) мертвых, но и обновляют (освежают) души. Тем самым эти цветы, как древнегреческий Харон, служат проводником души из одного состояния в другое. Здесь вновь преломляется и заметно усложняется лейтмотив смерти как освобождения.

С. Георге продолжает свои эксперименты и в стихотворении «Звуки слышу!...» («Schall von oben...»), которое завершает второй микроцикл. Оно состоит из четырех строф с традиционной перекрестной рифмовкой. В плане семантизации формы интересна третья строфа: *Leise triller. verjüngen gesunden. / Laute stösse. mit lachen vergeuden* [25, S. 110] ‘Тихие трели. Омолодившиеся выздоравливают. / Громкие удары. Со смехом теряют’. Здесь смысловые связи возникают не горизонтально, а вертикально, что подчеркивается посредством чередования заглавных и строчных букв: *Leise triller – Laute stösse; verjüngen gesunden – mit lachen vergeuden*. В основе связи в первой паре лежит противопоставление *leise – laute*. Кроме того, контраст усиливается и на звуковом уровне: мягкость (*l, ei, e, i*) и длительность (*l, r*) сменяются твердостью и краткостью (*au, t*). Во второй паре *verjüngen gesunden – mit lachen vergeuden* связь формируется на смысловом уровне, когда омолодившиеся выздоравливают, со смехом сбрасывают груз прожитой жизни и устремляются в детство. Возможно, в этом лейтмотиве, который становится ключевым в третьем микроцикле, С. Георге отсылает к знаменитой триаде Ницше *верблюд – лев – ребенок*, а именно к третьему превращению, так как акт творения подвластен только невинному.

В следующем микроцикле «Воспоминания» Альгабал выражает желание вернуться в детство и одновременно констатирует невозможность этого. Уже в начале цикла подчеркнуто эстетское отношение к миру дает трещину: осколок обычного, «слишком человеческого» камня напоминает императору времена отрочества: *Da lag die kugel auch von murra-stein / Mit der in früher jugend er gespielt. / Des kaisers finger war am tage rein / Wo tränend er sie vor das auge hielt* [25, S. 95] ‘Там лежал мраморный шар, / С которым в детстве он играл. / Палец кайзера днем был чист, / хотя в слезах он рассматривал шар’. В последней части цикла император понимает следующее: *Grosse tage wo im geist ich nur der herr der welten hiess* [25, S. 114] ‘Великими были дни, когда его властелином миров называли’. Показательна рифма *hiess – verliess* ‘называл – оставил’, которая маркирует начало и конец пути Альгабала. Сперва он творил собственную действительность, наслаждаясь каждым мгновением в акте именования, а потом, когда все было создано, император поступил так: *...in der heimat meine tempel ich verliess* [25, S. 114] ‘...на родине свой храм покинул’. В стихотворении «Отрадой слезы поневоле...» («Fern ist mir das blumenalter...») вновь разрабатывается эта тема в духе югендстиля. Детство – царство гармонии, красоты и совершенства, воспоминания о котором гнездятся в сознании лирического героя: *Kommt er wieder mit der meisen / Mit der lerchen erstem Ton? / Wird er neu den juni preisen / Schläft er oder starb erschon?* [25, S. 115] ‘С синицами придет ли он снова / И с жаворонков первым напевом? / Июнь будет ли вновь славословить, / Спит он иль в веках погребен?’.

Последнее стихотворение микроцикла занимает весьма важное место в структуре цикла и имеет название (в отличие от остальных стихотворений, именуемых по первой строке) «Ауспиции» («Vogelschau»). Оно завершает поэтический цикл, выступая в качестве показательного примера синтеза художественных стилей: *Weisse schwalben sah ich fliegen · / Schwalben schnee- und silberweiss · / Sah sie sich im winde wiegen · / In dem winde hell und heiss* [25, S. 123] ‘Белых ласточек ветер / Уносил серебро – / Ветер жарок и светел. / Белоснежно перо’ [26, с. 94].

В первой строфе С. Георге описывает полет ласточек, символизирующих оторванность от земного мира и воспарение в выси чистого искусства. Важную смысловую нагрузку несет преобладание белого цвета (*weisse schwalben* ‘белые ласточки’, *schnee-* ‘снег’, *silberweiss* ‘серебряно-белый’), что подчеркивает чистоту и совершенство поэтического мира. С. Георге также делает акцент на легкости полета: *fliegen – wiegen* ‘лететь – качаться’, *im winde hell und heiß* ‘светло и жарко овеивает ветер’. Отмеченные особенности усиливаются благодаря звуковой инструментровке. Например, аллитерация на *w* (*weiße schwalben, silberweiß, im winde wiegen, in dem winde*) подчеркивает стремительность полетов на фоне абсолютно белого пространства. Ассонанс на *i, ie* (*fliegen, im winde wiegen, sie sich, in dem winde*) усиливает впечатление от застывшего холодного пейзажа. Аллитерация на *l* (*schwalben, fliegen, silberweiß, hell*) акцентирует ощущение непрерывности, мягкости и плавности звукового потока. Можно сказать, что С. Георге таким образом приближается к символистскому мировидению, которое станет определяющим в его самом известном цикле «Год души».

Во второй строфе практически игнорируется фонетический уровень. Здесь С. Георге описывает некую южную страну, где обитают колибри и попугаи. Интерес ко всему экзотическому и необычному был

характерен для неоромантизма. Показательно, что в качестве места действия выбран выдуманный поэтом топоним (*in dem wald der Tusferi* ‘лес Тусфери’), где произрастает множество благоуханных деревьев. Сказочный топоним играет важную роль, так как соединяет неоромантическую тягу к экзотическому и исключительному ландшафтам с сакральным именованием действительности в духе символизма.

В третьей строфе создается подчеркнуто мрачная атмосфера, благодаря чему возникают ассоциации с последним стихотворением первого микроцикла, где расцветает черный цветок. На смену белым ласточкам и экзотическим колибри приходят вороны, галки и ужи, обитающие в темных заколдованных лесах. Эта строфа отличается богатой звуковой инструментровкой, однако повторяются не те звуки, что в первой строфе: ассонансы на *a*, *u* и аллитерация на *r* (*grosse raben, schwarz und dunkelgrau, grunde, verzauberten gehau*). Низкие и сильные, завывающие и раскатистые звуки усиливают чувства тревоги и страха и полностью соответствуют смысловому уровню.

Четвертая строфа, казалось бы, отсылает к первой, так как С. Георге повторяет те же слова, но в ином порядке. Однако происходят значительные изменения на звуковом уровне. Для подтверждения следует сравнить заключительные строки: *In dem winde hell und heiß; In dem winde kalt und klar*. Прилагательные с отчетливо положительным значением и легким звучанием (*hell, heiß*) уступают место нейтральным словам с более тяжелым звучанием (*kalt, klar*). Кроме того, аллитерация на *l* усиливает ощущение непрерывности и отрешенности. Таким образом символизируется переход от юношеского восторга Альгабала во время создания своего мира к рефлексии.

Заключение

С. Георге – выдающийся немецкий поэт рубежа XIX–XX вв., в раннем творчестве которого преломился дух эпохи декаданса на содержательном и формальном уровнях. Писатель последовательно формулировал идеи чистого искусства в многочисленных эссе, а также в журнале «Листы для искусства». Ранние циклы С. Георге стали их ярким воплощением, а также примером синтеза постнатуралистических направлений и течений: символизма, импрессионизма, неоромантизма, эстетизма и югендстиля.

Для поэтического цикла «Альгабал», в центре которого находится образ эксцентричного юноши-императора, решившего перенести восточные религиозные культы на римскую почву, определяющим является дух декадентского мироощущения. Цикл разбит на три части, которые отличаются соотношением лейтмотивов и интроспективно-субъективистских стилей рубежа XIX–XX вв.

В первом микроцикле «В подземном царстве» конструируется закрытая система искусственного мира, где эстетизм выражается в декларируемой исключительности императора, редукции жизни к чисто эстетическому феномену, абсолютизации формальной составляющей и появлении особой концепции героя, находящего смысл жизни в красоте. Здесь значительно влияние импрессионизма, так как С. Георге передает мысли посредством соединения контрастов, при этом концентрация определенного цвета служит для символизации эмоции. Тотальное отрицание, воплощенное в символе черного цветка, с одной стороны, подчеркивает искусственный и элитарный характер созданного мира, а с другой стороны, парадоксальным образом расширяет смысловые пласты и моделирует новое содержание.

Во втором микроцикле «Дни» лирический герой проявляет активность, здесь наблюдается смешение художественных стилей рубежа XIX–XX вв. Неоромантизм и эстетизм выражаются в культивировании исключительности, стремлении к экзотическому миру и игнорировании профанной действительности. С помощью средств импрессионистской техники предвосхищаются некоторые приемы модернистской литературы. Главной особенностью становится отчетливая семантизация ритма, рифмы и звуковой инструментровки, когда форма превращается в исток и русло поэтической речи.

Третий микроцикл «Воспоминание», в котором Альгабал рефлексировал, отмечен следующими особенностями: югендстиль проявляется в желании лирического героя вернуться в детство, а затем оценить и видоизменить поэтическую реальность; этот лейтмотив пересекается с ключевой декадентской темой смерти как освобождения; сохраняется неоромантический культ выдающейся личности, отличающейся эстетским отношением к сотворенной реальности. Отдельно стоит отметить последнее стихотворение «Аустиции», которое отсылает к первому, суггестивно выражает основные идеи цикла «Альгабал» и становится примером стилизованного синтеза.

Библиографические ссылки

1. David C. Stefan George. *Sein dichterisches Werk*. München: Carl Hanser Verlag; 1967. 531 S.
2. Klein CA, Herausgeber. *Blätter für die Kunst*. Düsseldorf; München: H. Küpper; 1967. 347 S.
3. George S. *Tage und Taten*. Berlin: Georg Bondi; 1933. 108 S.
4. Morwitz E. *Kommentar zu dem Werk Stefan Georges*. Düsseldorf; München: Georg Bondi; 1962. 493 S.

5. Karlauf T. *Stefan George: die Entdeckung der Charisma*. München: Blessing; 2007. 816 S.
6. George S. *Das Jahr der Seele*. Berlin: Georg Bondi; 1928. 136 S.
7. Kluncker K. *Das geheime Deutschland. Über Stefan George und seinen Kreis*. Bonn: Bouvier; 1985. 164 S.
8. Norton RE. *Secret Germany: Stefan George and his circle*. Cornell: Cornell University Press; 2002. 832 p.
9. Riedel M. *Geheimes Deutschland. Stefan George und die Brüder Stauffenberg*. Köln: Böhlau Verlag; 2006. 174 S.
10. Faletti HE. *Die Jahreszeiten des Fin de siècle: eine Studie über Stefan Georges Das Jahr der Seele*. Bern: Francke; 1983. 238 S.
11. Blass E. *Über den Stil Stefan Georges*. Heidelberg: R. Weissbach; 1920. 27 S.
12. Braungart W. *Ästhetischer Katholizismus. Stefan Georges Rituale der Literatur*. Tübingen: Niemeyer; 1997. 382 S.
13. Osterkamp E. *Poesie der leeren Mitte. Versuch, Stefan Georges Neues Reich zu verstehen*. Berlin: Hanser Verlag; 2010. 291 S.
14. Braungart W, Herausgeber. *Stefan George und Religion (Untersuchungen zur deutschen Literaturgeschichte)*. Berlin: De Gruyter; 2015. 269 S.
15. Хайдеггер М. *Бытие и время*. Библихин ВВ, составитель. Москва: Республика; 1993. Слово; с. 302–311.
16. Адмони ВГ. *Георге. В: Балашов НИ, Жирмунский ВМ, Пуришев БИ, Самарин РМ, Тураев СВ, Фрадкин ИМ, редакторы. История немецкой литературы. Том 4, 1848–1918*. Москва: Издательство Академии наук СССР; 1968. с. 360–366.
17. Павлова НС. На пороге. Постнатуралистическая литература Германии. В: Андреев ЛГ, Павлова НС, Карельский АВ, редакторы. *Зарубежная литература XX века*. Москва: Высшая школа; 1996. с. 168–181.
18. Сегал ДМ. Русский и немецкий символизм в сравнительном освещении. В: Сегал ДМ, Сегал НМ, редакторы. *Пути искусства: символизм и европейская культура XX века*. Москва: Водолей publishers; 2008. с. 85–221.
19. Азадовский КМ. Две башни – два мифа (Стефан Георге и Вячеслав Иванов). В: Шишкин АБ, редактор. *Башня Вячеслава Иванова и культура Серебряного века*. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский государственный университет; 2006. с. 35–53.
20. Цветков ЮЛ. Символ в лирике Стефана Георге. *Альманах современной науки и образования*. 2009;2–1:154–156. EDN: NKRLLB.
21. Синило ГВ. Функции пасторальной и идиллической топики в немецкой поэзии рубежа XIX–XX веков (Фридрих Ницше, Стефан Георге). В: Саськова ТВ, редактор. *Пастораль: бегство от действительности или приближение к ней*. Москва: Российский государственный университет имени А. Н. Косыгина; 2018. с. 53–85. EDN: UZGXPB.
22. Курилов ЮГ. *Синтез художественных стилей в поэзии С. Георге* [диссертация]. Минск: БГУ; 2014. 115 с.
23. Rinner F. *Modellbildungen im Symbolismus*. Heidelberg: Carl Winter; 1989. 280 S.
24. Ницше Ф. *Так говорил Заратустра*. Антоновский Ю, переводчик. Москва: Эксмо; 2005. 1024 с.
25. George S. *Hymnen, Pilgerfahrten, Algalal*. Berlin: Georg Bondi; 1928. 137 S.
26. Георге С. *Альгалал*. Пилявский НГ, переводчик; Михайловский АБ, редактор. Москва: Ад маргинем; 2014. 144 с.
27. Гюнсмандс ЖК. Наоборот. В: Толмачев ВМ, составитель. *Три символистских романа*. Москва: Республика; 1995. с. 3–143.
28. Gundolf F. *George*. Berlin: Georg Bondi; 1921. 270 S.

References

1. David C. *Stefan George. Sein dichterisches Werk*. München: Carl Hanser Verlag; 1967. 531 S.
2. Klein CA, Herausgeber. *Blätter für die Kunst*. Düsseldorf; München: H. Küpper; 1967. 347 S.
3. George S. *Tage und Taten*. Berlin: Georg Bondi; 1933. 108 S.
4. Morwitz E. *Kommentar zu dem Werk Stefan Georges*. Düsseldorf; München: Georg Bondi; 1962. 493 S.
5. Karlauf T. *Stefan George: die Entdeckung der Charisma*. München: Blessing; 2007. 816 S.
6. George S. *Das Jahr der Seele*. Berlin: Georg Bondi; 1928. 136 S.
7. Kluncker K. *Das geheime Deutschland. Über Stefan George und seinen Kreis*. Bonn: Bouvier; 1985. 164 S.
8. Norton RE. *Secret Germany: Stefan George and his circle*. Cornell: Cornell University Press; 2002. 832 p.
9. Riedel M. *Geheimes Deutschland. Stefan George und die Brüder Stauffenberg*. Köln: Böhlau Verlag; 2006. 174 S.
10. Faletti HE. *Die Jahreszeiten des Fin de siècle: eine Studie über Stefan Georges Das Jahr der Seele*. Bern: Francke; 1983. 238 S.
11. Blass E. *Über den Stil Stefan Georges*. Heidelberg: R. Weissbach; 1920. 27 S.
12. Braungart W. *Ästhetischer Katholizismus. Stefan Georges Rituale der Literatur*. Tübingen: Niemeyer; 1997. 382 S.
13. Osterkamp E. *Poesie der leeren Mitte. Versuch, Stefan Georges Neues Reich zu verstehen*. Berlin: Hanser Verlag; 2010. 291 S.
14. Braungart W, Herausgeber. *Stefan George und Religion (Untersuchungen zur deutschen Literaturgeschichte)*. Berlin: De Gruyter; 2015. 269 S.
15. Heidegger M. *Bytie i vremya* [Being and time]. Bibikhin VV, compiler. Moscow: Respublika; 1993. [The word]; p. 302–311. Russian.
16. Admoni VG. [George]. In: Balashov NI, Zhirmunskii VM, Purishev BI, Samarina RM, Turaev SV, Fradkin IM, editors. *Istoriya nemetskoi literatury. Tom 4, 1848–1918* [History of German literature. Volume 4, 1848–1918]. Moscow: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR; 1968. p. 360–366. Russian.
17. Pavlova NS. [On the doorstep. Post-natural German literature]. In: Andreev LG, Pavlova NS, Karel'skii AV, editors. *Zarubezhnaya literatura XX veka* [Foreign literature of the 20th century]. Moscow: Vysshaya shkola; 1996. p. 168–181. Russian.
18. Segal DM. [Russian and German symbolism in the comparative study]. In: Segal DM, Segal NM, editors. *Paths in art. Symbolism and European culture in the 20th century*. Moscow: Vodoley publishers; 2008. p. 85–221. Russian.
19. Azadovskii KM. [Two towers – two myths (Stefan George and Vyacheslav Ivanov)]. In: Shishkin AB, editor. *Bashnya Vyacheslava Ivanova i kul'tura Serebryanogo veka* [The tower of Vyacheslav Ivanov and culture of the Silver Age]. Saint Petersburg: St. Petersburg University; 2006. p. 35–53. Russian.
20. Tsvetkov YuL. [Symbol in the work of Stefan George]. *Almanac of Modern Science and Education*. 2009;2–1:154–156. Russian. EDN: NKRLLB.
21. Sinilo GV. Functions of pastoral and idyllic topics in the German poetry at the turn of the 19th–20th centuries (Friedrich Nietzsche, Stefan George). In: Sas'kova TV, editor. *Pastoral': begstvo ot deistvitel'nosti ili priblizhenie k nei* [Pastoral: escape from the reality or the approach to it]. Moscow: The Kosygin State University of Russia; 2018. p. 53–85. Russian. EDN: UZGXPB.
22. Kurylau YuG. *Sintez khudozhestvennykh stilei v poezii S. George* [Synthesis of artistic styles in the poetry of S. George] [dissertation]. Minsk: Belarusian State University; 2014. 115 p. Russian.

23. Rinner F. *Modellbildungen im Symbolismus*. Heidelberg: Carl Winter; 1989. 280 S.
24. Nietzsche F. *Tak govoril Zaratustra* [Thus spoke Zaratustra]. Antonovskii Yu, translator. Moscow: Eksmo; 2005. 1024 p. Russian.
25. George S. *Hymnen, Pilgerfahrten, Algabal*. Berlin: Georg Bondi; 1928. 137 S.
26. George S. *Al'gabal* [Algabal]. Pilyavskii NG, translator; Mikhailovskii AB, editor. Moscow: Ad marginem; 2014. 144 p. Russian.
27. Huysmans JK. [Against the grain]. In: Tolmachev VM, compiler. *Tri simvolistskikh romana* [Three symbolist novels]. Moscow: Respublika; 1995. p. 3–143. Russian.
28. Gundolf F. *George*. Berlin: Georg Bondi; 1921. 270 S.

Статья поступила в редакцию 31.10.2023.
Received by editorial board 31.10.2023.

ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ЭКСПЕРИМЕНТ КАК ОСНОВА ПОВЕСТВОВАНИЯ В РОМАНЕ У. МАРЧА «РОТА К»

З. И. ТРЕТЬЯК¹⁾

¹⁾Полоцкий государственный университет им. Евфросинии Полоцкой,
пер. Стрелецкий, 4, 211415, г. Полоцк, Беларусь

Рассматривается роман У. Марча «Рота К», посвященный опыту американца на Первой мировой войне. Отмечается дискретность повествования, в котором рассказы 113 персонажей-пехотинцев приобретают художественную целостность посредством создания так называемого коллективного героя – литературного субъекта, обобщающего отдельные мелкие комплементарные эпизоды человеческого существования в годы войны, что позволяет писателю комплексно подойти к воплощению глобального вооруженного конфликта. Исследуются типологические параллели с западноевропейской прозой о событиях 1914–1918 гг. Подчеркивается антивоенный пафос произведения, предопределенный биографией У. Марча как военного. Анализируются смысловые доминанты повествования (создание и уничтожение письма, адресованного матери убитого; казнь пленных немцев; смерть солдата, избежавшего от знаков отличия ради сохранения права на анонимность). Обращается внимание на эксперименты автора со словом, которое должно адекватно передать звуковой образ боя или чувства человека, пережившего газовую атаку.

Ключевые слова: Первая мировая война; американская литература; модернизм; У. Марч; комплементарность; коллективный герой.

МАСТАЦКІ ЭКСПЕРЫМЕНТ ЯК АСНОВА АПОВЕДУ Ў РАМАНЕ У. МАРЧА «РОТА К»

З. І. ТРАЦЦЯК^{1*}

^{1*}Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт імя Еўфрасінні Полацкай,
зав. Стралецкі, 4, 211415, г. Полацк, Беларусь

Разглядаецца раман У. Марча «Рота К», прысвечаны досведу амерыканца на Першай сусветнай вайне. Адзначаецца дыскрэтнасць аповеду, у якім гісторыі 113 персанажаў-пехацінцаў набываюць мастацкую цэласнасць праз утварэнне так званага калектыўнага героя – літаратурнага суб'екта, які падагульняе асобныя невялікія камплементарныя эпизоды чалавечага існавання ў гады вайны, што дазваляе пісьменніку комплексна падыходзіць да ўвасаблення глабальнага ўзброенага канфлікту. Даследуюцца тыпалагічныя паралелі з заходнееўрапейскай прозай пра падзеі 1914–1918 гг. Падкрэсліваецца антываенны пафас твора, прадвызначаны біяграфіяй У. Марча як вайскоўца. Анализуюцца сэнсавыя дамінанты аповеду (стварэнне і знішчэнне ліста да маці забітага; расстрэл палонных немцаў; смерць салдата, які пазбавіўся знакаў адрознення, каб захаваць права на ананімнасць). Звяртаецца ўвага на эксперыменты аўтара са словам, якое павінна адекватна ўвасабіць гукавы малюнак бою ці адчуванні чалавека, які перажывае газавую атаку.

Ключавыя словы: Першая сусветная вайна; амерыканская літаратура; мадэрнізм; У. Марч; камплементарнасць; калектыўны герой.

Образец цитирования:

Траццяк ЗІ. Мастацкі эксперымент як аснова аповеду ў рамане У. Марча «Рота К». *Часопіс Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Філалогія*. 2024;1:15–20.
EDN: PGLVTP

For citation:

Tratsiak ZI. Artistic experiment as the basis of the storytelling in the novel «Company K» by W. March. *Journal of the Belarusian State University. Philology*. 2024;1:15–20. Belarusian.
EDN: PGLVTP

Автор:

Зоя Ивановна Третьяк – доктор филологических наук, доцент; профессор кафедры мировой литературы и иностранных языков гуманитарного факультета.

Author:

Zoya I. Tratsiak, doctor of science (philology), docent; professor at the department of world literature and foreign languages, faculty of humanities.
zoya.tretyak@rambler.ru

ARTISTIC EXPERIMENT AS THE BASIS OF THE STORYTELLING IN THE NOVEL «COMPANY K» BY W. MARCH

Z. I. TRATSIAK^a

^a*Euphrosyne Polotskaya State University of Polotsk,
4 Stralecki Lane, Polack 211415, Belarus*

The novel «Company K» by W. March, dedicated to the experience of an American in the World War I, is under consideration. The discreteness of the storytelling is noted. The story of 113 infantry characters acquires artistic integrity, forming a so-called collective hero – a literary subject that summarises individual small complementary episodes of human existence during the war. It allows the writer to approach the embodiment of the global armed conflict in a comprehensive manner. Typological parallels with Western European prose about the events of 1914–1918 have been studied. The anti-war pathos of the work is emphasised, predetermined by the W. March's biography as a military man. The main semantic dominants of the storytelling are analysed (the creation and destruction of a letter to the mother of a murdered man, the execution of German prisoners, the death of a soldier who got rid of his insignia to preserve the right to anonymity). Attention is drawn to the author's experiments with the word, which was supposed to embody adequately the sound image of the battle or the feelings of a person who survived a gas attack.

Keywords: World War I; American literature; modernism; W. March; complementarity; collective hero.

Уводзіны

Амерыканская проза, прысвечаная падзеям Першай сусветнай вайны, – гетэрагенны мастацкі феномен. Часцей за ўсё ён асацыіруецца з дасягненнямі пісьменнікаў – прадстаўнікоў страчанага пакалення, сярод якіх культавымі лічацца Дж. Дос Пасас, Э. Э. Камінгс, У. Фолкнер, Э. Хемінгуэй. На думку К. Гендала, вартыя ўвагі і творы менш вядомых сучаснаму чытачу і даследчыку аўтараў, у ліку якіх вылучаецца спадчына Х. Алена, Т. Бойда, В. Дэлі, У. Марча, Л. Столінгса [1, р. 2]. Пералічаныя пісьменнікі-камбатанты адлюстроўвалі рэчаіснасць вайны з пазіцый, адрозных ад пункту гледжання літаратараў, звязаных са страчаным пакаленнем.

У. Марч меў адметны баявы вопыт: яго вайсковая кар'ера пачалася ў 1917 г., калі ён добраахвотнікам далучыўся да Корпуса марской пяхоты ЗША. У 1918 г. У. Марч быў накіраваны ў Францыю, дзе ўдзельнічаў у аперацыях пад Вердэнам, Бэло, Суасонам і Сэн-Міеле, і быў паранены ў галаву і плячо. Ён узнагароджаны Ваенным крыжам Францыі, крыжам Ваенна-марскіх сіл ЗША. Перажытае знайшло адлюстраванне ў эксперыментальным рамане У. Марча «Рота К», дэталёваму навуковаму даследаванню якога прысвечана адносна невялікая колькасць літаратуразнаўчых прац. Звесткі біябіяграфічнага характару пададзены ў дакументальным выданні «Амерыканскія прэзікі пра Першую сусветную вайну»¹. Аўтабіяграфічны складнік твора разглядаюцца ў дысертацыі В. Э. Матсэн «Вялікая вайна і амерыканскі раман: мімесіс і рамяство ў выбранай прозе Дос Пасаса, Бойда, Марча і Хемінгуэя» [2]. Спецыфіка раскрыцця тэмы вяр'яцтва ў рамане «Рота К» пададзена ў дысертацыях Т. Донэлі [3] і С. Л. Эйлефсон [4]. Часткова адметнасць мастацкага адлюстравання траўміраванай свядомасці прааналізавана ў артыкуле Д. Лундберга [5], у якім твор У. Марча параўнаны з раманам Д. Трамба «Джоні ўзяў стрэльбу». С. Траўт звярнуў увагу на некалькі значных уласцівасцей твора У. Марча: яго сувязь з метапрозай, сінтэтычны характар апаведу, які генетычна абапіраўся на здабыткі кінамастацтва, мадэрнісцкага жывапісу і гістарычнай прозы [6].

Вынікі і іх абмеркаванне

Раман У. Марча «Рота К» – адметная мастацкая з'ява ў ваеннай літаратуры ЗША першай паловы XX ст. Яго аўтар змагаўся са стэрэатыпным усведамленнем сваёй творчасці як «другаснага, вытворнага, непаўнавартаснага занятку, няздольнага схопіць у паветры непасрэднае гучанне слова ці сапраўдную вартасць вопыту»² [7, р. 6]. Нягледзячы на адмысловую форму і змест, кніга У. Марча не атрымала шырокай вядомасці ў ЗША, асабліва ў параўнанні з творамі прадстаўнікоў страчанага пакалення з розных краін свету. На думку С. Траўта, гэта сітуацыя была вынікам збегу пэўных абставін: перш за ўсё раман разумеўся як твор з выразным антыгераячным пафасам, што з цягам часу ў масавай свядомасці пачало ўспрымацца практычна як абавязковая рыса прозы, паэзіі і драматургіі пра Першую сусветную вайну [6, р. 219]. Асобныя эпізоды рамана У. Марча былі тыпалагічна падобнымі да натуралістычных замалё-

¹William March // American prose writers of World War I : a documentary vol. / ed. by S. K. Trout. Detroit : Thomson/Gale, 2005. P. 266–297.

²Тут і далей пераклад наш. – З. Т.

вак, знаёмых па культавай кнізе Э. М. Рэмарка «На Заходнім фронце без перамен». Акрамя таго, сама форма твора наўрад ці імпанавала радавому чытачу, выхаванаму на літаратурна-мастацкіх аповедах, у якіх сюжэт будаваўся лінейна, а лагічныя сувязі захоўваліся ці лёгка ўзнаўляліся.

Кніга, прысвечаная франтавому вопыту амерыканскіх марскіх пехацінцаў падчас Першай сусветнай вайны, звяртае на сябе ўвагу выбітнай формай выкладу матэрыялу, які арганічна знітаваў аўтабіяграфічны досвед аўтара і плён яго фантазіі. Раман «Рота К» складаецца з узаемадапаўняльных аповедаў 113 персанажаў-службоўцаў. Фармальна асобныя фрагменты злучаны ў змястоўны комплекс дзякуючы постаці Джозэфа Дэлані, які вырашыў звесці гетэрагенны вопыт таварышаў па службе, набыты ў аднолькавых па сутнасці абставінах. Неадназначнасць у інтэрпрэтацыі перажытага, відавочна, вынікала з мінулага персанажаў, якія мелі адрозныя адукацыю, лад мыслення, светапогляд, што, у сваю чаргу, адбівалася на іх паводзінах у экстрэмальных умовах. Разважаючы пра выпяванне творчай задумы, У. Марч уклаў у вусны Дэлані наступнае: «Праца над гэтай кнігай распачалася з допісаў пра маю роту, але... зараз мне б хацелася, каб гэта былі запісы пра кожную роту ў любым войску свету. Калі персанажы і падтэкст іх быцця паводле сваіх уласцівасцей амерыканскія, то так атрымалася толькі таму, што лепш за ўсё я ведаю амерыканскую рэчаіснасць» (*This book started out to be a record of my own company, but... now I want it to be a record of every company in every army. If its cast and overtones are American, that is only because the American scene is the one that I know*) [8, р. 2].

Для аўтара і яго сучаснікаў твор генетычна звязаны з ідэяй індывідуалізму (выбітнай рысы, якая культывуецца ў грамадзян ЗША), што ў кантэксце татальнай вайны выглядаў недарэчы. Таму аўтар змяніў акцэнт: ад персанажа-індывіда, надзеленага адметнай біяграфіяй і ўнікальным унутраным жыццём, ён перайшоў да больш аморфнага калектыўнага героя. Такая мастацкая канцэпцыя тлумачылася тым, што гісторыі кожнага персанажа занадта дробныя і мізэрныя ў кантэксце сусветных падзей, але разам яны гучаць суадна з іншымі і ствараюць сімфонію з сямантычна разгалінаваных матываў вайны. Мастацкія пошукі У. Марча ілюструюць некаторыя канцэптуальна значныя рысы сусветнай літаратуры, прысвечанай падзеям 1914–1918 гг. Адным з важных новаўвядзенняў прозы пра гэты перыяд лічыцца скасаванне высокага статусу персанажа-індывіда, лёс якога аб'яднаны з лёсам групы (адносна невялікай вайскавай адзінкі нахштальт роты, дывізіі ці такіх «міфалагічных аб'яднанняў, як... народы ці саюзы нацый» [9, с. 441]). Татальная вайна паглынула чалавека, «ператварыла яго ў “біялагічную адзінку”» [10, с. 5]. Індывідуальныя характарыстыкі і жыццё салдата адыходзілі на другі план, трансфармаваныя воляй і быццём групы. Успрыманне асобы як адзінкі ў групе падобных прывяло да таго, што з персанажа часткова была знята адказнасць за ўласныя дзеянні, а сам ён «зрабіўся непрыкметным у масе... і стаў носьбітам яе, а не ўласнага пункту гледжання» [11, с. 42]. Падобныя адносіны да чалавека характэрны, напрыклад, для рамана А. Барбюса «Агонь», мемуараў Э. Юнгера «У сталёвых навалініцах. З дзённіка камандзіра штурмавой групы» і яго аповесці «Лейтэнант Штурм».

Утварэнне калектыўнага героя дапамагло У. Марчу вырашыць надзвычайную важную для ваеннай літаратуры праблему аб'яднання лёсу «на вайне (адцягненую абогульненую катэгорыю. – 3. Т.) з лёсамі прыватных дзейных асоб, якія расквечвалі філасофскую абстракцыю» [10, р. 9]. Дзякуючы прыёму «пункт гледжання» калектыўны герой робіцца для аўтара больш прыцягальным, бо ён без абмежаванняў выказвае свае меркаванні і можа некалькі разоў распавесці пра адну значную падзею, акцэнтуючы ўвагу на адрозных ракурсах. Паралельна ўзнаўляюцца і элементы па-сапраўднаму ўнікальнага індывідуальнага вопыту. Абраная наратыўная стратэгія змусіла пісьменніка адмовіцца ад лінейнага выкладу матэрыялу і скразнага сюжэта, хаця ў кнізе прысутнічаюць тры храналагічна размеркаваныя блокі інфармацыі: апаведы пра жыццё ў падрыхтоўчым лагеры ў ЗША, апаведы пра жыццё на фронце, а таксама апаведы пра існаванне вэтэрана пасля вяртання з вайны.

Паступова калектыўны герой ішоў да балючай для сябе высновы, паводле якой ён не з'яўляецца «крыжаносцам, які прысвяціў сваё жыццё і сваю душу ўласнай краіне і Богу» (*we were crusaders who had dedicated our lives and our souls to our country and to our God*) [8, р. 9], абаронцам «амерыканскага Галааду, што вынішчае паганых ворагаў» (*the American Galahads and destroy their ungodly enemies*) [8, р. 91]. Гэтае адкрыццё, пакладзенае ў аснову псіхалогіі калектыўнага героя, вымушала яго іранічна ставіцца да найбольш стэрэатыпных праяў гераізму і патрыятызму.

Паасобныя ўспаміны згаданага героя ўспрымаюцца як камплементарныя, бо перш за ўсё яны аб'яднаны тэматычна: настойліва прыгадваецца франтавы вопыт, які асацыяваўся з побытавымі нястачамі (недахопам ежы, дрэннай амуніцыяй, вырашэннем гігіенічных праблем), жахам і стомай, выкліканымі экстрэмальнымі ўмовамі існавання (нахштальт выключнага па інтэнсіўнасці нервовага напружання, звязанага з чаканнем смерці пад абстрэлам, падчас газавай атакі, у шпіталі). Таму, відаць, чытача ўражвае эпізод пра напаўзвар'яцелага ці кантужанага сабаку, які круціўся на месцы, спрабаваў укусіць сябе за хвост і, спыніўшыся на момант, выў [8, р. 26–27]. Стан жывёлы як мага лепш візуалізаваў пачуцці і паводзіны амерыканскіх салдат, траўміраваных на фронце і фізічна, і духоўна. Пазней прыгадваецца стан аднаго з марскіх пехацінцаў пасля кулямётнага абстрэлу, падобны да вітавых скокаў: «Рукі трэсліся,

зубы ляскалі» (*My hands were trembling and my teeth kept clicking together*) [8, p. 44]. Вымушанае заглыбленне ў праявы інстынктыўнага нагадвала чытачу, што на вайне салдат губляў індывідуальныя рысы характару, ахвяраваў пачуццём уласнай годнасці. У мірным асяродку гэта пастуліравалася як базавыя, недатыкальныя каштоўнасці.

Звышмэтай У. Марча было пераадоленне мастацкіх праблем, звязаных з вербалізацыяй асобных праяў вайны, напрыклад узнёўлення гукавога аздаблення баявых дзеянняў («разрывы снарадаў і шрапнель, якая лятала роем, гучалі як музычныя інструменты, што гралі ў рознай танальнасці» (*the bursting shells and the whirling shrapnel made a noise like men playing different instruments in different keys*) [8, p. 36]) ці наступстваў газавай атакі (у шпіталі атручаныя пачувалі сябе «толькі што вылегчанымі баранчыкамі, занадта стомленымі, каб сусцешыцца лаянкай» (*newly castrated sheep, too tired to find comfort in curses*) [8, p. 39]), што негатыўна ўплывалі на вайскоўца, даводзячы да мяжы пачуццё процідзеяння невядомай безасабовай, але ўладарнай сіле. На думку Т. Донэлі, псіхалагічныя праблемы і іх разнастайныя праявы ўспрымаліся як «сродак камунікацыі, часам фрагментарнай і малазразумелай» [3, p. 44]. У такім выпадку знаёмства з тэкстам было пэўным выклікам, бо чытач самастойна выбудоўваў асацыятыўныя ланцужкі, заглыбляўся ў вынесеную ў падтэкст інфармацыю, распрацоўваў уласны падыход да інтэрпрэтацыі гісторый, якія, паводле першапачатковых уражанняў, адвольна і бессістэмна чаргаваліся.

Значнай для У. Марча з'яўляецца тэма ўзаемаадносін людзей як у межах самой роты (антыпатыі падчас баявых дзеянняў маглі мець фатальныя вынікі), так і ў выпадку сутыкнення асобы са знешнім светам – еўрапейцамі-цывільнымі і, асабліва, ворагам, які ўжо ў падрыхтоўчым лагеры чуў, што амерыканцы адсякаюць сваім антаганістам рукі ды ногі. У. Марч распавёў, як вайскоўцы з ЗША часам спрыялі на-раджэнню неверагодных чутак. Так, перапалоханы немец, які прачнуўся ў агопе і ўбачыў амерыканскіх жаўнераў, пачуў жахлівую для сябе навіну: «...паводле загаду, калі салдат узяў каго-небудзь у палон, ён павінен надрапаць штыком свае ініцыялы ў яго на жываце» (*...regulations say that when a man takes a prisoner, he's got to cut his initials on the prisoner's belly with a trench knife*) [8, p. 47]. Прыкры жарт скончыўся сапраўднай трагедыяй, бо немец забіў аднаго са сваіх патэнцыяльных катаў, а потым страціў жыццё ад рук таварышаў памерлага.

Адмысловая кульмінацыя ўсёй кнігі – эпізод забойства палонных немцаў, узнёўлены ў некалькіх варыяцыях. У большасці выпадкаў падзея ўспрымаецца негатыўна, бо яе сутнасць супярэчыла маральна-этычным уяўленням амерыканскіх радавых, якія выконвалі загад, але адчувалі дыскамфорт ад таго, што скіравалі зброю на безабаронных. Экстрэмальная сітуацыя справакавала безліч разважанняў, у якіх канстатавалася наступнае: «Усё, у ва што мяне калі-небудзь вучылі верыць, – міласэрнасць, справядлівасць, годнасць – было маной» (*Everything I was ever taught to believe about mercy, justice and virtue is a lie*) [8, p. 86]. Аўтар проціпаставіў дзве сітуацыі, звязаныя з забойствам ворага на вайне: стрэл спрактыкаванага снайпера, які бачыў сваю ахвяру з вялікай адлегласці і ніяк не персаніфікаваў яе, не надзяляў базавымі чалавечымі характарыстыкамі, і расстрэл палонных з невялікай дыстанцыі, калі кожны крок, жэст і выраз твару фіксаваліся ў свядомасці выканаўцы пакарання, а ён потым безліч разоў вяртаўся да гэтага відовішча, прыгадваючы падрабязнасці і па-новаму інтэрпрэтуючы эпізоды вялікай трагедыі. Паказальна, што калектыўны герой падпарадкоўваецца загаду, аднак на ўзроўні індывідуальных апавядальнікаў сустракаецца гісторыя нонканфарміста, які, рызыкуючы сваім жыццём, спрабуе ўхіліцца ад выканання таго, што ён лічыць ганебным.

Аўтар звяртаецца да папулярнай у амерыканскай ваеннай літаратуры постаці невядомага салдата, якая ўспрымаецца як адно з абліччаў калектыўнага героя (бо цалкам верагодна, што такі лёс можа чакаць любога вайскоўца роты). Гэты герой У. Марча адмаўляе нават гіпатэтычную мажлівасць свайго ўшанавання на радзіме, бо прыгожае прапагандысцкае відовішча і пафасныя словы могуць увесці ў зман ахвяр будучых войнаў, захопленых рамантыкай выказаў «ратнае поле», «высакародны ўчынак», «пайсці ў бессмяротнасць». Яго б абурала прамова настаўніка, які пераконваў вучняў у наступным: «Аднойчы вас паклічуць бараніць вашу краіну і Бога! Калі гэты дзень надыйдзе, памятайце, што нашы жыцці нам не належаць. Яны належаць Стваральніку і прэзідэнту Гуверу, мы павінны падпарадкавацца іх волі без усялякіх пытанняў!» (*Some day you may be called upon to defend your country and your God! When that day comes, remember our lives belong not to ourselves, but to the Creator of the Universe and President Hoover, and that we must obey their will without asking questions!*) [8, p. 163].

У. Марч разбурыў шэраг стэрэатыпаў пра баявыя дзеянні ў Еўропе, якія перакрэслілі папярэднія ўяўленні аб гераізме, самаахвярнасці, звышмісіі амерыканца па захаванні і распаўсюджанні дэмакратыі са зброяй у руках. Вайна новага тыпу змушае чалавека зняверыцца нават у сакральным. У. Марч узнёў адзін з папулярных наратываў, характэрных для салдацкага фальклору, – эпізод богаз'яўлення. Пісьменнік робіць некалькі важных акцэнтаў: па-першае, амерыканец уздымае зброю на Хрыста, па-другое, ён звяртаецца да яго з абвінавачаннем: «Ты павінен саромецца за самога сябе, бо дазваляеш гэтаму ўсяму (вайне і забойству. – З. Т.) працягвацца» (*You ought to be ashamed of yourself to let this go on!*) [6, p. 28].

Але салдат не ведае, што рабіць, калі збянтэжаны Хрыстос прамаўляе да яго наступныя словы: «Скажы мне, што зрабіць, калі ведаеш!» (*Tell me what to do, if you know!*) [8, p. 28].

Яскрава расчараванне ў напышлівых словах і каштоўнасцях-анахранізмах адчуваецца ў недасланым лісце-паведамленні пра смерць амерыканскага жаўнера, адрасаваным маці забітага: «Ваш сын, Фрэнсіс, марна загінуў пад Бэло. Магчыма, Вас зацікавіць, што на момант смерці ён саслабеў ад рабакоў і паносу. У яго папухлі ногі, недзе яны ўжо гнілі. Уявіце сабе смурод. Ён жыў як перапуджаная жывёліна, дрыжэў ад холаду і пакутаваў ад голаду. Потым, 6 чэрвеня, яго параніла шрапнеллю, паміраў ён марудна. <...> Ён пражыў яшчэ тры гадзіны, то скавычучы, то лаючыся» (*Your son, Francis, died needlessly in Belleau Wood. You will be interested to hear that at the time of his death he was crawling with vermin and weak from diarrhea. His feet were swollen and rotten and they stank. He lived like a frightened animal, cold and hungry. Then, on June 6th, a piece of shrapnel hit him and he died in agony, slowly. <...> He lived three full hours screaming and cursing by turns*) [8, p. 63]. Афіцэр, стомлены і раззлаваны марным і ілжывым заняткам, спачатку вылівае свае эмоцыі на паперу ў выглядзе звышнатуралістычнага і недзе цынічнага допісу, які ён адразу знішчае, адчуваючы, што цывільны ў ЗША ніколі не ўсвядоміць сапраўдную вартасць напісанага. Згаданы эпізод паказвае складанасць пытання, звязанага з прыняццем людзьмі праўды пра вайну. Праўда дысаніруе са стэрэатыпамі, трывала замацаванымі ў свядомасці, і выклікае пачуццё кагнітыўнага дысанансу. Разбурэнне звыклых уяўленняў можа ўспрымацца як псіхалагічны гвалт.

У. Марч не размяжоўваў вайну і мір. Вайна знайшла калектыўнага героя ўжо на радзіме. Паводле адной з версій, ён здзейсніў самагубства, адчуваючы няцярпнасць ролі новага Іова: за кароткі час на яго ферме загінуў ураджай, звялася жывёла. Апошняя невыносная стратай стала смерць дзіцяці, якую хворая свядомасць бацькі атаясаміла з уласным грахам – колішнім удзелам у расстрэле нямецкіх палонных. Паводле другой версіі, былы марскі пехацінец расчараваўся ў здатнасці сваіх землякоў па-сапраўднаму ўсвядоміць сутнасць сусветнай вайны. Адэпты створанага ім таварыства па прадухіленні вайны хутка прыйшлі да высновы аб тым, што найлепш бараніць мір са зброяй у руках.

Кніга У. Марча прапануе галерэю тыпаў вайскоўцаў, кожны з якіх успрымаецца ў якасці альтэрнатыўнага аблічча калектыўнага героя на вайне. Паводле думкі аўтара, абсалютным нонсэнсам была сітуацыя, калі гэты герой «...за ўвесь час службы толькі аднойчы апынуўся пад загараджальным агнём. Ніколі не цаліў са стрэльбы. Ніколі не бачыў нямецкіх жаўнераў, акрамя некалькіх палонных» (*...during my enlistment I was in only one barrage. I never fired my rifle a single time. I never saw a German soldier except a few prisoners*) [8, p. 143], затое ў спрыяльных умовах пазіцыянаваў сябе як выбітнага вайскоўца, дасведчанага ва ўсіх рэаліях баявых дзеянняў.

У. Марч стварае адмысловую форму аповеду, у адпаведнасці з якой гісторыі сумяшчаюцца паводле логікі свабодных асацыяцый, характэрных для мадэрнісцкага па сваіх вытоках тэксту. Праз іх апрабуйвае цікавы прыём, дазваляючы намінальна памерламу калектыўнаму герою прыгадаць гісторыю ўласных жыцця і смерці. Такім чынам, аўтар падкрэслівае сімультаннае суіснаванне мінулага і сучаснасці ў траўміраванай вайной свядомасці апавядальніка (Джозэфа Дэлані), перад унутраным зрокам якога праходзіць калейдаскоп з падзей, а слых насычаецца галасамі тых, хто спазнаў вайну. Раман знаёміць з рэаліямі вайны і сучаснікаў У. Марча, і тых чытачоў, якія прыгадваюць гісторыю Першай сусветнай вайны ўжо ў ХХІ ст.

Заклучэнне

Раман У. Марча «Рота К» вылучаецца сваёй эксперыментальнасцю: 113 персанажаў-вайскоўцаў, расказваючы свае камплементарныя гісторыі, складаюць вобраз калектыўнага героя, які стварае цэльны малюнак быцця вайскавай адзінкі амерыканскага экспедыцыйнага корпуса на еўрапейскім тэатры баявых дзеянняў. Мастацкае адзінства дасягнута дзякуючы намінальнай падагульняючай ролі Джозэфа Дэлані, які выступае ініцыятарам аповеду. Акрамя таго, у тэксце прысутнічае шэраг кульмінацыйных момантаў (накшталт расстрэлу нямецкіх палонных), якія інтэрпрэтуюцца калектыўным героем з розных бакоў. Форма выкладу матэрыялу звязана з дасягненнямі кінамастацтва дзякуючы выкарыстанню прыёму мантажа, што структуруе тэкст рамана, заснаванага на логіцы свабодных асацыяцый. Аўтар паступова праводзіць думку, паводле якой вайна і мір утвараюць адмысловы кантынуум у свядомасці ветэрана, траўміраванага падзеямі 1914–1918 гг.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Gandal K. *War isn't the only hell: a new reading of World War I American literature*. Baltimore: Johns Hopkins University Press; 2018. 274 p.
2. Matsen WE. *The Great War and the American novel: mimesis and craft in selected fiction of Dos Passos, Boyd, March, and Hemingway* [dissertation]. Grand Forks: University of North Dakota; 1990. 228 p.

3. Donnelly T. *Vogue diagnosis: the functions of madness in twentieth-century American literature* [dissertation]. Eugene: University of Oregon; 2012. 360 p.
4. Eilefson SL. *The trauma thesis: medical and literary representations of psychological trauma in the twentieth century* [dissertation]. Chicago: Loyola University of Chicago; 2015. 282 p.
5. Lundberg D. The American literature of war: the Civil War, World War I, World War II. *American Quarterly*. 1984;3:373–388.
6. Trout S. William March's «Company K»: history, memory, and metafiction. *First World War Studies*. 2021;12:219–237. DOI: 10.1080/19475020.2022.2046481.
7. Copley E. *Representing war: Form and ideology in First World War narratives*. Toronto: University of Toronto Press; 1993. 261 p.
8. March W. *Company K*. New York: Arbor House; 1984. 212 p.
9. Лану А. Анри Барбюс, или Испытание огнем. В: Барбюс А. *Огонь*. Парнах В, Мойсеев ОВ, переводчики. Москва: Наука; 1985. с. 439–446.
10. Пленков О. Замечания к дневникам вечного нонконформиста. В: Юнгер Э. *Годы оккупации (апрель 1945 – декабрь 1948)*. Стреблова ИП, переводчик. Санкт-Петербург: Владимир Даль; 2007. с. 5–42.
11. Недосейкин М. *Роман Л.-Ф. Селина «Путешествие на край ночи»: человек в мире*. Москва: Наука; 2006. 222 с.
12. Klein HM. Introduction. In: Klein HM, editor. *The First World War in fiction*. New York: The Macmillan Press Ltd; 1978. p. 1–9.

References

1. Gandal K. *War isn't the only hell: a new reading of World War I American literature*. Baltimore: Johns Hopkins University Press; 2018. 274 p.
2. Matsen WE. *The Great War and the American novel: mimesis and craft in selected fiction of Dos Passos, Boyd, March, and Hemingway* [dissertation]. Grand Forks: University of North Dakota; 1990. 228 p.
3. Donnelly T. *Vogue diagnosis: the functions of madness in twentieth-century American literature* [dissertation]. Eugene: University of Oregon; 2012. 360 p.
4. Eilefson SL. *The trauma thesis: medical and literary representations of psychological trauma in the twentieth century* [dissertation]. Chicago: Loyola University of Chicago; 2015. 282 p.
5. Lundberg D. The American literature of war: the Civil War, World War I, World War II. *American Quarterly*. 1984;3:373–388.
6. Trout S. William March's «Company K»: history, memory, and metafiction. *First World War Studies*. 2021;12:219–237. DOI: 10.1080/19475020.2022.2046481.
7. Copley E. *Representing war: Form and ideology in First World War narratives*. Toronto: University of Toronto Press; 1993. 261 p.
8. March W. *Company K*. New York: Arbor House; 1984. 212 p.
9. Lanoux A. [Henri Barbusse, or Trial by fire]. In: Barbusse H. *Ogon' [Fire]*. Parnakh V, Moiseenko OV, translators. Moscow: Nauka; 1985. p. 439–446. Russian.
10. Plenkov O. [Notes on the diaries of the eternal nonconformist]. In: Junger E. *Gody okkupatsii (aprel' 1945 – dekabr' 1948)* [Years of occupation (April 1945 – December 1948)]. Streblova IP, translator. Saint Petersburg: Vladimir Dal'; 2007. p. 5–42. Russian.
11. Nedoseikin M. *Roman L.-F. Selina «Puteshestvie na kraj nochi»: chelovek v mire* [L.-F. Céline novel «Journey to the end of the night»: a person in the world]. Moscow: Nauka; 2006. 222 p. Russian.
12. Klein HM. Introduction. In: Klein HM, editor. *The First World War in fiction*. New York: The Macmillan Press Ltd; 1978. p. 1–9.

Артыкул паступіў у рэдкалегію 09.11.2023.
Received by editorial board 09.11.2023.

ОСОБЕННОСТИ МОДЕРНИСТСКИХ ТЕХНИК ПОВЕСТВОВАНИЯ В АВТОБИОГРАФИЧЕСКОЙ ПРОЗЕ К. ИШЕРВУДА

В. В. СОЛОДКИЙ¹⁾

¹⁾Белорусский государственный университет, пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, Беларусь

Очерчены подходы К. Ишервуда к созданию автобиографических романов цикла «Берлинские истории». Выявлены отдельные стилистические и тематические элементы влияния литературного процесса начала XX в. на творчество писателя, что продемонстрировано сопоставлением романов автора с произведениями В. Вулф и Дж. Джойса. Установлено, что ранняя проза К. Ишервуда соответствует тенденциям литературной эпохи (эксперименты с автобиографической памятью, психологизация повествования, отказ от классического миметического подхода в пользу фикционализации жизни). Выделен отличительный, изобретенный К. Ишервудом метод камеры, который представляет собой технику автобиографического письма, основанную на художественной самообъективации автора путем создания повествования от первого лица в сочетании с введением в текст невидимого главного героя.

Ключевые слова: английский модернизм; К. Ишервуд; биография; автобиография; роман «Прощай, Берлин»; роман «Труды и дни мистера Норриса»; образ автора.

АСАБЛІВАСЦІ МАДЭРНІСЦКІХ ТЭХНІК АПОВЕДУ Ў АЎТАБІАГРАФІЧНАЙ ПРОЗЕ К. ІШЭРВУДА

У. В. САЛОДКІ^{1*}

^{1*}Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, пр. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь

Акрэслены падыходы К. Ішэрвуда да стварэння аўтабіяграфічных раманаў цыкла «Берлінскія гісторыі». Выяўлены асобныя стылістычныя і тэматычныя ўплывы літаратурнага працэсу пачатку XX ст. на творчасць пісьменніка, што прадэманстравана супастаўленнем раманаў аўтара з творамі В. Вулф і Дж. Джойса. Устаноўлена, што ранняя проза К. Ішэрвуда адпавядае тэндэнцыям літаратурнай эпохі (эксперыменты з аўтабіяграфічнай памяццю, псіхалагізацыя апаведу, адмова ад класічнага міметычнага падыходу на карысць фікцыяналізацыі жыцця). Выдзелены адметны, вынайздзены К. Ішэрвудам метада камеры, які ўяўляе сабой тэхніку аўтабіяграфічнага пісьма, заснаваную на мастацкай самааб'ектывацы аўтара шляхам стварэння апаведу ад першай асобы ў спалучэнні з увядзеннем у тэкст нябачнага галоўнага героя.

Ключавыя словы: англійскі мадэрнізм; К. Ішэрвуд; біяграфія; аўтабіяграфія; раман «Бывай, Берлін»; раман «Містар Норыс мяняе цяжкі»; вобраз аўтара.

Образец цитирования:

Салодкі УВ. Асаблівасці мадэрнісцкіх тэхнік апаведу ў аўтабіяграфічнай прозе К. Ішэрвуда. *Часопіс Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Філалогія*. 2024;1:21–27. EDN: PTLXXA

For citation:

Salodki UV. Peculiarities of modernist storytelling techniques in the autobiographical prose of Ch. Isherwood. *Journal of the Belarusian State University. Philology*. 2024;1:21–27. Belarusian. EDN: PTLXXA

Автор:

Владислав Валерьевич Солодкий – аспирант кафедры зарубежной литературы филологического факультета. Научный руководитель – кандидат филологических наук, доцент А. М. Бутырчик.

Author:

Uladzislau V. Salodki, postgraduate student at the department of foreign literature, faculty of philology. ulad.salodki@gmail.com

PECULIARITIES OF MODERNIST STORYTELLING TECHNIQUES IN THE AUTOBIOGRAPHICAL PROSE OF Ch. ISHERWOOD

U. V. SALODKI^a

^aBelarusian State University, 4 Niezaliezhnasci Avenue, Minsk 220030, Belarus

The article outlines Ch. Isherwood's approaches to the creation of autobiographical novels of the cycle «The Berlin stories». Some stylistic and thematic influences of the literary process of the early 20th century on the writer's work are revealed, which is demonstrated by comparing the author's novels with the works of V. Woolf and J. Joyce. It is established that Ch. Isherwood's early prose corresponds to the tendencies of the literary epoch (experiments with autobiographical memory, psychologisation of narrative, rejection of the classical mimetic approach in favour of the fictionalisation of life). The distinctive, invented by Ch. Isherwood method of camera, which is a technique of autobiographical writing based on the author's artistic self-objectification by creating a first-person storytelling combined with an invisible protagonist, is highlighted.

Keywords: English modernism; Ch. Isherwood; biography; autobiography; novel «Goodbye to Berlin»; novel «Mr. Norris changes trains»; image of the author.

Уводзіны

Жыццё Крыстафера Уільяма Брэдшоу Ішэрвуда глабальна падзелена паміж двюма краінамі – Вялікабрытаніяй і ЗША. Першую краіну творца імкнуўся пакінуць як мага хутчэй, а ў другой ён шчыра прагнуў знайсці новую радзіму. Нягледзячы на тое што пасля пераезду ў ЗША пісьменнік прыклаў шмат намаганняў, каб пазбавіцца англійскай ідэнтычнасці і стаць амерыканцам, яго першыя раманы былі прадуктамі еўрапейскага мадэрнізму. Памкненне аўтара да самавыгнання – хутчэй вынік непрымання кансерватыўным брытанскім грамадствам новага часу, чым сляпое адмаўленне радзімы.

Перыяд мадэрнізму выяўляўся ў згаданых англамоўных краінах па-рознаму: літаратурны працэс Туманнага Альбіёна развіваўся ў непарыўным кантэксце заходнееўрапейскай традыцыі, а ЗША, як і ў папярэдніх эпохах, мелі ўласныя асаблівасці і ўмовы развіцця культурных тэндэнцый. Радзімай мадэрнізму многія даследчыкі лічаць Францыю. Англійскі літаратурны крытык С. Коналі ў працы з красамоўнай назвай «Эпоха мадэрнізму: сто галоўных кніг Англіі, Францыі і Амерыкі, 1880–1950 гг.» зазначае, што «французы сталі пачынальнікамі мадэрнізму, які павольна перайшоў Ла-Манш, а пасля і Ірландскае мора, пакуль амерыканцы, нарэшце, не схпілі яго, дадаўшы ўласную дэманічную энергію, рашучасць і цягу да вялікага»¹ [1, р. 4]. Цяжка прасачыць перадумовы ўзнікнення літаратурнай плыні, першыя правыя якой можна заўважыць у другой палове XIX ст. Вядомы філосаф Р. Барт піша наступнае: «Прыкладна ў 1850 г. класічнае пісьмо знікла, і ўся літаратура – ад Флабера і да нашых дзён – зрабілася пытаннем мовы» [2, р. 9]. Сярод сацыяльна-эканамічных фактараў вылучаюцца высокія тэмпы індустрыялізацыі, механізацыя жыцця, што прыводзіць адначасова да ўрбанізацыі, тэхнічнага прагрэсу ў галіне камунікацыі і перадачы інфармацыі. Дадзеныя фактары істотна змянілі ўспрыманне месца і часу, звязішы, сказішы яго. На мяжы стагоддзяў дасягае вяршыні пазітывісцкае вучэнне, якое аддае перавагу навуковай метадалогіі і магчымасці прымянення эксперыментальнага падыходу да пазнання не толькі свету, але і прыроды чалавека. Адмаўляецца здольнасць філасофіі да выяўлення ісціны. Але ўсе азначаныя фактары былі заўважаны ў першую чаргу мастакамі, кампазітарамі і пісьменнікамі. Творчы працэс пачатку XX ст. характарызуецца рэвалюцыйнымі зменамі. Літаратурны крытык Г. Э. Рыд каментуе прыроду мадэрнізму наступным чынам: «Цяпер мы маем справу не з лагічным развіццём, для якога ёсць якія-небудзь гістарычныя паралелі, а з рэзкім разрывам усіх традыцый. Мэта, да якой пяць стагоддзяў імкнулася Еўропа, наўпрост адмоўлена» [3, р. 13]. І сапраўды, адна з галоўных рыс мадэрнізму – адмова ад рэпрэзентацыі навакольнага асяроддзя, на змену якой прыходзіць рэфлексія. Эпоха вылучаецца разнастайнымі і нават супярэчлівымі характарыстыкамі, што выклікана размытасцю ўласна паняцця «мадэрнізм»: «Рух да вытанчанасці і маньерызму, інтраверсіі, тэхнікі адлюстравання падзей, унутранага самакрытыцызму часта прымаўся за агульную аснову для вызначэння мадэрнізму. Вядома, шэраг тэхнік сапраўды выяўляецца і далей нават у выпадку змены эпохі: капіраванне вонкавага свету – у жывапісе, атанальнасць – у музыцы, верлібр – у паэзіі, тэхніка плыні свядомасці – у рамане. Гэта мастацтва, заснаванае на “прынцыпе нявызначанасці” Вернера Гейзенберга, на свеце, змененым і пераасэнсаваным Марксам, Фрэйдам і Дарвінам, на капіталізме і пастаянным прамысловым паскарэнні, на экзистэнцыяльнай схільнасці да бессэнсоўнасці і абсурду» [4, р. 26].

¹Тут і далей, калі не ўказана іншае, пераклад наш. – У. С.

У адрозненне ад культурнай сферы палітычнае жыццё Еўропы заставалася нязменным: панаванне магучых імперый цягнулася да Першай сусветнай вайны. Культура мадэрнізму значна апырэдзіла развіццё грамадства, што змянілася толькі падчас вайны. Такое становішча выклікала цяжасці ў вызначэнні храналагічных меж эпохі, якую часам падзяляюць на перыяды фармалізму і неамадэрнізму: «Тэрмін “мадэрнізм” выкарыстоўваўся для абазначэння шырокага спектру плыняў, якія падрываюць рэалістычны або рамантычны імпульс і адначасова схіляюцца да абстракцыі (імпрэсіянізм, постімпрэсіянізм, экспрэсіянізм, кубізм, футурызм, сімвалізм, імажынізм, вартыцызм, дадаізм, сюррэалізм); але нават яны, як мы ўбачым, не з’яўляюцца аднароднымі, а некаторыя з іх паўсталі як радыкальная рэакцыя супраць іншых» [4, р. 23].

У кантэксце культурнага выбуху працягвалася традыцыя рэалізму, што ўбірала ў сябе некаторыя з’явы новай эпохі, захоўваючы ўласныя рысы. У другой палове ХХ ст. гэта прывядзе да напісання паралельна з постмадэрнісцкімі тэкстамі раманаў у рэалістычнай традыцыі, у якіх скарыстаны асобныя эксперыментальныя тэхнікі (псіхалагізм, фрагментацыя і інш.). Англіійскі пісьменнік С. Спендэр падзяляў усіх творцаў азначанага перыяду на мадэрністаў і сучаснікаў [5, р. 101]. Сапраўды, у асобах А. Морысана, У. С. Моэма, Дж. А. Мура, Дж. Гісінга і іншых пісьменнікаў працягвала развіццё літаратура рэалізму і натуралізму. У той жа час з’яўляюцца фігуры Дж. Джойса, Д. Г. Лоўрэна, Т. С. Эліата, В. Вулф, што ўвасабляюць радыкальныя змены ў падыходзе да творчасці.

Актуальнасць працы абумоўлена зваротам да ўзаемадзеяння фікцыянальнага і фактуальнага пачаткаў у мастацкім тэксце, што найперш выяўляецца ў межах тыпалогіі аўтара, апавядальніка і апаведу. Праза К. Ішэрвуда дэманструе самабытныя аўтарскія канцэпцыі працы з аповедам, якія могуць узбагаціць сучасны кантэкст нараталагічных даследаванняў айчыннага і замежнага літаратуразнаўства. Дадзены артыкул дапаўняе прысвечаны творчасці К. Ішэрвуда працы беларускіх навукоўцаў Д. А. Полаўцава і Ю. В. Стулава, у якіх надаецца ўвага пытанню літаратурнай і культурнай ідэнтычнасці пісьменніка, вобразу Берліна ў ранніх романах аўтара. З нараталагічнага і жанравага боку творчасць К. Ішэрвуда разглядалася ў працах расійскіх вучоных І. У. Галавачовай і А. М. Болдыравай. Аснова для даследавання біяграфіі і мастацкага шляху пісьменніка была закладзена шматлікімі еўрапейскімі і амерыканскімі літаратуразнаўцамі: У. Эйткінам, Б. Фіні, С. Хайнсам, Э. Уілсанам, С. Уэйдам і К. Дж. Самерсам. Навуковая навізна працы заключаецца ў выяўленні стылістычнай і тэматычнай роднаскасці паміж ранняй творчасцю К. Ішэрвуда і спадчынай яркіх прадстаўнікоў англійскай мадэрнісцкай традыцыі – В. Вулф і Дж. Джойса.

Творчасць К. Ішэрвуда вывучаецца з дапамогай культурна-гістарычнага, нараталагічнага і біяграфічнага метадаў даследавання.

Вынікі і іх абмеркаванне

Першая сусветная вайна зрушыла Вялікабрытанію з кансерватыўных пазіцый. Невытлумачальнасць, зацягнутасць і тэхналагічная бязлітаснасць падзей выявілі і абвастрылі супярэчнасці, што асэнсоўваліся творцамі з канца XIX ст. (разбурэнне восі месца і часу, дынаміка тэхналагічнага развіцця на фоне стабільнага стану грамадства, зварот да пытання лёсу ва ўмовах змен парадыхмы пазнання свету). У такім кантэксце пачынаў свой творчы шлях К. Ішэрвуд. Нягледзячы на тое што пісьменнік нарадзіўся ў 1904 г. і не браў удзел у вайне, яго першыя романы («Усе – канспіратары» («All the conspirators», 1928), «Мемарыял» («The memorial», 1932)) адлюстроўваюць перажыванні аўтара, звязаныя са смерцю бацькі, і закранаюць тэму страчанага пакалення. Гэтыя творы напоўнены фактамі з жыцця пісьменніка, што выяўляецца не толькі ў дэманстрацыі некаторых падзей і асоб, якія сапраўды існавалі, але і ў самой тэхніцы пісьма.

У хуткім часе К. Ішэрвуд пакідае радзіму і накіроўваецца ў адзін з культурных цэнтраў тагачаснай Еўропы – Берлін. Гады, праведзеныя аўтарам у Германіі, ляглі ў аснову яго знакамітых раманаў «Містар Норыс мяняе цягнікі» («Mr. Norris changes trains», 1935) і «Бывай, Берлін» («Goodbye to Berlin», 1939), якія пазней былі аб’яднаны ў цыкл «Берлінскія гісторыі». Творы дадзенага перыяду адметныя адмысловым падыходам аўтара да пабудовы апаведу. Як зазначае амерыканскі пісьменнік А. Мопін у прадмове да аднаго з перавыданняў, «...у першым романае цыкла “Містар Норыс мяняе цягнікі” апавед вядзецца ад імя маладога пісьменніка, якога завуць Уільям Брэдшоу, што з’яўляецца другім імем пісьменніка. Даволі грубы прыём! Нягледзячы на тое што другі роман “Бывай, Берлін” таксама прадстаўлены як мастацкі тэкст, наратарам у ім выступае хтосьці, хто носіць імя Крыстафер Ішэрвуд. Гэта, відаць, быў першы крок у далёкім падарожжы да больш шчырага самаадкрыцця, якім Ішэрвуд захопіцца на ўсё астатняе жыццё. Дэталёва вывучанае жыццё стала яго апантанасцю, а хтосьці скажа – унёскам у літаратуру» [6, р. 8].

У той жа час істотна мяняюцца як спосабы стварэння, так і сэнсавыя нападуненне аўтабіяграфіі. Прычыны палягаюць у зрухах не толькі парадыхмы поглядаў на напісанне раманаў, але і падыходаў да гісторыі. Ранейшая пабудова наратыву была абумоўлена загадзя ўстаноўленымі эстэтычнымі і маральнымі арыенцірамі, вызначанымі грамадствам. Уяўленне аб тым, як павінна выглядаць жыццё чалавека і якім

чынам яно павінна быць адлюстравана ў XIX ст., апісвае гісторык Г. Ф. Гарбашова: «Паўсядзённае жыццё – гэта свет чалавека віктарыянскай эпохі са сваёй атмасферай і ўнутраным распарадкам; агульнасцю каштоўнасцей і сацыяльных прывычак; віктарыянскім стылем жыцця і ўяўленнямі сучаснікаў аб “годных” паводзінах; культам сям’і і вобразам “сапраўднай лэдзі”; домам як мяжой паміж знешнім светам і прыватным жыццём англічан як паказчыкам прыналежнасці да вызначанага сацыяльнага статусу; клубамі і салонамі; модай і забаўкамі і інш.» [7, с. 69].

З прыходам новай эпохі ўяўленні аб адлюстраванні гісторыі, чалавечага жыцця цалкам змяняюцца: апавед перастае быць храналагічна і лагічна цэльным, выключаюцца любыя маральныя ацэнкі, а навакольны свет разбурае мяжу прыватнасці, ствараючы глабальнае асяроддзе перасячэнняў ліній часаў, лёсаў, гісторый. Паслядоўным вынікам азначаных працэсаў з’яўляецца трансфармацыя жанру аўтабіяграфіі. Прырода змен часта палягае не толькі ў наўмыснай дэканструкцыі, сталым інструменце эпохі, але і ў даследаванні ідэнтычнасці, свядомасці, што прыйшлі на змену фактам і падзеям. Акрамя таго, узнікае вядомы прынцып мадэрнізму, які заключаецца ў ператварэнні жыцця ў твор мастацтва. Адмова ад звыклага старажытнага міметычнага спосабу і ў платонаўскім, і ў арыстоцэлеўскім яго разуменні выклікае шэраг эксперыментаў, якія прыводзяць да псіхалагізацыі пісьма. На скрыжаванні дзвюх азначаных тэндэнцый апынулася аўтабіяграфія. Адчувальнасць такіх тэкстаў да новых пераўтварэнняў тлумачыцца непарыўнай сувяззю паміж аўтарам і галоўным героем, якіх цяжка разглядаць асобна. Раннія раманы К. Ішэрвуда не дэкларуюцца ім наўпрост як аўтабіяграфія, але месца дзеяння, героі, уласна наратар цесна звязаны з біяграфіяй пісьменніка. Аўтар пацвярджае, што яго творы пабудаваны, з аднаго боку, з падзей, якія сапраўды адбываліся, а з іншага боку, з жаданняў, выдумкі: «Галоўнае, што я як пісьменнік магу прапанаваць, – гэта мае рэакцыі на тое, што адбылося са мной (гэта і ёсць мая проза і мая паэзія – называйце як хочаце). Такія рэакцыі найбольш прадуктыўныя тады, калі з’яўляюцца ў адказ на рэальныя падзеі, а не на выдуманых мною. Усё ж... я не магу супраціўляцца жаданню расставіць і змяніць факты такім чынам, каб яны больш ярка суаднесліся з маімі рэакцыямі» [8, р. 189].

Пісьменнік не мае намеру апісаць уласнае жыццё з факталагічнай ці нават фактуальнай пазіцыі, ён фікцыяналізуе вопыт, пераносячы фокус са сваёй асобы на наваколле. Такі тэкст з цяжкасцю можна назваць аўтабіяграфіяй у віктарыянскім сэнсе, калі ў творы маглі ўзнікаць сапраўдныя лісты ці старонкі рэальных дзённікаў.

Разгледзім найбольш яркія прыклады працы з біяграфіяй і аўтабіяграфіяй у брытанскай літаратуры мадэрнізму. Падрабязныя дэталі стварэння такога тэксту дэманструе В. Вулф у рамане «Арланда» («Orlando», 1928). Напрыклад, у пэўны момант пісьменніца прыводзіць нібы незадакументаваную частку жыцця аб’екта біяграфіі: *But now we come to an episode which lies right across our path, so that there is no ignoring it. Yet it is dark, mysterious, and undocumented; so that there is no explaining it. Volumes might be written in interpretation of it; whole religious systems founded upon the signification of it. Our simple duty is to state the facts as far as they are known, and so let the reader make of them what he may* [9, р. 27] ‘Але цяпер мы падыходзім да эпизоду, які ляжыць наўпрост упоперак нашага шляху, і ігнараваць гэта немагчыма. Ён цёмны, таямнічы, незадакументаваны; таму і няма яму тлумачэння. Таму можна напісаць, інтэрпрэтуючы яго, на яго значэнні можна засноўваць рэлігіі. Наш просты абавязак – выкласці факты ў той ступені, у якой яны вядомыя, і няхай чытач робіць з імі ўсё, што яму захочацца’.

В. Вулф уздымае пытанне вымыслу ў біяграфіі хутчэй не з-за наўмыснага намеру выправіць жыццё, а ў выніку адсутнасці факталагічнага матэрыялу. Напрыклад, парушыць факталагічнасць аўтабіяграфіі здольная таксама і памяць аўтара, якая за гады жыцця можа скажацца. Згадаем, як французскі пісьменнік С. Дуброўскі настойваў на абсалютнай праўдзівасці ўласнага тэксту, рэальнасці падзей, фактаў, эмоцый і нават сноў, апісаных у рамане «Сын» («Fils», 1977): «Па прынцыпе сумленнай і скрупулёзнай аўтабіяграфіі, усе факты і жэсты ў апаведзе літаральна ўзяты з майго ўласнага жыцця; месца і даты маніякальна вывераны. Нават прыведзеныя і прааналізаваныя мною сны – сапраўдныя сны, якія я калісьці запісваў у нататнік. І як пісьменнік, і як крытык магу гарантаваць праўдзівасць рэферэнцыйнага рэгістра» [10, р. 69]. Але ў той жа час пісьменнік увогуле сумняваецца ў магчымасці сапраўднай рэпрэзентатывнасці твора і зазначае, што тэкставае адлюстраванне мінулага асуджана на скажэнні, бо, застаючыся ў рэалістычным фармаце, якога патрабуе чыстая аўтабіяграфія, аўтар можа ўзнавіць толькі знешнія падзеі ўласнага жыцця і працу сваёй свядомасці, знешнюю ў адносінах да несвядомага.

Даследаванне механізмаў біяграфіі ў рамане «Арланда» адбываецца ў розных кірунках. В. Вулф ужывае іронію, якая заўсёды была надзейным інструментам дэканструкцыі. У пэўны момант пісьменніца даводзіць да абсурду абавязковую факталагічнасць біяграфіі: *After November, comes December. Then June, July, August follow. This method of writing biography, though it has its merits, is a little bare* [9, р. 240] ‘Пасля лістапада надыходзіць снежань. Затым ідуць чэрвень, ліпень, жнівень. Такі метада напісання біяграфіі хоць і мае свае плюсы, але не вельмі прадуктыўны’. У дадзеным урыўку В. Вулф не толькі дэманструе фактычную няздольнасць біяграфіі заставацца па-за межамі фікцыянальнага пачатку, але і закранае пы-

танне дасціпнасці строгай храналогіі. Мадэрнізм адмаўляе неабходнасць лінейнай дэманстрацыі падзей. Патрэбу ў новым спосабе пабудовы сюжэта, які панаваў у мадэрнісцкім тэксце, выказаў Д. Г. Лоўрэнс: «Мы павінны адмовіцца ад нашай уласнай манеры пісаць па-ся-доў-на ад пачатку да канца і дазволіць розуму рухацца цыклічна або падгінацца месцамі пад цяжарам вобразаў» [11, р. 97].

Акрамя выразнай дэканструкцыі, у літаратуры Вялікабрытаніі можна вылучыць іншы падыход. В. Вулф выкрывае штучную праўдзівасць біяграфіі, не знішчаючы жанру, але адчыняючы дзверы да яго пераўвасаблення. Адным з прыкладаў новага аўтабіяграфізму з'яўляецца раман Дж. Джойса «Партрэт мастака ў юнацтве» («A portrait of the artist as a young man», 1916). У каментарыі да яго вядомы даследчык і перакладчык ірландскага пісьменніка С. Харужы заўважае наступнае: «Звычайны эцюд – выдатны, мускулісты тэкст, хоць не пазбаўлены юнацкай рысоўкі, бравады эрудыцыі і наўмыснай цемры, – змяшчае ўжо ў зачатку дзве буйныя ідэі, уласныя ідэі Джойса, на якіх урэшце і будзе пабудаваны будучы раман. Адна – гэта ідэя партрэта, якая нясе ў сабе джойсаўскае рашэнне тэмы асобы як тэмы аб каранях і прыродзе самаідэнтычнасці, унікальнай індывідуальнасці кожнага. Партрэт мастака павінен быць унутраным партрэтам, які павінен улавіць і перадаць яго “выгіб эмоцыі”, індывідуальны і ўнікальны рытм, пульсаванне жыцця яго душы і розуму. Іншая ідэя – метафара творчасці, творчага развіцця як цяжарнасці сабою, накіраванага тэалагічнага выпявання ўнутранага свету, які нараджае як плод свет мастацтва і плод мастацтва, форму» [12, с. 543].

Дж. Джойс даследуе галоўную крыніцу аўтабіяграфічнага тэксту – асобу і яе ўспрымання. Сапраўдны партрэт асобы збіраецца ў рамане пісьменніка не з падзей жыцця галоўнага героя, а з рэакцыяй на гэтыя падзеі, што адлюстраваліся ў пачуццях, яскравых эмацыянальных кропках, ідэях і думках. Твор не вызначаецца храналагічнай дакладнасцю і паслядоўнасцю, бо партрэт юнацтва сабраны са шматлікіх рысак і ўспамінаў, якія месціліся на розных часавых адрэзках жыцця галоўнага героя.

Іншы аспект рамана заключаецца ў непарыўнай сувязі аўтара і таго, што ім створана. Аўтабіяграфія ў дадзеным выпадку становіцца найбольш дакладным інструментам назірання такіх адносін. Цэнтральнай асобай аўтабіяграфіі па азначэнні з'яўляецца яе аўтар, але спосабы яго аб'ектывацыі могуць быць разнастайнымі. Адносіны аўтара і галоўнага героя ў класічным прыкладзе аўтабіяграфіі характарызуюцца як вертыкальныя: аўтар-храніст з вышыні жыцця апісвае самога сябе. Вынікам такога пісьма выступае ста-тычны тэкст з вызначанай загодзя тэмай. Аўтабіяграфія перыяду мадэрнізму вызначаецца ўзаемадзеяннем пісьменніка і яго героя на адным узроўні. Такі тэкст – вынік адкрытага выбару фарб і ракурсаў для адлюстравання галоўнага героя. Тэмай гэтых тэкстаў можа быць не столькі сам галоўны герой, колькі спосаб яго адлюстравання, прычыны дэманстрацыі тых ці іншых аспектаў жыцця (ад выпраўлення ўласнага лёсу ці асобных момантаў у горшы ці лепшы бок да праекцыі актуальнага вопыту на папярэднія гады). Аўтабіяграфія ператвараецца ў люстэрка, на якое можа ўплываць вялікая колькасць дэталей.

У творчасці К. Ішэрвуда метафара партрэта замяняецца прыёмам камеры, дзеянне якой, як дэкларуе аўтар, скіравана не на яго самога, а на асяроддзе: *From my window, the deep solemn massive street. Cellar shows where the lamps burn all day, under the shadow of top heavy balconied facades, dirty plaster frontages embossed with scrollwork and heraldic devices. The whole district is like this: street leading into street of houses like shabby monumental safes crammed with the tarnished valuables and second-hand furniture of a bankrupt middle class.*

I am a camera with its shutter open, quite passive, recording, not thinking [6, р. 195] ‘З майго акна бачная шырокая, манументальная вуліца. Вінныя скляпкі, дзе цэлымі днямі не гасяць святло, пад шатамі цяжкіх фасадаў з гаўбіцамі брудныя атынкаваныя сцены з рэльефнымі завіткамі і геральдычнымі эмблемамі. Такі і ўвесь раён: адна вуліца пераходзіць у другую, забудаваную дамамі, якія нагадваюць старадаўнія грувасткія сейфы, набітыя сцяпнелымі ад часу каштоўнасцямі і таннай мэбляй сярэдняга класа, які збанкрутаваў.

Я – камера з адкрытым аб'ектывам, зусім пасіўная, без думак, якая толькі фатаграфуе’. З дадзенага ўрыўка можна зрабіць выснову аб тым, што аўтар хавае свайго героя, ператвараючы яго выключна ў інструмент, каркас, які патрабуецца для пабудовы фікцыянальнага твора. І сапраўды, у цыкле раманаў «Берлінскія гісторыі» перад чытачом паўстаюць персанажы, якія прадстаўляюць розныя слаі тагачаснага стракатага насельніцтва Берліна: авантурыст Артур Норыс, памяркоўная гаспадыня фрау Шродэр, шукальніца шчасця маладая англічанка Салі Боўлз, бедная сям'я Новакаў і заможныя Ландаўэры. Герой не дзейнічае, а з'яўляецца пасіўным, амаль ананімным назіральнікам, але і астатнія персанажы больш падобныя да якасных і ўдалых фотаздымкаў, а не да паўнаватасных характараў хаця б таму, што невялікія фрагментарныя часткі твора не паспяваюць падрабязна раскрыць іх і не імкнуцца да гэтага. Паўстае пытанне аб цэнтральнай ідэі тэкстаў, якія не распавядаюць ні пра галоўнага героя, ні пра персанажаў. Першы і самы просты ключ да разумення твораў – варыянты імені галоўнага героя, якія, як было згадана вышэй, належаць рэальнай асобе аўтара. Дадзены факт звяртае на сябе ўвагу і тым, што азначаная тэндэнцыя паўтараецца далей. К. Ішэрвуд тлумачыць гэта наступным чынам: «Таму я сказаў сабе: я напішу

гэту гісторыю ад першай асобы. Затым, вядома, паўстала пытанне аб тым, хто будзе гэтай першай асобай. Адказ быў такі: першая асоба – гэта я. Дык вось, спачатку ў рамане “Містар Норыс мяняе цягнікі” праз нейкую сарамлівасць або Бог ведае праз што яшчэ я даў сабе выдуманая імя. Насамрэч гэта было маё другое імя, але тым не менш гэта было выдуманая імя, таму што я ніколі не называў сябе Уільямам Брэдшоу» (цыт. па [13, р. 112]).

Наступным крокам з’яўляецца развіццё аўтарскай метафары камеры. Калі пісьменнік робіць з героя камеру, то яе выніковым прадуктам павінны быць фотаздымкі. Вядомая даследчыца С. Зонтаг бачыла сутнасць такога працэсу ў тым, што экспазіцыя на стужцы выклікае прымітыўны страх быць спустошаным або пазбаўленым сваёй самасці². Дадзеную думку можна лагічна працягнуць і дадаць, што пазбаўленне самасці, спустошанасць тычацца аб’екта фатографа, які або падмяняе, або дапаўняе асобу ў кадры ўласным бачаннем. У выніку аўтар фотаздымка адсутнічае ва ўласным творы экспліцытна, але імпліцытна фотаздымак цалкам застаецца яго творам. Выява галоўнага героя К. Ішэрвуда знаходзіцца ва ўсіх персанажах і ракурсах, у тым ліку ў Берліне, які выступае не толькі месцам дзеяння, але і паўнаважным актарам, цалкам падначаленым пісьменніцкаму цяжару вобразаў.

Такім чынам, К. Ішэрвуд у цыкле раманаў «Берлінскія гісторыі» паўтарае джойсаўскую дуальнасць творцы, які малое ўласны вобраз і адначасова з’яўляецца нібы «цяжарным» самім працэсам. Галоўнае адрозненне мастака Дж. Джойса ад фатографа К. Ішэрвуда ў фіксацыі ўнутранага свету заключаецца ў тым, што першы высякае з рэчаіснасці ўласны вобраз, дэманструючы чытачу атрыманую скульптуру, а другі пакідае ў тэксце рэчаіснасць, выразаўшы з яе сябе. К. Ішэрвуд наўпрост не карыстаецца прыёмамі дэканструкцыі, а ідзе за агульнай тэндэнцыяй англійскага мадэрнізму, што назаўсёды змяніла бачанне асобы ў кантэксце гісторыі.

Заклучэнне

У ранніх раманах К. Ішэрвуда «Містар Норыс мяняе цягнікі» і «Бывай, Берлін» выбудоўваецца асаблівы спосаб самааб’ектывацыі, які не прадугледжвае прамое апісанне падзей ці дзеянняў, учынкаў галоўнага героя. Мастацкае вывучэнне ўласнага жыцця адбываецца пры дапамозе блізкіх па часе, але не звязаных наўпрост урыўкаў, што нагадвае структуру рамана Дж. Джойса «Патрэт мастака ў юнацтве». Некаторыя часткі твораў прэзентуюцца як дзённікі, астатнія называюцца ў гонар персанажаў, якім яны прысвечаны. Аповед ад першай асобы не толькі дапамагае чытачу з меншай адлегласці назіраць за іх вобразамі, але і скарачае дыстанцыю паміж мастацкай прасторай і аўтарам.

Цыкл раманаў «Берлінскія гісторыі» з’яўляецца тыповым прыкладам літаратурнай традыцыі англійскага мадэрнізму, у кантэксце якога выкрышталізоўвалася тэхніка пісьма аўтара. К. Ішэрвуд спраўдзіў вядомую ідэю тоеснасці жыцця і мастацтва, а літаратурная спадчына творцы ўвабрала ў сябе адметныя рысы культурнай эпохі: апісанне не знешніх падзей, а эмацыянальнага водгуку на іх; храналагічную неўпарадкаванасць раманаў; эксперыменты з тэхнікай аповеду. Пошукі ўласнай ідэнтычнасці прывялі аўтара да метаду камеры, які стаў удалай метафарай усёй творчасці пісьменніка.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Connolly C. *The modern movement: one hundred key books from England, France, and America, 1880–1950*. London: Andre Deutsch; 1965. 148 p.
2. Barthes R. *Writing degree zero*. Lavers A, Smith C, translators. London: Cape; 1967. 96 p.
3. Read HE. *Art now*. London: Faber and Faber; 1960. 144 p.
4. Bradbury M, McFarlane J. The name and nature of modernism. In: Bradbury M, McFarlane J, editors. *Modernism: a guide to European literature, 1890–1930*. New York: Penguin Books; 1976. p. 19–57.
5. Spender S. *The struggle of the modern*. London: Hamish Hamilton; 1963. 266 p.
6. Maupin A. Introduction. In: Isherwood Ch. *The Berlin stories*. New York: New Directions Publishing; 2008. p. 7–12.
7. Горбашова ГФ. История повседневности: «мир» человека Викторианской эпохи. *Запад – Восток*. 2009;2:63–69. EDN: RKONDH.
8. Isherwood Ch. *Liberation: diaries, 1970–1983*. New York: Harper Collins; 2012. 928 p.
9. Woolf V. *Orlando*. London: Hogarth Press; 1964. 304 p.
10. Doubrovsky S. *Autobiographie. Vérité. Psychanalyse. Autobiographiques: de Corneille à Sartre*. Paris: PUF; 1988. 357 p.
11. Lawrence DH. *Apocalypse*. London: Penguin Books; 1932. 224 p.
12. Джойс Дж. *Портрет художника в юности*. Хоружий С, переводчик. Москва: Эксмо; 2016. 640 с.
13. Finney B. *Christopher Isherwood: a critical biography*. Oxford: Oxford University Press; 1979. 336 p.

²Sontag S. Photography unlimited // The New York Review of Book : electron. version of the mag. 1977. June 23. URL: <https://www.nybooks.com/articles/1977/06/23/photography-unlimited> (date of access: 05.10.2023).

References

1. Connolly C. *The modern movement: one hundred key books from England, France, and America, 1880–1950*. London: Andre Deutsch; 1965. 148 p.
2. Barthes R. *Writing degree zero*. Lavers A, Smith C, translators. London: Cape; 1967. 96 p.
3. Read HE. *Art now*. London: Faber and Faber; 1960. 144 p.
4. Bradbury M, McFarlane J. The name and nature of modernism. In: Bradbury M, McFarlane J, editors. *Modernism: a guide to European literature, 1890–1930*. New York: Penguin Books; 1976. p. 19–57.
5. Spender S. *The struggle of the modern*. London: Hamish Hamilton; 1963. 266 p.
6. Maupin A. Introduction. In: Isherwood Ch. *The Berlin stories*. New York: New Directions Publishing; 2008. p. 7–12.
7. Gorbashova GF. [A history of everyday life: the «world» of a Victorian man]. *West – East*. 2009;2:63–69. Russian. EDN: RKONDH.
8. Isherwood Ch. *Liberation: diaries, 1970–1983*. New York: Harper Collins; 2012. 928 p.
9. Woolf V. *Orlando*. London: Hogarth Press; 1964. 304 p.
10. Doubrovsky S. *Autobiographie. Vérité. Psychanalyse. Autobiographiques: de Corneille à Sartre*. Paris: PUF; 1988. 357 p.
11. Lawrence DH. *Apocalypse*. London: Penguin Books; 1932. 224 p.
12. Joyce J. *Portret khudozhnika v yunosti* [A portrait of the artist as a young man]. Khoruzhii S, translator. Moscow: Eksmo; 2016. 640 p. Russian.
13. Finney B. *Christopher Isherwood: a critical biography*. Oxford: Oxford University Press; 1979. 336 p.

Артыкул напіў у рэдкалегію 16.01.2024.
Received by editorial board 16.01.2024.

ПРИНЦИП ИГРЫ В РОМАНАХ М. З. ДАНИЛЕВСКОГО И Дж. С. ФОЕРА

Т. А. КАШКАН¹⁾

¹⁾Белорусский государственный университет, пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, Беларусь

Исследуется феномен игры в литературе. Подробно анализируется принцип игры в романах американских писателей М. З. Данилевского «Дом листьев» и Дж. С. Фоера «Полная иллюминация», «Жутко громко и запредельно близко». Литературная игра прослеживается на всех уровнях текста: сюжетно-композиционном, идейно-смысловом и языковом. В ходе анализа выявляются композиционно-структурные и языковые особенности этих произведений. Делается вывод о том, что наряду с нарративными стратегиями писателей данной прозе присущи приемы деконструкции посредством игры как сюжетообразующего принципа, игры как принципа синтеза жанров, игры с фигурами автора, героя и читателя, а также посредством языковой игры.

Ключевые слова: игра; постмодернистская литература; синтез жанров; игра с фигурами автора, героя и читателя; языковая игра.

ПРЫНЦЫП ГУЛЬНІ Ў РАМАНАХ М. З. ДАНІЛЕЎСКАГА І Дж. С. ФОЕРА

Т. А. КАШКАН^{1*}

^{1*}Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, пр. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь

Даследуецца феномен гульні ў літаратуры. Падрабязна аналізуецца прынцып гульні ў раманах амерыканскіх пісьменнікаў М. З. Данілеўскага «Дом лісця» і Дж. С. Фоера «Поўная ілюмінацыя», «Жудасна гучна і залімітава блізка». Літаратурная гульня прасочваецца на ўсіх узроўнях тэксту: сюжэтна-кампазіцыйным, ідэйна-сэнсавым і моўным. У ходзе аналізу выяўляюцца кампазіцыйна-структурныя і моўныя асаблівасці гэтых твораў. Робіцца выснова аб тым, што разам з наратыўнымі стратэгіямі пісьменнікаў дадзенай прозе ўласцівы прыёмы дэканструкцыі пры дапамозе гульні як сюжэтаўтваральнага прынцыпу, гульні як прынцыпу сінтэзу жанраў, гульні з фігурамі аўтара, героя і чытача, а таксама пры дапамозе моўнай гульні.

Ключавыя словы: гульня; постмадэрнісцкая літаратура; сінтэз жанраў; гульня з фігурамі аўтара, героя і чытача; моўная гульня.

Образец цитирования:

Кашкан ТА. Принцип игры в романах М. З. Данилевского и Дж. С. Фоера. *Журнал Белорусского государственного университета. Филология.* 2024;1:28–34.
EDN: LTLLWW

For citation:

Kashkan TA. The principle of game in novels of M. Z. Danielewski and J. S. Foer. *Journal of the Belarusian State University. Philology.* 2024;1:28–34. Russian.
EDN: LTLLWW

Автор:

Татьяна Александровна Кашкан – старший преподаватель кафедры английского языка естественных факультетов факультета социокультурных коммуникаций.

Author:

Tatsiana A. Kashkan, senior lecturer at the department of the English language for natural science faculties, faculty of social and cultural communications.
kashkanbsu@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1940-1827>

THE PRINCIPLE OF GAME IN NOVELS OF M. Z. DANIELEWSKI AND J. S. FOER

T. A. KASHKAN^a

^a*Belarusian State University, 4 Niezaliezhnasci Avenue, Minsk 220030, Belarus*

The article examines the phenomenon of game in literature. A detailed analysis of the principle of the game is carried out in the novels of American writers M. Z. Danielewski «House of leaves» and J. S. Foer «Everything is illuminated», «Extremely loud and incredibly close». Literary game can be traced at all levels of the text: plot-compositional, ideological-semantic and linguistic. The analysis reveals the compositional, structural and linguistic features of these texts. The author of the study comes to the conclusion that, along with the narrative strategies of writers, this prose is characterised by techniques of deconstruction through game as a plot-forming principle, game as a principle of synthesis of genre, game with the figures of the author, hero and reader, as well as through language game.

Keywords: game; postmodern literature; synthesis of genres; game with the figures of the author, hero and reader; language game.

Введение

Феномен игры рассматривается в философии и культурологии в трудах Аристотеля, Боэция, Гераклита, Платона, И. Канта, Ф. Шиллера, Й. Хёйзинги, Х. Ортеги-и-Гассета, Л. Витгенштейна, М. Хайдеггера, О. Финка, Р. Кайуа и др. Наиболее четкое определение понятия «игра» дал Й. Хёйзинга в своем фундаментальном труде «Человек играющий: опыт определения игрового элемента культуры» (1938). Согласно точке зрения ученого «игра является формой некой свободной деятельности, которая осознается как ненастоящая, не связанная с обыденной жизнью и тем не менее могущая полностью захватить играющего; которая не обуславливается никакими ближайшими материальными интересами или доставляемой пользой; которая протекает в особо отведенном пространстве и времени, упорядоченно в соответствии с определенными правилами» [1, с. 28].

Формула «весь мир – текст» считается основополагающей, поскольку культура постмодернизма – «бесконечное поле игры» [2, с. 25]. Представителями данного направления жизнь воспринимается как безграничный текст, для них «ничего не существует вне текста» [3, с. 158]. Этот текст представлен знаками, цитатами, кодами, которые подлежат непрерывной деконструкции.

Как отмечает М. Н. Липовецкий, «характерным порождением игрового принципа становится появление на страницах текста собственно автора-творца (вернее, его двойника), нередко подчеркнуто отождествленного с биографическим автором» [4, с. 22]. Последний выступает объектом игры в тексте. Р. Барт утверждает, что «автор романа запечатлевается в нем как один из персонажей» [5, с. 415].

Обратимся к некоторым работам, которые внесли значительный вклад в научное осмысление феномена игры в постмодернизме. В литературоведении его рассматривали Л. Витгенштейн, М. М. Бахтин, Х. Г. Гадамер, Р. Барт, Ю. М. Лотман, Ю. В. Манн, В. Е. Хализев, И. П. Ильин, В. В. Ванслов и др. Игра в литературе является темой исследования и многих современных авторов, как российских (Т. Н. Голобородова, А. Ю. Гусева, О. А. Джумайло, А. В. Зубарева, А. М. Люксембург, И. А. Малишевская, З. М. Чемодурова и др.), так и зарубежных (Э. Брасс, П. Во, В. Гасс, Дж. Гоггин, Б. Стоунхилл, Л. Хатчеон, П. Хатчинсон, Б. Эдвардс и др.).

Важнейшее проявление игровой деятельности – языковая игра. Термин «языковая игра» ввел Л. Витгенштейн, понимая под ним любой вид активности, связанный с языком: «Я также назову языковой игрой целое, включающее язык и действия, с которыми он переплетен...» (цит. по [6, с. 7]). По мнению Б. Ю. Нормана и В. З. Санникова, главные функции языковой игры состоят в том, чтобы создать комический эффект [7, с. 3], «рассмешить читателя через остроты, каламбур, шутки, анекдоты» [8, с. 8]. Согласно позиции Т. В. Федосовой игрой считаются «применение каламбуров, аллюзий, иноязычных вкраплений, неологизмов, графических изображений, нарушение орфографии и пунктуации» [9, с. 24]. Данный аспект игровой деятельности исследовали также Е. Ф. Болдарева, Т. А. Букирева, Т. А. Гридина, Т. В. Игнатьева, И. А. Каргаполова, Я. К. Никишин, Г. Ф. Рахимкулова, З. М. Чемодурова и др.

В настоящем исследовании остановимся на формальных, концептуальных, тематических аспектах романов М. З. Данилевского «Дом листьев» и Дж. С. Фоера «Полная иллюминация», «Жутко громко и запредельно близко». Актуальность статьи обусловлена недостаточной изученностью феномена игры в прозе М. З. Данилевского и Дж. С. Фоера как в отечественном, так и в зарубежном литературоведении. Однако стоит отметить, что существуют работы, посвященные другим темам в творчестве этих писателей [10].

Немногочисленные труды о творчестве М. З. Данилевского сфокусированы в основном на изучении нарративной или гипертекстовой составляющей его произведений. Так, Дж. Прессман в работе «“Дом листьев”: чтение сетевого романа» [11] исследует роман с точки зрения влияния на него информационных технологий и утверждает, что он является гипертекстом, подкрепив этот тезис примерами. Вопрос о формах интертекстуальности Дж. Прессман освещает кратко, рассматривая лишь несколько аллюзий в контексте сетевого произведения. М. Б. Н. Хансен в статье «Цифровая топография Марка З. Данилевского “Дом листьев”» [12] анализирует авторские типографические и цифровые эксперименты с текстом. Ш. Треверс в работе «Пустые конструкции: постмодернистский дом с привидениями в “Доме листьев” Марка З. Данилевского» [13] уделяет внимание жанровой эволюции готической новеллы в американской литературе. По мнению исследователя, в постмодернистских произведениях поджанр готической новеллы о доме с привидениями представлен текстами о доме, в котором обитает нечто. Среди отечественных исследований стоит выделить статью Ю. В. Шатина [14], в которой раскрывается проблема сюжета и анализируется принцип децентрации. Помимо этого, автор выделяет в произведении шесть кодов и рассматривает ризомную организацию текста. О. А. Ананьина в работе [15] интерпретирует роман в рамках игровой литературы и устанавливает, что он строится на основе таких приемов, как ремедиация, обратное овеществление экфрасиса и семиотизация.

Работ о творчестве Дж. С. Фоера насчитывается немногим больше. Необходимо подчеркнуть, что все научные труды в основном освещают тему холокоста и трагедии 11 сентября 2001 г. Например, О. Б. Карасик в диссертации [16], наряду с произведениями других американских еврейских писателей, анализирует роман «Полная иллюминация», в частности то, как в нем раскрывается тема холокоста. Э. Сейфер в статье «Освещая невыразимое: романы Джонатана Сафрана Фоера» [17] исследует романы «Полная иллюминация» и «Жутко громко и запредельно близко» с точки зрения синтеза в них комического и трагического начал. Диссертация М. Ф. Карлини «“Руины будущего”: противодействие терроризму в литературе 11 сентября Дона Делилло, Джонатана Сафрана Фоера и Яна Макьюэна» [18] посвящена осмыслению трагедии в творчестве писателей. Е. М. Волков и А. И. Салов в работе [19] акцентируют внимание на проблематике исследуемой литературы, а также изучают трагедию отдельной семьи и личности в этом контексте. Н. К. Хейлз в статье «Сочетание близкого и дальнего чтения: “Древо кодов” Джонатана Сафрана Фоера и эстетика книжности» [20] рассматривает нарративные стратегии в романе. Она изучает особенности визуального, графического оформления книги. Стоит выделить работу Д. Ю. Шидловской [21], в которой с лингвистической точки зрения анализируются аллюзии в романе «Полная иллюминация» и особенности их перевода на русский язык, а также выявляется множество отсылок к Библии.

Представители американского постмодернизма ХХI в. М. З. Данилевский и Дж. С. Фоер издали свои романы в начале 2000-х гг. Соответственно, в их творчестве можно проследить общие принципы построения текста, случаи широкого применения форм интертекстуальности, использования графических элементов и особого визуального оформления с целью воздействовать на восприятие читателя, а также схожие повествовательные стратегии. Помимо этого, заметно влияние на романы разных видов искусства, таких как кинематограф, фотография, музыка.

Цель статьи – рассмотрение форм художественной реализации феномена игры в творчестве американских писателей М. З. Данилевского и Дж. С. Фоера.

Результаты и их обсуждение

В исследуемых романах игра прослеживается на всех уровнях текста: сюжетно-композиционном, идейно-смысловом и языковом. Это позволяет рассматривать игру как сюжетообразующий принцип, игру как принцип синтеза жанров, игру с фигурами автора, героя и читателя, а также языковую игру в качестве способов деконструкции литературного текста.

Игра как сюжетообразующий принцип. В романе М. З. Данилевского «Дом листьев» разворачиваются три основные сюжетные линии, сопряженные со съемкой фильма «Пленка Нэвидсона», его анализом, который проводит слепой старик Дзампано, и историей Джонни Труэнта, нашедшего рукопись Дзампано. Писатель связал свою жизнь с профессиями режиссера и оператора, что сыграло роль в создании его дебютного романа. Влияние кинематографа на произведение вполне очевидно: основой его сюжета выступают съемка фильма и его анализ. Роман начинается следующим предложением: *This is not for you* [22, р. 19] ‘Это не для тебя’ [23, с. 17]. Адресуя данное предложение читателю, автор тем самым заставляет его чувствовать напряжение, задает тональность произведению и влияет на читателя, играя с ним. Действие романа открывается комментарием Труэнта и его рассказом о том, как он нашел рукопись. Автор играет с читателем, поскольку эта сцена позволяет ввести последнего в контекст происходящего, сразу же ощутить напряжение и страх от истории создания рукописи. Фильм «Пленка Нэвидсона», главные действующие лица, а также прием наслаивания повествования составляют основу

психологической игры. По мере развертывания сюжета читатель погружается в мир ужаса и страха, пытается отгадать загадку жуткого дома. Большое значение в произведении имеют вставки с фотографиями, особенности графического оформления текста, которые также играют с читателем, таким образом воздействуя на него.

В романе Дж. С. Фоера «Полная иллюминация» развиваются три сюжетные линии: повествование об истории местечка Трахимброд, поиск его жителей, в частности Августины, спасшей дедушку Джонатана от нацистов, и воспоминания Александра Перчова, отраженные в его письмах к персонажу Джонатану Сафрану Фоеру. Стоит отметить, что сюжет в некотором роде заставляет читателя обманываться в ожиданиях и строить предположения. По мере повествования он надеется, что Августину найдут, но концовка оказывается иной: герои не нашли женщину, но при этом обрели себя, а также поняли и осознали то, что произошло в прошлом.

В свою очередь, в романе «Жутко громко и запредельно близко» также присутствуют три сюжетные линии, связанные с историей Оскара, письмами дедушки к отцу Оскара и письмами бабушки к Оскару. В данном произведении немаловажное значение имеют применение фотографий и игра с визуальной составляющей, что является характерной манерой творчества автора. Специфика развития сюжетных линий играет с читателем, а графическое оформление текста влияет на его восприятие и эмоциональное состояние адресата.

Игра как принцип синтеза жанров. Роман «Дом листьев» представляет собой хоррор, первостепенная задача которого состоит в том, чтобы напугать читателя, создав атмосферу ужаса. Переехав, семья Нэвидсон обнаруживает, что их дом меняет свои размеры и в нем обитает нечто. Визуальная составляющая произведения подталкивает читателя испытывать страх и ужас: он воспринимает историю более эмоционально благодаря введению в текст фотографий и рисунков, изменению шрифта. В данный жанр вкрапляются элементы детектива, что на сюжетном уровне выражается в расследовании феномена дома, а именно в изучении пленки Нэвидсона, которое подкрепляется ссылками на монографии, книги, статьи, интервью. Наслаивание публицистических элементов тоже определяет детективный жанр произведения. Автор вовлекает читателя в разгадывание, при этом заставляя его ощущать страх, тревогу и напряжение. Прослеживаются и черты любовного романа. История непростых отношений между супругами Уиллом и Карен Нэвидсон является отдельной линией повествования. Писатель преподносит ее сквозь призму основной линии – анализа пленки Нэвидсона. В письмах матери к Джонни Труэнту («Письма из психиатрической лечебницы института “Три Атик Уэйлстоу”» [22, р. 587–642; 23, с. 620–674]) наблюдается код эпистолярного жанра, причем автор передает ухудшение ее психического здоровья графически, располагая текст внизу, сбоку страницы или в перевернутом виде, применяя разный шрифт и его размер, наслаивая друг на друга предложения. Кроме того, произведение можно отнести к роману-комментарию, так как писатель включает в него тексты, оформленные в виде различных сносок, которые Джонни Труэнт дает к рукописи Дзампано. В данном случае М. З. Данилевский смешивает жанровые коды художественной и научной литературы, преследуя тем самым цель показать научность исследования пленки. В произведении можно обнаружить черты поэзии. Например, повествование прерывается стихами Пеликана («Палимпсест сурового Пеликана Джека», «Ручка Пеликана», «Религиозные размышления Пеликана» и т. д.), которые размещены в тексте в качестве приложения [22, р. 574–580; 23, с. 608–614]. Этим приемом писатель подчеркивает серьезность исследования фильма. Таким образом, М. З. Данилевский включает в произведение тексты различных жанров и жанровых разновидностей, которые подвергаются пародийному перекодированию, играя с читателем и делая его соавтором произведения.

Роман «Полная иллюминация» может рассматриваться как исторический, так как в нем повествуется об истории местечка Трахимброд от его зарождения до момента расстрела жителей фашистами во времена Второй мировой войны. Писатель представляет данную историю от лица американца Джонатана Сафрана Фоера и описывает события тех лет. Еще одна линия повествования касается настоящего времени: герой приезжает на Украину в поисках местечка Трахимброд и Августины, которая спасла его деда. Основная сюжетная линия расследования родственных связей позволяет выделить в произведении черты детективного романа. При этом автор включает комические моменты в трагизм истории. Также в романе присутствуют элементы эпистолярного жанра (письма главного героя Джонатану Сафрану Фоеру). Как известно, в романе воспитания тема становления личности является центральной. Благодаря путешествию, цель которого – поиск Августины, Александр Перчов из легкомысленного, инфантильного юноши превращается в зрелого человека. Во время войны ради спасения собственной жизни его дедушка выдал фашистам друга-еврея, которого убили: *Grandfather is not a bad person, Jonathan. Everyone performs bad actions. I do. Father does. Even you do. A bad person is someone who does not lament his bad actions* [24, р. 145] ‘Дедушка не плохой человек, Джонатан. Все исполняют плохие поступки. Плохой человек – это тот, кто в них не раскаивается. Дедушка теперь умирает из-за своих’ [25, с. 215]. Данные слова показывают духовное становление Алекса как личности.

Синкретизм элементов романа воспитания и детективного, эпистолярного жанров находит отражение в романе «Жутко громко и запредельно близко». Главный герой девятилетний Оскар Шелл после гибели отца переживает внутренний конфликт: испытывает чувства одиночества, ненужности и потери своего Я. Процесс принятия себя происходит через поиск замка к ключу, который мальчик находит в кладовке отца. В этом прослеживаются черты романа воспитания. Явные элементы детективного романа обнаруживаются в сценах, когда Оскар проводит расследование, чтобы найти нужный замок: *I was looking for clues that might lead me in a direction. I had to be extremely careful so that I wouldn't contaminate the evidence, or let mom know what I was doing, or cut and infect myself, and I found the envelope that the key was in* [26, p. 41] 'Я надеялся отыскать еще один ключ – тот, который подтолкнул бы меня к разгадке. Надо было быть жутко осторожным, чтобы не повредить вещественные доказательства, не попасться маме, не порезаться и при этом найти конверт из-под ключа' [27, с. 62]. Автор показывает данное расследование глазами ребенка. Письма бабушки, адресованные отцу мальчика, а также письма бабушки к Оскару говорят о присутствии элементов эпистолярного жанра в произведении: *To my child: I'm writing this from your mother's father's shed used to stand, the shed is no longer here, no carpets cover no floors, no windows in no walls, everything has been replaced* [26, p. 208] 'Моему сыну: я пишу с того места, где стоял сарай твоей матери, сарай здесь больше нет, ни ковров на полу, ни окон в стенах, перемена декораций' [27, с. 254]. Это позволяет прочувствовать историю с разных сторон.

Игра с фигурами автора, героя и читателя. Роман «Дом листьев» можно отнести к метапрозе, поскольку в его центре находятся образы персонажей-писателей. Первый из них – слепой старик Дзампано, который исследовал пленку Нэвидсона, а второй – Джонни Труэнт, комментирующий данную рукопись. Помимо этого, автор играет с названием романа, которое подразумевает, что он является множеством текстов, создаваемых не только автором, но и читателем (через его восприятие и интерпретацию). М. З. Данилевский играет с фигурами автора в постмодернистских традициях, указывая двух авторов на обложке книги: *...by Zampano, with introduction and notes by Johnny Truant* [22] '...за авторством Дзампано, с введением и примечаниями Джонни Труэнта' [23]. В предисловии Джонни Труэнт рассказывает о первом авторе и называет себя вторым, так как комментирует его рукопись. Соответственно, первый автор – незрячий старик Дзампано (*...he was blind as a bat* [22, p. 21] '...был слеп как летучая мышь' [22, с. 29]), написавший исследовательскую работу по пленке Нэвидсона, текст которой он надиктовал своим помощникам, волонтерам. Джонни Труэнт комментирует данную рукопись в трех направлениях: он рассуждает о фильме «Пленка Нэвидсона», тексте Дзампано и собственной жизни. Таким образом, М. З. Данилевский вынуждает проделать сложную работу с декодированием текста: изначально вводит в заблуждение читателя, так как Дзампано написал труд о фильме, которого никогда не было и который никто не видел; использует интертекстуальные отсылки как к существующим, так и к несуществующим источникам; играет с названием романа.

Роман «Полная иллюминация» также можно отнести к метапрозе, поскольку в нем присутствует образ персонажа-писателя, который выступает двойником реального автора текста, а читатель играет роль соавтора. Александр Перчов ведет повествование, пишет Джонатану и комментирует как свои письма, так и его. Джонатан Сафран Фоер является двойником автора. Таким образом, писатель применяет прием авторской маски, привлекая такой манерой письма внимание читателя и тем самым вовлекая его в активный диалог с самим собой.

В произведении «Жутко громко и запредельно близко» повествование ведется от лица Оскара, но важное значение имеют также письма бабушки Оскара, предназначенные отцу мальчика (*Your mother and I never talk about the past, that's a rule* [26, p. 129] 'Мы с твоей матерью никогда не говорили о прошлом, это правило' [27, с. 139]), и письма бабушки к Оскару (*I miss you already Oskar. I missed you even when I was with you* [26, p. 220] 'Я уже скучаю по тебе, Оскар. Я скучала по тебе, даже когда мы были вместе' [27, с. 229]).

Языковая игра. В романе «Полная иллюминация» Дж. С. Фоер провел уникальный стилистический эксперимент. Языковая игра представлена преднамеренным отклонением от языковой нормы: главный герой Александр Перчов плохо владеет английским языком, причем комичность ситуации усиливается тем, что он считает свой уровень владения языком высоким. Автор разбавляет юмором серьезность и трагичность романа. Например, когда Алекс должен был встретить Джонатана, он говорит следующее: *I desired to experience volumes. And I would be electrical to meet an American* [24, p. 27] 'Я жаждал объемистых переживаний. И я знал, что буду наэлектричен встречей с американцем' [25, с. 45]. Как понятно из контекста, слова «объемистый» и «наэлектричен» употреблены неправильно. Такие многочисленные казусы встречаются на протяжении всего романа, что производит комический эффект. Языковая игра прослеживается и в названии произведения, которое автор намеренно дает неверно. Под полной иллюминацией писатель подразумевает озарение, абсолютное понимание происходящего. Это выражение неоднократно употребляется в книге: *As I alluminated before, he would very often come to our house when*

he could not repose [24, p. 68] ‘Как я уже проиллюминировал ранее, он очень часто приходил в наш дом, когда не мог отойти на покой’ [25, с. 104]. Помимо неправильного выбора слов, Александр Перцов часто неверно употребляет фразеологизмы. Например, когда герои разыскивали Трахимброд, Алекс «ощутил, что не катается как сыр в масле» [25, с. 169] (*I could perceive that I was not selling pancakes* [24, p. 113]), имея в виду, что ему неспокойно, неудобно. С помощью языковой игры автор задает общую тональность романа и «разбавляет» серьезность книги. Этот лингвистический прием не только веселит читателя, но и показывает трагизм истории через комическое, скрывая боль не только всего человечества, но и каждого человека в отдельности.

Заключение

Элементы игры присутствуют в исследуемых произведениях на сюжетно-композиционном, идейно-смысловом и языковом уровнях. Авторы используют игру как сюжетообразующий принцип (сюжетное построение произведений носит игровой характер, а графическое оформление текста влияет на восприятие читателя и воздействует на его эмоциональное состояние), игру как принцип синтеза жанров, игру с фигурами автора, героя и читателя (историю создает не только автор, но и читатель (через ее восприятие и интерпретацию)), а также языковую игру (прослеживается в романе «Полная иллюминация», в котором автор через комическое передает трагизм произведения).

Библиографические ссылки

1. Хейзинга Й. *Человек играющий: опыт определения игрового элемента культуры*. Сильвестров ДВ, составитель. Санкт-Петербург: Иван Лимбах; 2011. 416 с.
2. Эпштейн МН. *Постмодерн в России: литература и теория*. Москва: Р. Элинин; 2000. 367 с.
3. Деррида Ж. *О грамматологии*. Автономова Н, переводчик. Москва: Ад маргинем; 2000. 511 с.
4. Липовецкий МН. *Русский постмодернизм: очерки исторической поэтики*. Екатеринбург: Уральский государственный педагогический университет; 1997. 317 с.
5. Барт Р. *Избранные работы. Семиотика. Поэтика*. Косиков ГК, составитель. Москва: Прогресс; 1989. От произведения к тексту; с. 413–423.
6. Добросельский Л. Язык играет человеком, или Реальность Витгенштейна. В: Витгенштейн Л. *Философские исследования*. Добросельский Л, переводчик. Москва: АСТ; 2018. 352 с.
7. Норман БЮ. *Игра на гранях языка*. Москва: Флинта; 2006. 341 с. Совместно с издательством «Наука».
8. Санников ВЗ. *Русский язык в зеркале языковой игры*. Москва: Языки русской культуры; 1999. 541 с.
9. Федосова ТВ. Основные принципы философии постмодернизма и их воплощение в художественном тексте. *Мир науки, культуры и образования*. 2010;3:23–25. EDN: MVGUJV.
10. Кашкан ТА. Формы интертекстуальности в романах М. З. Данилевского и Дж. С. Фоера. *Журнал Белорусского государственного университета. Филология*. 2023;2:5–12.
11. Pressman J. «House of leaves»: reading the networked novel. *Studies in American Fiction*. 2006;34(1):107–128. DOI: 10.1353/saf.2006.0015.
12. Hansen MBN. The digital topography of Mark Z. Danielewski’s «House of leaves». *Contemporary Literature*. 2004;45(4):597–636. DOI: 10.1353/CLI.2005.0004.
13. Travers S. Empty constructs: the postmodern haunted house in Mark Z. Danielewski’s «House of leaves». *Irish Association for American Studies*. 2018;7:65–76.
14. Шатин ЮВ. Сюжетная машина как аннигилятор смысла («Дом листьев» М. З. Данилевского). *Сибирский филологический журнал*. 2018;2:127–133. DOI: 10.17223/18137083/63/11.
15. Ананьина ОА. Самоинтерпретирующая книга: роман М. Данилевски «Дом листьев». *Практики и интерпретации*. 2017;2(3):51–66. DOI: 10.23683/2415-8852-2017-3-51-66.
16. Карасик ОБ. *Эволюция творчества американских еврейских писателей второй половины XX – начала XXI века* [диссертация]. Казань: Казанский федеральный университет; 2015. 444 с.
17. Safer E. Illuminating the ineffable: Jonathan Safran Foer’s novels. *Studies in American Jewish Literature*. 2006;25:112–132.
18. Carlini MF. *The «ruins of the future»: counter-narratives to terrorism in the 9/11 literature of Don DeLillo, Jonathan Safran Foer, and Ian McEwan* [dissertation]. Boston: University of Tennessee; 2009. 90 p.
19. Волков ЕМ, Салов АИ. Литература 9/11 о трагедиях индивидуальности и семьи: универсальность и новаторство романа Дж. С. Фоера «Жутко громко и запредельно близко». *Ученые записки Орловского государственного университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки*. 2013;2:145–149.
20. Hayles NK. Combining close and distant reading: Jonathan Safran Foer’s «Tree of codes» and the aesthetic of bookishness. *Publications of the Modern Language Association of America*. 2013;128(1):226–231. DOI: 10.2307/23489282.
21. Шидловская ДЮ. Особенности перевода аллюзий в романе Джонатана Сафрана Фоера «Полная иллюминация». *Русский лингвистический бюллетень*. 2019;2:15–18. DOI: 10.18454/RULB.2019.18.2.2.
22. Danielewski MZ. *House of leaves*. New York: Pantheon Books; 2000. 708 p.
23. Данилевский МЗ. *Дом листьев*. Быков Д, Логинова А, Леонович М, переводчики. Екатеринбург: Гонзо; 2019. 748 с.
24. Foer JS. *Everything is illuminated*. New York: Houghton Mifflin Harcourt; 2002. 276 p.
25. Фoер ДжС. *Полная иллюминация*. Арканов В, переводчик. Москва: Эксмо; 2014. 398 с.
26. Foer JS. *Extremely loud and incredibly close*. New York: Houghton Mifflin Harcourt; 2006. 416 p.
27. Фoер ДжС. *Жутко громко и запредельно близко*. Арканов В, переводчик. Москва: Эксмо; 2018. 416 с.

References

1. Huizinga J. *Chelovek igrayushchii: opyt opredeleniya igrovogo elementa kul'tury* [Man playing: experience in determining the play element of culture]. Sil'vestrov DV, compiler. Saint Petersburg: Ivan Limbakh; 2011. 416 p. Russian.
2. Epshtein MN. *Postmodern v Rossii: literatura i teoriya* [Postmodern in Russia: literature and theory]. Moscow: R. Elinin; 2000. 367 p. Russian.
3. Derrida J. *O grammatologii* [On grammarology]. Avtonomova N, translator. Moscow: Ad marginem; 2000. 511 p. Russian.
4. Lipovetskii MN. *Russkii postmodernizm: ocherki istoricheskoi poetiki* [Russian postmodernism: essays on historical poetics]. Ekaterinburg: Ural State Pedagogical University; 1997. 317 p. Russian.
5. Barthes R. *Izbrannye raboty. Semiotika. Poetika* [Selected works. Semiotics. Poetics]. Kosikov GK, compiler. Moscow: Progress; 1989. [From work to text]; p. 413–423. Russian.
6. Dobrosel'skii L. [Language plays with man, or Wittgenstein's reality]. In: Wittgenstein L. *Filosofskie issledovaniya* [Philosophical investigations]. Dobrosel'skii L, translator. Moscow: AST; 2018. 352 p. Russian.
7. Norman BYu. *Igra na granyakh yazyka* [Game on the edges of language]. Moscow: Flinta; 2006. 341 p. Co-published by the «Nauka». Russian.
8. Sannikov VZ. *Russkii yazyk v zerkale yazykovoi igry* [Russian language in the mirror of the language game]. Moscow: Yazyki russkoi kul'tury; 1999. 541 p. Russian.
9. Fedosova TV. Basic principles of postmodernist philosophy and their reflection in a literary text. *World of Science, Culture and Education*. 2010;3:23–25. Russian. EDN: MVGUJV.
10. Kashkan TA. Forms of intertextuality in the novels of M. Z. Danielewski and J. S. Foer. *Journal of the Belarusian State University. Philology*. 2023;2:5–12. Russian.
11. Pressman J. «House of leaves»: reading the networked novel. *Studies in American Fiction*. 2006;34(1):107–128. DOI: 10.1353/saf.2006.0015.
12. Hansen MBN. The digital topography of Mark Z. Danielewski's «House of leaves». *Contemporary Literature*. 2004;45(4): 597–636. DOI: 10.1353/CLI.2005.0004.
13. Travers S. Empty constructs: the postmodern haunted house in Mark Z. Danielewski's «House of leaves». *Irish Association for American Studies*. 2018;7:65–76.
14. Shatin YuV. The plot machine as an annihilator of sense («House of leaves» by Mark Z. Danielewski). *Siberian Journal of Philology*. 2018;2:127–133. Russian. DOI: 10.17223/18137083/63/11.
15. Ananyina OA. The self-interpreting book: «House of leaves» by M. Danielewski. *Practices & Interpretations*. 2017;2(3): 51–66. Russian. DOI: 10.23683/2415-8852-2017-3-51-66.
16. Karasik OB. *Evolutsiya tvorchestva amerikanskikh evreiskikh pisatelei vtoroi poloviny XX – nachala XXI veka* [The evolution of the work of American Jewish writers in the second half of the 20th – early 21st century] [dissertation]. Kazan: Kazan Federal University; 2015. 444 p. Russian.
17. Safer E. Illuminating the ineffable: Jonathan Safran Foer's novels. *Studies in American Jewish Literature*. 2006;25:112–132.
18. Carlini MF. *The «ruins of the future»: counter-narratives to terrorism in the 9/11 literature of Don DeLillo, Jonathan Safran Foer, and Ian McEwan* [dissertation]. Boston: University of Tennessee; 2009. 90 p.
19. Volkov EM, Salov AI. The literature of 9/11 about the individual and family tragedies: universalism and innovation of the novel «Extremely loud and incredibly close» by Jonathan Safran Foer. *Scientific Notes of Orel State University. Series: Humanities and Social Science*. 2013;2:145–149. Russian.
20. Hayles NK. Combining close and distant reading: Jonathan Safran Foer's «Tree of codes» and the aesthetic of bookishness. *Publications of the Modern Language Association of America*. 2013;128(1):226–231. DOI: 10.2307/23489282.
21. Shidlovskaya DU. Translation of allusions in Jonathan Safran Foer's novel «Everything is illuminated». *Russian Linguistic Bulletin*. 2019;2:15–18. Russian. DOI: 10.18454/RULB.2019.18.2.2.
22. Danielewski MZ. *House of leaves*. New York: Pantheon Books; 2000. 708 p.
23. Danielewski MZ. *Dom list'ev* [House of leaves]. Bykov D, Loginova A, Leonovich M, translators. Yekaterinburg: Gonzo; 2019. 748 p. Russian.
24. Foer JS. *Everything is illuminated*. New York: Houghton Mifflin Harcourt; 2002. 276 p.
25. Foer JS. *Polnaya illyuminatsiya* [Everything is illuminated]. Arkanov V, translator. Moscow: Eksmo; 2014. 398 p. Russian.
26. Foer JS. *Extremely loud and incredibly close*. New York: Houghton Mifflin Harcourt; 2006. 416 p.
27. Foer JS. *Zhutko gromko i zapredel'no blizko* [Extremely loud and incredibly close]. Arkanov V, translator. Moscow: Eksmo; 2018. 416 p. Russian.

Статья поступила в редколлегию 03.01.2024.
Received by editorial board 03.01.2024.

УДК 81'373

ФРАЗЕОЛОГИЯ В ЛИНГВОКОГНИТИВНОЙ ПЕРСПЕКТИВЕ

М. С. ГУТОВСКАЯ¹⁾

¹⁾Белорусский государственный университет, пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, Беларусь

Рассматриваются историко-научные предпосылки изучения сложных отношений языка и мышления, становления когнитивной лингвистики. Обсуждаются особенности лингвокогнитивного подхода к изучению фразеологии, на примере английских фразеологизмов с семантикой 'achieve success' демонстрируется логика лингвокогнитивного исследования фразеологии на фоне структурного. Излагается видение цели, общих задач и перспектив когнитивной фразеологии.

Ключевые слова: фразеологизм; когнитивная лингвистика; когнитивная фразеология.

ФРАЗЕАЛОГІЯ Ў ЛІНГВАКАГНІТЫЎНАЙ ПЕРСПЕКТЫВЕ

М. С. ГУТОЎСКАЯ^{1*}

^{1*}Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, пр. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь

Разглядаюцца гісторыка-навуковыя перадумовы вывучэння складаных адносін мовы і мыслення, станаўлення кагнітыўнай лінгвістыкі. Абмяркоўваюцца асаблівасці лінгвакагнітыўнага падыходу да вывучэння фразеалогіі, на

Образец цитирования:

Гутовская МС. Фразеология в лингвокогнитивной перспективе. *Журнал Белорусского государственного университета. Филология*. 2024;1:35–43.
EDN: NSNTQU

For citation:

Gutovskaya MS. Phraseology in linguocognitive perspective. *Journal of the Belarusian State University. Philology*. 2024;1: 35–43. Russian.
EDN: NSNTQU

Автор:

Марина Степановна Гутовская – доктор филологических наук, доцент; заведующий кафедрой английского языкознания филологического факультета.

Author:

Marina S. Gutovskaya, doctor of science (philology), docent; head of the department of English linguistics, faculty of philology.
marina-gutovskaya@yandex.by
<https://orcid.org/0000-0002-2091-7815>

прыкладзе англійскіх фразеалагізмаў з сямантыкай ‘achieve success’ дэманструецца логіка лінгвакагнітыўнага даследавання фразеалогіі на фоне структурнага. Выкладаецца бачанне мэты, агульных задач і перспектывы кагнітыўнай фразеалогіі.

Ключавыя словы: фразеалагізм; кагнітыўная лінгвістыка; кагнітыўная фразеалогія.

PHRASEOLOGY IN LINGUOCOGNITIVE PERSPECTIVE

M. S. GUTOVSKAYA^a

^aBelarusian State University, 4 Niezaliezhnasci Avenue, Minsk 220030, Belarus

The paper views the historical-scientific prerequisites for the study of complex relations between language and thinking, the formation of cognitive linguistics. The features of the linguocognitive approach to the study of phraseology are discussed, on the example of the English phraseological units with the semantics ‘achieve success’ the logic of the structural and linguocognitive research of phraseology is demonstrated. The objective, general aims and prospectives of cognitive phraseology are formulated.

Keywords: phraseological unit; cognitive linguistics; cognitive phraseology.

Введение

Историко-научные предпосылки изучения взаимоотношений языка и мышления, становления когнитивной лингвистики. Когнитивное направление в лингвистике исследует сложные отношения языка и мышления. Проблема корреляции языка и познания находилась в поле зрения мыслящих людей с древних времен. Различные мнения о природе связи между языком, окружающим миром и знанием о нем высказывались еще в Античности. Древнегреческий софист Горгий из Леонтин (V–IV вв. до н. э.) полагал, что мир может быть познан только через язык. Платон (V–IV вв. до н. э.), напротив, считал, что мир состоит из вечных идей, а язык лишь стремится как можно точнее отразить их.

Важным шагом в изучении этой извечной проблемы стали труды В. фон Гумбольдта. Немецкий языковед первым осознал, что языки различаются не только материальными оболочками, но и отображенными в них способами восприятия и осмысления мира, и считал, что своеобразие языка оказывает детерминирующее воздействие на ментальность пользующегося данным языком этноса: «...в каждом языке заложено самобытное мирозерцание. Как отдельный звук встает между предметом и человеком, так и весь язык в целом выступает между человеком и природой, воздействуя на него изнутри и извне. <...> ...и каждый язык описывает вокруг народа, которому он принадлежит, круг, откуда человеку дано выйти лишь постольку, поскольку он тут же вступает в круг другого языка» [1, с. 80].

Идеи лингвистического детерминизма (теория определяющего воздействия языка на мышление) и лингвистического релятивизма (более мягкая версия теории детерминизма, постулирующая, что язык влияет на мышление, мышление зависит от языка) развивали многие ученые. Й. Л. Вайсгербер видел стимулирующую роль языка в формировании духовного мира человека [2] и выстраивал на основе сформулированного В. фон Гумбольдтом принципа этничности языкового содержания теорию языковой картины мира: «В языке конкретного сообщества живет и воздействует духовное содержание, сокровище знаний, которое по праву называют картиной мира конкретного языка»¹ [3, S. 600]. Б. Л. Уорф стремился найти объяснения различиям между ментальностями и культурами индейцев и европейцев в различиях между их языками [4, р. 134–159, 207–219]. Л. Витгенштейн был убежден в определяющей значимости языка для понимания мира: «Границы моего языка означают границы моего мира» [5, с. 174, § 5.6] – и допускал возможность дезориентирующего влияния заключенной в языке картины мира, которая не во всем соответствует требованиям логики [6, с. 79–84, § 105, 109, 119]. Э. Сепир говорил о некоторой архаичности сложившейся на заре цивилизации языковой категоризации мира и о ее внушающем воздействии на сознание современного человека [7, р. 98–100]. «В какую-то давнопрошедшую эпоху, – писал Э. Сепир, – несознательный ум племени наспех проинвентаризировал свой опыт, доверился этой скороспелой классификации, не допускающей пересмотра, и наделил наследников своего языка наукой, в которую они перестали всецело верить, но которую не в силах опрокинуть» [8, с. 100]. Л. С. Выготский экспериментально изучал пути влияния структуры языка на формирование понятий у детей [9].

¹Здесь и далее перевод наш. – М. Г.

Мысль о заложенной в каждом языке самобытной картине мира привлекала внимание исследователей. Постепенно складывались представления о языковой картине мира как отдельной форме коллективного сознания. Сначала языковая картина мира была отграничена от научной. А. А. Потебня на примере слов общенародного языка, которые используются в качестве терминов, показал различия между языковым значением (ближайшим значением в терминологии А. А. Потебни) и научным понятием (дальнейшим значением) [10, с. 19]. Дж. Э. Мур продемонстрировал, что наивные (запечатленные в языке) и научные (зафиксированные в научных трудах) представления о мире существенно различаются между собой [11]. Позже языковая картина была обособлена и от иных форм общественного сознания – обыденной, литературно-художественной, религиозной и других картин мира. Н. Б. Мечковская определяет место языковой картины в филогенезе форм коллективного сознания следующим образом: «Из содержания древних языков, еще хранивших первобытные мифологические представления, по мере расширения познавательной деятельности людей, на питательной почве языковой семантики вырастали и выходили за пределы языка все более поздние картины мира – обыденное сознание, религиозно-философские и естественно-научные представления, этические и правовые нормы, фольклор и литература, научные картины» [12, с. 386].

Постулат о множественности языковых картин мира и их неповторимости послужил теоретической основой экспериментальных исследований, направленных на выявление особенностей представления в языках отдельных феноменов мира – цветов, эмоций, пространства, времени, движения и др. – и изучение влияния языковой концептуализации этих феноменов на их восприятие носителями языков [13–16]. Отмечен обоюдный характер связи между рассматриваемыми явлениями: не только язык оказывает влияние на сознание и культуру человека, но и действительность и мыслительные процессы находят отражение в языке.

Благодаря развитию в XIX–XX вв. сравнительно-исторического языкознания, лингвистической типологии, лингвистики универсалий, продемонстрировавшим принципиальную сопоставимость разных языков, в фокусе исследования оказались не только специфические, но и общие черты национальных языков, менталитетов и культур.

Фронтальное изучение взаимоотношений языка и мышления началось в последние десятилетия XX в. В основе современного когнитивного подхода к языку лежит понимание языка «как средства формирования и выражения мысли, хранения и организации знания в человеческом сознании и обмена знаниями» [17, с. 19], «как окна в духовный мир человека, в его интеллект, средства доступа к тайнам мыслительных процессов» [18, с. 12]. Значительное место в когнитивной лингвистике отводится человеческому фактору – акцентируется мысль о том, что человеку принадлежит активная роль в формировании смыслов и выборе языковых средств их выражения и осуществляет он свою языкотворческую деятельность в особой культурной среде. Язык изучается не сам по себе, а как форма отражения ментальности и культуры человека. Характеристика явлений языка и речи осуществляется в том числе с учетом особенностей видения мира представителями языкового сообщества (перспективы восприятия, концентрации внимания на определенных чертах, механизмов осмысливания, способов выражения результатов познавательной деятельности в языковых единицах) и материальных и морально-нравственных ценностей их культуры, выступающих ориентирами и мотиваторами в лингвокреативной деятельности и вербальном взаимодействии [19, с. 18; 20; 21, с. 113–149].

Когнитивная лингвистика – междисциплинарная наука, интегрирующая данные, полученные в разных сферах научной деятельности: психолингвистике, нейролингвистике, логике, теории информации и др. В частности, когнитивная лингвистика исходит из следующих постулатов, выработанных психолингвистикой. Мышление человека не только вербально. Оно может осуществляться при помощи универсального предметного кода – субъективного языка, который не осознается человеком, функционируя на стыке интеллекта и речи, где «совершается перевод мысли на язык человека» [22, с. 54]. Единицами универсального предметного кода являются образы и схемы – зрительные, звуковые, обонятельные, вкусовые, тактильные, моторно-двигательные и другие отпечатки реальности в сознании. Они кодируют, фиксируют в сознании концепты – мыслительные образования, в которых сосредоточены знания о конкретных феноменах мира [23; 24, с. 17]. Система концептов в сознании человека образует его концептуальную картину мира, или концептосферу. Концептуальная картина мира намного объемнее и шире, чем та ее часть, которая объективирована языковыми средствами, – языковая картина мира [25, р. 221; 26, р. 10; 27, с. 5; 28, р. 239]. Концептосфера, как ментальная структура, хранящая разнообразную информацию, представляет собой сложную, многоярусную и иерархически упорядоченную сеть, состоящую из взаимосвязанных узлов. Эффективное функционирование сетевой структуры обеспечивается механизмом распространяющейся активации: связи между узлами в сети могут иметь варьирующуюся степень потенциального возбуждения, активации или блокировки, которая детерминирована структурными характеристиками (категориальными отношениями) и функциональными соображениями (типичностью

и степенью ассоциативной близости различных концептов). Активация некоторого узла дает толчок для распространения активации в сети и может передаваться от одних узлов к другим, суммироваться или затухать [28, р. 1–15; 29; 30].

Лингвокогнитивистика исследует роль языка в познавательных процессах и систематизации полученных знаний [31; 32], ментальные образования, стоящие за единицами языка: когнитивные прототипы [33; 34], концептуальные метафоры [35; 36, с. 11–143], фрейм-структуры [37; 38], а также концепты как элементы языковой картины мира (примером концептуальных исследований могут служить работы, выполненные в русле развиваемого Н. Д. Арутюновой логического, философского, подхода к изучению языка, которые опубликованы в сборниках «Логический анализ языка»).

Когнитивный подход к исследованию фразеологии на фоне структурного

Фразеологией называется раздел лингвистики, изучающий фразеологизмы – несвободные (отличающиеся относительным постоянством соотношения содержания и формы) воспроизводимые сочетания слов различного типа (для именованной несвободных воспроизводимых словосочетаний существуют и другие, часто используемые как синонимичные термины: фразеологическая единица, фразеологический оборот, фразема), а также фразеологический состав того или иного языка. Исследование фразеологизмов ведется в различных направлениях: структурном, типологическом, лингвокультурологическом, этнолингвистическом, социолингвистическом, лингводидактическом, психолингвистическом, лингвокогнитивном и др. Покажем особенности лингвокогнитивного подхода к изучению фразеологии на фоне структурного на примере английских фразеологизмов с семантикой ‘achieve success’ (отметим, что здесь рассматривается только часть фразеологии успеха: фразеологизмы, номинирующие достижение успеха – то, что приводит к успеху, и собственно обретение успеха; фразеологизмы, называющие то, что следует за обретением успеха (*rest on laurels* (букв. ‘почивать на лаврах’) ‘be satisfied with the success gained and no longer try to improve position’ (OnlineIFD)), остаются за рамками рассмотрения).

Приведем английские фразеологизмы с общим значением ‘achieve success’:

1) *be in like Flynn* (букв. выражение имеет сексуальный подтекст) (Australian) ‘seize an opportunity; be successful’ (ODI, p. 113);

2) *be on a roll* (букв. ‘быть во вращении, качении’) ‘be experiencing a prolonged spell of success or good luck’ (ODI, p. 245; OnlineIFD);

3) *bring home the bacon* (букв. ‘принести домой копченую свиную грудинку’) ‘succeed, come back with something of value’ (OnlineIFD);

4) *bring/drive one’s pigs to market* (букв. ‘привезти своих свиней на рынок’) ‘to do what one is capable of, succeed in realizing your potential’ (ODI, p. 218);

5) *carry the world before (one)* (букв. ‘нести мир перед собой’) ‘have rapid and complete success’ (ODI, p. 318);

6) *come up roses* (букв. ‘подняться, оказаться розами’) (informal) ‘result in success or an exceptionally good outcome, especially in the face of doubts or difficulties’ (OnlineIFD);

7) *cook on the front burner* (букв. ‘готовить на передней горелке (плиты)’) (North American) ‘be on the way to rapid success’ (ODI, p. 61; OnlineIFD);

8) *cook with gas/electricity* (букв. ‘готовить на газе/электричестве’) ‘have rapid success in a particular activity’ (OnlineIFD);

9) *curl the mo* (букв. ‘закручивать момент’) (Australian; informal) ‘succeed brilliantly; win’ (ODI, p. 68);

10) *cut the mustard* (букв. ‘резать горчицу’) (informal) ‘succeed; come up to expectations; meet the required standard’ (ODI, p. 70; OnlineIFD);

11) *get a guernsey* (букв. ‘получить футболку’) (Australian; informal) ‘2. Gain recognition or approbation’ (ODI, p. 131);

12) *go places* (букв. ‘ходить, ездить по разным местам’) (informal) ‘2. Be increasingly successful’ (ODI, p. 221);

13) *have one’s star in the ascendant* (букв. ‘иметь свою звезду в восхождении (из астрологии)’) ‘be increasingly successful, gain in status, power, influence, or rank’ (OnlineIFD);

14) *hit a home run* (букв. ‘выбить хоум-ран (в бейсболе)’) ‘perform something that is very successful’ (OnlineIFD);

15) *hit the ball out of the park* (букв. ‘выбить мяч за пределы поля (в бейсболе)’) ‘do or perform something extraordinarily well; produce or earn an exceptional achievement’ (OnlineIFD);

16) *hit the jackpot* (букв. ‘сорвать банк при «празднике»’) (informal) ‘have great or unexpected success, especially in making a lot of money quickly’ (ODI, p. 155);

17) *hit the mark* (букв. ‘бить в цель’) ‘be successful in an attempt or accurate in a guess’ (ODI, p. 144);

18) *make out like a bandit* (букв. ‘справиться как игровой автомат’) ‘succeed extremely well’ (AHDI, p. 525–526; OnlineIFD);

19) *reach for the stars* (букв. ‘тянуться к звездам’) ‘be ambitious and try hard to achieve something very difficult’ (OnlineIFD);

20) *ride high* (букв. ‘ехать, скакать на лошади высоко’) ‘1. Experience success. 2. Feel confident and/or exuberant because of success or a pleasurable or uplifting experience’ (ODI, p. 242; OnlineIFD);

21) *ride/hang on someone's coattails* (букв. ‘ехать/висеть на фалде (чьего-л. фрака, мундира)’) ‘make one's good fortune or success on the strength of someone else's’ (OnlineIFD);

22) *stage/make a comeback* (букв. ‘организовать/устроить возвращение’) ‘achieve a success after retirement or failure’ (AHDI, p. 515);

23) *turn up / come up trumps* (букв. ‘оказаться тузами’) (chiefly British; informal) ‘1. (of a person or situation) have a better performance or outcome than expected’ (ODI, p. 299);

24) *win/carry the day* (букв. ‘выиграть битву’) ‘be victorious or successful’ (ODI, p. 73);

25) *win/earn one's spurs* (букв. ‘выиграть/заработать свои шпоры’) (informal) ‘gain your first distinction or honours’ (ODI, p. 313).

Структурный подход к фразеологии. Структурная лингвистика рассматривает фразеологию как подсистему языка. В фокусе исследования находятся внутриязыковые отношения единиц: а) парадигматические связи внутри синонимических, антонимических, гиперо-гипонимических группировок; б) синтагматические отношения в пределах линейных объединений фразеологических и лексических единиц; в) эпидигматические отношения иерархически производных значений многозначной фразеологической единицы; г) деривационные связи в составе лексико-фразеологических пар с исходной и производной единицей и др.

При структурном рассмотрении, направленном на установление синонимичных отношений, в представленной выше парадигме английских фразеологизмов со значением ‘achieve success’ выделяются:

- доминанта – фразеологизм с самым общим и нейтральным значением, который является семантической точкой отсчета для других членов парадигмы (*hit the mark* ‘be successful in an attempt or accurate in a guess’ (ODI, p. 144));

- идеографические, или семантические, синонимы (фразеологизм *cook on the front burner* (North American) ‘be on the way to rapid success’ (ODI, p. 61; OnlineIFD) содержит по отношению к доминанте дифференциальные семы рационального характера ‘be on the way to’ и ‘rapid (success)’);

- стилистические синонимы, обладающие эмоционально-экспрессивными коннотациями (фразеологизм *hit the ball out of the park* ‘do or perform something extraordinarily well; produce or earn an exceptional achievement’ (OnlineIFD) имеет семы интенсивности ‘extraordinarily (well)’, ‘exceptional (achievement)’, которые создают экспрессивную коннотацию);

- синкретичные идеографо-стилистические синонимы (фразеологизм *reach for the stars* ‘be ambitious and try hard to achieve something very difficult’ (OnlineIFD) содержит по отношению к доминанте семы рационального и экспрессивного характера);

- синкретичные стиливо-стилистические синонимы (фразема *curl the mo* (Australian; informal) ‘succeed brilliantly; win’ (ODI, p. 68) имеет неформальную стилистическую окраску и содержит интенсифицирующую дифференциальную сему ‘brilliantly’) и т. д.

Структурный подход к изучению фразеологии позволяет углубить представления об устройстве фразеологической подсистемы языка, свойствах ее единиц и характере отношений между ними.

Когнитивный подход к фразеологии. Когнитивная лингвистика понимает фразеологию как способ формирования, упорядочения, пополнения и хранения в человеческом сознании фразеологических – аккумулярованных во фразеологическом фонде – знаний о мире, как средство доступа к мышлению. Отличительными чертами когнитивного подхода являются особая трактовка природы фразеологизма: он рассматривается как языковая единица, в которой объективируется когнитивный процесс, интегрирующий познающего и познаваемое, а также междисциплинарный подход и выход в изучении возникновения и функционирования фразеологизмов на уровень стоящих за ними ментальных структур.

Попробуем исследовать ту же семантическую парадигму – фразеологизмы с общим значением ‘achieve success’ – в лингвокогнитивном аспекте с целью выявить заложенные в английской фразеологии представления о достижении успеха. Для экспликации совокупности фразеологических представлений о достижении успеха сначала методом компонентного анализа словарных дефиниций членов парадигмы выявляется полный перечень выражаемых ими дифференциальных сем, затем полученные данные синтезируются и подвергаются когнитивной интерпретации [39].

В рассматриваемом английском фразеологическом материале отражена систематика успеха. Различаются три вида успеха: 1) успех как самосовершенствование, проявление своих способностей, реализация собственных целей (*reach for the stars* ‘be ambitious and try hard to achieve something very difficult’

(OnlineIFD)); 2) успех как обретение общественного признания (*get a guernsey* (Australian; informal). ‘2. Gain recognition or approbation’ (ODI, p. 131)); 3) успех как выполнение внешне предъявляемых требований (*cut the mustard* (informal) ‘succeed; come up to expectations; meet the required standard’ (ODI, p. 70; OnlineIFD)).

Во фразеологии закреплены представления о факторах успеха. Успех достигается: а) благодаря собственным усилиям (в том числе по преодолению трудностей) (*come up roses* (informal) ‘result in success or an exceptionally good outcome, especially in the face of doubts or difficulties’ (OnlineIFD)); б) удаче, везению (*hit the jackpot* (informal) ‘have great or unexpected success, especially in making a lot of money quickly’ (ODI, p. 155)); в) протекции, поддержке со стороны влиятельного лица (*ride/hang on someone’s coattails* ‘make one’s good fortune or success on the strength of someone else’s’ (OnlineIFD)).

Фразеологизмы показывают, что достижение успеха мыслится как процесс, в развитии которого выделяются: фаза, предшествующая достижению успеха (*have one’s star in the ascendant* ‘be increasingly successful, gain in status, power, influence, or rank’ (OnlineIFD)), которая может быть стремительной (*cook on the front burner* (North American) ‘be on the way to rapid success’ (ODI, p. 61; OnlineIFD)); фаза собственно успеха (*hit the mark* ‘be successful in an attempt or accurate in a guess’ (ODI, p. 144)), которая может быть продолжительной по времени (*be on a roll* ‘be experiencing a prolonged spell of success or good luck’ (ODI, p. 245; OnlineIFD)).

Отмечаются также такие характеристики успеха, как интенсивность (*curl the mo* (Australian; informal) ‘succeed brilliantly; win’ (ODI, p. 68)), непредвиденность (*turn up / come up trumps* (chiefly British; informal) ‘1. (of a person or situation) have a better performance or outcome than expected’ (ODI, p. 299)), возможность возобновления после перерыва (*stage/make a comeback* ‘achieve a success after retirement or failure’ (AHDI, p. 515)). Переживание успеха связывается с чувством уверенности в своих силах и воодушевления (*ride high* ‘1. Experience success. 2. Feel confident and/or exuberant because of success or a pleasurable or uplifting experience’ (ODI, p. 242; OnlineIFD)).

Рассмотрим способы метафорического моделирования феномена достижения успеха в английской фразеологии. Метафорическая модель – это существующая в сознании схема связи между двумя метафорически уподобляемыми ментальными сферами (или их элементами): сферой-источником – концептуальной областью, с которой связаны буквальные деактуализированные значения реализующих модель фразеологизмов, и сферой-целью – понятийной областью, в которую входят переносные актуальные значения соответствующих модели фразем. Для выявления принципов метафорической систематизации фразеологических представлений о сфере-цели ‘achieve success’ воспользуемся методом когнитивного моделирования, предложенным Дж. Лакоффом и М. Джонсоном в их книге «Метафоры, которыми мы живем» и позволяющим определить структуры знаний, стоящие за метафорическими языковыми обозначениями [35].

Заложенные в английской фразеологии представления о достижении успеха формируются главным образом на базе социоморфной макрометафоры (64 % рассматриваемых фразем). Источниками образов служат разные сферы социальной деятельности человека: а) спорт (*hit a home run* (букв. ‘выбить хоум-ран (в бейсболе)’ ‘perform something that is very successful’ (OnlineIFD)); б) кулинария (*cook with gas/electricity* (букв. ‘готовить на газе/электричестве’) ‘have rapid success in a particular activity’ (OnlineIFD)); в) азартные игры (*make out like a bandit* (букв. ‘справиться как игровой автомат’) ‘succeed extremely well’ (AHDI, p. 525–526; OnlineIFD)); г) военная сфера (*win/carry the day* (букв. ‘выиграть битву’) ‘be victorious or successful’ (ODI, p. 73)) и др.

Ситуативно, или социокультурно, детерминированные особенности осмысления успеха отражены во фразеологизмах с культурно маркированной образностью: фразеологизм *win/earn one’s spurs* (букв. ‘выиграть/заработать свои шпоры’) (informal) ‘gain your first distinction or honours’ (ODI, p. 313) основан на средневековом обычае награждать при посвящении в рыцари шпорами, фразеологизм *bring home the bacon* (букв. ‘принести домой копченую свиную грудинку’) ‘succeed, come back with something of value’ (OnlineIFD) восходит к бытовавшей в старой Англии традиции, позволявшей мужчине, который мог на пороге церкви честно сказать, что не сердился на свою жену в течение года и одного дня, забрать домой большой кусок копченой свиной грудинки (за 500 лет такое случалось 8 раз) (LID, p. 13).

Осмысление успеха осуществляется также на базе других типов макрометафор (представлены сравнительно небольшим количеством фразеологизмов): а) онтологической, учитывающей опыт обращения с материальными предметами (*carry the world before (one)* (букв. ‘нести мир перед собой’) ‘have rapid and complete success’ (ODI, p. 318)); б) ориентационной, связанной с опытом ориентации в пространстве (фразема *ride high* (букв. ‘ездить, скакать на лошади высоко’) ‘1. Experience success. 2. Feel confident and/or exuberant because of success or a pleasurable or uplifting experience’ (ODI, p. 242; OnlineIFD) показывает, что успех мыслится как нахождение вверх, выше других); в) природной, основанной на аналогии с живой и неживой природой (*come up roses* (букв. ‘подняться, оказаться розами’) (informal) ‘result in success or an exceptionally good outcome, especially in the face of doubts or difficulties’ (OnlineIFD)).

Отметим, что в демонстрационных целях логика лингвокогнитивного исследования показана здесь на примере немногочисленной семантической парадигмы вербативных фразеологизмов с достаточно узкой семантикой ‘achieve success’. Лингвокогнитивное изучение фразеологии, направленное на экспликацию системы представлений о некотором важном для человека феномене бытия и выявление способов его метафорической интерпретации, обычно осуществляется на основе фразеосемантического поля, включающего сотни фразеологических единиц. Фразеосемантическое поле отличается обобщенностью интегрирующей семантики – архисема поля обычно обобщает несколько более конкретных по значению гиперсем. Например, архисема фразеосемантического поля ‘спор’ включает в свою смысловую сферу такие гиперсем, как ‘виды спора’, ‘участники спора’, ‘предмет спора’, ‘этапы спора’, ‘средства речевого взаимодействия в споре’, ‘форма речевого взаимодействия в споре’ [40]. Фразеосемантическое поле содержит фразеологизмы, соотносимые с разными частями речи, – субстантивы, адъективы, вербативы, адвербативы. Частеречное многообразие конститuentов семантического поля отражает богатство граней соответствующего ему феномена.

Лингвокогнитивный подход к изучению фразеосемантических полей позволяет реконструировать все богатство хранящихся во фразеологии знаний человека о соответствующем феномене мира, установить принципы его метафорического осмысления, получения нового знания на базе уже имеющегося.

Цель и задачи лингвокогнитивного исследования фразеологии. Цель лингвокогнитивного изучения фразеологии заключается в моделировании деятельности сознания, его содержания и структуры посредством исследования фразеологического материала собственно лингвистическими методами и последующей лингвокогнитивной интерпретации полученных результатов. Фразеологические факты рассматриваются с позиции того, как в них отражается определенный познавательный опыт воспринимающего, думающего, переживающего человека, а также ситуативные (социокультурные) факторы, которые детерминируют опыт познания и варьируются в зависимости от среды.

Общие задачи когнитивной фразеологии перекликаются с задачами когнитивной лингвистики. Они включают: реконструкцию содержания и структуры отдельных фразеологических концептов как единиц национальных фразеологических картин мира; установление закономерностей метафорического моделирования содержания фразеологических концептов; описание процессов обработки и переработки информации в сознании человека при фразеологическом семиозисе; типологизацию структур знаний, стоящих за фразеологизмами, и выявление их роли в употреблении фразеологизмов и др.

Заключение

Аналитический обзор научных работ лингвокогнитивного цикла позволяет подвести некоторые итоги и определить актуальные задачи развития лингвокогнитивного подхода к фразеологии. Обозначенная лингвокогнитивным направлением перспектива изучения фразеологизмов как сложных когнитивно-языковых феноменов глобальна, и в рамках этой перспективы проделана существенная научно-теоретическая и методологическая работа. Современные лингвокогнитивные исследования осмысливают взаимоотношения языка, фразеологии и мышления с различных позиций, предлагают методы лингвокогнитивного изучения фразеологии.

Одной из актуальных задач современного этапа развития лингвокогнитивного направления исследования фразеологии является верификация существующих теоретических и методологических наработок в лингвокогнитивных исследованиях обширного фразеологического материала разных языков. Также с учетом комплексного характера связей между фразеологией и познанием очевидна потребность в продолжении поиска новых областей их взаимодействия и выработке новых методик, способных расширить представление об объеме содержащейся во фразеологизме когнитивной информации и предложить эффективные инструменты лингвокогнитивного анализа и интерпретации. Важной видится разработка методик сопоставительного лингвокогнитивного исследования фразеологических фондов разных языков, помогающих обнаружить универсальное, интернациональное и этноспецифическое во фразеологическом семиозисе. Только сравнение крупных группировок семантически связанных фразеологизмов (крупных фразеосемантических полей) одного языка с аналогичными группировками в других языках позволяет установить общие принципы формирования фразеологических составов разных языков и выявить сходства и различия отраженного во фразеологии восприятия и осмысления мира. Решение этих актуальных задач будет способствовать развитию когнитивной фразеологии.

Сокращения

AHDI – The American heritage dictionary of idioms / ed. by Ch. Ammer. Boston ; N. Y. : Houghton Mifflin Harcourt, 2013. 506 p. ; **LID** – Longman idioms dictionary. Harlow : Pearson Educ. Ltd, 1998. 398 p. ; **ODI** – Oxford dictionary of idioms / ed. by J. Siefring. Oxford ; N. Y. : Oxford Univ. Press, 2004. 340 p. ; **OnlineIFD** – Idioms // The free dictionary : site. N. Y. URL: <http://idioms.thefreedictionary.com> (date of access: 22.07.2023).

Библиографические ссылки

1. фон Гумбольдт В. *Избранные труды по языкознанию*. Рамишвили ГВ, редактор. Москва: Прогресс; 2000. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества; с. 37–298.
2. Вайсгербер ЙЛ. *Родной язык и формирование духа*. Москва: Либроком; 2009. 232 с.
3. Weisgerber JL. *Handbuch der Soziologie*. Stuttgart: Enke; 1931. Sprache; S. 592–608.
4. Whorf BL. *Language, thought, and reality. Selected writings*. Carroll JB, editor. Cambridge: MIT Press; 1956. 278 p.
5. Витгенштейн Л. *Логико-философский трактат = Tractatus logico-philosophicus*. Москва: Канон; 2017. 287 с.
6. Витгенштейн Л. *Философские исследования*. Добросельский Л, переводчик. Москва: АСТ; 2011. 347 с.
7. Sapir E. *Language: an introduction to the study of speech*. New York: Harvest Book; 1949. 242 p.
8. Сепир Э. *Избранные труды по языкознанию и культурологии*. Кибрик АЕ, переводчик. Москва: Прогресс; 2002. 656 с.
9. Выготский ЛС. *Мышление и речь*. Санкт-Петербург: Питер; 2017. Исследование развития научных понятий в детском возрасте; с. 221–351.
10. Потебня АА. *Из записок по русской грамматике. Том 1–2*. Борковский ВИ, редактор. Москва: Учпедгиз; 1958. 534 с.
11. Moore GE. *Principia ethica*. Cambridge: Cambridge University Press; 2000. 313 p.
12. Мечковская НБ. *Философия языка и коммуникации*. Москва: Флинта; 2017. 520 с. Совместно с издательством «Наука».
13. Hayakawa SI, Hayakawa AR. *Language in thought and action*. New York: Harvest Original; 1991. 196 p.
14. Василевич АП. *Исследование лексики в психолингвистическом эксперименте: на материале цветообозначения в языках разных систем*. Телия ВН, редактор. Москва: Наука; 1987. 138 с.
15. Levinson SC. Covariation between spatial language and cognition, and its implications for language learning. In: Bowerman M, Levinson SC, editors. *Language acquisition and conceptual development*. Cambridge: Cambridge University Press; 2001. p. 566–588.
16. Hickmann M. The relativity of motion in first language acquisition. In: Hickmann M, Robert S, editors. *Space in languages: linguistic systems and cognitive categories*. Amsterdam: John Benjamins; 2006. p. 281–308.
17. Болдырев НН. Концептуальное пространство когнитивной лингвистики. *Вопросы когнитивной лингвистики*. 2004;1:18–36. EDN: OPVZUJ.
18. Кубрякова ЕС. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики. *Вопросы когнитивной лингвистики*. 2004;1:6–17. EDN: OPVZTZ.
19. Болдырев НН. *Когнитивная семантика*. Тамбов: Тамбовский государственный университет имени Г. Р. Державина; 2001. 123 с.
20. Садоўская АА. *Фразеалагізмы з кампанентам-арнітонімам у беларускай мове: этналінгвістычны аспект*. Мінск: БДУ; 2011. 271 с.
21. Гутовская МС. *Лексико-фразеологическая структура поля метаязыковых обозначений в русском и английском языках*. Минск: БГУ; 2019. 399 с.
22. Жинкин НИ. *Речь как проводник информации*. Москва: Наука; 1982. 160 с.
23. Выготский ЛС. *Собрание сочинений. Том 2, Проблемы общей психологии*. Давыдов ВВ, редактор. Москва: Педагогика; 1982. Мышление и речь; с. 5–361.
24. Горелов ИН. О вербальных и невербальных составляющих речевого поведения. *Вопросы психолингвистики*. 2003;1:13–18.
25. Garnham A. *Psycholinguistics: central topics*. London: Methuen; 1985. 283 p.
26. Levelt WJM. *Speaking: from intention to articulation*. Cambridge: MIT Press; 1998. 566 p.
27. Лихачев ДС. Концептосфера русского языка. *Известия Российской академии наук. Серия литературы и языка*. 1993;52(1):3–9.
28. Christiansen MH, Chater N, editors. *Connectionist psycholinguistics*. Westport: Ablex; 2001. 390 p.
29. Carroll DW. *Psychology of language*. Belmont: Thomson/Wadsworth; 2008. 496 p.
30. Dell GS. A spreading-activation theory of retrieval in sentence production. *Psychological Review*. 1986;93(3):283–321. DOI: 10.1037/0033-295X.93.3.283.
31. Croft W, Cruse DA. *Cognitive linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press; 2004. Conceptualization and construal operations. Categories, concepts and meanings; p. 40–108.
32. Ковалева ЛВ. *Фразеологизация как когнитивный процесс*. Воронеж: Воронежский государственный университет; 2004. 184 с.
33. Rosch EH. Natural categories. *Cognitive Psychology*. 1973;4(3):328–350. DOI: 10.1016/0010-0285(73)90017-0.
34. Taylor JR. *Linguistic categorization: prototypes in linguistic theory*. Oxford: Oxford University Press; 1995. 312 p.
35. Lakoff G, Johnson M. *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press; 2003. 243 p.
36. Зыкова ИВ. *Концептосфера культуры и фразеология: теория и методы лингвокультурологического изучения*. Москва: Ленанд; 2019. 380 с.
37. Minsky M. A framework for representing knowledge. In: Metzing D, editor. *Frame conceptions and text understanding*. Boston: Mouton de Gruyter; 1980. p. 1–25.
38. Fillmore ChJ. Frame semantics. In: The Linguistic Society of Korea. *Linguistics in the morning calm. Selected papers from the SICOL-1981*. Seoul: Hanship; 1982. p. 111–137.
39. Гутовская МС. Сопоставительная лингвокогнитивная методика исследования коррелятивных разноязычных фразеологических полей. В: Szerszunowicz J, editor. *Intercontinental dialogue on phraseology. Volume 4, Reproducible language units from an interdisciplinary perspective*. Bialystok: University of Bialystok; 2020. p. 75–90.
40. Гутовская МС. Семантическая организация фразеологического поля 'спор' в русском и английском языках. *Вестник БДУ. Серия 4, Филология. Журналистика. Педагогика*. 2012;1:32–40.

References

1. von Humboldt W. *Izbrannye trudy po yazykoznaniiu* [Selected writings on linguistics]. Ramishvili GV, editor. Moscow: Progress; 2000. [On language: the diversity of human language-structure and its influence on the mental development of mankind]; p. 37–298. Russian.
2. Weisgerber JL. *Rodnoi yazyk i formirovanie dukha* [Native language and the formation of the spirit]. Moscow: Librokom; 2009. 232 p. Russian.

3. Weisgerber JL. *Handbuch der Soziologie*. Stuttgart: Enke; 1931. Sprache; S. 592–608.
4. Whorf BL. *Language, thought, and reality. Selected writings*. Carroll JB, editor. Cambridge: MIT Press; 1956. 278 p.
5. Wittgenstein L. *Logiko-filosofskii traktat = Tractatus logico-philosophicus* [Logical-philosophical treatise = Tractatus logico-philosophicus]. Moscow: Kanon; 2017. 287 p. Russian.
6. Wittgenstein L. *Filosofskie issledovaniya* [Philosophical investigations]. Dobrosel'skii L, translator. Moscow: AST; 2011. 347 p. Russian.
7. Sapir E. *Language: an introduction to the study of speech*. New York: Harvest Book; 1949. 242 p.
8. Sapir E. *Izbrannye trudy po yazykoznaniiu i kul'turologii* [Selected works on linguistics and cultural studies]. Kibrik AE, translator. Moscow: Progress; 2002. 656 p. Russian.
9. Vygotskii LS. *Myshlenie i rech'* [Thinking and speech]. Saint Petersburg: Piter; 2017. [The development of scientific concepts in childhood]; p. 221–351. Russian.
10. Potebnya AA. *Iz zapisok po russkoi grammatike. Tom 1–2* [From the notes on Russian grammar. Volume 1–2]. Borkovskii VI, editor. Moscow: Uchpedgiz; 1958. 534 p. Russian.
11. Moore GE. *Principia ethica*. Cambridge: Cambridge University Press; 2000. 313 p.
12. Mechkovskaya NB. *Filosofiya yazyka i kommunikatsii* [Philosophy of language and communication]. Moscow: Flinta; 2017. 520 p. Co-published by the «Nauka».
13. Hayakawa SI, Hayakawa AR. *Language in thought and action*. New York: Harvest Original; 1991. 196 p.
14. Vasilevich AP. *Issledovanie leksiki v psikholingvisticheskom eksperimente: na materiale tsvetoooboznacheniya v yazykakh raznykh sistem* [The study of vocabulary in a psycholinguistic experiment: on the material of color terms in languages of different systems]. Teliya VN, editor. Moscow: Nauka; 1987. 138 p. Russian.
15. Levinson SC. Covariation between spatial language and cognition, and its implications for language learning. In: Bowerman M, Levinson SC, editors. *Language acquisition and conceptual development*. Cambridge: Cambridge University Press; 2001. p. 566–588.
16. Hickmann M. The relativity of motion in first language acquisition. In: Hickmann M, Robert S, editors. *Space in languages: linguistic systems and cognitive categories*. Amsterdam: John Benjamins; 2006. p. 281–308.
17. Boldyrev NN. The conceptual space of cognitive linguistics. *Issues of Cognitive Linguistics*. 2004;1:18–36. Russian. EDN: OPVZUJ.
18. Kubryakova ES. Of cognitive science guidelines and vital problems of cognitive linguistics. *Issues of Cognitive Linguistics*. 2004;1:6–17. Russian. EDN: OPVZTZ.
19. Boldyrev NN. *Kognitivnaya semantika* [Cognitive semantics]. Tambov: Derzhavin Tambov State University; 2001. 123 p. Russian.
20. Sadowskaja AA. *Frazeologizmy z kampanentam-arnitonimam u belaruskaj move: jetnalingvistichny aspekt* [Phraseologisms with an ornithonym component in the Belarusian language: ethnolinguistic aspect]. Minsk: Belarusian State University; 2011. 271 p. Belarusian.
21. Gutovskaya MS. *Lexical-phraseological structure of the metalingual nominative field in the Russian and English languages*. Minsk: Belarusian State University; 2019. 399 p. Russian.
22. Zhinkin NI. *Rech' kak provodnik informatsii* [Speech as a conduit of information]. Moscow: Nauka; 1982. 160 p. Russian.
23. Vygotskii LS. *Sobranie sochinenii. Tom 2, Problemy obshchei psikhologii* [Collected works. Volume 2, Problems of general psychology]. Davydov VV, editor. Moscow: Pedagogika; 1982. [Thinking and speech]; p. 5–361. Russian.
24. Gorelov IN. The verbal and non verbal components of speech behaviour. *Journal of Psycholinguistics*. 2003;1:13–18. Russian.
25. Garnham A. *Psycholinguistics: central topics*. London: Methuen; 1985. 283 p.
26. Levelt WJM. *Speaking: from intention to articulation*. Cambridge: MIT Press; 1998. 566 p.
27. Likhachev DS. [Conceptosphere of the Russian language]. *Izvestiya Rossiiskoi akademii nauk. Seriya literatury i yazyka*. 1993;52(1):3–9. Russian.
28. Christiansen MH, Chater N, editors. *Connectionist psycholinguistics*. Westport: Ablex; 2001. 390 p.
29. Carroll DW. *Psychology of language*. Belmont: Thomson/Wadsworth; 2008. 496 p.
30. Dell GS. A spreading-activation theory of retrieval in sentence production. *Psychological Review*. 1986;93(3):283–321. DOI: 10.1037/0033-295X.93.3.283.
31. Croft W, Cruse DA. *Cognitive linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press; 2004. Conceptualization and construal operations. Categories, concepts and meanings; p. 40–108.
32. Kovaleva LV. *Frazeologizatsiya kak kognitivnyi protsess* [Phraseologisation as a cognitive process]. Voronezh: Voronezh State University; 2004. 184 p. Russian.
33. Rosch EH. Natural categories. *Cognitive Psychology*. 1973;4(3):328–350. DOI: 10.1016/0010-0285(73)90017-0.
34. Taylor JR. *Linguistic categorization: prototypes in linguistic theory*. Oxford: Oxford University Press; 1995. 312 p.
35. Lakoff G, Johnson M. *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press; 2003. 243 p.
36. Zyкова IV. *Kontseptosfera kul'tury i frazeologiya: teoriya i metody lingvokul'turologicheskogo izucheniya* [Conceptual sphere of culture and phraseology: theory and methods of linguocultural studies]. Moscow: Lenand; 2019. 380 p. Russian.
37. Minsky M. A framework for representing knowledge. In: Metzing D, editor. *Frame conceptions and text understanding*. Boston: Mouton de Gruyter; 1980. p. 1–25.
38. Fillmore ChJ. Frame semantics. In: The Linguistic Society of Korea. *Linguistics in the morning calm. Selected papers from the SICOL-1981*. Seoul: Hanship; 1982. p. 111–137.
39. Gutovskaya MS. [Contrastive linguocognitive method of study of correlative phraseological semantic fields in different languages]. In: Szerszunowicz J, editor. *Intercontinental dialogue on phraseology. Volume 4, Reproducible language units from an interdisciplinary perspective*. Bialystok: University of Bialystok; 2020. p. 75–90. Russian.
40. Gutovskaya MS. Semantic structures of the phraseological field 'arguing' in the Russian and English languages. *Vesnik BDU. Seryja 4, Filalogija. Zhurnalistyka. Pedagogika*. 2012;1:32–40. Russian.

Статья поступила в редакцию 30.10.2023.
Received by editorial board 30.10.2023.

АВТОРСКОЕ СЛОВОТВОРЧЕСТВО КАК ИСТОЧНИК ПОПОЛНЕНИЯ ЛЕКСИЧЕСКОГО СОСТАВА СОВРЕМЕННОГО БЕЛОРУССКОГО ЯЗЫКА

Н. В. ЧЕРНОБРОВКИНА¹⁾

¹⁾Белорусский государственный университет, пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, Беларусь

На материале современной научной литературы, белорусских литературных текстов XX в. предпринята попытка выбрать окказиональные слова, которые могут быть включены в словарь современного белорусского языка. Причиной этому стала активность употребления лексической единицы как одним, так и несколькими авторами, а также то, что такие слова были созданы по продуктивным моделям и со временем утратили эффект новизны. Подобная практика имела место в первой половине XX в., когда словарь белорусского литературного языка активно пополнялся за счет авторских новообразований. Кроме того, эта практика присутствует и в других славянских языках – русском и украинском. Белорусский литературный язык не является исключением, поэтому окказиональные слова могут со временем входить в его лексический состав.

Ключевые слова: белорусский литературный язык; новообразование; окказиональное слово; потенциальное слово; словотворчество; продуктивная словообразовательная модель; словарь белорусского литературного языка; лексическое значение.

АЎТАРСКАЯ СЛОВАТВОРЧАСЦЬ ЯК КРЫНІЦА ПАПАЎНЕННЯ ЛЕКСІЧНАГА СКЛАДУ СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Н. У. ЧАРНАБРОЎКІНА^{1*}

^{1*}Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, пр. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь

На матэрыяле сучаснай навуковай літаратуры, беларускіх літаратурных тэкстаў XX ст. зроблена спроба выбраць аказіянальныя словы, якія могуць быць уключаны ў слоўнік сучаснай беларускай мовы. Прычынай гэтаму стала актыўнасць ужывання лексічнай адзінкі як адным, так і некалькімі аўтарамі, а таксама тое, што такія словы былі створаны па прадуктыўных мадэлях і з часам страцілі эфект навізны. Падобная практыка мела месца ў першай палове XX ст., калі слоўнік беларускай літаратурнай мовы актыўна папаўняўся за кошт аўтарскіх наватвораў. Акрамя таго, гэта практыка прысутнічае і ў іншых славянскіх мовах – рускай і украінскай. Беларуская літаратурная мова не з’яўляецца выключэннем, таму аказіянальныя словы могуць з часам уваходзіць у яе лексічны склад.

Ключавыя словы: беларуская літаратурная мова; наватвор; аказіянальнае слова; патэнцыяльнае слова; словатворчасць; прадуктыўная словаўтваральная мадэль; слоўнік беларускай літаратурнай мовы; лексічнае значэнне.

Образец цитирования:

Чарнаброўкіна НУ. Аўтарская словатворчасць як крыніца папаўнення лексічнага складу сучаснай беларускай мовы. *Часопіс Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Філалогія*. 2024;1:44–50.
EDN: NUMFUE

For citation:

Charnabroukina NU. Author's word-creation as a source of increasing the word-stock of the modern Belarusian language. *Journal of the Belarusian State University. Philology*. 2024;1:44–50. Belarusian.
EDN: NUMFUE

Автор:

Наталья Владимировна Чернобровкина – кандидат филологических наук, доцент; доцент кафедры белорусского языкознания филологического факультета.

Author:

Natallia U. Charnabroukina, PhD (philology), docent; associate professor at the department of Belarusian linguistics, faculty of philology.
natalia389@yandex.ru

AUTHOR'S WORD-CREATION AS A SOURCE OF INCREASING THE WORD-STOCK OF THE MODERN BELARUSIAN LANGUAGE

N. U. CHARNABROUKINA^a

^a*Belarusian State University, 4 Niezaliezhnasci Avenue, Minsk 220030, Belarus*

Based on contemporary academic literature and Belarusian literary texts of the 20th century, the paper attempts to select occasional words that can be entered into the word-stock of the modern Belarusian language. The logic behind it is that such lexical items are actively used by either one or several authors, have been created using productive word-building patterns and have eventually lost the effect of novelty. This practice existed in the first half of the 20th century, when the word-stock of the Belarusian literary language was extensively replenished with authors' neologisms. Furthermore, this practice is observed in other Slavic languages – Russian and Ukrainian. The Belarusian literary language is no exception, therefore occasional words may eventually become part of its word-stock.

Keywords: Belarusian literary language; neologism; occasional word; potential word; word-creation; productive word-building pattern; word-stock of the Belarusian literary language; lexical meaning.

Уводзіны

Станаўленне беларускай літаратурнай мовы адбывалася ў пачатку мінулага стагоддзя. Менавіта ў той час актыўна ўзбагачаўся яе лексічны склад, у тым ліку за кошт аўтарскай словатворчасці. Як адзначае М. Р. Прыгодзіч, гэта быў «перыяд карэнных сацыяльных пераўтварэнняў, актыўнай гаспадарчай і культурнай дзейнасці людзей, калі рамантычнае светаадчуванне і светаразуменне маладога пакалення паслярэвалюцыйнага часу вымагала шукаць новыя сімвалы і алегорыі, багатыя на розныя семантыка-стылістычныя адценні і фарбы» (Прыгодзіч, с. 8). Да індывідуальнай словатворчасці звярталіся Янка Купала, Якуб Колас, Уладзімір Дубоўка, Паўлюк Трус, Хведар Жычка, Алесь Дудар і іншыя пісьменнікі. І хоць сёння ў лінгвістычнай літаратуры вядуцца дыскусіі аб тым, ці варта адносіць аказіянальныя словы да неалагізмаў па прычыне немагчымасці ўвесці іх у актыўны слоўніковы запас [1, с. 75], у 1920–30-я гг. аўтарскія наватворы нярэдка засвойваліся мовай і пазней фіксаваліся слоўнікамі. Набыткам беларускай літаратурнай мовы сталі такія раней аказіянальныя словы, як *адлюстраваць*, *ажыццяўленне*, *добрабыт*, *мілагучны*, *мэтазгодны* (Уладзімір Дубоўка), *светапогляд* (Якуб Колас), *вятрыска* (Янка Купала), *імглістасць*, *пунсовасць* (Паўлюк Трус).

Аднак у другой палове XX ст. папаўненне слоўніка беларускай мовы за кошт аўтарскай словатворчасці практычна спынілася, нягледзячы на тое што гэта пытанне не страчвае сваёй актуальнасці. І тут надзвычай слушнымі становяцца наступныя словы Ф. А. Піскунова: «...рэстр слоўніка, якім бы вялікім ён ні быў, *не падстава* для недапушчэння ў літаратурнае ўжыванне як новых слоў-рэалій, аўтарскіх наватвораў, так і колішніх рэгіяналізмаў (дыялектызмаў), асабліва тых, што маюць празрысты сэнс і ўласцівыя беларускай мове словаўтваральныя мадэлі. Словатворчасць носыбітаў беларускай мовы, ад майстроў прыгожага пісьменства да пачаткоўцаў, – гэта рухавік яе развіцця...»¹ (тут і далей пераклад наш. – Н. Ч.). У дадзеным выпадку гутарка ідзе пра такую разнавіднасць аказіянальнай лексікі, як патэнцыяльныя словы. Пад імі прынята разумець «...наватворы маўлення, найбольш блізкія да узусу, якія ствараюцца па высокапрадуктыўных словаўтваральных мадэлях. Яны не залежаць ад кантэксту, валодаюць семантычнай празрыстасцю, не маюць эмацыянальнай афарбоўкі» [2, с. 18]. Да выдзялення патэнцыяльных слоў як асобнай разнавіднасці аказіянальнай лексікі схільныя М. А. Бакіна, І. П. Казейка, Г. М. Сцяпанав, Э. І. Ханпіра, Л. М. Шакун і інш. Патэнцыяльныя словы адрозніваюцца ад слоў узусу характарам свайго значэння. «Значэнне патэнцыяльных слоў, – сцвярджае А. А. Земская, – складаецца са значэнняў іх структурных частак, у іх няма нічога дадатковага, індывідуальнага»². Патэнцыяльная лексіка «займае прамежкавае становішча паміж лексічным складам мовы і лексічнымі фактарамі маўлення, непасрэдна змыкаючыся з тым і з другім» [3, с. 42]. Такія словы хутка перастаюць успрымацца як аказіянальныя, паколькі практычна не прырачаць законам мовы. Пра іх даследчык аўтарскай словатворчасці М. В. Шабовіч заўважае наступнае: «...аўтарскія дэрываты, асабліва ўтвораныя па высокапрадуктыўных тыпах, мала

¹Прадмова // Вялікі слоўнік беларускай мовы: арфаграфія, акцэнтацыя, парадigmatыка / Ф. А. Піскуноў. Мінск : Тэхналогія, 2012. С. VI.

²*Земская Е. А.* Современный русский язык. Словообразование : учеб. пособие. М. : Просвещение, 1973. С. 218–219.

чым адрозніваюцца ад узуальных слоў, і бадай, адзіным сведчаннем іх адсутнасці ў мове з’яўляецца слоўнікавы паказчык³. Да ліку так званых патэнцыяльных слоў адносяцца такія наватворы, як назвы адцягненых паняццяў на *-асць*, шматлікія прыслоўі на *-а*, складаныя назоўнікі, прыметнікі, прыслоўі.

Вынікі і іх абмеркаванне

Аналіз мастацкіх тэкстаў сведчыць аб тым, што некаторыя патэнцыяльныя словы ўжо фактычна перайшлі ва ўзуальную мову, таму яны могуць быць зафіксаваны ў тлумачальным слоўніку беларускай мовы. Пра гэта гаворыць іх частае ўжыванне ў мове асобных пісьменнікаў, а таксама пераход у слоўнік іншых аўтараў. Паказальным у гэтым сэнсе з’яўляецца наватвор *лістабой*, сінанімічны слову *лістапад*, які ў паэтычным кантэксце неаднаразова ўжываецца рознымі аўтарамі: В. В. Аколавай (*Вецер. Дождж. Лістабой*⁴. Успамін... (Солахаў, с. 99)), Р. І. Барадуліным (*А вецер пыл садзьме / З магіл забытых / І намяце навеі ў лістабой* (Прыгодзіч, с. 76)), С. М. Басуматравай (*Патрапаў залатую чупрыну / І абтрос на зямлю лістабой* (Прыгодзіч, с. 76)), А. І. Канапелькай (*Лістапад, лістабой – на паўсвёту зноў восень. / Залатою журбой вецер сцежкі заносіць* (Канапелька); *І наўкол, як калісьці, – зарапад, лістабой* (Солахаў, с. 99)), У. С. Лісіцыным (*Я і сам не верыў, / Як да вясны выжыў, / Як кружыў у полі / Лістабоем збіты, / Усіма забыты* (Прыгодзіч, с. 76)), Т. М. Мушыńskiej (*Лістабой у нашым садзе, / Лісце – бы марскі прыбой* (Прыгодзіч, с. 76)), Г. П. Пашковым (*Вецер яе панясе па лясх / і па палях, па шляхах лістабою* (Пашкоў, с. 60); *На жыццё спазніліся з табой. / Але лепей позна, чым ніколі. / Побач мы. / І сведчыць лістабой – / нас малое фарбамі на волі* (Пашкоў, с. 35); *Пад высокім небам жураўліным, / улюбёна-ўражаны табой, / прытулюся да бяросты дзіўнай. / Замятай, завейвай лістабой!* (Пашкоў, с. 33)), А. Пісьмянковым (*Там, дзе спеюць туманы, / За далёкай вярстой, / У садзе цёткі Ліксаны / Густа б’е лістабой* (Пісьмянкоў)), А. У. Салтуком (*І прыпыніць мой бег лістабой – / Хітраваты і рыжы прыблуда* (Салтук, с. 135); *Птушак пагнаў лістабой / Зорнаю пуцявінай* (Салтук, с. 142)), М. В. Шабовічам (*І ўсё наноў расквеціцца ў прыродзе, / Хаця наўкол імклівы лістабой...* (Шабовіч-3, с. 257); *Восень кранае лістоту – / Здасца: то мы з табой, / Стомленыя палётам, / Кленчым прад лістабоем* (Шабовіч-1, с. 31); *Ён растае, ён некуды знікае, / Нібы пад снегам жоўты лістабой, / Нібы ільдзіна, што вясну чакае* (Шабовіч-1, с. 41); *У высокай сінечы, / Дзе зор лістабой, / Мы прызначым сустрэчу, / Як калісьці, з табой* (Шабовіч-2, с. 180); *Але, на жаль, няёмольны лістабой / Нам не дае і ўбачыцца з табой, / Ліст за лістом зрываючы галіну* (Шабовіч-1, с. 83); *Хустай нябачнай сплыве / Следам за лістабоем / Па ссірацелай траве...* (Шабовіч-3, с. 183); *Нам не вярнуцца ў колішнюю восень / І не вярнуць пачуццяў лістабой* (Шабовіч-4, с. 11)), Я. Янішчыц (*Такая безвыходная падзея: / То золь, то дождж, то ранні лістабой* (Прыгодзіч, с. 76); *Будзе слоту абвяшчаць прагноз, / Лістабой учыніць ператруску* (Янішчыц)).

Усяго ў паэтычных творах зафіксавана больш за 20 выпадкаў ужывання слова *лістабой*. У рускай мове ёсць аналагічнае слова *листойой*, і яно сустракаецца са значэннем ‘моцны асенні паўднёва-ўсходні вецер, які зрывае з дрэў лісце’ як мясцовае (НСРЯ, т. 1, с. 793), а таксама з тым жа значэннем і паметай разг. (БАС, т. 9, с. 221). Пры гэтым у абодвух слоўніках падаецца таксама і вытворны ад прыведзенага назоўніка прыметнік *листойойный* ‘звязаны з лістабоем’.

Вартым увагі можна лічыць назоўнік *крылатасць* у значэнні ‘акрыленасць, узнёсласць’, які суадносіцца з прыметнікамі *крылаты* ‘акрылены, узнёслы’. Традыцыйна ў беларускай літаратурнай мове падобныя назоўнікі ўтвараюцца «на аснове якасных прыметнікаў альбо адносных прыметнікаў, што атрымалі якаснае значэнне» [4, с. 94]. Як правіла, гэта назоўнікі са значэннем уласцівасці, стану, названых матывальнай асновай. Наватвор *крылатасць* узнік на базе прадуктыўнай словаўтваральнай мадэлі (да асновы якаснага прыметніка далучыўся суфікс *-асць*), і ён не пярэчыць моўным нормам, таму не ўспрымаецца як аказіянальнае слова. Дадзены назоўнік таксама неаднаразова сустракаецца ў творах розных аўтараў: А. І. Вярцінскага (*Вось вам і разгадка, і адказ, / – абагульняю я прыватнасць, – / што ў вершах Янішчыц уражвае нас: / крылатасць* (Вярцінскі, с. 243)), А. Руккай (*Малодосць – веснавая крылатасць, / Неспатольная прага адкрыццяў* (Прыгодзіч, с. 79)). Акрамя таго, слова *крылатасць* выкарыстоўваецца ў назве артыкула С. А. Каралевіч «“*Крылатасць* нястомнай душы...” (адлюстраванне моўнай асобы М. І. Мішчанчука ў яго перакладах)» (Каралевіч). Аналагічнае слова прысутнічае ў тлумачальных слоўніках рускай (БАС, т. 9, с. 714; НСРЯ, т. 1, с. 746), а таксама ўкраінскай (СУМ-1, т. 4, с. 345) моў са значэннем ‘уласцівасць паводле прыметніка *крылаты*; акрыленасць’. На карысць уключэння назоўніка *крылатасць* у слоўнік беларускай літаратурнай мовы гаворыць і тое, што яго аднакаранёвы антонім *бяскрыласць* са значэннем ‘уласцівасць бяскрылага’ ўжо даўно зафіксаваны тлумачальным слоўнікам. Такім чынам, дадзенае слова можна змясціць у слоўніку з паметай *пэнт*.

³ Шабовіч М. В. Аказіянальныя словы ў беларускіх мастацкіх тэкстах 20-х гадоў XX стагоддзя: аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук: 10.02.01. Мінск, 2004. С. 6.

⁴ Тут і далей паўтлусты курсіў у цытатах наш. – Н. Ч.

Па аналагічнай мадэлі ўтвораны і назоўнік *наступнасць* (ад прыметніка *наступны* ‘які наступае, настае непасрэдна пасля каго-небудзь, чаго-небудзь; бліжэйшы па чарзе’) са значэннем ‘тое, што ідзе за сучаснасцю; будучыня’. Ён шматразова ўжываецца ў паэзіі А. С. Разанава (*Сакавік. / Усё паварочваецца ў наступнасць. / Праз чорнае голле блішчыць востры маладзічок* (Разанаў, с. 81); *Нашы малыя жыцці і нашы малыя смерці выводзяць нас у наступнасць, дзе мы адчуваем-распазнаёмся, што мы тут ужо былі* (Разанаў, с. 334); *Некалі, вырваўшыся ў наступнасць, туды, дзе мяне няма, убачу далёкую постаць* (Прыгодзіч, с. 150); ...яно (жыццё. – Н. Ч.) мае патрэбу ў тым... што яго ахоўвала б ад небяспечнай рэчаіснасці і такім чынам захоўвала для наступнасці (Разанаў, с. 382); *На часткі – шмат: распалася шкала. Чаго хто варт? – пыталіся тавары. Наступнасць адступалася* (Разанаў, с. 184); *Машины глядзяць / вачамі людзей, / людзі – вачамі машин: / ці знойдзем / дарогу ў наступнасць* (Разанаў, с. 91)), Р. І. Барадуліна («*Малітва наступнасці*» (Барадулін-3)), В. В. Зуёнка (*Ці будучь зноў, Радзіма дарагая, / Бунтоўны рус і апраметны лях / Святлом штыкоў, шпіцрутэнаў, нагаек / Табе ў наступнасць выпраменьваць шлях?* (Прыгодзіч, с. 150)). Аналагічны назоўнік са значэннем ‘пераход ад чаго-небудзь паслядоўнага да наступнага’ ўключаны ў слоўнік украінскай мовы (СУМ-1, т. 5, с. 208).

У літаратурнай мове назоўнікі названага тыпу дастаткова распаўсюджаны, яны ўтвараюцца ад прыметнікаў і дзеясловаў. Што тычыцца аказіянальных прыметнікаў на *-асць*, то, як заўважае М. В. Шабовіч, «пераважная большасць зафіксаваных аўтарскіх дэрыватаў утворана ад асноў прыметнікаў і мае адцягненае значэнне прыметы і ўласцівасці» (Прыгодзіч, с. 84).

Варты ўключэння ў слоўнік і аказіяналізмы *берагіня* і *варагіня*, утвораныя пры дапамозе суфікса *-ін* ад дзеяслоўнай і назоўнікавай асноў адпаведна. Назоўнік *берагіня* ў значэнні ‘асоба, якая аберагае, засперагае ад чаго-небудзь’ сустракаецца ў творах М. З. Башлакова (*А ў завадзі світальныя лілеі, / Як на Купалле рукі берагінь...* (Солахаў, с. 65)), В. В. Зуёнка (*Да грудзей прыпаду галавой – / Не багіня, а берагіня, / Абярэжніца, бераг мой* (Зуёнак, с. 103)), А. І. Канапелькі (*Зямля запавольвае рух / плыве берагіня часу / праз вечнасць – за кругам круг / цяжэе штораду* (Солахаў, с. 65)), І. С. Снарскай (*Свяшчэнная рака. Гаротніца-жывіца, / Спяліла берагі, прыймала ўсіх сірот. / Яна заве й мяне да берагіняў ніцых* (Снарская, с. 63)), М. В. Шабовіча (*Светлай марай невымоўнай, / Беражніца – берагіня, / Заставайся да сканчэння / Рыжаспеўна-небных дзён* (Шабовіч-3, с. 261); *Больш не сустрэць такой чароўнай / У жыццяспеўнай вабнай плыні, / Чым ты, бялая Лясоўна, / Зямлі і неба берагіня* (Шабовіч-1, с. 43)). Дарэчы, гэта слова стала назвай фестывалю народнай творчасці, які праводзіцца ў Гомельскай вобласці. Назоўнік *берагіня* са значэннем ‘русалка (у старажытных народных славянскіх павер’ях)’ зафіксаваны ў рускай мове сучаснымі тлумачальнымі слоўнікамі (БАС, т. 1, с. 545; НСРЯ, т. 1, с. 88). Слова *берагіня*, а таксама лексемы *лістабой*, *крылатасць* ўключаны ў слоўнік рускай літаратурнай мовы дастаткова нядаўна, у слоўніках ХХ ст. (напрыклад, аўтарства С. І. Ожагава, Н. Ю. Шведавай) яны адсутнічаюць.

Слова *берагіня* са значэннем ‘русалка’ і паметай *діал.* зафіксавана таксама акадэмічным тлумачальным слоўнікам украінскай мовы (СУМ-1, т. 1, с. 158). Аднак у больш позніх крыніцах можна знайсці яго іншае тлумачэнне. Акрамя значэння ‘русалка’ з паметай *застар.*, у тлумачальным слоўніку украінскай мовы прысутнічаюць два значэнні: 1) ‘у старажытнаславянскіх рэлігійных уяўленнях маці ўсяго жывога, першароднае бажаство, абаронца чалавека, багіня ўрадлівасці, прыроды, дабра, згоды, ахоўніца дому і сям’і, шлюбнай вернасці, апякунка рыбакоў’; 2) ‘жанчына, якая ахоўвае, апякае каго-небудзь, што-небудзь’ (СУМ-2, т. 1, с. 467–468). Такім чынам, можна сказаць, што з цягам часу слова *берагіня* набывае новыя значэнні.

Па той жа мадэлі, што і назоўнік *берагіня*, створана слова *варагіня* ‘вораг жаночага полу’. Яно сустракаецца ў творах У. С. Караткевіча (*Бывай, варагіня. Бог з табой. І пацалаваў яе ў галаву* (Караткевіч, с. 55)), В. Л. Мудрова (*Здавалася, што варагіня славянства ідзе за ім следам, а калі ўбіўся ў творчую лабараторыю, дык убачыў у вакне тую самую Старадворскую...* (Мудроў)). На наш погляд, гэты наватвор можа быць ўключаны ў слоўнік сучаснай беларускай літаратурнай мовы, паколькі слова з такім значэннем у ім адсутнічае.

Акрамя таго, неабходна звярнуць увагу і на назоўнік *паднеб’е*, які ўжываецца ў значэнні ‘ніжняя частка атмасферы, якая знаходзіцца «пад небам», гэта значыць блізка ад зямлі’. Гэты наватвор шматразова сустракаецца ў творах В. А. Лукшы (*Маці ў тое лютэрка / Крадком зазірнула сама / І красуняю стала, / Якой у паднеб’і няма* (Лукша-2, с. 96); ...*Як птах, які бярэ ў надхмар’е смела, / Падняўся ў паднеб’е Божы храм* (Лукша-1, с. 11); *Няма на свеце справы непасільнай, / Хоць у паднеб’і кропля з кропляў мы...* (Лукша-1, с. 18); *Паднеб’е патыхае вечнасцю, / Зямля з вясной звярае слых* (Лукша-1, с. 30); *Бетоннымі плячыма засланіў / Маяк, / І патушыў святло жывое, / І промень у паднеб’і запаліў / Над прывіднаю безданню марскою* (Лукша-1, с. 180); *Ёсць у калосаў клопат свой будзённы – / Сцвярджаць жывою явай дзіва-сны...* / *Паднеб’е македонскага калона / Упэўнена трымае з даўніны* (Лукша-1, с. 190); *Світальны промнік чыста і імкліва / Пазначыў у паднеб’і ранні час* (Лукша-1, с. 193); *Праклёўваліся ў паднеб’і зоркі, / І ледзьве пазначыўся маладзік* (Лукша-1, с. 206)), а таксама А. С. Разанава (*Цягнецца з коміна /*

і растае / дым у паднеб’і – / сцезжа, / што не варочаецца назад (Разанаў, с. 99)). Згаданы назоўнік семантычна тоесны слову *паднябессе*, якое ў літаратурнай мове сінонімаў не мае.

Шырока выкарыстоўваецца ў мастацкіх тэкстах і слова *бранзавець*, а таксама вытворныя ад яго лексемы *забранзавець*, *забранзавелы*. У слоўнікі рускай і ўкраінскай моў такі дзеяслоў уключаны са значэннем ‘выдзяляцца сваім бронзавым колерам, набываць бронзавы колер, адценне’ (БАС, т. 2, с. 201; СУМ-1, т. 1, с. 239). На сённяшні дзень ён зафіксаваны і ў тлумачальным слоўніку беларускай мовы са значэннем ‘свяціцца, зіхаецца колерам бронзы’ (ТСБЛМ, с. 92). Аднак гэта слова можна сустрэць і ў іншых значэннях. У творах Р. І. Барадуліна (*Пачакайце, сябры, хоць ледзь – / На зямлі яшчэ ўвобмалъ бронзы. / Да надзённай сыдзіце прозы – / Не з рукі жывым бранзавець!* (Барадулін-4, с. 162)), Т. Мацкевіч (*Настаўнікі – заўсёды маладыя, бо асяроддзе не дае ім ніякага шанцу «забранзавець»: яны ў курсе музычных трэндаў і дасканалы валодаюць моладзевым слэнгам, разбіраюцца ў модзе і камп’ютарных гульнях* (Мацкевіч)), М. С. Гіля (*Кароль бранзавее. Спадзяецца / перадаць сыну сваю ўладу...* (Гіль, с. 42)) яно выкарыстоўваецца ў значэнні ‘застыць у развіцці, умацавацца ў сваіх поглядах, звычках’, а ў творах Н. С. Гілевіча (*Быў час, быў век, была эпоха, / Калі гадаў інтэлігент: / Чаму стандартны выпівоха / Убранзавеў, як манумент...* (Гілевіч)), Л. Каспяровіч (*Прайшло ўсяго трыццаць адзін год, як яго не стала, а постаць і асоба Караткевіча паспела забранзавець у стэрэатыпах* (Каспяровіч)), А. Я. Нікуліна (*Помнікі д’яблу не гнуцца, / Бо пачалі бранзавець. / Слёзы крывавыя льюцца, / Хвалямі б’юцца аб смерць* (Нікулін)), Я. Янішчыц (*Шкада, о я не ведала, / Не знала, / Што ты, нібы забранзавелы помнік, / Глядзіш, на жалъ, аднолькава на ўсіх* (Прыгодзіч, с. 136)) – у значэнні ‘стаць гераічнай фігурай, у гонар якой пастаўлены бронзавы бюст, помнік’. У тэкстах асобных паэтаў слова *бранзавець* і вытворныя ад яго формы сустракаюцца ў розных значэннях. Гэта, напрыклад, характэрна для паэзіі В. А. Лукшы (*Саборы рыпам адчынілі брамы, / Змёў павуцінне ранішні прамень, / І атэіст забранзавелы* (умацаваны ў поглядах. – Н. Ч.) / *Малітваю вітае існы дзень* (Лукша-3); *Лістота ў стылых парках бранзавее* (зіхаціць колерам бронзы. – Н. Ч.), / *Хаваецца ў каўнер асенні дзень...* (Лукша-1, с. 160); *І гоніць вецер па асенняй вуліцы / Апалы і набранзавелы* (які набываў колер бронзы. – Н. Ч.) *ліст* (Лукша-1, с. 216)). Думаецца, варта ўключыць слова *бранзавець* і вытворныя ад яго лексемы ў тлумачальны слоўнік беларускай мовы як мнагазначныя.

У апошні час актыўна ўжываецца прыслоўе *малітоўна*, утворанае ад прыметніка *малітоўны* ‘малітвенны’. Гэта прыслоўе ў значэнні ‘з малітвай’ даволі актыўна выкарыстоўваецца ў рэлігійных тэкстах: *Дзяржаўны сакратар Яго Свячасці кардынал Тарчызіо Бэртонэ заклікаў членаў кантэмпляцыйных органаў малітоўна падтрымаць Касцёл...* (Catholic.by); «*Малітоўна да Серафіма*» (Ляхавіцкі веснік – 1); «*Малітоўна, ад сэрца да сэрца*» (Ляхавіцкі веснік – 2); *Малітоўна жадаю вам духоўнага яднання з Богам* (Герой працы). Таксама яго можна сустрэць і ў паэтычных творах Р. І. Барадуліна (*І моліцца за ўсіх, / Хто хату помніць, / Страха, / Далоні склаўшы малітоўна...* (Барадулін-1, с. 238); *Люблю цябе. Шкадую. Безумоўна. Даруючы... усялякую віну. Штодня... умаляю Бога малітоўна: «Прабач яго. І я... не ўспамяну...»* (Барадулін-2)), Г. М. Бураўкіна (*І малітоўна паўтараю я, / Як запавет, / Як вернасці прысягу: / Ты, Беларуская зямля, – / Мая, / Куды аднойчы я навекі лягу!* (Прыгодзіч, с. 144)), В. Буланды (*Падымі на руках раптоўна, / Прыгарні да самага сэрца, / І ўслухайся: малітоўна / ля твайго маё сэрца б’ецца* (Буланда)), У. М. Данілюка (*А малітоўна мова зможа / Любую рану залячыць* (Данілюк)), Г. П. Пашкова (*Там, над калыскай у хаце прасторнай, / тчэ павучыначкі срэбная ніць / песню ласкавую, чыстую, вольную, / што, як душа, малітоўна звініць* (Пашкоў, с. 139)), Л. Рабцэвіч-Бранавіцкай (*Даражэй літургіі падарунка нідзе не бывае: / Хай царква за цябе сорака дзён малітоўна спявае!* (Рабцэвіч-Бранавіцкая, с. 85)), М. В. Шабовіча (*Перад табою малітоўна / Будуць кленчыць кавалеры, / Покуль сэрца загадае / Стаць адзінай для яго* (Шабовіч-3, с. 261) і іншых пісьменнікаў. Названае прыслоўе, як і іншыя прыведзеныя аказіянальныя словы, утворана па мадэлі, прадуктыўнай у літаратурнай мове, і яно нічым не прырэчыць яе нормам.

Заклучэнне

Вывучэнне пытання аб узбагачэнні беларускай літаратурнай мовы за кошт аўтарскай словатворчасці мае дастаткова важнае значэнне, паколькі некаторыя падобныя словы называюць паняцці, наймення якім у літаратурнай мове няма. Наватворы накіталт *берагіня*, *варагіня*, *бранзавець*, *крылатасць*, *малітоўна* замяняюць сабой спалучэнні слоў і тым самым спрыяюць эканоміі моўных сродкаў.

Акрамя таго, некаторыя з прыведзеных наватвораў сінанімізуюцца са словамі, якія ў беларускай літаратурнай мове сінонімаў не маюць (*лістабой*, *крылатасць*, *наступнасць*, *паднеб’е*). Іх уключэнне ў слоўнік будзе спрыяць пашырэнню сінанімічных магчымасцей беларускай мовы.

Наватворы пераходзяць з індывідуальнага слоўніка пісьменніка ў слоўнік іншых носьбітаў мовы. Больш за тое, прыведзеныя прыклады яскрава сведчаць пра тое, што аўтарскія наватворы могуць з часам пераходзіць з узроўню маўлення на ўзровень кадыфікаванай мовы, паступова засвойвацца ёй. Спробу

ўключыць асобныя з іх (*берагіня, бранзавець, крылатасць, лістабой, малітоўна, наступнасць, паднеб'е*) у слоўнік зрабіў Ф. А. Піскуноў⁵.

Сёння ўзбагачэнне лексічнай сістэмы мовы за кошт словатворчасці – з'ява хоць і не шырока распаўсюджаная, але магчымая. Практыка ўключэння такіх слоў у тлумачальныя слоўнікі суседніх усходнеславянскіх моў пацвярджае неабходнасць аператыўна рэагаваць на падобныя факты і айчынным лексікографам.

Скарачэнні

Барадулін-1 – *Барадулін Р. І.* Руны Перуновы. Мінск : Радыёла-плюс, 2006. 496 с. ; **Барадулін-2** – *Барадулін Р. І.* Табе // Вершы беларускіх паэтаў : партал. URL: <http://vershy.ru/content/tabe-4> (дата звароту: 08.01.2023) ; **Барадулін-3** – *Барадулін Р. І.* Малітва наступнасці // Беларуская паэзія : сайт. URL: <https://belarusy.net/rygor-baradulin/malitiva-nastupnasci/> (дата звароту: 29.09.2022) ; **Барадулін-4** – *Барадулін Р. І.* Мудрэц са ступаю. Мінск : Маст. літ., 1988. 271 с. ; **БАС** – Большой академический словарь русского языка : в 30 т. / ред. Л. И. Балахонова. М. ; СПб. : Наука, 2004–2021. 27 т. ; **Буланда** – *Буланда В.* Падымі на руках раптоўна... // Вершы пра каханне : сайт. URL: <http://moykahany.ru/padymi-na-rukakh-raptoyna> (дата звароту: 31.10.2022) ; **Вярцінскі** – *Вярцінскі А. І.* Хлопчык глядзіць. Мінск : Маст. літ., 1992. 318 с. ; **Герой працы** – *Пучынскі Ф.* Хрыстос Ува-скрэс – Сапраўды Уваскрэс! // Герой працы : электрон. версія газ. URL: <https://www.shumilino.by/?p=30103> (дата звароту: 13.08.2022) ; **Гілевіч** – *Гілевіч Н. С.* Быў час, быў век, была эпоха... // LiveLib : сайт. URL: <https://www.livelib.ru/quote/203883-skaz-pra-lysuu-gagu-nil-gilevich> (дата звароту: 31.10.2022) ; **Гіль** – *Гіль М. С.* Неадступнасць. Мінск : Кнігазбор, 2016. 120 с. ; **Данілюк** – *Данілюк У. М.* Яе патрэбна берагчы // ЛитВизитка Брэст : сайт. URL: <https://author.gcbs-brest.by/данилюк-vladimir/> (дата звароту: 12.01.2023) ; **Зуёнак** – *Зуёнак В. В.* Лета трывожных дажджоў. Мінск : Маст. літ., 1990. 158 с. ; **Канпелька** – *Канпелька А. І.* Летазлічэнне // Internet Archive : электрон. б-ка. URL: https://archive.org/stream/Kanapielka_Ala.Leta-zlicennie.djvu/Kanapielka_Ala.Leta-zlicennie_djvu.txt (дата звароту: 03.10.2022) ; **Каралевіч** – *Каралевіч С. А.* «Крылатасць нястомнай душы...» (адлюстраванне моўнай асобы М. І. Мішчанчука ў яго перакладах) // Актуальныя праблемы сучаснага літаратурнага працэсу : зб. матэрыялаў Рэсп. навук. канф. (Брэст, 11 ліст. 2014 г.) / пад рэд. У. А. Сенькаўца. Брэст : Брэст. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна, 2015. С. 128–131 ; **Караткевіч** – *Караткевіч У. С.* Збор твораў : у 8 т. Т. 2. Аповесці, апавяданні, казкі / пад рэд. С. А. Андрэюка. Мінск : Маст. літ., 1988. 511 с. ; **Каспяровіч** – *Каспяровіч Л.* Мальдзіс: Караткевіч не даруе з таго свету, калі адмоўлюся ад інтэрв'ю [Электронны рэсурс] // Sputnik. URL: <https://bel.sputnik.by/20150813/1016698188.html> (дата звароту: 14.10.2022) ; **Лукша-1** – *Лукша В. А.* І родны дом, і цэлы свет. Мінск : Маст. літ., 2006. 254 с. ; **Лукша-2** – *Лукша В. А.* Чароўны камень. Мінск : Юнацтва, 1987. 319 с. ; **Лукша-3** – *Лукша В. А.* Покліч лёсу // Беларуская палічка : электрон. б-ка. URL: https://knihi.com/Valancin_Luksa/Poklic_losu.html (дата звароту: 22.09.2022) ; **Ляхавіцкі веснік** – **1** – Малітоўна да Серафіма // Ляхавіцкі веснік : электрон. версія газ. URL: <https://www.lves.by/?p=35374> (дата звароту: 29.11.2022) ; **Ляхавіцкі веснік** – **2** – Малітоўна, ад сэрца да сэрца // Ляхавіцкі веснік : электрон. версія газ. URL: <https://www.lves.by/?p=27880> (дата звароту: 29.11.2022) ; **Мацкевіч** – *Мацкевіч Т.* Свежы вецер Дануты Стэрны // Настаўнік.info : сайт. URL: <https://www.nastaunik.info/blogs/mackievic/14208> (дата звароту: 14.10.2022) ; **Мудроў** – *Мудроў В. Л.* Гарачае лета 00-га // Беларуская палічка : электрон. б-ка. URL: https://knihi.com/Vinces_Mudrou/Haracaje_leta_00-ha.html (дата звароту: 29.11.2022) ; **Нікулін** – *Нікулін А. Я.* Вяне чырвоная рука... [Электронны рэсурс] // Facebook. URL: https://m.facebook.com/AlehNikulin/posts/468412784016372/?locale=hi_IN (дата звароту: 19.09.2022) ; **НСРЯ** – *Ефремова Т. Ф.* Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный : в 2 т. М. : Рус. язык, 2000. 2 т. ; **Пашкоў** – *Пашкоў Г. П.* Тваім святлом благаславіны. Мінск : Маст. літ., 2006. 239 с. ; **Пісьмянкоў** – *Пісьмянкоў А.* Там, дзе спеюць туманы // Вершы беларускіх паэтаў : партал. URL: <http://vershy.ru/content/tam-dze-speyuts-tumany> (дата звароту: 18.09.2022) ; **Прыгодзіч** – *Прыгодзіч М. Р.* Аўтарская неалагізацыя ў беларускай мове : дапаможнік. Мінск : БДУ, 2021. 175 с. ; **Рабцэвіч-Бранавіцкая** – Сонца святое – Хрыстос / пад рэд. Н. Б. Назаравай. Мінск : Бібл. т-ва, 2001. 191 с. ; **Разанаў** – *Разанаў А. С.* Танец з вужакамі. Мінск : Маст. літ., 1999. 462 с. ; **Салтук** – *Салтук А. У.* Дзве зары. Мінск : Маст. літ., 2011. 238 с. ; **Снарская** – *Снарская І. С.* Вогнепаклонніца. Мінск : Кнігазбор, 2017. 164 с. ; **Солахаў** – *Солахаў А. В.* Індывідуальна-аўтарскія неалагізмы ў мове беларускай мастацкай літаратуры 2-й паловы XX – пачатку XXI стагоддзя. Мазыр : Мазыр. дзярж. педаг. ун-т імя І. П. Шамякіна, 2022. 320 с. ; **СУМ-1** – Словник української мови : у 11 т. / під ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970–1980. 11 т. ; **СУМ-2** – Словник української мови : у 20 т. / під ред. В. М. Русанівського. Київ : Наук. думка, 2010. 20 т. ; **ТСБЛМ** – Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крыўко. Мінск : БелЭн, 2002. 784 с. ; **Шабовіч-1** – *Шабовіч М. В.* Мая надзея. Мінск : Маст. літ., 2006. 174 с. ; **Шабовіч-2** – *Шабовіч М. В.* Падары мне сваю адзіноту. Мінск : Маст. літ., 2002. 191 с. ; **Шабовіч-3** – *Шабовіч М. В.* Пад маміным крылом. Мінск : Маст. літ., 2021. 303 с. ; **Шабовіч-4** – *Шабовіч М. В.* Яшчэ пакуль не лістапад. Мінск : Тэмікс, 1996. 31 с. ; **Янішчыц** – *Янішчыц Я.* Будзе слоту абвешчаць прагноз... [Электронны рэсурс] // LiveJournal. URL: <https://nastinamama.livejournal.com/150044.html> (дата звароту: 04.04.2023) ; **Catholic.by** – Кардынал Бэртонэ заклікаў кантэмпляцыйныя ордэны малітоўна падтрымаць касцёл // Catholic.by : сайт. URL: <https://old.catholic.by/2/home/vatican/news/city-state/116459-kantemplacyja.html> (дата звароту: 22.10.2022).

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Равуцкі АІ. Лексічны аказіяналізм як від тропа. У: Солахаў АВ, Шур ВВ, рэдактары. *Надзённыя праблемы лексікалогіі і анамастыкі славянскіх моў*. Мазыр: Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І. П. Шамякіна; 2006. с. 75–77.
2. Казейка ІП. Паняцце неалагізма ў сучасным мовазнаўстве. У: Жураўскі АІ, рэдактар. *Беларуская лінгвістыка. Выпуск 34*. Мінск: Навука і тэхніка; 1988. с. 14–19.
3. Мальцева НМ. Лексическая окказиональность в языке XVIII в. В: Сорокин ЮС, редактор. *Проблемы исторической лексикографии*. Ленинград: Наука; 1977. с. 40–59.
4. Шабовіч МВ. Аказіянальнае слова ў мастацкім кантэксце. У: Гаўрош НВ, рэдактар. *Моўныя адзінкі ў кантэксце*. Мінск: Мінскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт; 1991. с. 93–102.

⁵Піскуноў Ф. А. Вялікі слоўнік беларускай мовы: арфаграфія, акцэнтацыя, парадыгматыка. Мінск : Тэхналогія, 2012. XIV + 1208 с.

References

1. Ravucki AI. [Lexical occasionalism as a type of trope]. In: Solahaw AV, Shur VV, editors. *Nadzjonnyja prablemy leksikologii i anamastyki slavyjanskih mow* [Topical issues of lexicology and onomastics of Slavic languages]. Mazyr: Mazyr State Pedagogical University named after I. P. Shamyakin; 2006. p. 75–77. Belarusian.
2. Kazejka IP. [Concept of neologism in modern linguistics]. In: Zhurawski AI, editor. *Belaruskaja lingvistyka. Vypusk 34* [Belarusian linguistics. Issue 34]. Minsk: Navuka i tjehnika; 1988. p. 14–19. Belarusian.
3. Maltseva NM. [Lexical occasionalism in the language of the 18th century]. In: Sorokin YuS, editor. *Problemy istoricheskoi leksikografii* [Issues of historical lexicography]. Leningrad: Nauka; 1977. p. 40–59. Russian.
4. Shabovich MV. [Occasional word in artistic context]. In: Gawrosh NV, editor. *Mownyja adzinki w kantjeksce* [Lexical items in context]. Minsk: Minski dzjarzhawny pedagogichny wniversitjet; 1991. p. 93–102. Belarusian.

Артыкул настуніў у рэдкалегію 30.10.2023.
Received by editorial board 30.10.2023.

ПРОПИСНАЯ И СТРОЧНАЯ БУКВЫ КАК СРЕДСТВА РЕАЛИЗАЦИИ
ПРАГМАТИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА
ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОЗАИЧЕСКОГО ТЕКСТАО. Н. ШЕРШНЁВА¹⁾¹⁾Могилёвский государственный университет им. А. А. Кулешова,
ул. Космонавтов, 1, 212022, г. Могилёв, Беларусь

Рассматриваются и последовательно описываются прагматические значения прописной и строчной букв в художественном прозаическом тексте, а именно прагматические значения отдельных слов, написанных с прописной буквы; слов, написанных прописными буквами; словосочетаний и предложений, написанных прописными буквами; ненормативного использования строчной буквы вместо прописной. Утверждается, что имплицитные значения отдельных позиций такого употребления могут иметь одинаковый или сходный прагматический потенциал, однако каждая из отмеченных позиций отличается своей ролью как дополнительного средства передачи мыслей и чувств, структурно-композиционной организации произведения, выражения перспективно-ретроспективных отношений. Делаются выводы о том, что субъективное восприятие прагматического богатства индивидуального употребления прописной и строчной букв мотивирует писателя отходить от общепринятых правил, однако авторский подход заключается не в нарушении норм орфографической системы, не в игнорировании традиционных значений отдельных букв, а в усилении их роли как дополнительных средств передачи мыслей и чувств в художественном тексте, расширении границ их употребления.

Ключевые слова: прагматический потенциал; прагматические функции; прагматические значения; художественный текст; прозаический текст; прописная буква; строчная буква.

ВЯЛІКАЯ І МАЛАЯ ЛІТАРЫ ЯК СРОДКІ РЕАЛІЗАЦЫІ
ПРАГМАТЫЧНАГА ПАТЭНЦЫЯЛУ
МАСТАЦКАГА ПРАЗАІЧНАГА ТЭКСТУВ. М. ШАРШНЁВА^{1*}^{1*}Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова,
вул. Касманаўтаў, 1, 212022, г. Магілёў, Беларусь

Разглядаюцца і паслядоўна апісваюцца прагматычныя значэнні вялікай і малой літар у мастацкім праяічным тэксце, а менавіта прагматычныя значэнні асобных слоў, напісаных з вялікай літары; слоў, напісаных вялікімі літарамі; словазлучэнняў і сказаў, напісаных вялікімі літарамі; ненарматыўнага выкарыстання малой літары замест вялікай. Сцвярджаецца, што імпліцытныя значэнні асобных пазіцый такога ўжывання могуць мець аднолькавы або блізкі прагматычны патэнцыял, аднак кожная з адзначаных пазіцый вылучаецца сваёй ролю ў якасці дадатковага сродку перадачы думак і пачуццяў, структурна-кампазіцыйнай арганізацыі твора, выражэння перспектыўна-рэтраспектыўных

Образец цитирования:

Шаршнёва ВМ. Вялікая і малая літары як сродкі рэалізацыі прагматычнага патэнцыялу мастацкага праяічнага тэксту. *Часопіс Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Філалогія*. 2024;1:51–60.
EDN: MSSNKL

For citation:

Sharshniova VM. Capital and lowercase letters as a means of implementing the pragmatic potential of literary prose text. *Journal of the Belarusian State University. Philology*. 2024;1:51–60. Belarusian.
EDN: MSSNKL

Автор:

Ольга Николаевна Шершнёва – кандидат филологических наук, доцент; доцент кафедры славянской филологии историко-филологического факультета.

Author:

Volha M. Sharshniova, PhD (philology), docent; associate professor at the department of Slavic philology, faculty of history and philology.
shershnyova@msu.by

адносін. Робяцца высновы адносна таго, што суб'ектыўнае ўспрыманне прагматычнай насычанасці асобнага выкарыстання вялікай і малой літар матывуе пісьменніка адхіляцца ад агульнапрынятых правіл, аднак аўтарская індывідуальнасць заключаецца не ў парушэнні арфаграфічнай сістэмы, не ў ігнараванні традыцыйных значэнняў пэўных літар, а ва ўзмацненні іх ролі як дадатковых сродкаў перадачы думак і пачуццяў у мастацкім тэксце, пашырэнні меж іх выкарыстання.

Ключавыя словы: прагматычны патэнцыял; прагматычныя функцыі; прагматычныя значэнні; мастацкі тэкст; прازیчны тэкст; вялікая літара; малая літара.

CAPITAL AND LOWERCASE LETTERS AS A MEANS OF IMPLEMENTING THE PRAGMATIC POTENTIAL OF LITERARY PROSE TEXT

V. M. SHARSHNIOVA^a

^aMogilev State A. A. Kuleshov University,
1 Kasmanawtaw Street, Magiliow 212022, Belarus

The article examines and consistently describes the pragmatic meanings of capital and lowercase letters in literary prose text, namely the pragmatic meanings of individual words written with a capital letter; words written in capital letters; phrases and sentences written in capital letters; improper use of a lowercase letter instead of a capital one. It is argued that the implicit meanings of individual positions of such use may have the same or similar pragmatic potential, however, each of the noted positions is distinguished by its role as an additional means of transmitting thoughts and feelings, as an element of the structural and compositional organisation of the work, as a means of expressing perspective-retrospective relationships. It is concluded that the subjective perception of the pragmatic richness of the individual use of capital and lowercase letters motivates the writer to deviate from generally accepted rules, however, the author's individuality does not lie in violating the norms of the spelling system, not in ignoring the traditional meanings of individual letters, but in strengthening their meaning as additional means transmission of thoughts and feelings in a literary text, in expanding the boundaries of their use.

Keywords: pragmatic potential; pragmatic functions; pragmatic meanings; literary text; prose text; capital letter; lowercase letter.

Уводзіны

Мова сучаснай беларускай прозы ў пошуку новых сродкаў выразнасці запазычвае арыгінальныя прыёмы з розных сфер жыцця. Стыль мастацкага тэксту адлюстроўваецца ў спецыфічнай заканамернасці аб'яднаных моўных рэсурсаў, выкарыстаных пісьменнікам у адпаведнасці з уласнай задумай. У выяўленні ўплыву моўных і маўленчых сродкаў выразнасці на станаўленне аўтарскага ідыястылю значную ролю адыгрывае графічнае афармленне літаратурна-мастацкага твора. У сучасных мастацкіх творах назіраецца тэндэнцыя да пашырэння знакавай сістэмы прازیчнага маўлення, адзначаецца павелічэнне колькасці магчымых функцый, якія прымаюць на сябе розныя знакі ў прازیчным тэксце. Арыгінальна выкарыстання традыцыйных графічных сродкі, а таксама адступленні ад графічнай нормы набываюць новы сэнс і становяцца раўнапраўнымі элементамі выказвання.

У тэкстах найноўшай беларускай прозы (канец XX – пачатак XXI ст.) актуалізуюцца тэндэнцыі нерэгламентаванага (нестандартнага) выкарыстання розных прыёмаў, заснаваных на графічнай сістэме пісьмовай мовы, што дае права даследаваць графіку з пункту гледжання камунікатыўна-прагматычнага падыходу як эфектыўны фактар моўнай камунікацыі.

Успрымаючы графіку не як адметны моўны ўзровень, а як спецыфічны код, І. У. Арнольд асэнсоўвала яе як «асобую сістэму знакаў і правіл іх ужывання, прызначаную для захавання і перадачы вербальнага паведамлення ў выглядзе, прыдатным для зрокавага ўспрымання»¹ [1, с. 14]. Яна сцвярджала, што «звычайна графічныя сродкі накіраваны на перадачу эмацыянальнай афарбоўкі, гэта значыць пачуццяў, якія пісьменнік паведамляе чытачу, або эфазы як агульнага спецыяльнага павелічэння намаганняў таго, хто гаворыць, якое асабліва падкрэслівае частку выказвання ці падказвае наяўнасць падтэксту» [1, с. 14].

Для сістэмнага апісання графіка-пунктуацыйнай індывідуальнасці аўтараў сучаснай прозы дарэчным бачыцца выкарыстанне паняцця «графон». Яно тлумачыцца як «...фігура маўлення, якая заключаецца

¹Тут і далей пераклад наш. – В. III.

ў наўмысным і прагматычна матываваным адхіленні ад нарматыўнага графічнага і/або арфаграфічнага аблічча слова для дасягнення якога-небудзь стылістычнага эфекту. Сродкамі рэалізацыі гэтай фігуры (яе разнавіднасцямі) з'яўляюцца шрыфтавыя вылучэнні, курсіў, факультатыўныя двукоссі, разрядка, дэфісацыя, увядзенне ў тэкст іншародных знакаў, напісанне вялікай літары замест малой, адхіленне ад арфаграфічнай або пунктуацыйнай нормы, фігурнае размяшчэнне тэксту на плоскасці ліста, а таксама сумяшчэнне вышэйзгаданых спосабаў у розных камбінацыях»².

Прагматычныя характарыстыкі мастацкага тэксту падпарадкаваны агульнай функцыянальнай накіраванасці – эстэтычнаму ўздзеянню на рэцыпіента. У сувязі з гэтым уяўляюцца каштоўнымі ўсведамленне і асэнсаванне стылістычнай нагрукі, характэрнай для графіка-пунктуацыйнага моўнага ўзроўню. Варта пагадзіцца з І. П. Зыранавай, якая сцвярджае, што дзякуючы выкарыстанню графічных (і ў значнай ступені літарных) сродкаў аўтар «атрымлівае дадатковыя магчымасці акцэнтацыі, падкрэслівання найбольш важных у камунікатыўных адносінах элементаў выказвання, што спрыяе мэтанакіраванаму ўздзеянню на адрасата, якое залежыць не толькі ад зместу, але і ад формы, ад арганізацыі тэксту» [2, с. 28–29].

На ўспрыманне тэксту і падтэксту любога літаратурна-мастацкага твора пэўны адбітак накладвае выкарыстанне літарнай графікі. М. І. Васільева ўказвае на змяненне функцыянальнага патэнцыялу вялікай літары і сцвярджае, што яна «шматразова ўзмацняе ўздзейны патэнцыял паведамлення: новыя сэнсы дапамагаюць знізіць крытычнасць першаснага ўспрымання інфармацыі, пабуджаюць адрасата да перажывання пэўных эмоцый»³, а «адступленне ад правіл выкарыстоўваецца аўтарам як прыём, накіраваны на энсаванне ўзбагачэнне тэксту»⁴.

Прагматычную значнасць актуалізацыі слова пры дапамозе вялікай або малой літары падкрэслівае таксама А. І. Дунёў: «Ужыванне вялікай літары ў зонах свабоднага выбару ўказвае на інтэнцыі таго, хто піша, прыцягнуць і затрымаць увагу таго, хто чытае, вылучыць названы прадмет з шэрагу, паказаць яго індывідуальнасць» [3, с. 40].

М. І. Карповіч лічыць вялікую літару інструментам уздзеяння на адрасата, таму што яна «напаўняе паведамленне новым сэнсам» [4, с. 166], «запускае механізм адвольнай матывацыі, у выніку чаго слова прыцягвае да сябе ўвагу... пераўтвараецца ў пучок сэнсаў; дазваляе сумяшчыць гэтыя сэнсы ў адной абалонцы і тым самым лаканічна выразіць разгорнутую думку» [4, с. 170].

Адступленне ад нарматыўнага ўжывання вялікай або малой літары, па сутнасці, прадстаўляе сабой экспрэсіўны сродак выказвання, а менавіта з экспрэсіўнымі магчымасцямі непасрэдна звязаны і прагматычны патэнцыял, паколькі, паводле думкі В. А. Маславай, экспрэсіўнасць – гэта «інтэгральны вынік такіх планаў, як эматыўнасць, вобразнасць, ацэначнасць, інтэнсіўнасць, стылістычнае маркіраванне, структурна-кампазіцыйныя падтэкставыя з'явы» [5, с. 186].

Пры ўспрыманні мастацкага тэксту канцэптуальна важным уяўляецца асэнсаванне не толькі экспліцытнай, але і імпліцытнай інфармацыі, адзін з тыповых спосабаў прадстаўлення якой – прагматычна маркіраванае некадыфікаванае ўжыванне вялікай і малой літар. Асобнае вывучэнне прагматычнага патэнцыялу вялікай і малой літар у сучасным беларускім пражэктным тэксце і сістэматызацыя іх магчымых прагматычных значэнняў не праводзіліся, у сувязі з чым актуальнасць дадзенага даследавання і ілюстрацыі матэрыялу, які яго пацвярджае, відавочная.

Навуковая навізна артыкула заключаецца ва ўстанаўленні прагматычнай накіраванасці вялікай і малой літар, сістэматызацыі іх прагматычных значэнняў у мастацкім тэксце.

Аб'ектам даследавання, якое грунтуецца на матэрыяле сучасных беларускіх мастацкіх твораў, з'яўляюцца вялікая і малая літары як сродкі актуалізацыі прагматычнага патэнцыялу пражэктнага тэксту.

Мэты артыкула – апісанне і фактычнае пацвярджэнне найбольш тыповых прагматычных значэнняў і функцый вялікай і малой літар у сучасным мастацкім пражэктным тэксце. Дасягненне пастаўленых мэт бачылася непасрэдна ў паслядоўным апісанні прагматычных значэнняў асобных слоў, напісаных з вялікай літары; слоў, напісаных вялікімі літарамі; словазлучэнняў і сказаў, напісаных вялікімі літарамі; ненарматыўнага выкарыстання малой літары замест вялікай.

Асноўныя метады даследавання – інтэрпрэтатыўны метады аналізу мастацкага пражэктнага дыскурсу, метады кантэкстуальнага, карэляцыйнага і камунікатыўна-прагматычнага аналізу.

Вынікі і іх абмеркаванне

Камунікатыўна-прагматычны падыход да моўных адзінак актуалізуе перадачу камунікатыўна важнага для выказвання зместу. Кампаненты прагматычнага значэння грунтоуюцца на ўласцівасці моўных

²Графон // Эффективное речевое общение (базовые компетенции) : словарь-справочник / под ред. А. П. Сковородникова. Красноярск : Изд-во Сибир. федерал. ун-та, 2014. С. 108.

³Васильева М. И. Новые функции прописной буквы в современном русском языке : автореф. дис. ... канд. филолог. наук : 10.02.01. Тверь, 2018. С. 14.

⁴Там же.

адзінак знаходзіцца ў сэнсавай узаемасувязі з іншымі моўнымі адзінкамі. Такая ўзаемасувязь стварае своеасаблівы прагматычны фон не толькі пэўнага фрагмента мастацкага тэксту, але і ўсяго твора. Успрымманне прагматычнага значэння як адносінаў паміж моўнымі знакамі і чалавекам [6] падказвае магчымасць выкарыстання іх зроковых характарыстык у разуменні сэнсу.

Будуючы твор на аснове стандартных графічных знакаў, пісьменнікі з мэтай павышэння прагматычнага патэнцыялу часта ўжываюць у якасці дадатковага прыёму візуальнага вылучэння вялікую літару замест малой і наадварот. Не адмаўляючы магчымасці выканання вялікай і малой літарамі іншых прагматычных функцый, трэба заўважыць, што найбольш выразнымі для іх, акрамя экспрэсіўнай, з'яўляюцца акцэнтацыйная, атрактыўная, кампрэсіўная і аплікатыўная функцыі.

Візуальна прывабліваючы чытача, слова (комплекс слоў), напісанае з вялікай літары, вылучаецца нават пры павярхоўным успрыманні тэксту. Акцэнтаванне наяўнасці дадатковай інфармацыі (аплікатыўная функцыя) накіравана на стымуляванне чытацкага інтарэсу (атрактыўная функцыя), задавальненне жадання чытача зразумець аўтарскія інтэнцыі. Па сутнасці, змест напісанага з вялікай літары слова (спалучэння слоў) атрымліваецца большым, чым зафіксаванае слоўнікамі значэнне гэтага слова, што лагічна накіроўвае на выразнасць кампрэсіўнай функцыі.

Акрамя традыцыйнага вылучэння ўласных назваў пры дапамозе вялікай літары, можна заўважыць некаторыя выпадкі яе спецыфічнага выкарыстання, у значнай ступені характэрныя для сучаснага празаічнага тэксту. Кожнае неўзуальнае напісанне адной ці некалькіх літар у слове, усяго слова, некалькіх слоў з'яўляецца прагматычна арыентаваным, паколькі яно прываблівае ўвагу адрасата праз вылучэнне камунікатыўна важных элементаў мастацкага маўлення. Напісанне слова з вялікай літары можа надаваць яму наступныя прагматычныя значэнні:

- значнасць пэўнай асобы або істоты, надзвычайную павагу да яе:

*Здаецца, яшчэ ж толькі ўчора Ты была такой вясёлай і мы гаварылі адно аднаму прыгожыя, добрыя словы*⁵ (Адам, с. 10);

Не спадзяюся (вылучана намі. – В. Ш.) *вярнуцца ў маленства, маладосць.*

А хочацца! У мроях і ўспамінах часта сустракаюся з Мамай.

<...>

Як жа хочацца пабываць у бацькоўскай хаце! Рыпучая брамка. Травяная сцяжынка. Ганачак, дзверы ў сенцы, дзверы ў хату. Каля печы – Мама, за сталом – Бацька (Ліпскі-1, с. 16–18);

- тыповасць паводзін, пачуццяў:

Ён паспрабаваў уявіць, што шугае аж да самых зорак, і ад страху аж заплюшчыў вочы. Але расплюшчыў іх і ўбачыў над сабою вяршыні бяроз і Яе, маленькую, сярод агромністых белых аблокаў. Яна кружыла і рабілася ўсё меншаю.

Я не магу ўзляцець, – крыкнуў Ён.

Але Яна, мусіць, не пачула, бо не адгукнулася (Крэйдзіч, с. 175).

Ён і Яна тыпізуюцца і ўспрымаюцца як любыя закаханыя мужчына і жанчына;

- важнасць жыццёвай падзеі:

Пра спатканне ў дзень першага снегу ўспомніла Света. Яна падышла да Марыны, загадкава прыжмурыла вочы і спытала:

– Памятаеш, які сёння дзень?

Марына ўважліва прыгледзелася да аднакурсніцы, напружыла думку, але нічога ўзгадаць не змагла. Тады Света шырока ўсміхнулася і радасна абвясціла:

– Сёння, дарагая мая, Дзень Першага Снегу, а гэта значыць, у нас з табой...

Яе словы перахапіла Марына, прасякнутая цудоўнай здагадкай, і дзяўчаты прамовілі ва ўнісон:

– Спатканне!

Вечарам сяброўкі накіраваліся да кінатэатра «Радзіма», на тое самае месца, дзе летась сустракаліся з хлопцамі (Кебіч, с. 170–171);

- вялікую сілу пачуццяў і прадметаў рэчаіснасці, магчымасці жывых істот, уласнае імя:

А праз нейкія паўгадзіны я нарэшце ўбачыў яго Вялікасць Мора (Пятровіч-1, с. 171);

Залатыя ніткі – для тых, каму прызначана ў свеце заняць высокае становішча, вылучыцца з масы, карыстацца прыхільнасцю Спадарыні Удачы (Канстанцінава, с. 159);

Адавай. Дары. Рабі дабро. Светла жыві. І з табой заўжды штоночы будзе глядзець прыемныя сны сама пані Лагода (Ліпскі-2, с. 34);

- характарыстыку асобы паводле яе здольнасцей:

«Ты павінна насіць акуляры і сядзець на першай парце!» – яна і сядзела за той першай партай у нязграбных акулярах з чорнай аправай, дзяўчынка Дай-Спісач, але зрок усё роўна працягваў падаць... (Брава, с. 15);

⁵Тут і далей арфаграфічныя і пунктуацыйныя асаблівасці мастацкіх тэкстаў захаваны. – В. Ш.

- значнасць пасады асобы, пра якую вядзецца гаворка:

– Ты такі багаты?

– Крэдыт. Я член праўлення банка.

– Такія аб'екты пад кантролем Самога.

– Прэзідэнта? Ён згодзіцца, калі прачытае мой праспект. Не дзеля забавы купляю – для арганізацыі вытворчасці (Шамякін, с. 400).

Адрозненне семантыкі напісання з вялікай літары і напісання вялікімі літарамі заключаецца ў першую чаргу ў прагматычнай накіраванасці такога запісу: напісанне слова з вялікай літары засяроджвае ўвагу на стылістычнай характарыстыцы, у той час як змест слоў, напісаных вялікімі літарамі, заключаецца ва ўзмацненні іх сэнсавай нагрукі, архітэктанічна-кампазіцыйнай важнасці. Словы (сказы, радкі), напісаныя вялікімі літарамі, успрымаюцца не толькі як эмацыянальна афарбаваныя адзінкі, але і як носьбіты дадатковага сэнсу, спецыфічныя паказальнікі наяўнасці імпліцытнай інфармацыі. Такі спосаб напісання слоў дае магчымасць успрымаць іх як ключавыя, накіроўвае на асэнсаванне і пераасэнсаванне значнасці пададзенай інфармацыі, тым больш што ўспрыманне падтэксту аказваецца не менш важным, чым разуменне ўсіх слоў, уключаных у тэкст.

Больш за тое, напісанае вялікімі літарамі слова заўсёды мае рэтраспектыўную або перспектыўную накіраванасць, якая непасрэдна звязана з успрыманнем зместу гэтага слова:

Пасля вяселля Вераніка пераехала да Косціка, а недзе праз год Максім атрымаў ад яе пісьмо, поўнае бясконцай віны. Ён хацеў спаліць яго, але маці не дазволіла, сказала амаль жорстка: «Калі яна не чалавек, то будзь чалавекам ты, сыноч. Дай ёй апраўдацца». Стала сорамна. Ён чытаў, і словы хвасталі, як крапіва. «Я спужалася». «Я не гатова была прыняць цябе ТАКІМ». «Я закахалася ў яго». А потым – нечаканае. «Я шкадую». «Я расчаравалася». «Ён і мезенца твайго не варты». Максім не верыў (Нарэйка, с. 255).

Зварот да папярэдняга кантэксту дазваляе зразумець не толькі прычыну вылучэння слова, але і нежаданне дзяўчыны называць гэту прычыну: Вераніка не магла прыняць Максіма без нагі, але ёй сорамна і балюча за свой учынак, і яна не хоча лішні раз нагадваць хлопцу пра яго калецтва. У сувязі з адзначаным варта падкрэсліць, што напісанне асобных слоў вялікімі літарамі кампазіцыйна важнае.

Пры дапамозе вылучанага вялікімі літарамі слова аўтар можа перадаваць наступныя прагматычныя значэнні:

- надзвычайную змястоўнасць, выкліканую папярэдніміходам падзей:

Дахаты ён прыйшоў позна, распрануўся... Праз нейкі час зайшоў на сваю паішовую скрыню і ўбачыў лічбу: 1. Ён не спяшаўся паглядзець, ад каго прыйшло гэтае паведамленне. Як мог адцягваў гэты момант. Каб была надзея... Ён быў упэўнены, што яна больш ужо не паждае сустрэцца з ім.

«А навошта? Яна ўжо ўбачыла мяне ва ўсёй прыгажосці!»

Але ён не вытрымаў, націснуў на паведамленне і ўбачыў яе імя. У лісце быў усяго адзін толькі сказ:

«Я проста хачу цябе ЎБАЧЫЦЬ...» (Мартыновіч, с. 241).

Чытач можа толькі здагадвацца, ці было вылучана вялікімі літарамі слова ў паведамленні, аднак у значнасці зместу гэтага слова для хлопца сумнявацца не прыходзіцца: ён перажываў, што першае спатканне пайшло зусім не па плане, хваляванне перашкодзіла ажыццявіць задуманае, і вырашыў, што дзяўчына больш не захоча з ім сустрэцца. Аднак змест паведамлення сказаў тое, пра што юнак нават баяўся марыць: увесь сэнс жыцця сканцэнтраваны ў кароткім слове;

- максімальную рэалістычнасць карціны:

З дзявятага паверха было шмат чаго відаць: накрыты нясмелым позне-лістападаўскім снегам двор, у якім з-за шматлікіх машын не было дзе гуляць; рэдкія дрэвы і вароны на іх, а таксама суседні дом, на «сляпой» без вокнаў, сцяне якога – і як гэта маглі зрабіць? – было намалявана чорнай фарбай: «ЦОЙ ЖЫВЫ!!!» (Пятровіч-2, с. 178);

- ўзмоцненасць інтрыгі:

...дастаю з кайстры замацаваны ізалентай і скотчам вялікі папяровы пакунак і выводжу зверху вялікімі ладнымі літарамі: ГЕНІЯЛЬНЫ ТВОР, хоць ужо неяк друкаваўся ў раёнцы і мяне павінны былі ведаць, думаю здзівіць сціпласцю і дадаю: НЕВЯДОМАГА АЎТАРА, ніжэй акуратна пішу сваё прозвішча, назву мястэчка і дакладны адрас, куляй вылятаю з кустоў, кладу пакет на ганак, адпрацаваным ударам разы са тры гучна грукую нагой у дзверы і бягу прэч ад рэдакцыі насустрач славе і вядомасці, і салодкаму-салодкаму, багатаму-багатаму, багемнаму-блін-перабагемнаму літаратурнаму жыццю – а што? я ж цяпер свой... (Касцюкевіч-1, с. 326).

Манера запісу ўплывае на першаснае ўспрыманне зместу напісаных вялікімі літарамі слоў і, адпаведна, на стварэнне зацікаўленасці ў чытача: што гэта за геніяльны твор і хто з'яўляецца яго аўтарам? Пошук адказаў на гэтыя пытанні накіроўвае на прачытанне ўсяго твора, што, па сутнасці, і спрыяе рэалізацыі аўтарскай задумкі.

Цікавымі ў прагматычных адносінах уяўляюцца выпадкі мастацкага аб'яднання слоў, напісаных з малой літары, слоў, напісаных з вялікай літары, і слоў, напісаных вялікімі літарамі. Такое аб'яднанне, несумненна, узмацняе прагматычную накіраванасць твора і можа адлюстроўваць наступныя прагматычныя значэнні:

- значнасць прадмета разважання, ідэнтычнасць аўтарскай і чытацкай пазіцыі:

Навошта мы жадаем таго, што нам недадзена ніколі?

НИКОЛИ – гэтае слова можна напісаць вялікімі ці малымі літарамі, усё адно яно будзе самым страшным словам на зямлі. НИКОЛИ... (Прохар-1, с. 35).

Аўтар не проста вылучае сэнс гэтага слова, а, акаймоўваючы кальцавой кампазіцыяй абзац, запрашае чытача паўторна асэнсаваць вылучаны фрагмент і пагадзіцца з аўтарскай пазіцыяй;

- значнасць учынкаў, дзеянняў, асоб:

Для мараў падставы былі: рэдкая знешнасць, прыгожы голас, акардэон, без пяці хвілін медаль за школу...

Якую пяцію гадамі раней скончыў Ён – ужо майстар на адным з найбуйнейшых заводаў і студэнт-завочнік.

<...>

Ад гэтых непрыемных клопатаў (пра яго здароўе. – В. Ш.) ён яе вызваліў: моўчкі сабраў адзенне і з'ехаў.

Як не сшалела тады (ЯЕ (!) кінупі. І хто?..) (Доўнар-1, с. 54–55).

Ва ўсім апавяданні-мініяцюры сустракаюцца толькі два выпадкі ненарматыўнага напісання слоў. Лексема *Ён* ужываецца ў пачатку апавядання, калі прыгожы і перспектыўны юнак уяўляўся для капрызнай дзяўчыны адзіным і неабходным. Але паступова яго значнасць для жанчыны змяншаецца, каханне не вытрымлівае выпрабавання эгаізмам. У кароткім вылучаным слове *ЯЕ* перададзены змяненне акцэнтаў, абурэнне, недаўменне, прыніжэнне, крыўда і абсалютнае неразуменне ўласных памылак – таго, што ўрэшце прывяло да расставання;

- паступовасць, паслядоўнасць абагульнення, усведамлення, асэнсавання:

«Я – адзін... Я – Адзін... Я – АДЗІН...» – Трэя ахоплівала ўсведамленне крытычнасці сітуацыі. А можа, ён увесь час ішоў да адзіноты? (Нераток, с. 263).

Несістэмнае напісанне вялікай і малой літар указвае на змястоўнае і стылістычнае адрозненні паміж варыянтамі запісу. Слова *адзін*, напісанае з малой літары, успрымаецца як сцвярджэнне адзіноцтва (па сутнасці, яго значэнне ўспрымаецца як цалкам кантэкстуальна абумоўленае); першая вялікая літара ў слове *Адзін* затрымлівае ўвагу на гэтай лексеме, прывабляе патрэбай яе пераасэнсавання; напісанне слова *АДЗІН* вялікімі літарамі дазваляе меркаваць аб поўным усведамленні жыхлінасці сітуацыі, у якую трапіў персанаж твора.

Наўмыснае выкарыстанне вялікай літары насуперак правілам часам суправаджаецца ненарматыўным напісаннем слова. Вылучэнне няправільна напісанай літары (літар) мае выразную прагматычную накіраванасць. Аўтар падкрэслівае памылку, узмацняючы ў чытача ўражанне ад атрыманага паведамлення:

Мара дастала з кішэні нататку і разгарнула яе.

«З ДНЕМ НАБАДЖЭННЯ!» – было напісана на пакаменчанай паперцы рукой трынаццацігадовага хлопчыка, які не ўмеў чытаць, але сёння ўначы выратаваў Мару з агню (Беланожка, с. 28).

Знарочыстым графіка-арфаграфічным парушэннем аўтар падкрэслівае высакароднасць хлопчыка, неверагоднасць яго ўчынку: хлопчык не толькі выратаваў Мару, але і, каб зрабіць ёй прыемнае, напісаў дзяўчыне віншаванне, хоць апошняе, як відаць, далосся яму нават цяжэй, чым прыйсці на дапамогу.

Напісаныя вялікімі літарамі словы, словазлучэнні і сказы займаюць асобае месца ў структуры мастацкага тэксту. Іх прагматычная арыентаванасць, выкліканая нестандартнасцю ўжывання і нетыповасцю афармлення, накіравана на цесную ўзаемасувязь нават пры дыстантным ужыванні. Па сутнасці, прагматычна маркіраваныя адзінкі мастацкага тэксту асэнсоўваюцца як ключавыя, а прачытанне і інтэрпрэтацыя сказаў можна ўспрымаць як аснову, на якой будуюцца і на якую «нарошчваецца» ўвесь твор. Прыклад такога сцвярджэння – апавяданне Г. Аўласенкі «Бо аракул ніколі не памыляецца», у якім вылучаныя сказы і сказы з вылучанымі словамі і словазлучэннямі ўспрымаюцца як падрабязны план апавядання, прагматычна накіроўваюцца на стварэнне ў адрасата асацыятыўнай сувязі паміж словамі і ўчынкамі. Нават вырваныя з агульнага тэксту апавядання, працытаваныя сказы даволі празрыста перадаюць яго завязку, кульмінацыю і развязку.

Сучасная беларуская проза адступае ад звычайнай формы запісу. У пачатку сказаў, абзацаў, раздзелаў, глаў і нават цэлых твораў усё часцей выкарыстоўваецца малая літара, што, аднак, зусім не зніжае мастацкай вартасці твора: такім чынам аўтар дапамагае развіваць фантазію чытача, дазваляючы яму самастойна расставіць акцэнты, вылучыць істотнае і другаснае. Выразным пацвярджэннем дынамікі прагматычнага патэнцыялу малой літары можа стаць наступны прыклад:

Гэтая жудасная жанчына ў чорным, яна...

...яна кінула ляльку ў ваду – і ў той жа вечар патануў нейкі, невядомы Віталю Руслан, які хадзіў да яе, а ў той дзень за нешта набіў, і набіў моцна...

...а ўчора яна калала другую ляльку іголкай, дакладней, яна біла ёй аб гэтую іголку... і Андрэй, які перад тым шпульнуў у сабаку цаглінай, загінуў так крыўдна і так недарэчна. І тым не менш загінуў ён у поўнай адпаведнасці з яе чараўніцтвам! Загінуў, паводле Міхася, нават не патрапіўшы ў сабаку...

...а вось сам Міхась патрапіў...

...і пашкодзіў сабаку лапу...

...і забінтаваная левая рука жанчыны...

...і трэцяя лялька паляцела ў вогнішча...

...і згарэла там...

Віталь азірнуўся і паглядзеў на Міхасёву хату, старую, спаракхнелую амаль, з выразнай чорнай плямінай на адным з кутаў. Яна ўжо гарэла аднойчы... праўда, гэта здарылася днём, і пажар паспелі патушыць даволі хутка... (Аўласенка-1, с. 140–141).

Такая форма запісу дапамагае выхопліваць з надзвычай усхваляванай, узбуджанай свядомасці персанажа асобныя больш ці менш завершаныя думкі і складаць іх у адзінае цэлае. Пазбягаючы традыцыйнага напісання, аўтар не толькі прэтэндуе на арыгінальнасць, але і мяркуе, што чытач убачыць і адчуе нявыказаны сэнс незвычайна пададзеных радкоў.

Ужыванне малой літары ў пачатку сказа або абзаца ўплывае на ўспрыманне непאўнаты пададзенай інфармацыі, яе адарванасці ад папярэдняга зместу, эпізадычнасці, схематычнасці, часовасці. Афэрмленае з малой літары паведамленне нібы страчвае сваю значнасць, выразнасць, магчымасць самастойнага існавання і пры гэтым захоўвае залежнасць ад папярэдняй часткі тэксту.

Для сучаснай мастацкай прозы характэрны наступныя прагматычныя значэнні малой літары:

- зварт не да ўсёй, а да кантэкстуальна значнай часткі чыйго-небудзь выказвання, думкі:

Відаць, больш за ўсё мяне параніла адна фраза старога рэжысёра:

...гэта фільм пра каханне, раптам зразуметае залішне позна, калі ўжо нічога не вярнуць...

...калі нічога не вярнуць...

...калі ты ператвараешся ў графа Каліостра. Чалавека, у якога ёсць усё, акрамя кахання. А значыць, няма самага каштоўнага... (Прохар-2, с. 96–97).

Аўтар прыводзіць частку цытаты, якая найбольш уразіла яго, потым змяняе яе, пакінуўшы толькі тое, што найбольш хвалюе, вызначае ўвесь далейшы лёс персанажа. Чытач не можа праверыць дакладнасць зместу разарванай фразы старога рэжысёра, але верыць у значнасць яе сэнсу для таго, хто перажывае такія ж пачуцці. Але, відаць, аднолькавая толькі назва пачуццяў, сіла ж іх уздзеяння і ўражанняў у кожнага свая, непאўторная, адметная. Асобныя эпізоды сціраюцца, застаюцца ў памяці толькі самыя яркія моманты, а яшчэ спусташальнае адчуванне таго, што *нічога не вярнуць...* У гэтых адносінах адступленне ад традыцыйнай нормы афармлення простае мовы (у двукоссі, з вялікай літары) успрымаецца не як максімальна адпаведнае зместу, а як адзіна магчымае, паколькі дзякуючы ўзмоцненай экспрэсіі яно дакладна перадае імпліцытную насычанасць запісу;

- імкненне вярнуцца да рэальнасці:

Увечары наступнага дня я зноў быў на працы. Мяне чакаў фільм.

Я стараўся думаць толькі пра яго, як пра сваю працу, і не згадваць учарашняга. Я ізноў гаварыў звыклых фразы па тэксце:

...і іншыя...

...у фільме...

...Калі ласка, не пакідай мяне аднаго.

He!

He!

Nein! (Прохар-2, с. 97).

Відавочна, што спалучэнне ненаарматыўнай (з малой літары) і наарматыўнай (з вялікай літары) форм запісу дзеліць працытаваны ўрывак на дзве часткі: аўтар, паказваючы, што персанаж стараецца працаваць усвядомлена, нібы адмяжоўвае нязначныя, звыклых, схематычныя выказванні накшталт *і іншыя, у фільме* ад таго, чым жыве яго душа, што турбуе сэрца (*Калі ласка, не пакідай мяне аднаго. He! He! Nein!*);

- працяг спыненай або перарванай размовы:

– Вы падышлі да мяне толькі таму, што я вельмі жадаў гэтага. І ўвогуле, я...

У гэты час у пакоі загучала музыка.

– ...я запрашаю вас на танец. Гэта вальс? (Аўласенка-2, с. 42);

- жаданне паправіць, удакладніць сказанае:

Плошча каля крамы была ярка асветлена шматлікімі ліхтарамі і рэкламай, і таму дзяўчына з юнаком былі добра відаць. Але зусім не відаць было старога, які моўчкі назіраў на іх з цемры старога парку.

«Гэта не яна! – зноў падумалася старому. – Так не бывае... не павінна быць! Я памыліўся, проста памыліўся!» (Аўласенка-3, с. 62);

- адначасовае суіснаванне немагчымага:

Так, гэта была яна... і ўсё ж такога не магло быць, ніяк не магло! Ён сам, пэўна, з'ехаў з глузду, стары дурань, вось і прыдумляе бог ведае што... (Аўласенка-3, с. 62);

- супастаўленне дзеянняў, учынкаў:

Але дзяўчына зноў засмяялася, звонка і знаёма. Потым, узняўшы руку, яна яшчэ больш знаёмым жэстам правяла па валасах чарговага свайго кавалера... а ў старога раптам балюча сціснула сэрца і на кароткае імгненне аж перахапіла дыханне. Ён нават сам крыху здзівіўся гэтай сваёй рэакцыі... (Аўласенка-3, с. 62);

- далучэнне лагічна неаднародных кампанентаў (зеўгма):

Чаго дамаглася?

У яго цяпер – нічога асаблівага (?!) – здароўе і новая сямейка (жонка, маленькі сын). У яе – шыкоўная трохпакаёўка ў цэнтры, машына, гараж, золата з брыльянтамі і... анкалагічна хворая дачка (Доўнар-1, с. 54);

Крама. Чарга каля касы. Наперадзе – двое. У яго – досыць грувасткі і поўны вазок з таварам, у яе – кашалёк і... проста напалеонаўскія планы... (Доўнар-2, с. 4);

- нежаданне аўтара вылучаць галоўнае і другаснае:

адзін адносна малады чалавек на прозвішча андруш валовіч апоўдні з'явіўся на плошчы правінцыйнага горада сярэдніх памераў. ён звернуўся з гадзіннікам. і з пачуццём узрастаючага дыскамфарту агледзеўся навокал. да сустрэчы з заказчыкам заставалася каля дзесяці хвілін. валовіч не збіраўся чакаць яго больш за дамоўлены час. а пакуль тое – «прабіў» людзей вакол сябе. і нядобра задумаўся (Станкевіч, с. 50).

І ў працытаваным урыўку, і ва ўсёй аповесці аўтар адмаўляецца ад выкарыстання вялікай літары. Асэнсаванне рэальнасці як неразгаданай таямніцы не магло не накласці адбітак на спецыфічнае афармленне, прагматычная накіраванасць якога звязана з пошукам адказу на пытанне аб тым, што здарылася з дачкой невядомага мужчыны, які наняў Андруша Валовіча, каб звязіць яе да святара. Уся дапамога аўтара чытачу ў выбудоўванні сюжэтай лініі зводзіцца да пунктуацыйнага афармлення твора. Высвятляць значнасць асоб і падзей, расстаўляць акцэнт і прыярытэты павінен толькі чытач, што і падкрэслівае аўтар, аддаючы перавагу малой літары;

- уключэнне аўтарскай заўвагі, неістотнай для ўдакладнення сэнсу, аднак важнай для стварэння ўражання рэальнай размовы:

– <...> Часам прычына самагубства – татальнае ўздзеянне асяроддзя, дэспатыя маральная, розніца паміж сваім маральным ідэалам і бездухоўнасцю навакольных, страшэннае, безнадзейнае расчараванне ў жыцці, незаслужаны здзек, абраза асобы... часцей за ўсё бывае комплекс усіх гэтых праблем. Я ў маладосці студэнцкай нават пісаў работу ў навуковым гуртку, накіталт, здаецца, гэтага вось... як жа назва, дай бог памяці, а... вось... (Марчук-1, с. 130).

Аўтар адмаўляецца ад нарматыўнага напісання з вялікай літары слоў пасля шматкроп'я, а разам з тым і ад вылучэння асобных сказаў як самастойных, незалежных адзінак, падкрэсліваючы такім чынам адзінства маўленчай плыні, лексіка-граматычных сувязей;

- вылучэнне важнай думкі сярод мноства магчымых, але не прыведзеных з прычыны сваёй уяўнай нязначнасці:

*

...я ведаю, балюча будзе, бо зноў вяртаюся ў мінулае – іду завулкам Бранявым...⁶ (Касцюкевіч-3, с. 310).

Графічнае вылучэнне працытаванага абзаца, аддзяленне яго ад папярэдняга тэксту накіроўваюць на самастойнасць, значнасць і незалежнасць зместу, у той час як малая літара ў сукупнасці з шматкроп'ем указваюць на інфармацыю, свядома вырваную з нейкага не прыведзенага кантэксту, змест якога пры жаданні можа ўзнавіць чытач;

- указанне сэнсавага адзінства з папярэдне вылучанай інфармацыяй:

Без цябе... свет падае душы сігналы трывогі, як званочак у тумане, сон – не радасць, дзень – адно доўгае, доўгае чаканне. <...> Без цябе... да галаўнога болю п'ю на кухні чай, шоргаю бессэнсоўна лыжкай па талерцы, чытаю толькі загалоўкі газетных артыкулаў. <...>

З табой... свет, што наўкола, як бы адсутнічае, паняцці смерць, небяспека, зло – не існуюць, час прыпыняецца, атмасфера горада сціскаецца да поля, якое толькі паміж намі. <...> Надвор'е толькі падкрэслівае ўзвышанасць настрою... нават лепш, калі сыпле дробны дождж... прыемна туліцца адно да аднаго пад парасонам. З табой... знікае стома, знікае пачуццё «вечнай мітусні», пачуццё невыразальных сумненняў, пакут ад уласнай бездапаможнасці ў гэтым неабсяжным свеце. <...>

Суцяшаюся... рукі ізноў разам, трымаюся за поручні ў тралейбусе (Марчук-2, с. 385–386);

⁶Курсіў і афармленне аўтарскія.

- злучэнне або аб'яднанне сну і явы, нерэальнага і рэальнага:

Мядзведзь зноў круціць галавой, пацешна, як у цырку, і цяжка дыхае. Не сумняваюся, што дыханне яго гніласнае і смярдзючае.

– Ну што ж, калі ты не адбіўся ад людзей, калі ты не ведаеш, куды шлях трымаеш – ідзі, я табе не ўказ. Пярэчыць не буду. Толькі дазволь пажадаць табе, вандроўнік...

Птушкі зноў заліліся самазабыўна – я падняў галаву ўверх і...

...прачнуўся ад чарговага звонка.

– ...жадаю табе ўдачы, якая нібы сонейка, выгляне і прыемна здзівіць. Ты раптам убачыш усё ў новым святле. Удачы. Усё астатняе ў цябе ёсць, – міла закругліла Ларыса Барысаўна свой кароткі падрыхтаваны экспромт (Андрэў, с. 139–140).

Бар'ер паміж сном і явай настолькі невыразны, што рэальныя словы гучаць як працяг пачутых ім'янінкікам у сне. Гэта прагматычна падказваецца напісаннем малой літары;

- ілюстрацыя ўрыўкаў пачутых размоў:

Галасы, галасы, галасы – аб чымсьці сваім, аб чымсьці...

...я такі фільм глядзеў!...

...не глядзі ў яе бок, што ты вылучыўся, як...

...суценка, такая зялёненькая, прыгожая. Я проста паміраю...

...што ты бубніш на хаду, як...

...стары тралейбус. Трасеца... У мяне ў сумцы з вінаграду – каша...

...купім ім лепей цукеркі, яны танней, чым гэтае праклятае лютэрка, – працягвае абмеркаванне тая сямейная пара (Прохар-2, с. 78).

Аўтар адмаўляецца ад прывычнага дыялагічнага афармлення, паколькі яно накіравала б чытача на ўспрыманне калектыўнай размовы. Едучы ў тралейбусе, персанаж выпадкова падслухоўвае гутаркі розных людзей. Афармленне асобных рэплік з малой літары ў сукупнасці са шматкроп'ем падкрэслівае іх вырванасць з кантэксту і раз'яднанасць.

Заклучэнне

Аналіз прагматычнага патэнцыялу графічнай арганізацыі мастацкага тэксту ўяўляецца надзвычай важным, таму што ўсе элементы графічнай сістэмы спрыяюць аб'яднанню структурных адзінак тэксту ў эмацыянальна-эстэтычныя інфармацыйныя блокі; указваюць на характар адносін паміж моўнымі сэнсавымі кампанентамі ў складзе блокаў; выступаюць спецыфічнымі маркерамі важных, змястоўных, імпліцытна насычаных пазіцый праз паказ вербальна не выражаных адносін аўтара да пададзенай ім інфармацыі. Аўтары мастацкіх твораў ужываюць розныя механізмы выкарыстання вялікай або малой літары, спрыяючы больш адэкватнаму прачытання мастацкага тэксту, звужаючы (або, наадварот, пашыраючы) межы суб'ектыўнай чытацкай інтэрпрэтацыі.

На камунікатыўна-прагматычным узроўні выкарыстання вялікай або малой літары выражаюцца значэнні, абумоўленыя ўстаноўкай аўтара ў адносінах да зместу паведамлення і рэцыпіента. Імпліцытныя значэнні асобных пазіцый такога выкарыстання (слоў, напісаных з вялікай літары; слоў, напісаных вялікімі літарамі; словазлучэнняў і сказаў, напісаных вялікімі літарамі; ненарматыўнага ўжывання малой літары замест вялікай) могуць мець аднолькавы або блізкі прагматычны патэнцыял, аднак кожная з адзначаных пазіцый вылучаецца сваёй ролю ў якасці дадатковага сродку перадачы думак і пачуццяў, структурна-кампазіцыйнай арганізацыі твора, выражэння перспектывна-рэтраспектывных адносін.

Указаныя прагматычныя значэнні з'яўляюцца вынікам аналізу сучасных мастацкіх твораў і характарызуюцца як найбольш частотныя, тыповыя, аднак пералік гэтых значэнняў можа пашырацца, што абумоўліваецца індывідуальнасцю, прагматычнай накіраванасцю аўтарскай манеры выкарыстання графічных знакаў. Асобае графічнае афармленне дазваляе зашыфраваць аўтарскую інтэнцыю і дае магчымасць разнастайных інтэрпрэтацый, дзякуючы чаму прастора мастацкага тэксту аказваецца напоўненай безліччу сэнсаў і падтэкстаў, адначасова агульных для ўсіх чытачоў і адметных, індывідуальна асэнсаваных для кожнага паасобку.

Скарачэнні

Адам – Адам М. Трыпціх // Скажы, што кахаю... / уклад. В. Шніп. Мінск : Маст. літ., 2018. С. 10–15 ; **Андрэў** – Андрэў А. Мядзведзь // Эфект лотаса. Мінск : Звязда, 2020. С. 133–149 ; **Аўласенка-1** – Аўласенка Г. Вядзьмарка // Ключ, які нічога не адмыкае. Мінск : Маст. літ., 2014. С. 130–141 ; **Аўласенка-2** – Аўласенка Г. Ты сама выбрала свой лёс // Ключ, які нічога не адмыкае. Мінск : Маст. літ., 2014. С. 38–43 ; **Аўласенка-3** – Аўласенка Г. Сустрэча // Ключ, які нічога не адмыкае. Мінск : Маст. літ., 2014. С. 60–66 ; **Беланожка** – Беланожка А. Паштоўка // Белы танец / уклад. А. Маціеўскі. Мінск : Маст. літ., 2016. С. 17–28 ; **Брава** – Брава А. Дараванне // Дараванне = Прощение = Vergebung. Мінск : Звязда, 2013. С. 7–64 ; **Доўнар-1** – Доўнар В. Ён і яна // Каб сказаць... І пачулі. Мінск : Харвест, 2012. С. 54–55 ; **Доўнар-2** – Доўнар В. Жыццё! // Каб сказаць... І пачулі.

Мінск : Харвест, 2012. С. 4 ; **Канстанцінава** – *Канстанцінава Н.* Не ведаю, калі вясна настане // Скажы, што кахаю... / уклад. В. Шніп. Мінск : Маст. літ., 2018. С. 154–162 ; **Касцюкевіч-1** – *Касцюкевіч М.* Рызыка: маналог // Колеры. М. : Рус. путь, 2013. С. 322–327 ; **Касцюкевіч-2** – *Касцюкевіч М.* Прымеркі вялікага горада // Колеры. М. : Рус. путь, 2013. С. 164–165 ; **Касцюкевіч-3** – *Касцюкевіч М.* Аповед без героя // Колеры. М. : Рус. путь, 2013. С. 304–310 ; **Кебіч** – *Кебіч Л.* Дзень першага снегу // Скажы, што кахаю... / уклад. В. Шніп. Мінск : Маст. літ., 2018. С. 163–171 ; **Крэйдзіч** – *Крэйдзіч А.* Фантазія на тэму кахання // Скажы, што кахаю... / уклад. В. Шніп. Мінск : Маст. літ., 2018. С. 175–176 ; **Ліпскі-1** – *Ліпскі У.* Спадзяюся – не спадзяюся // Каранацыя душы. Мінск : Адукацыя і выхаванне, 2021. С. 13–19 ; **Ліпскі-2** – *Ліпскі У.* Веру – не веру // Каранацыя душы. Мінск : Адукацыя і выхаванне, 2021. С. 29–37 ; **Мартыновіч** – *Мартыновіч Я.* Я проста хачу цябе ЎБАЧЫЦЬ... // Скажы, што кахаю... / уклад. В. Шніп. Мінск : Маст. літ., 2018. С. 239–241 ; **Марчук-1** – *Марчук Г.* Кветкі правінцыі // Раман. Навелы. Каноны. Мінск : Маст. літ., 2022. С. 7–321 ; **Марчук-2** – *Марчук Г.* Ліст да каханай // Раман. Навелы. Каноны. Мінск : Маст. літ., 2022. С. 385–387 ; **Нарэйка** – *Нарэйка Н.* Скажы, што кахаю... // Скажы, што кахаю... / уклад. В. Шніп. Мінск : Маст. літ., 2018. С. 252–255 ; **Нераток** – *Нераток Ю.* Планета раслін // Цвёрды арэшак / уклад. А. Масла. Мінск : Маст. літ., 2013. С. 260–280 ; **Прохар-1** – *Прохар М.* Восень у Вільнюсе // Восень у Вільнюсе. Мінск : Маст. літ., 2014. С. 7–50 ; **Прохар-2** – *Прохар М.* Назіральнік // Восень у Вільнюсе. Мінск : Маст. літ., 2014. С. 55–110 ; **Пятровіч-1** – *Пятровіч Д.* Мара // Белы танец / уклад. А. Маціеўскі. Мінск : Маст. літ., 2016. С. 169–172 ; **Пятровіч-2** – *Пятровіч Д.* Выстава // Белы танец / уклад. А. Маціеўскі. Мінск : Маст. літ., 2016. С. 178–190 ; **Станкевіч** – *Станкевіч Ю.* Шал. Мінск : Галіяфы, 2012. 318 с. ; **Шамякін** – *Шамякін І.* Крывінка // Збор твораў. Т. 5. Мінск : Маст. літ., 2004. С. 371–446.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Арнольд ИВ. Графические стилистические средства. *Иностранные языки в школе*. 1973;3:13–20.
2. Зырянова ИП. Прагматическая интерпретация графических средств в художественном тексте. *Вестник Курганского государственного университета*. 2019;3:28–31. EDN: NTGTPX.
3. Дунёв АИ. Динамика орфографической нормы: прописная и строчная буква в современной письменной речи. *Universum: Вестник Герценовского университета*. 2007;12:36–40. EDN: NWZRL.
4. Карпович МИ. Прописная буква как оружие в руках рекламиста. *Вестник Тверского государственного университета. Серия: Филология*. 2011;1:166–170. EDN: NZAKBF.
5. Маслова ВА. Параметры экспрессивности текста. В: Телия ВН, редактор. *Человеческий фактор в языке: языковые механизмы экспрессивности*. Москва: Наука; 1991. с. 179–204. EDN: ZCUYVR.
6. Бархударов ЛС. *Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода*. Москва: Международные отношения; 1975. 240 с.

References

1. Arnol'd IV. [Graphic stylistic means]. *Inostrannyye yazyki v shkole*. 1993;3:13–20. Russian.
2. Zyryanova IP. Pragmatic interpretation of graphic means in literary text. *Vestnik Kurganskogo gosudarstvennogo universiteta*. 2019;3:28–31. Russian. EDN: NTGTPX.
3. Dunyov AI. [Dynamics of the spelling norm: capital and lowercase letter in modern written speech]. *Universum: Vestnik Gertsenovskogo universiteta*. 2007;12:36–40. Russian. EDN: NWZRL.
4. Karpovich MI. A capital letter as a weapon in the hands of adman. *Vestnik Tverskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Filologiya*. 2011;1:166–170. Russian. EDN: NZAKBF.
5. Maslova VA. [Text expressiveness parameters]. In: Teliya VN, editor. *Chelovecheskii faktor v yazyke: yazykovye mekhanizmy ekspressivnosti* [The human factor in language: linguistic mechanisms of expressiveness]. Moscow: Nauka; 1991. p. 179–204. Russian. EDN: ZCUYVR.
6. Barkhudarov LS. *Yazyk i perevod. Voprosy obshchei i chastnoi teorii perevoda* [Language and translation. Issues of general and particular theory of translation]. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniya; 1975. 240 p. Russian.

Артыкул паступіў у рэдкалегію 09.11.2023.
Received by editorial board 09.11.2023.

УДК 81'23:159.942:659.123.1(476+620+410)

ТАКТИКИ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ, УБЕЖДАЮЩЕГО И КРЕАТИВНОГО ЯЗЫКА В РЕАЛИЗАЦИИ РЕКЛАМНЫХ СТРАТЕГИЙ НА ПРИМЕРЕ БЕЛАРУСИ, ЕГИПТА И ВЕЛИКОБРИТАНИИ

А. С. МУНИР¹⁾

¹⁾Витебский государственный университет им. П. М. Машерова,
пр. Московский, 33, 210038, г. Витебск, Беларусь

Рассмотрено значение использования тактик эмоциональной привлекательности, убеждающего и креативного языка для эффективной реализации рекламных стратегий, применяемых в трех разных странах с тремя различными культурами. Доказано, что реклама, в которой используется тактика убеждения, способна положительно влиять на потребителей и повышать запоминаемость товара. Кроме того, важно учитывать, что в разных культурах эти тактики могут восприниматься неодинаково. Выявлено, что реклама использует тактику убеждения для изменения отношения и поведения потребителей. Установлено, что эмоциональные призывы провоцируют у потребителей сильные переживания, такие как счастье или печаль. Сделано заключение о том, что использование изобретательных языковых тактик в рекламе является решающим фактором в определении ее эффективности и запоминаемости. Важно понимать, что целевая аудитория, рекламируемый товар или услуга, лингвистический и культурный контекст могут влиять на результат применения этих стратегий.

Ключевые слова: тактика эмоциональной привлекательности; тактика креативного языка; тактика убеждающего языка; рекламная коммуникация; речевой акт.

ТАКТЫКІ ЭМАЦЫЯНАЛЬНАЙ ПРЫВАБНАСЦІ, ПЕРАКАНАЎЧАЙ І КРЭАТЫЎНАЙ МОВЫ Ў РЕАЛІЗАЦЫІ РЭКЛАМНЫХ СТРАТЭГІЙ НА ПРЫКЛАДЗЕ БЕЛАРУСІ, ЕГІПТА І ВЯЛІКАБРЫТАНІІ

А. С. МУНИР^{1*}

^{1*}Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П. М. Машэрава,
пр. Маскоўскі, 33, 210038, г. Віцебск, Беларусь

Разгледжана значэнне выкарыстання тактык эмацыянальнай прывабнасці, пераканаўчай і крэатыўнай мовы для эфектыўнай рэалізацыі рэкламных стратэгий, што прымяняюцца ў трох розных краінах з трыма рознымі культурамі. Даказана, што рэклама, у якой выкарыстоўваецца тактыка пераканання, здольна станоўча ўплываць на спажывцоў і павышаць запамінальнасць тавару. Акрамя таго, важна ўлічваць, што ў розных культурах гэтыя тактыкі могуць

Образец цитирования:

Мунир АС. Тактики эмоциональной привлекательности, убеждающего и креативного языка в реализации рекламных стратегий на примере Беларуси, Египта и Великобритании. *Журнал Белорусского государственного университета. Филология*. 2024;1:61–69 (на англ.).
EDN: IJEXSZ

For citation:

Mounir AS. Tactics of emotional appeal, persuasive and creative language in the implementation of advertising strategies on the examples of Belarus, Egypt, and the United Kingdom. *Journal of the Belarusian State University. Philology*. 2024;1:61–69.
EDN: IJEXSZ

Автор:

Антоніус Самір Мунір – аспірант кафедры германскай філологіі факультэта гуманітарных і языковых камунікацый. Научный руководитель – доктор педагогических наук, профессор С. В. Николаенко.

Author:

Antonious Samir Mounir, postgraduate student at the department of Germanic philology, faculty of humanities and language communication.
tonyolga2019@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6080-3372>

успрымацца неаднолькава. Выяўлена, што тактыка пераканання прымяняецца для змянення адносінаў і паводзінаў спажывацтва. Устаноўлена, што эмацыянальныя заклікі правакуюць у спажывацтва моцныя перажыванні, такія як шчасце або смутак. Высветлена, што выкарыстанне адмысловых моўных тактык у рэкламе з'яўляецца вырашальным фактарам для вызначэння яе эфектыўнасці і запамінальнасці. Важна разумець, што мэтавая аўдыторыя, тавар ці паслуга, якія рэкламуюцца, лінгвістычны і культурны кантэкст могуць уплываць на эфектыўнасць прымянення гэтых стратэгій.

Ключавыя словы: тактыка эмацыянальнай прывабнасці; тактыка крэатыўнай мовы; тактыка пераканаўчай мовы; рэкламная камунікацыя; маўленчы акт.

TACTICS OF EMOTIONAL APPEAL, PERSUASIVE AND CREATIVE LANGUAGE IN THE IMPLEMENTATION OF ADVERTISING STRATEGIES ON THE EXAMPLES OF BELARUS, EGYPT, AND THE UNITED KINGDOM

A. S. MOUNIR^a

^a*Vitebsk State University named after P. M. Masherov,
33 Maskowski Avenue, Viciebsk 210038, Belarus*

The article deals with the significance of using emotional appeal, creative, and persuasive tactics in order to effectively implement advertising strategies used in three different countries with three different languages and cultures. It has been demonstrated that advertising employing persuasive tactics has the potential to positively sway consumers and increase product recall. Additionally, it is important to keep in mind that these tactics might be received differently in various cultures. It has been established that advertising employs persuasive tactics to change consumers' attitudes and behaviours. The analysis showed that emotional appeals elicit consumers' strong emotions, such as happiness or sadness. The author has discovered that using inventive language tactics in advertising is crucial to its effectiveness and memorability. It is crucial to understand that the target audience, the good or service being advertised, and the linguistic and cultural context may all have an impact on how effective these strategies are.

Keywords: emotional appeal tactics; creative language tactics; persuasive language tactics; advertising communication; speech act.

Introduction

One of the most important aspects of marketing is advertising communication, which uses various speech impact tactics to promote a good or service to a target audience. The value and the relevance of studying emotional appeal, persuasive, and creative language tactics in the implementation of advertising strategies can be seen in the advertising industries of Belarus, Egypt, and the United Kingdom. By appealing to a customer's emotional state, needs, and aspirations, emotional branding can help to connect them with a brand. Emotional content in advertisements can be more effective than rationally appealing messages in generating brand loyalty. Persuasive language can be used to treat people with respect, connect with them through body language, and positively influence them. In a crowded market, creative language can help advertisers stand out and capture the attention of potential customers.

Tactics that help in the implementation of advertising strategies are the main trend in linguistics all over the world. There are enormous studies related to this area of science in both Egyptian and English literature, however, the author will fortunately conduct these tactics and their impact on the Belarusian audience for the first time. Emotional appeal, persuasive language, and creative language tactics main objectives are capturing consumers' attention, and ultimately persuading them to make a purchase. The author explores these tactics in the context of Belarusian, Egyptian, and English advertising materials: in the abovementioned countries, emotional content is heavily used in advertising to connect with consumers and drive brand awareness. Emotional advertising attempts to connect with the audience by utilising core emotions such as happiness and sadness [1]. In addition to appealing to logic or reason, emotional advertising appeals to consumers' feelings and perceptions to compel them to take action. This can be done with the help of potent music, text, or imagery. By appealing to their emotional state, needs and aspirations, emotional branding aids in establishing a connection between customers and a brand. During the COVID-19 pandemic, for example, Egyptian advertisements used emotional storytelling to convey messages of unity and support [2]. Advertising objective is persuasion, thus, businesses

in these countries work hard to develop strong persuasive messages that appeal to customers' emotions and logic. Persuasive language is used to emphasise the benefits of a product or service and persuade customers that it is the best option for them [3]. Different methods of persuasion, such as lexico-grammatical and rhetorical devices, are examined in the context of Belarusian, Egyptian, and English advertisements that primarily target the audience. To make advertisements more engaging and memorable, creative language tactics are used. Wordplay, humour, and storytelling are examples of these tactics. For instance, in Belarus, advertising copy uses imaginative language to draw the audience in by emphasising features other than the functional ones of the product. The structural integrity of an emotional branding strategy for a brand is created by the individual building blocks that make up creative language tactics. The article problem is to determine the effectiveness of emotional appeal, persuasive and creative language tactics in advertising strategies in Belarus, Egypt, and the UK. The study aims to investigate how these tactics can be used to create favourable brand attitudes, gain compliance, and promote sustainable marketing strategies. The research will also explore the role of emotions and rational appeals persuasive and creative language tactics in advertising.

Theoretical background

Previous study has shown that the television commercials revealed that, in spite of regulations, a lot of broadcasting that appealed to children used persuasion to promote unhealthy foods [4]. The effects of advertising's persuasion techniques on the consumer's behaviour and how crucial is it to comprehend people's viewpoints, in order to create persuasive communication tactics that are more effective and moral [5]. In addition, another study implies that persuasive marketing tactics were frequently used in food advertisements, which helped to encourage kids to eat poorly. I. D. Romanova and I. V. Smirnova analysed advertisements utilising persuasive tactics in advertising which use logos, pathos and ethos principles. They concluded that it is necessary to use combinations of persuasive approaches to maintain a balance between the logos, pathos and ethos components of reasoning in advertising [6]. A. Braca and P. Dondio conducted a study on how persuasive message design, customer characteristics and persuasion tactics interact in the context of creating successful marketing strategies [7]. By limiting their emotional expressions on their faces, people can resist being persuaded. The methods people use to avoid being persuaded, contest it and empower themselves are all covered in this study [8]. Supplying the audience with something worthwhile in exchange for their interest or engagement, this is evident in advertisements that offer free samples, special discounts, or other incentives. Moreover, highlighting restricted access or limited-time offers to evoke a sense of urgency and exclusivity. This may encourage clients to act right away in order to seize the chance [9]. Advertisers use feelings such as joy, fear, or nostalgia in order to establish a connection with their target audience and leave a lasting impression. This can be accomplished by using narratives that arouse particular emotions, music, visuals, or storytelling [8]. Studies have offered some recommendations for the linguistic elements of advertisements. I. Koteyko provided in-depth categories of linguistic elements found in printed advertisements [10]. A. Anggraeni and his colleagues studied UK advertising content from non-UK viewpoints, concentrating on the amount of information presented and the stereotypes portrayed. This study clarified the social context of UK advertising [11]. Another study looked at how cultural values affected the layout and verbalisation of British graphic advertisements for food and drink. This study emphasised the significance of cultural factors in the development of powerful advertising campaigns [12]. Unfortunately, there are no scientific studies conducted on this area of science in Belarus, which highlight the relevance, significance and necessity of carrying out this research.

Methodology

We used the analytical research and descriptive methods in this study to identify, examine and analyse the emotional appeal tactics, creative language tactics, persuasive language tactics, which are used in implementing communication strategies in advertising. The chosen and analysed samples are online commercials and advertisement texts from Belarus, Egypt, and the UK, which are accessible online on the official website. To increase the rigor and to enhance the article results, we chose different online commercials and from time periods. The researchers retrieved ranging in date from 2010 until 2023. The author obtained the materials used in this article for analysis from the official Internet website. The website archives for materials within the specified period were searched. These materials were downloaded and some of them are converted to *Microsoft Word* documents, some of these materials already were translated officially into English (the main language of this research). The materials and the data of this research consist of online commercials and advertising texts. The topics of these online commercials and advertising texts are related to our study and from the three-abovementioned countries. The author identifies the tactics for achieving the main objective of our study. Advertising tactics became of a great interest to linguists all over the world because it is primarily the most productive area for research.

Results and discussion

The use of speech impact tactics is essential in advertising communication to grab the audience's attention, persuade them, and influence their behaviour so they will take the desired actions. These tactics commonly fall under the category of linguistic techniques. It is important to note that the effectiveness of these tactics can vary depending on the target audience, the product being advertised and the overall marketing strategy. Advertisers should carefully tailor their approach to maximise the speech impact and achieve desired outcomes. The tactic of speech impact in advertising communication refers to the use of persuasive and influential language to capture the attention and interest of the target audience. It involves using specific techniques and strategies to create a strong impact and leave a lasting impression on consumers. Here are some key tactics used in advertising communication.

Emotional appeal. People are more engaged by emotional messages, which can increase message acceptance, recall and facilitation [13]. As a result, in advertising, emotion appeals mainly used to leave an impression on their target audience. Emotional appeals can be a successful tactic to elicit a favourable emotional response from the customer and increase product recall [14]. Consequently, this tactic main goal is to elicit strong emotions in consumers in order to establish a connection with the brand or product, for instance, a charity organisation's commercial may use heart-breaking stories and images to elicit viewers' empathy and encourage them to donate. A new study found that a strong emotional appeal is more effective at swaying people's opinions and feelings about non-profit organisations [15]. Moreover, advertisers can develop messages that appeal to those emotions, by knowing the desires, fears, and aspirations of the target audience. Humour, sentimentality, nostalgia, excitement or empathy are all examples of emotional appeals that aim to leave a lasting impression. Advertisers are aware of how strongly emotions can affect consumer behaviour. Thus, advertisers aim to create a strong connection and association between their product and the desired emotional experience by appealing to emotions. The unconscious emotional reactions that people have to advertisements are used to gauge their effectiveness. Moreover, another study found that during the pandemic, both positive and negative appeals were effective in creating a bond between the brand and the consumer [16]. Here are some examples of emotionally appealing advertising tactics used in Russian, English, and Egyptian advertisements. In our opinion, the Coca-Cola Company's advertising campaign «Choose happiness» from 2015 is a good English example of an emotion appeal strategy because it invited viewers to share happy memories and associate the brand with happiness.

A good example of emotional appeal in the Egyptian advertising is PepsiCo's campaign in 2020, during which company «PepsiCo Egypt» launched a campaign to support the Egyptian women. A teaser for the campaign got everyone talking and a number of celebrities posted their pictures on social media next to a picture of a woman and asked their followers if they recognised her. Later, it was discovered that these women are farmers and the goal of the campaign was to support them with the tools and information they needed to thrive. The emotional video ended with a following thankful statement *أراكش اي تس لكلا* ('Thank you, daughters of the land')¹.

In Belarus, emotional appeal in advertising can affect consumers' emotions to pique their interest and foster brand loyalty. In our viewpoints, advertising that makes people smile in Belarus can encourage positive brand associations and appeal to people's desire for happiness and fulfilment. Advertisements that show a family sitting together, for instance, can create a powerful emotional connection with the audience.

Persuasive language. The use of persuasive language is crucial in advertising. The choice of words and phrases can greatly influence the effectiveness of an advertisement. Advertisers use persuasive language techniques such as rhetorical questions, powerful adjectives, superlatives, compelling metaphors, testimonials and expert opinions to convince consumers of the benefits and superiority of their offerings as well as to sway consumers' opinions in favour of the product or service being advertised. Accordingly, it can have a significant impact on advertising communication. This helps to create credibility, to establish a sense of authority and persuade the audience to trust the message being conveyed. In fact, in English advertising, persuasive language is a common communication tactic. English advertisers use language to catch the attention of customers, emphasise the benefits of the product or service and set it apart from those of rivals [17]. The message can become more emotive, informative, and creative with the use of persuasive language. English advertising employs a number of techniques to achieve a persuasive effect. English advertisers use language game to create powerful advertising texts, this approach employs phonetic, lexical, graphic and precedent phenomena. Additionally, they use some rhetorical devices in order to promote their goods or service. Furthermore, advertisers employ persuasive rhetorical strategies that operate at the semantic, syntactic and pragmatic levels [18]. Advertisements frequently adhere to certain conventions that help to distinguish or predict them. To accomplish the intended communicative goal, which is

¹«PepsiCo» launches a new initiative to support female farmers and rural women entitled «Living well» [Electronic resource] // YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=JveI0036gGo> (date of access: 20.09.2023) (in Arab.).

persuasion, all of the texts in these conventions have a common structure and use the same rhetorical elements and linguistic traits [19]. Additionally, for a more effective persuasive effect, English advertisers use tropes and rhetorical figures in their advertisements [20]. Further advertisements use lexical, syntactic and discourse aspects of language to promote their goods and services [21]. A good example of a persuasive language in the English advertisements was when the Coca-Cola Company's advertising campaign «You can't beat the feeling» makes the brand's products sound appealing. The persuasive slogan «You can't beat the feeling» asserts that the positive emotions you experience after drinking it are unmatched. The emotional language and imagery used in the advertisements, which frequently show people drinking «Coca-Cola» in joyful and carefree situations, serve to further emphasise this message.

Egyptian advertising frequently employs persuasive language tactics to grab consumers' attention and promote goods or services². Here is an example of effective Egyptian advertisements that successfully employ persuasion: Vodafone's campaign «Power to you», in our viewpoints, is a good example, which positions the company as innovative and empowering, makes a persuasive argument for the brand. According to the campaign's slogan, Vodafone's goods and services give customers the freedom to accomplish more.

Advertisers in Belarus utilise persuasive language tactics that are similar to those used in other countries, such as a persuasive language, in order to grab the attention of prospective customers, highlight the benefits of the goods or services, and persuade audience to take the desired action. For example, ««Табекс» поможет бросить курить» («Tabex» can help you quit smoking») in which Tabex's campaign uses persuasion to market their medicine and position the company as innovative and empowering. This tagline of the advertisement claims can assist users in giving up their smoking habit³.

Creative language. Advertisers often play with language to grab attention and differentiate themselves from competitors. They employ puns, wordplay, catchy slogans, jingles and memorable taglines to make their message stand out and linger in the minds of consumers. Creative language can make an advertisement more memorable and help reinforce brand identity. Using inventive language tactics can help draw attention to the unique features of a good or service while also improving the informational, emotive, and memorable aspects of advertising messages.

English advertising frequently employs creative language tactics to increase consumers' attention and produce an empathetic or persuasive effect. Some devices of creative language tactics are as follows.

Cliché language. Advertisements can become approachable and have a wider audience by using common phrases or clichés. The use of cliché language can create creative advertisements that broaden the market of products [22].

Language game. In order to create effective advertising texts, the language game tactic makes use of phonetic, lexical, graphic and precedent phenomena.

Using of puns, wordplay, and other linguistic devices. This tactic helps to create a more creative and memorable message and that is the primary objective of this tactic [23].

Here are a few examples of how advertisers use language game tactics to highlight the unique features of their products or services:

- wordplay or puns are used to deliver a memorable message that emphasises the unique features of the good or service;
- creative word choices or grammatical structures are used to communicate strong and memorable messages that emphasise the innovative nature of the goods or services;
- evocative language and catchy phrases are used to highlight the flavour, standard or other distinguishing qualities of the good or service.

A language game tactic was used in the advertising «Got milk?» by coming up with a phrase that could be used in various situations. The question might be interpreted as «Do you have milk?» or «Are you able to speak because you have milk in your mouth?». This tactic increased milk sales and made the campaign stand out.

Syntactic design. Syntactical patterns can be seen as essential creative elements in the creation of advertising messages [24]. A message can be made more powerful by altering the placement of words and sentences. Accordingly, the message can be made more memorable by using short sentences and rhetorical devices.

Code mixing. Advertising messages can have a distinctive and attention-grabbing effect by fusing two or more languages [25].

These tactics can aid in emphasising the distinctive qualities of a good or service and aid in making advertising messages more emotional, educational, and memorable.

Egyptian advertisers use wordplay and puns in their advertising campaigns to boost their potency and influence consumers. Because wordplay and puns frequently rely on humour or cleverness to grab the audience's

² The Red Genie and Inle Jadallah... what's up with you? The power is in your hands [Electronic resource] // YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?si=Idd1K6KozWnhoP1&v=KzfRHXsqZwY&feature=youtu.be> (date of access: 17.08.2023) (in Arab.).

³ «Tabex» can help you to quit smoking [Electronic resource] // Ibid. URL: <https://youtu.be/y-aS1-PJrZs?si=tH6FW7o1EGTt9fl9> (date of access: 05.08.2023) (in Russ.).

attention, they can be useful in developing a memorable and compelling message. According to a study on the efficiency of mobile advertising games for Egypt's tourism promotion, these games were effective for city integration, branding, and travel promotion. This innovative language tactic involved using ludic language in a gaming context to communicate a message about a company, a good, or a service [26]. Companies «Mobinil», «Vodafone Egypt», «Coca-Cola Egypt», and «Juhayna» are just a few examples of Egyptian brands that have connected with their target audiences and promoted their goods or services by using creative language tactics. Egyptian commercials frequently employ wordplay and puns to create a catchy and memorable message. For instance, a mobile phone company utilised the catchphrase *يلا شو عم شو مهي ام* ('Those who don't have it don't care'). This clever wordplay draws attention to the company's services even if you do not have any money while also being humorous and catchy.

The use of metaphors and similes, as well as other figurative language, is another typical tactic used in Egyptian advertising. An advertisement *عم ديات لى س غل ل ش ي ف م لى ح ت س م* ('With «Tide» laundry detergent, nothing is impossible') is used by one of the Egyptian companies to describe its effectiveness in cleaning dirty utensils. This use of metaphorical language enhances the message's impact by helping the audience to visualise it clearly. Moreover, Egyptian advertisers frequently use cultural allusions to engage their audience more deeply. These metaphors can be well-known proverbs, sayings, or even songs from ancient Egypt. Advertisers can make their message seem more relatable and familiar by incorporating well-known cultural elements. This increases the persuasiveness of their message. For example, Vodafone Egypt's campaign made use of a famous Egyptian song *اين دلا قول ح* ('The world is beautiful') as the soundtrack for their television advertisement. A positive and uplifting message was conveyed through the song's lyrics and catchy melody, which also sparked memories and a sense of familiarity. In Coca-Cola Egypt's advertisements *لك ام افوش ت افوش ت الوك افوك* ('Every time you see it, you see «Coca-Cola»') the words *افوش ت* are used as a pun because it rhymes with *افوش ت* which means 'you see'. This wordplay emphasises how common «Coca-Cola Egypt» is and how much of a part it plays in daily life. Consequently, Coca-Cola Egypt's advertisements have used it to convey a memorable and catchy message that emphasises the presence and popularity of the brand. The pun *ملا اعلا ملك افوش ي* ('The whole world can see it') was used in a campaign for the telecommunications firm «Mobinil». The pun here is on the word *افوش ي* which resembles the word *افوش ي* that means 'see'. The wordplay highlights how Mobinil's services are available throughout the world.

Belarusian advertisers utilise a variety of creative language tools to reach their target audience. In the Belarusian advertisements, effective communication tactics frequently involve the use of creative language tactics. Wordplay, puns, and clever jokes are used in Belarusian advertisements to make the message more memorable and entertaining. This can include amusing situations and even playful language. By making the audience laugh, advertisers can create a positive association with their brand. In the context of Belarusian advertising, some examples of these tactics include the slogan «За 100 рублей в месяц ты можешь получить 100 рублей в месяц» ('For 100 rubles a month you can get 100 rubles a month') was used in a campaign for the Belarusian telecommunications company «Velcom» (now «A1»). This wordplay, along with the humorous tone of the advertisement, served to draw in viewers and highlight how reasonably priced the business's services are.

The slogan «Пиво «Аливация» – праздничный напиток» ('«Alivaria» beer is a festive drink') is used in a campaign for the Belarusian beer brand «Alivaria». This phrase, which is a play on the expression «праздничный напиток» ('a festive drink') helps to foster a festive and fun atmosphere around the brand.

Rhetorical devices. Advertisers often use rhetorical devices such as rhetorical questions, repetition, parallelism, alliteration, metaphors, anaphora, simile, testimonial, and hyperbole to create an impactful speech. These devices help to make the advertising message more memorable, to capture attention of the addressee and evoke emotional response or intrigue. For example, a slogan that repeats a key benefit or a catchy jingle that uses alliteration can stick in the minds of consumers and make the brand more memorable.

Repetition. Consistent repetition of key messages or slogans is a powerful tactic in advertising. By repeating a catchphrase or memorable jingle, advertisers reinforce brand recognition and enhance message retention. Repetition helps to establish familiarity and can ultimately influence consumer behaviour. This tactic gives the advertisement a rhythmic and enticing quality by repeating the initial consonant sounds in words or phrases. Expressions «Coca-Cola» and «best buy» both contain alliteration [27]. Additionally by using repeating of specific words or phrases, one can emphasise important messages and make them stick in the memory. For instance, Nike's catchphrase «Just do it» is a straightforward yet effective repetition of the word «do». Accordingly, repetition of certain sounds where words or phrases are repeated with particular sounds or syllables can be used to produce a memorable and attention-grabbing effect. For instance, Rice Krispies' catchphrase «Snap, crackle, pop» employs this repetition tactic. Finally, repeating specific grammatical or syntactic constructions is used to produce a memorable and attention-grabbing effect by repeatedly using particular grammatical or syntactic constructions. For instance, Apple's slogan «Think different» repeats the pattern of an imperative verb followed by an adjective [28].

Repetition tactics are employed in Egyptian advertising to draw the audience in, emphasise key points, and leave a lasting impression. The following are some of the main repetition tactics used in Egyptian advertising: a specific word or phrase repetition, one can emphasise important messages and aid in remembering. For instance, PepsiCo Egypt use of the slogan *يسبب لك حب* ('«Pepsi» loves you') in Egypt is a straightforward yet effective repetition of the words *لك حب* ('loves you'). Furthermore, the repetition of specific grammatical or syntactic constructions: the objective of this tactic is to produce a memorable and attention-grabbing effect by repeatedly using particular grammatical or syntactic constructions. This repetition tactic is used, for instance, in Vodafone Egypt's slogan *رسم لك بيت* ('Egypt speaks Arabic'). Additionally, the repetition tactic in this slogan incorporates the use of certain sounds repeatedly. Using specific visual cues or images repeatedly to create an impactful and memorable effect is known as repetition of specific image. The use of the pyramids, for instance, in numerous Egyptian tourism advertisements, is an instance of visual repetition that contributes to building a powerful and recognisable brand image. Moreover, a further tactic is repetition of particular cultural allusions, which involves bringing up the same cultural references repeatedly to help the audience feel connected and familiar. For instance, using traditional Egyptian music and dance in different Egyptian advertising campaigns is an example of cultural repetition that works to forge a powerful and affecting bond with the audience.

Advertising in Belarus uses a variety of repetition tactics to increase its influence and persuasiveness. These tactics are intended to grab the target audience's attention, reiterate key messages and leave a lasting impression. In Belarusian advertising, repetition tactics are used such, one of Belarus' biggest banks «Belarusbank» emphasises its dependability and customer-centric philosophy in its advertising by repeating key words and phrases. They frequently use the slogan ««Беларусбанк» – ваш надзейны партнёр» ('«Belarusbank» is your reliable partner') in their commercials, reinforcing the idea of dependability and reliability. The brand name «Belarusbank» is emphasised by repeating it at the beginning of the slogan ««Беларусбанк» – банк, якому давяраюць мільёны» ('«Belarusbank» is a bank that millions trust'). Reiterating key features or benefits are the following: advertisers can help consumers remember and associate a product or service's key features or benefits with the brand by repeatedly mentioning these attributes. For instance, the phrase ««МТС» – лепшы супрацоўнік у свеце» ('«MTS» is the best partner in the world') emphasises the brand's superiority by using the word «лепшы» ('the best') multiple times. Action verbs are used repeatedly because they can evoke a sense of urgency in customers and motivate them to act right away. Advertisers can emphasise the desired action even more by using these verbs repeatedly. For instance, the Belarusian State Philharmonic Society uses repetition in their slogan «Заклічамо! Заклічамо! Заклічамо!» ('We invite! We invite! We invite!') to entice people to their events. Additionally, «MTS», a well-known telecommunications provider in Belarus, builds a strong brand identity through repetition of visual cues in its advertising. The company's logo, which consists of the letters in an eye-catching red font, is displayed consistently across numerous advertisements, giving the impression of cohesion and consistency. Furthermore, a well-known Belarusian confectionery company «Spartak», uses music and sound repetition in its advertising to evoke a sense of rhythm and familiarity. The commercials frequently feature the company's jingle, which has a catchy tune and the words ««Спартак» – вкус дзяцтва» ('«Spartak» is the taste of childhood'), making them more memorable to viewers. In order to capture their audience's attention and foster positive brand associations, many Belarusian brands use humour, which is a potent tool in advertising. For instance, the Belarusian candy company «Kommunarka» frequently uses humorous and playful advertisements to market their goods. Here are some examples. Campaign «Сладкий побег» ('The sweet escape') where in a TV commercial a person sneaking away from their daily routine, hiding in a secret place, and enjoying a piece of Kommunarka's chocolate is portrayed. The humorous twist lies in the exaggerated efforts to find a quiet space, adding a playful tone to the advertisement. Campaign «Сладкая революция» ('Sweet revolution') used slogans like «Присоединяйся к сладкой стороне» ('Join the sweet side') and «Сделай свою жизнь подслащенной» ('Sweeten up your life'). The objective of the campaign was to give the idea of enjoying chocolates a fun and whimsical spin. These examples demonstrate how company «Kommunarka» incorporates humour into its advertising tactics to create a memorable and enjoyable experience for consumers, making their brand and products stand out in a playful and light-hearted way.

As social media and online platforms grow in popularity, many Belarusian brands are changing their advertising tactics in order to connect with a more technologically savvy audience. To engage customers and raise brand awareness, this includes using targeted online advertisements, influencer marketing and interactive social media campaigns.

Conclusions

We conclude that advertising communication in Belarus, Egypt, and the UK frequently employs persuasive language tactics, emotional appeal tactics and creative language tactics to engage and persuade consumers. These tactics are employed to educate consumers, give them information and connect advertisers with their intended

market. In Belarus, advertising places a strong emphasis on informing consumers and building relationships with them. To engage the audience and increase the message's memorability, creative language tactics are used. Providing consumers with pertinent information about goods and services is the goal of advertising communication in Egypt. Consumers are persuaded of the merits of the advertised goods or services using persuasive language tactics. Advertising in the UK frequently employs emotional appeal tactics to establish a strong brand identity and connect with consumers on a deeper level. In order to make the message more captivating and memorable, creative language tactics are used. It is important to note that the effectiveness of these tactics can vary depending on the target audience, product or service and the specific goals of the advertising campaign. Advertisers constantly analyse consumer behaviour and employ different linguistic tactics to maximise the impact of their communication efforts. Overall, the tactic of speech impact in advertising communication aims to create a strong and memorable impression on consumers. By using powerful words, rhetorical devices, storytelling and effective tone and delivery, advertisers can effectively persuade and influence their target audience to take action and engage with their brand or product. Advertisers often combine multiple tactics to create a comprehensive and impactful advertising campaign that effectively reaches and engages their target audience.

References

1. Kim C, Jeon HG, Lee KC. Discovering the role of emotional and rational appeals and hidden heterogeneity of consumers in advertising copies for sustainable marketing. *Sustainability*. 2020;12:51–89. DOI: 10.3390/su12125189.
2. Chirig A, Bouziane K, Zakhir M. Emotional advertising in Morocco during the COVID-19 pandemic: a semiotic analysis. *Social Sciences Information*. 2023;62(2):184–202. DOI: 10.1177/05390184231180377.
3. Mounir AS. An overview of the functions and role of advertising as a communication tool in Belarus, Egypt, and the UK. *World Journal of Social Science Research*. 2023;10:[29]. DOI: 10.22158/wjssr.v10n2p29.
4. Boyland EJ, Harrold JA, Kirkham TC, Halford JC. Persuasive techniques used in television advertisements to market foods to UK children. *Appetite*. 2012;58(2):658–664. DOI: 10.1016/j.appet.2011.11.017.
5. Bolatito O. Linkage between persuasion principles and advertising. *New Media and Mass Communication*. 2012;8:7–11.
6. Romanova ID, Smirnova IV. Persuasive techniques in advertising. *Training Language and Culture*. 2019;3(2):55–70. DOI: 10.29366/2019tlc.3.2.4.
7. Braca A, Dondio P. Developing persuasive systems for marketing: the interplay of persuasion techniques, customer traits and persuasive message design. *Italian Journal of Marketing*. 2023;2023:369–412. DOI: 10.1007/s43039-023-00077-0.
8. Lewinski P, Fransen ML, Tan ES. Embodied resistance to persuasion in advertising. *Frontiers in Psychology*. 2016;7:[12]. DOI: 10.3389/fpsyg.2016.01202.
9. Morady MM, Esmailpour F. Persuasive language in ELT-related ads on social media. *Journal of Psycholinguistic Research*. 2023;52(4):1263–1288. DOI: 10.1007/s10936-023-09942-7.
10. Koteyko I. The language of press advertising in the UK: a multi-dimensional study. *Journal of English Linguistics*. 2015; 43(4):259–283. DOI: 10.1177/0075424215605566.
11. Anggraeni A, Binsardi A, Ekwulugo F. Cross-cultural analysis of the UK advertising content from non-UK perspectives. *Innovative Marketing*. 2011;7(4):93–107.
12. García-Yeste MÁ. The language of graphic advertising in the UK. *ITL – International Journal of Applied Linguistics*. 2011; 162:36–62. DOI: 10.1075/itl.162.03gar.
13. Xie W, Damiano A, Jong CH. Emotional appeals and social support in organisational YouTube videos during COVID-19. *Tele-matics and Informatics Reports*. 2022;8:2–11. DOI: 10.1016/j.teler.2022.100028.
14. Otamendi FJ, Sutil MDL. The emotional effectiveness of advertisement. *Frontiers in Psychology*. 2020;11:[12]. DOI: 10.3389/fpsyg.2020.02088.
15. Sandoval PS, García-Madariaga J. Impact of emotional appeal on non-profit advertising: a neurophysiological analysis. *Journal of Consumer Behaviour*. 2024;23:203–217. DOI: 10.1002/cb.2168.
16. Mensa M, Vargas-Bianchi L. Nurtured and sorrowful: positive and negative emotional appeals in COVID-19 themed brand communications. *Communication & Society*. 2020;36(1):167–184. DOI: 10.15581/003.36.1.167-184.
17. Malyuga EN, Alenicheva E. The language game: specifics of functioning in English advertising texts. *Modern Linguistic and Methodical-and-Didactic Researches*. 2022;4:64–72.
18. Yang Chen. The features and translation strategies of English advertising slogan. *Sino-US English teaching*. 2014;10(5):383–391.
19. Khedri M, Hasan E, Kritsis K. Rhetorical structure and persuasive features of advertising: an intercultural analysis of English and Arabic online advertisements. *Russian Journal of Linguistics*. 2022;26(3):596–624. DOI: 10.22363/2687-0088-24591.
20. Kuzio AM. Persuasive communication in social media advertising: a case study of Polish and English. *Journal of Language, Literature and Culture*. 2015;2(3):39–47.
21. Tsupikova O, Avramenko A. Language means of medical advertising discourse. *Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University. Philological Sciences*. 2023;1:146–154.
22. Malyuga EN, Alenicheva E. The language game: specifics of functioning in English advertising texts. *Modern Linguistic and Methodical-and-Didactic Researches*. 2022;2:17–24.
23. Sinitsyn A. V. *Cognitive-pragmatic status of Anglicisms in the advertising discourse of the modern French language*. Moscow: [s. n.]; 2014. 160 p.
24. Malyuga EN, Tomalin B. Key creative features of syntactic design in English-language advertising discourse. *International Journal of English Linguistics*. 2020;10(5):145–155.
25. Kovalchuk V, Akkurt V. Representation of the strategy of persuasion in the translation of English advertising texts of the beauty industry into the Ukrainian language. *Scientific Bulletin of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky. Linguistic Sciences*. 2020;31:218–231.

26. Elsayeh Y. Investigating the effectiveness of applying mobile advergaming in tourism marketing – an exploratory study about Egypt. *International Journal of Research in Tourism and Hospitality*. 2020;6(2):21–32. DOI: 10.20431/2455-0043.0602003.
27. Rozendaal E, Buijzen M, Valkenburg PM. Children's understanding of advertisers' persuasive tactics. *International Journal of Advertising*. 2011;30:329–350.
28. Movchan D, Zakharchenko AI. Means of verbal influence in advertising (on the material of English-language movie posters). *Philological Treatises*. 2021;13(2):52–61.

Received by editorial board 09.11.2023.

СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ДВУХОБЪЕКТНЫХ ГЛАГОЛЬНЫХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ СО ЗНАЧЕНИЕМ ОТНОШЕНИЯ

В. В. МАРШЕВСКАЯ¹⁾

¹⁾Гродненский государственный университет им. Янки Купалы,
ул. Э. Ожешко, 22, 230023, г. Гродно, Беларусь

Рассматриваются глагольные фразеологизмы современного белорусского языка с субкатегориальным значением отношения двухобъектной внешней направленности (на объект-лицо или на объект-предмет). Устанавливается, что при направленности действия (процесса) на объект-лицо фразеологизмы образуют пять семантических подгрупп (доминантное воздействие, вербальное воздействие, эмоциональное воздействие, содействие, контактирование) внутри семантической группы межличностных (социальных) отношений. Обосновывается мысль о том, что при направленности действия (процесса) на конкретный предмет фразеологизмы могут развивать новый смысл и соотноситься с семантической группой лично-предметных отношений или вовсе изменять свое субкатегориальное значение. Переходу фразеологизмов в субкатегорию состояния способствует актуализация контекстным окружением коннотативного макрокомпонента в структуре фразеологического значения. Фразеологизмы начинают функционировать в безличном употреблении с модальным значением необходимости или невозможности осуществления действия (процесса), что характерно для единиц субкатегории состояния. Полученные результаты могут использоваться в практике преподавания фразеологии в учреждениях высшего и общего среднего образования, а также в теории и практике фразеологии.

Ключевые слова: фразеология; белорусский язык; глагольные фразеологизмы; категориальное значение; субкатегориальное значение; межличностные отношения; лично-предметные отношения; двухобъектные фразеологизмы; семантический динамизм.

СЕМАНТЫЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ ДВУХАБ'ЕКТНЫХ ДЗЕЯСЛОЎНЫХ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ СА ЗНАЧЭННЕМ АДНОСІН

В. В. МАРШЭЎСКАЯ^{1*}

^{1*)}Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы,
вул. Э. Ажэшкі, 22, 230023, г. Гродна, Беларусь

Разглядаюцца дзеяслоўныя фразеалагізмы сучаснай беларускай мовы з субкатэгарыяльным значэннем адносін двухаб'ектнай знешняй накіраванасці (на аб'ект-асобу або на аб'ект-прадмет). Устанаўліваецца, што пры накіраванасці дзеяння (працэсу) на аб'ект-асобу фразеалагізмы ўтвараюць пяць семантычных падгруп (дамінантнае ўздзеянне, вербальнае ўздзеянне, эмацыянальнае стаўленне, садзейнічанне, наладжванне кантакту) унутры семантычнай групы міжасабовых (сацыяльных) адносін. Абгрунтоўваецца думка аб тым, што пры накіраванасці дзеяння (працэсу) на канкрэтны прадмет фразеалагізмы могуць развіваць новы сэнс і суадносіцца з семантычнай

Образец цитирования:

Маршэўская ВВ. Семантычныя асаблівасці двухаб'ектных дзеяслоўных фразеалагізмаў са значэннем адносін. *Часопіс Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Філалогія*. 2024;1: 70–75.
EDN: HSBQII

For citation:

Marsheuskaya VV. Semantic features of two-object verbal phraseological units with the meaning of the relation. *Journal of the Belarusian State University. Philology*. 2024;1:70–75. Belarusian. EDN: HSBQII

Автор:

Валентина Васильевна Маршевская – кандидат филологических наук, доцент; доцент кафедры белорусской филологии филологического факультета.

Author:

Valiantsina V. Marsheuskaya, PhD (philology), docent; associate professor at the department of Belarusian philology, faculty of philology.
tina-2010@bk.ru

групай асабова-прадметных адносін або зусім змяняць сваё субкатэгарыяльнае значэнне. Пераходу фразеалагізмаў у субкатэгорыю стану спрыяе актуалізацыя кантэкставым акружэннем канататыўнага макракампанента ў структуры фразеалагічнага значэння. Фразеалагізмы пачынаюць функцыянаваць у безасабовым ужыванні з мадальным значэннем неабходнасці ці немагчымасці ажыццяўлення дзеяння (працэсу), што характэрна для адзінак субкатэгорыі стану. Атрыманыя вынікі могуць быць выкарыстаны ў практыцы выкладання фразеалогіі ва ўстановах вышэйшай і агульнай сярэдняй адукацыі, а таксама ў тэорыі і практыцы фразеаграфіі.

Ключавыя словы: фразеалогія; беларуская мова; дзеяслоўныя фразеалагізмы; катэгарыяльнае значэнне; субкатэгарыяльнае значэнне; міжасабовыя адносіны; асабова-прадметныя адносіны; двухаб'ектныя фразеалагізмы; семантычны дынамізм.

SEMANTIC FEATURES OF TWO-OBJECT VERBAL PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE MEANING OF THE RELATION

V. V. MARSHEUSKAYA^a

^a*Yanka Kupala State University of Grodno,
22 Azheshka Street, Grodno 230023, Belarus*

In the article the author examines the verbal phraseological units of the modern Belarusian language with the semantic meaning of the relation of a two-object external orientation (to a human object or to a non-human object). The author has established that with the direction of the action (process) phraseological units form five semantic subgroups on the object-person (dominant influence, verbal influence, emotional influence, assistance, and contact) within the semantic group of interpersonal (social) relations. The author substantiates the idea that when an action (process) is directed at a specific subject, phraseological units can develop a new meaning and relate to the semantic group of personal-subject relations or completely change their subcategorical meaning. The transition of phraseological units into the subcategory of the state is facilitated by the actualisation of the connotative macro component in the structure of phraseological meaning by the contextual environment. Phraseological units begin to function in impersonal use with a modal meaning of the necessity or impossibility of carrying out an action (process), which is characteristic of the units of the subcategory of the state. The results obtained can be used in the practice of teaching phraseology in institutions of higher and general secondary education, as well as in the theory and practice of phraseography.

Keywords: phraseology; Belarusian language; verbal phraseological units; categorical meaning; subcategorical meaning; interpersonal relations; personal-subject relations; two-object phraseological units; semantic dynamism.

Уводзіны

А. С. Аксамітаў слушна сцвярджаў, што «...перад фразеалогіяй, як і лінгвістыкай наогул, стаіць задача распрацоўкі сваёй тэорыі, якая будзе адпавядаць яе асноўным навуковым прынцыпам. Для гэтага трэба дасканала апісаць і вывучыць увесь фразеалагічны матэрыял» [1, с. 66]. У беларускім мовазнаўстве існуюць разнастайныя класіфікацыі фразеалагічнага складу, найбольш вядомыя з якіх семантычная, граматычная, этымалагічная і ідэаграфічная. «Семантычная класіфікацыя – найважнейшая ў фразеалогіі, бо на яе аснове сістэматызуецца ўвесь фразеалагічны матэрыял, аб'ядноўваюцца ў фразеалагічны склад моўныя адзінкі з цэласным значэннем і пакідаюцца за межамі фразеалогіі ўстойлівыя словазлучэнні, пазбаўленыя семантычнай цэласнасці»¹.

Колькасць макракампанентаў структуры фразеалагічнага значэння лінгвістамі таксама вызначаецца па-рознаму, тым не менш большасцю навукоўцаў у структуры фразеалагічнага значэння выдзяляюцца дэнататыўны, сігніфікатыўны, канататыўны і этнакультурны кампаненты. На думку Н. М. Кірылавай, фразеалагічная адзінка мае два дэнататы: першы ляжыць у сферы прадметных адносін рэчаіснасці (дэнатат-1), другі – у сферы псіхічных паняццяў (дэнатат-2). У фразеалагізме часта адбываецца іх сумяшчэнне [2]. А. С. Аксамітаў заўважыў, што «ў адрозненне ад слова, якое адлюстроўвае паняцце аб асобнай, ізаляванай з'яве, фразеалагізм адлюстроўвае паняцце аб канкрэтнай і абагульненай сітуацыі» [1, с. 30]. Дэнататыўны кампанент выдзяляецца на аснове сігніфікатыўнага і суадносіць фразеалагічную адзінку з аб'ектамі рэчаіснасці. Сігніфікатыўны кампанент выражае абагульнена-паняццёвы змест, ствараючы вобразнасць значэння. А. М. Чапасава заўважыла, што дэнататыўны і сігніфікатыўны кампаненты, узаемадзейнічаючы, утвараюць цэласны прадметна-лагічны змест фразеалагізмаў, які ўяўляе

¹Ленешаў І. Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы : вучэб. дапам. Мінск : Выш. шк., 1998. С. 51.

сабой іерархію сем – групавых, субкатэгарыяльных, катэгарыяльных; яны складаюць намінацыйную частку значэння². Коротка акрэслім сутнасць гэтых паняццяў.

Катэгарыяльная сема – гэта найбольш агульнае значэнне, уласцівае цэламу семантыка-граматычнаму разраду фразеалагізмаў. Субкатэгарыяльнае значэнне ўяўляе сабой менш агульнае і больш канкрэтнае, у параўнанні з катэгарыяльным, значэнне, якое аб’ядноўвае фразеалагізмы ў семантычныя субкатэгорыі ўнутры семантыка-граматычнага разраду. Групавое значэнне ўласціва фразеалагізмам адной фразеасемантычнай групы. Падгрупавое значэнне характэрна для фразеалагізмаў агульнай фразеасемантычнай падгрупы. Індывідуальнае значэнне мае мінімальную ступень абстракцыі, яно прыналежыць кожнаму фразеалагізму паасобку. Такая шматступеньчатая семантычная структура дэнацыйна-сігніфікацыйнага макракампанента фразеалагічнага значэння дзеяслоўных фразеалагізмаў заснавана на метады кампанентнага аналізу. Яна вызначаецца тым, што прадметна-лагічнае значэнне фразеалагізмаў разглядаецца як складаны комплекс семантычных элементаў (сем), на аснове якіх фразеалагізмы могуць аб’ядноўвацца або адмяжоўвацца адзін ад аднаго.

Канататывы элемент ахоплівае экспрэсіўна-стылістычныя, вобразна-экспрэсіўныя, эмацыянальныя і ацэначныя магчымасці фразеалагізма. Ён дазваляе перадаваць адносіны чалавека да пэўнай з’явы, прадмета, сітуацыі і г. д. Этнакультурны кампанент звязаны з асаблівасцямі адлюстравання ў фразеалагізмах нацыянальнай культуры.

Даследаванне прысвечана разгляду прадметна-лагічнага зместу (дэнацыйна-сігніфікацыйнага макракампанента структуры фразеалагічнага значэння) дзеяслоўных фразеалагізмаў. Субкатэгарыяльныя значэнні дзеяслоўных фразеалагізмаў сучаснай беларускай мовы дэтальна разглядаюцца ў працах [3; 4]. Мэта даследавання, вынікі якога пададзены ў прапанаваным артыкуле, заключаецца ў доказе гіпотэзы аб тым, што дзеяслоўныя фразеалагізмы з субкатэгарыяльным значэннем адносінаў у залежнасці ад правай (знешняй) спалучальнасці з аб’ектам са значэннем асобы ці адушаўленага прадмета або са значэннем канкрэтнага ці абстрактнага прадмета могуць развіваць новы сэнс і ўключацца ў розныя семантычныя групы ў межах субкатэгорыі адносінаў або цалкам змяняць сваё субкатэгарыяльнае значэнне.

Для дасягнення мэты вырашаліся наступныя задачы:

- характарыстыка спецыфікі аб’ектнага (знешняга) акружэння двухаб’ектных дзеяслоўных фразеалагізмаў з субкатэгарыяльным значэннем адносінаў;
- апісанне іх найбольш прадстаўленых семантычных падгруп;
- выяўленне моўных фактараў, якія спрыяюць развіццю колькасных і якасных змен семантычнай структуры дзеяслоўных фразеалагізмаў з субкатэгарыяльным значэннем адносінаў.

Выяўленне патэнцыяльных значэнняў дзеяслоўных фразеалагізмаў двухаб’ектнай (знешняй) накіраванасці, якія сталі моўным фактам, але не знайшлі адлюстравання ў фразеаграфічных працах, праводзіцца ў беларускім мовазнаўстве ўпершыню, што і вызначае яго навуковую навізну.

Тэарэтычныя асновы, крыніцы і метады даследавання

Пад паняццем «фразеалагізм» у прапанаваным даследаванні разумеюць устойлівую, узнаўляльную, не менш як двухкампанентную моўную адзінку, «якая спалучаецца са словамі свабоднага ўжывання і мае цэласнае значэнне, не роўнае суме значэнняў яе кампанентаў (калі іх разглядаць на ўзроўні слоў)»³, пад тэрмінам «дзеяслоўныя фразеалагізмы» (услед за І. Я. Лепешавым) – фразеалагізмы, якія абазначаюць дзеянне і выражаюць яго ў катэгорыях трывання, часу, ладу, а таксама роду (у формах прошлага часу і ўмоўнага ладу). «Катэгарыяльнае значэнне амаль усіх дзеяслоўных фразеалагізмаў выяўляецца семантычным, марфалагічным і сінтаксічным крытэрыямі. Так, фразеалагізм *даваць у хамут* належыць да дзеяслоўных таму, што, па-першае, ён абазначае дзеянне, якое перадаецца дзеяслоўным словазлучэннем ‘рашуча не пагаджацца, упарціцца’, па-другое, граматычным цэнтрам фразеалагізма з’яўляецца дзеяслоўны кампанент, які выступае носьбітам формаў трывання (*даваць у хамут – даць у хамут*), часу (*даю, даваў, дам і інш.*), асобы (*даю, даеш, дае і г. д.*), ладу (*давай, даў бы і інш.*), ліку (*дам, дадзім і г. д.*), роду (*даў, дала, даў бы і інш.*), па-трэцяе, гэты выраз выконвае сінтаксічную функцыю выказніка»⁴. Каля 200 дзеяслоўных фразеалагізмаў маюць нетыповую для іх структуру: у сваім кампанентным складзе не ўтрымліваюць кампанента-дзеяслова, які з’яўляўся б носьбітам катэгорыі трывання, часу, асобы, ліку. Пераважная большасць іх застылі ў структурных мадэлях словазлучэнняў прыназоўніка з назоўнікам ва ўскосным склоне (*у кусты* ‘ухіляцца ад непасрэднага ўдзелу ў чым-н., ад адказнасці за што-н.’), часціц *не* (*ні, ані*) з назоўнікам (*ні мур-мур* ‘абсалютна нічога не гаварыць, не раскажваць каму-н.’), назоўнікаў

²Чепасова А. М. Семантико-грамматические классы русских фразеологизмов : учеб. пособие / под ред. И. Н. Кайгородова. Челябинск : Изд-во Челяб. гос. пед. ун-та, 2006. 144 с.

³Лепешаў І. Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы. С. 5.

⁴Там жа. С. 118.

таўталагічнага характару (*тут як тут* ‘адразу, раптоўна з’явіўся, аказаўся’) або назоўнікаў, звязаных унутранай рыфмай (*лахі пад пахі* ‘схапіць з сабой свае манаткі’). Прыналежнасць такіх адзінак да разраду дзеяслоўных вызначаецца пераважна з дапамогай семантычнага і сінтаксічнага крытэрыяў [5].

Паняцце «адносіны» шырока вывучалася ў філасофіі, сацыялогіі, псіхалогіі, антрапалогіі. Ва ўласна лінгвістычным аспекце катэгорыю адносін аналізавалі Р. М. Гайсіна і яе калегі [6], А. М. Чапасова⁵, В. А. Лебядзінская⁶, І. Г. Казарчук [7], А. А. Сакалова⁷, А. С. Аксамітаў [1], А. С. Буцько⁸ і інш. Услед за фразеалагамі паняцце «адносіны» трактуецца намі як працэс узаемадзеяння паміж адушаўлёнымі ці неадушаўлёнымі суб’ектамі і аб’ектамі, якія з’яўляюцца членамі гэтых адносін. Для рэалізацыі значэння адносін неабходны тры складнікі: наяўнасць значэння адносін паміж кім-небудзь або чым-небудзь у прыватным значэнні фразеалагізма, левы член адносін (звычайна дзейнік) і правы член адносін (звычайна дапаўненне).

Аб’ектам прапанаванага даследавання былі абраны дзеяслоўныя фразеалагізмы з субкатэгарыяльным значэннем адносін двухаб’ектнай (знешняй) накіраванасці. Апісанне фразеалагізмаў ажыццяўлялася з улікам звестак, прыведзеных у нарматыўным тлумачальным слоўніку фразеалагізмаў І. Я. Лепешава, семантычныя падгрупы выдзяляліся на аснове пяці (і больш) адназначных дзеяслоўных фразеалагізмаў (у якасці прыкладаў мы выкарыстоўвалі два або тры выразы, у неабходных выпадках – кантэксты ўжыванняў).

Асноўны метада, які прымяняўся ў даследаванні, – метада кампанентнага аналізу. Акрамя таго, выкарыстоўваліся апісальны, параўнальна-супастаўляльны і аналітычны метады.

Вынікі і іх абмеркаванне

Суб’ектам (левай спалучальнасцю) двухаб’ектных дзеяслоўных фразеалагізмаў з субкатэгарыяльным значэннем адносін выступае дзейнік са значэннем асобы ці сукупнасці асоб або граматычна неадушаўлены назоўнік, які ў сваёй семантычнай структуры ўтрымлівае сему адушаўлёнасці: *паказваць пальцам* (на каго, на што) ‘адкрыта, публічна асуджаць, ганіць каго-н., што-н.’ (*Рэдакцыі кажуць, што Саюздруку вінават, а Саюздруку на выдавецкі кнігагандаль пальцам паказвае*⁹ (СФ-2, с. 161)). У якасці аб’екта (правай знешняй спалучальнасці) можа выступаць назоўнік (звычайна дапаўненне) са значэннем асобы ці адушаўлёнага прадмета або са значэннем канкрэтнага ці абстрактнага прадмета, а таксама граматычна неадушаўлены назоўнік, які ў сваёй семантычнай структуры ўтрымлівае сему адушаўлёнасці (*школа, завод, калгас, кнігагандаль, установа*): *паварочваць тварам* (каго, што да чаго) ‘примушаць каго-н., што-н. праявіць увагу, цікавасць да чаго-н.’ (*Блізнюк спачатку сумеўся: такі вэрхал на яго паперцы? Прызнацца, чакаў меншага: каб ягадскую школу павярнулі тварам да калгаса. І больш нічога* (СФ-2, с. 125)).

Адназначныя двухаб’ектныя дзеяслоўныя фразеалагізмы сваімі індывідуальнымі, прыватнымі значэннямі суадносяцца з пяццю семантычнымі падгрупамі:

1) падгрупай са значэннем дамінантнага ўздзеяння (примушаць, падпарадкоўваць, ствараць неспрыяльнае становішча) (*наступаць на горла (на глотку)* (каму, чаму), *надзяваць аброць* (на каго, на што));

2) падгрупай са значэннем вербальнага ўздзеяння (асуджаць, зневажаць, высмейваць) (*тыкаць (тыцкаць) пальцам (-амі)* (на каго, на што), *абліваць гразю (брудом, памоямі)* (каго, што), *падымаць на смех* (каго, што)). Дыферэнцыяльнай прыкметай, якая дазваляе адмежваць фразеалагізмы са значэннем вербальных адносін (вербальнага ўздзеяння) ад фразеалагізмаў са значэннем маўленчай дзейнасці, можа служыць адсутнасць аб’ектнай (знешняй) накіраванасці на асобу ў апошніх. У вельмі рэдкіх выпадках фразеалагізмы са значэннем маўленчай дзейнасці маюць аб’ектную накіраванасць, іх аб’ектам выступаюць абстрактныя назоўнікі (як прадмет (тэма) маўлення): *высмяктваць з пальца* (што) ‘гаварыць, сцвярджаць што-н. без належных падстаў, выдумваць’, *трымаць пры сабе* (што) ‘не выказваць уголас, публічна (сваіх думак, поглядаў і пад.)’ (*Маці здавалася больш засяроджанай, спакойнай, свае пачуцці і думкі трымала пры сабе* (СФ-2, с. 531));

3) падгрупай са значэннем эмацыянальнага стаўлення (з пагардай, незадавальненнем, павагай, аднабакова) (<і, ні> *у грош не ставіць* (каго, што), *пляваць хачу (хацеў)* (на каго, на што), *глядзець коса* (на каго, на што), *глядзець са сваёй званіцы* (на каго, на што), *аддаваць належнае* (каму, чаму));

4) падгрупай са значэннем садзейнічання (дапамогі, абароны) (*браць пад крыло* (каго, што), *стаяць гарой* (за каго, за што) ‘акружаць увагай, клопатамі, заступацца за каго-н., што-н.’ ([*Ракітны:*] *У калектыве*

⁵Чапасова А. М. Семантические и грамматические свойства фразеологизмов : учеб. пособие. Челябинск : Изд-во Челябин. гос. пед. ин-та, 1983. 92 с.

⁶Лебединская В. А. Процессуальные фразеологизмы современного русского языка : учеб. пособие. Челябинск : Изд-во Челябин. гос. пед. ин-та, 1987. 80 с.

⁷Соколова А. А. Процессуальные фразеологизмы субкатегории отношения в современном русском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Челябинск, 2004. 19 с.

⁸Буцько А. С. Фразеасемантычнае поле «адносіны паміж людзьмі» ў беларускай і французскай мовах : аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук : 10.02.20. Мінск, 2020. 28 с.

⁹Тут і далей паўтлусты курсіў у цытатах наш. – В. М.

ён карыстаецца вялікім аўтарытэтам. І калі што, мы за яго **гарой станем**, не дапусцім, каб ганьбілі яго добрае імя (СФ-2, с. 456); Мы скромна зашыліся ў нашы каюты, і тут надышоў мемуарны настрой – пра ўсё ўспаміналі, спрачаліся люта, за нейкую справу **стаялі гарой** (СФ-2, с. 456)). Фразеалагізмам гэтай падгрупы фармальна блізкія выразы субкатэгорыі стану са значэннем мужных паводзін [8]. Нагадаем, што для рэалізацыі значэння адносін неабходны тры складнікі: наяўнасць значэння адносін паміж кім-небудзь або чым-небудзь у прыватным значэнні фразеалагізма, левы член адносін (звычайна дзейнік) і правы член адносін (звычайна дапаўненне). У прыватным жа значэнні, напрыклад, фразеалагізма *змываць крывёй (кроўю)* (што) ‘пазбаўляцца ад чаго-н. ганебнага цаной жыцця’ адсутнічае сема адносін паміж кім-небудзь або чым-небудзь: [Васіліса:] Віну **крывёю змыў** ён... Ранен ён, Васіль. Не шкадаваў ні сіл ён, ні жыцця... Даруй (СФ-1, с. 503);

5) падгрупай са значэннем наладжвання кантакту (устаўляваць, трымаць, спыняць кантакт) (*звяртаць увагу* (на каго, на што), *браць на вока* (каго, што), *абыходзіць за вярсту* (за сем, сто вёрст) (каго, што), *выкрэсліваць з памяці* (каго, што)).

У некаторых фразеалагізмах пры накіраванасці працэсу на аб’ект – неадусаўлёны назоўнік развіваецца новы сэнс: *станавіцца на дарозе* (чыёй, каму, чаму) ‘знарок перашкаджаць каму-н., чаму-н. (звычайна ў дасягненні якой-н. мэты)’ (*Пазней ні мы не даруем сабе гэтага, ні нам не даруюць... Не нам на іх дарозе станавіцца* (СФ-2, с. 449)) // ‘спыняць, не даваць магчымасці развівацца’¹⁰ (*Усё жыццё будзе грызці сумленне і шчымець душа, што не здолеў перашкодзіць, **стаць на дарозе** такому нечуванаму злу і міжвольна нанёс цяжкую душэўную траўму вельмі блізкаму чалавеку* (СФ-2, с. 449)), класці на <абедзве> *лапаткі* (каго, што) ‘перамагаць у якой-н. справе’ (*Учора [камбайнер] Лёнька, нарэшце, **наклаў** Рабчанку на абедзве лапаткі, перагнаў на пяць гектараў* (СФ-1, с. 582)) // ‘падпарадкоўваць, знішчаць што-н.’ (*Сапраўды, ствараецца ўражанне, што нафтавыя манapolіі задумалі **накласці на лапаткі** эканоміку ўсёй краіны, каб дагадзіць сваім амбіцыям і прагным жаданням* (СФ-1, с. 582)).

Кантэксты ўжывання фразеалагізмаў паказваюць, што ў структуры фразеалагічнага значэння выразы *падбіраць ключык (ключы)* (да каго, да чаго), *выкідаць з галавы (з памяці)* (каго, што), *перакрываць кісларод* (каму, чаму) актуалізуецца канататыўная сема мадальнасці неабходнасці ці немагчымасці (*трэба, нельга, немагчыма*), яны пачынаюць выкарыстоўвацца ў нетыповай (для фразеалагізмаў з субкатэгарыяльным значэннем адносін) функцыі галоўнага члена безасабовага сказа ці дапаўнення (у інфінітыўнай форме) і рэалізоўваць субкатэгарыяльнае значэнне стану. Пададзім кантэксты ўжывання выразу *падбіраць ключык (ключы)* (да каго, да чаго): [Андрэй:] Цяпер некаторым *клопат*, да новага *сакратара **ключык падбіраць** трэба*. Новыя *сцежкі пратоптваць* (СФ-2, с. 133); *Вучыцеся, Аляксей Васільевіч, чытаць дзіцячыя душы, **падбіраць ключык** да іх сэрцаў і розумаў* (СФ-2, с. 133); *Людзей у вас будзе мала, пакуль што ўсяго тры чалавекі там, вы чацвёрты. Людзі своеасаблівыя. Да кожнага трэба **падабраць ключык*** (СФ-2, с. 133). Актуалізацыя канататыўнай семы мадальнасці ўзмацняецца ў парадах, настаўленнях, непрыманнях ці прамой крытыцы заганага ўздзеяння ці стаўлення: *валіць у адну кучу* (каго, што) ‘змешваць неаднолькавыя прадметы, з’явы, не бачачы розніцы паміж імі’ (*Трэба адрозніваць адно адмоўнае ад другога і не **валіць у адну кучу** людзей* (СФ-1, с. 172)), *мераць на адзін капыл* (каго, што) ‘меркаваць пра каго-н., што-н. зусім аднолькава, не ўлічваючы індывідуальных асаблівасцей’ ([Няслаўскі:] *Дык вось, я ведаю, што вы рабочыя. Але бачыце, нельга ўсіх рабочых **мераць на адзін капыл*** (СФ-2, с. 30)).

Развіццё новага сэнсу можа адбывацца і ў мнагазначных двухаб’ектных дзеяслоўных фразеалагізмах. Напрыклад, двухзначны фразеалагізм *даваць рады* ў першым сваім значэнні рэалізуе тры сэнсы: пры накіраванасці працэсу на асобу – міжасабовыя адносіны спаборніцтва (‘адольваць, перамагаць каго-н.’) (*Калі пастухі пачыналі дужацца, Станкевічаў парабак **даваў рады** нават пераросткам* (СФ-1, с. 351)), а на адушаўлёны прадмет (*жывёлы, птушкі*) – асабова-прадметныя адносіны (‘спраўляцца з кім-н.’) (*Конь у хамуце ніколі не хадзіў. Нокалі, тпрукалі на ўсё поле і не маглі **рады даць*** (СФ-1, с. 351)). Пры накіраванасці працэсу на канкрэтны прадмет (*капуста, трава з цыбуляй*) у фразеалагізме пачынае развівацца новы сэнс (// (чаму) ‘з ахвотай з’есці што-н., управіцца з чым-н.’), што дазваляе суадносіць выраз з субкатэгорыяй дзейнасці (семантычнай падгрупай канкрэтных дзеянняў, звязаных з задавальненнем фізіялагічных запатрабаванняў, семантычнай групы канкрэтнай дзейнасці): *Кажучы на **сакрэту**, дзед Астап сапраўды толькі-толькі папалуднаваў, **даў рады** і капусце, і нейкай яшчэ там **траве** з цыбуляй* (СФ-1, с. 351).

У лінгвістыцы з’ява развіцця новага сэнсу атрымала назву «семантычны дынамізм». Навукоўцы адзначаюць, што семантычны дынамізм выражаецца перш за ўсё ў дэактуалізацыі ядзернай семы асноўнага значэння і актуалізацыі перыферычных сем, гэта паступова прыводзіць да ўзнікнення новага значэння. На думку А. В. Радчанка, «...дынамізм фразеалагічнай адзінкі не звязаны з абагачэннем мовы. Ён рэалізуецца ў лінейным руху дынамічнай раўнавагі адзінкі, захаванні яе семантычнай і граматычнай

¹⁰Патэнцыяльныя значэнні фразеалагізма тут і далей падаюцца пасля ўмоўнага знака //.

тоеснасці»¹¹ (пераклад наш. – В. М.). Моўныя факты семантычнага дынамізму дзеяслоўных фразеалагізмаў знаходзяць сваё адлюстраванне ў фразеаграфічных працах: *гнуць <сваю> спіну (горб)* ('1. Выконваць цяжкую работу; мардаваць сябе працай' // (над чым) 'многа і цяжка працаваць, мардавацца над чым-н.') (СФ-1, с. 113).

Заклучэнне

Для рэалізацыі фразеалагізмамі субкатэгарыяльнага значэння адносін неабходны тры складнікі: наяўнасць значэння адносін паміж кім-небудзь або чым-небудзь у прыватным значэнні фразеалагізма, левы член адносін (звычайна дзейнік) і правы член адносін (звычайна дапаўненне). Аб'ектам (правай знешняй спалучальнасцю) двухаб'ектных дзеяслоўных фразеалагізмаў з субкатэгарыяльным значэннем адносін выступае назоўнік са значэннем асобы ці адушаўленага прадмета або са значэннем канкрэтнага ці абстрактнага прадмета, а таксама граматычна неадушаўлены назоўнік, які ў сваёй семантычнай структуры ўтрымлівае сему адушаўленасці. Сваімі прыватнымі, індывідуальнымі значэннямі выразы суадносяцца з пяццю семантычнымі падгрупамі, а менавіта са значэннямі дамінантага ўздзеяння, вербальнага ўздзеяння, эмацыянальнага стаўлення, садзейнічання, наладжвання кантакту. Пры накіраванасці працэсу на асобу або на граматычна неадушаўлены назоўнік, які ў сваёй семантычнай структуры ўтрымлівае сему адушаўленасці, фразеалагізмы рэалізуюць міжасабовыя (сацыяльныя) адносіны, пры накіраванасці працэсу на неадушаўлены прадмет – асабова-прадметныя адносіны. У структуры фразеалагічнага значэння некаторых дзеяслоўных фразеалагізмаў актуалізуецца канататыўная сема (мадальнасць неабходнасці або немагчымасці), выразы пачынаюць функцыянаваць у безасабовым ужыванні, ступень актыўнасці працякання дзеяння (працэсу) значна змяншаецца, што суадносіць адзінкі з субкатэгорыяй стану.

Скарачэнні

СФ-1 – *Ленішаў І. Я.* Слоўнік фразеалагізмаў беларускай мовы : у 2 т. Т. 1. А – Л. Мінск : Беларус. энцыкл. імя П. Броўкі, 2008. 672 с. ; **СФ-2** – *Ленішаў І. Я.* Слоўнік фразеалагізмаў беларускай мовы : у 2 т. Т. 2. М – Я. Мінск : Беларус. энцыкл. імя П. Броўкі, 2008. 704 с.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Аксамітаў АС. *Беларуская фразеалогія*. Мінск: Вышэйшая школа; 1978. 224 с.
2. Кириллова НН. О денотате фразеологической семантики. *Вопросы языкознания*. 1986;1:82–90.
3. Маршэўская ВВ. Субкатэгарыяльнае значэнне дзеяслоўных фразеалагізмаў. *Беларуская мова і літаратура*. 2022;8:51–55.
4. Маршэўская ВВ. Дзеяслоўныя фразеалагізмы са значэннем міжасабовых адносін. *Роднае слова*. 2022;8:71–74.
5. Маршэўская ВВ. Сінтаксічнае функцыянаванне дзеяслоўных фразеалагізмаў з нетыповай структурай. *Весці Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Серыя гуманітарных навук*. 2021;66(4):443–449. DOI: 10.29235/2524-2369-2021-66-4-443-449.
6. Гайсіна РМ, Захарова ИА, Иванова ЛА, Родионова АЕ, Самохина ЛА. *Категория отношения в языке*. Гайсіна РМ, редактор. Уфа: Башкирский государственный университет; 1997. 173 с. EDN: VYHTZD.
7. Казачук ИГ. *Процессуальные фразеологизмы русского языка (категории бытия и отношения)*. Челябинск: Челябинский государственный педагогический университет; 2004. 310 с. EDN: WIYLLD.
8. Маршэўская ВВ. Особенности семантической структуры глагольных фразеологизмов белорусского языка со значением состояния. *Тульский научный вестник. Серия: История. Языкознание*. 2023;2:115–117. DOI: 10.22405/2712-8407-2023-2-115-127.

References

1. Aksamitaw AS. *Belaruskaja frazealogija* [Belarusian phraseology]. Minsk: Vyshhejschaja shkola; 1978. 224 p. Belarusian.
2. Kirillova NN. On the denotate of phraseological semantics. *Voprosy jazykoznanija*. 1986;1:82–90. Russian.
3. Marsheuskaya VV. [Subcategorical meaning of verbal phraseological units]. *Belaruskaja mova i litaratura*. 2022;8:51–55. Belarusian.
4. Marsheuskaya VV. [Verbal phraseological units with the meaning of interpersonal links relations]. *Rodnae slova*. 2022;8:71–74. Belarusian.
5. Marsheuskaya VV. Syntactic functioning of verbal phraseological units with atypical structure. *Proceedings of the National Academy of Sciences of Belarus. Humanitarian Series*. 2021;66(4):443–449. Belarusian. DOI: 10.29235/2524-2369-2021-66-4-443-449.
6. Gaisina RM, Zakharova IA, Ivanova LA, Rodionova AE, Samokhina LA. *Kategoriya otnosheniya v yazyke* [The category of relations in language]. Gaisina RM, editor. Ufa: Bashkirskii gosudarstvennyi universitet; 1997. 173 p. Russian. EDN: VYHTZD.
7. Kazachuk IG. *Protsessual'nye frazeologizmy russkogo yazyka (kategorii bytiya i otnosheniya)* [Procedural phraseological units of the Russian language (categories of being and relations)]. Chelyabinsk: Chelyabinskii gosudarstvennyi pedagogicheskii universitet; 2004. 310 p. Russian. EDN: WIYLLD.
8. Marsheuskaya VV. Features of the semantic structure of verbal phraseological units of the Belarusian language with the meaning of the state. *Tula Scientific Bulletin. History. Linguistics*. 2023;2:115–127. Russian. DOI: 10.22405/2712-8407-2023-2-115-127.

Артыкул паступіў у рэдакцыю 15.01.2024.
Received by editorial board 15.01.2024.

¹¹Радченко Е. В. Динамизм в сфере формы и значения фразеологизмов с функционирующими морфологическими категориями : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01. Челябинск, 2010. С. 7.

УДК 811.161.3'373

ЛЕКСИКА ГЕРМАНСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ В ИССЛЕДОВАНИЯХ БЕЛОРУССКИХ ЛИНГВИСТОВ

В. В. ПАХИРКО¹⁾

¹⁾Белорусская государственная академия связи, ул. Петруся Бровки, 14, 220013, г. Минск, Беларусь

Рассматриваются подходы к изучению лексики германского происхождения в белорусском языкознании. Проводится анализ существующих работ по исследованию этих слов в старобелорусском языке, современном белорусском литературном языке, народных говорах, литературных произведениях. Отмечается, что вопросы функционирования и адаптации заимствованной лексики в белорусском языке представлены также в отдельных работах иностранных лингвистов. Однако лексика немецкого происхождения в фольклорно-диалектных записях XIX – начала XX в. изучена недостаточно.

Ключевые слова: белорусское языкознание; заимствование; германизм; старобелорусский язык; народные говоры; белорусский литературный язык; диалекты.

ЛЕКСІКА ГЕРМАНСКАГА ПАХОДЖАННЯ Ў ДАСЛЕДАВАННЯХ БЕЛАРУСКІХ ЛІНГВІСТАЎ

В. У. ПАХІРКА^{1*}

^{1*}Беларуская дзяржаўная акадэмія сувязі, вул. Петруся Броўкі, 14, 220013, г. Мінск, Беларусь

Разглядаюцца падыходы да вывучэння лексікі германскага паходжання ў беларускім мовазнаўстве. Проводзіцца аналіз апублікаваных работ па даследаванні гэтых слоў у старабеларускай мове, сучаснай беларускай літаратурнай мове, народных гаворках, літаратурных творах. Адзначаецца, што пытанні функцыянавання і адаптацыі запазычанай лексікі ў беларускай мове прадстаўлены таксама ў асобных працах замежных лінгвістаў. Аднак лексіка нямецкага паходжання ў фальклорна-дыялектных запісах XIX – пачатку XX ст. вывучана недастаткова.

Ключавыя словы: беларускае мовазнаўства; запазычанне; германізм; старабеларуская мова; народныя гаворкі; беларуская літаратурная мова; дыялекты.

Образец цитирования:

Пахирко ВВ. Лексика германского происхождения в исследованиях белорусских лингвистов. *Журнал Белорусского государственного университета. Филология*. 2024;1:76–85 (на англ.).
EDN: ITMOSP

For citation:

Pakhirka VU. Words of German origin in the studies of Belarusian linguists. *Journal of the Belarusian State University. Philology*. 2024;1:76–85.
EDN: ITMOSP

Автор:

Вероника Владимировна Пахирко – старший преподаватель кафедры гуманитарных наук факультета электросвязи.

Author:

Veranika U. Pakhirka, senior lecturer at the department of humanities, faculty of telecommunications.
veronicapachirko@gmail.com

WORDS OF GERMAN ORIGIN IN THE STUDIES OF BELARUSIAN LINGUISTS

V. U. PAKHIRKA^a

^a*Belarusian State Academy of Communications, 14 Pietrusia Browki Street, Minsk 220030, Belarus*

The article considers approaches to studying words of German origin in Belarusian linguistics. An analysis is carried out into the existing works on such vocabulary in the Old Belarusian language, modern Belarusian literary language, vernaculars and literature. It is noted that certain works of foreign linguists also consider the problems of borrowed vocabulary functioning and adaptation in Belarusian language. However, words of German origin in folklore-dialect records of the 19th – early 20th century period are researched insufficiently.

Keywords: Belarusian linguistics; borrowing; Germanism; Old Belarusian language; vernaculars; Belarusian literary language; dialects.

Introduction

The influence of one language on another affects all levels of the language system, but it is most evident in its vocabulary. Modern linguistics focusses on studying the process of lexical borrowing as it is important when clarifying the conditions for the vocabulary development, revealing the historical patterns in its replenishment and improvement, as well as determining the nature and specifics of the interaction between languages in different historical periods.

Loanwords are researched in Belarusian linguistics in a multi-vector way. Some scientific studies are aimed at etymological searches, others at the ways and reasons for borrowing words. Scholars are interested in clarifying the functional and structural differentiation of foreign words, determining the extent to which the national history and culture influence the process of borrowing. The history of the Belarusian language development involves four stages of the borrowed vocabulary growth.

The first stage is Old Belarusian period (14th–16th centuries). It is the time of the active language development, when Belarusian was a state-wide means of communication with the representatives of other nationalities, and served a wide variety of functional spheres from household to science and literature. According to the quantitative indicators, the greatest share in the Belarusian dictionary of that time is occupied by lexical borrowings from Western Slavic and non-Slavic languages (Polish, German, Latin, Czech, etc.) [1, p. 6]. Germanisms in the vocabulary of the Old Belarusian language take second place together with Latinisms, second only to words of Polish origin.

The second stage is 17th–18th centuries. These two centuries are characterised by the decline of the Belarusian language, which gradually ceases to perform the functions of the national means of communication. The further spread of Catholicism and the popularisation of the Polish language and culture fostered the Polonisation of the population and, therefore, the Polonisation and Latinisation of the language. In general, during the 17th–18th centuries borrowing turns from a positive process that helps to enrich the lexical system and remain progressive, to a negative one that oversaturates, «clutters» the language with unmotivated loanwords from the Polish and Latin languages.

The third stage is 19th – early 20th centuries. The borrowing process in the Belarusian language acquires an indirect-mediated (through Russian) character. At this point, the policy of complete Russification of the region contributed to the consolidation of Russian as the dominant language in administration and official use, the main language of printed literature, whereas the only sphere remained for the Belarusian language was oral and colloquial speech at the level of everyday communication. Moreover, the intellectuals, especially at the end of the 19th century, showed a great deal of interest in the distinctive culture of the Belarusian region, and Belarusian national self-consciousness began to emerge. The development of the Belarusian language took place on the basis of vernacular speech, the linguistic traditions and achievements of the Old Belarusian period were almost completely forgotten. The contemporary materials of folklore and dialect records act as a kind of bridge between Old Belarusian and the new (modern) literary language. In the period under review, on the one hand, there were no clear incentives for the active contact of Belarusian with other languages, and on the other hand, the non-normalised Belarusian language was in no way protected from various spontaneous foreign influences [2, p. 38].

The fourth stage is 20th – beginning of the 21st century. The Belarusian language is intensively replenished with loanwords, when English, first of all, its Anglo-American version, gradually takes the first place. This is due to the process of globalisation and the expansion of the functions of English as an international language.

Nowadays, active cross-linguistic contacts as a natural phenomenon in the development of each language meet the needs of the society, contribute to the transformation of the language vocabulary into a more perfect means of communication.

Results and discussion

Earliest attempts at analysing foreign vocabulary in the Belarusian language. Words of foreign origin date back to the earliest written records of the East Slavs, however, the philological understanding of a borrowed word appears only at the beginning of the 16th century and is associated with the publishing and educational activities of F. Skaryna. In his books, he explains and translates foreign words directly in the text or on the margins of the pages (*крата* – *решетка* (lattice), *тигрисъ* – *зубрь* (bison), *тимънанъ* – *бубень* (tambourine)). S. Budny was also attentive to incomprehensible words. Some of them were explained by the author of the «Catechism» on the margins (*напастъ* – *искушение* (temptation), *чающее* – *ожидаючи* (waiting)), others were clarified directly in the text: *брака или женитвы* (marriage), *брань или валка* (battle), *елеомъ или масломъ* (oil), etc. [3, p. 147]. The traditions of the etymological-genetic explanation of individual incomprehensible (primarily borrowed) words were continued in the proper philological studies of the Belarusian language, which began in the first quarter of the 19th century and they are connected with the research and description of ethnography, folklore of the inhabitants living in this region [3, p. 148].

It was at this time that the first linguistic work devoted to the Belarusian language, the article «About the Belarusian dialect» by K. Kalaidovich, appeared. In this work the researcher analyses the history of the Belarusian language and examines 11 words of foreign origin in it: *звалтъ* (violence), *капелюшь* (hat), *ковалокъ* (piece), *лихтаръ* (lamp), *муръ* (wall), *скриня* (chest), *фольверокъ* (farmhouse), *шляхъ* (path), etc. [4].

Foreign language units are examined to a certain extent in the «Dictionary of the Belarusian dialect compiled by I. I. Nosovich». Collecting local folklore material, the researcher became one of the first to notice Belarusian national identity, distinctive features of vernacular art, and its predominantly oral character. Thanks to their spoken delivery, folklore works reflected the lively Belarusian creativity, the national specificity of the worldview of Belarusians, their mentality. On the other hand, the vocabulary of Belarusian folklore reveals a number of borrowings from foreign languages, first of all from Polish, and through its mediation from German. I. I. Nosovich notes 17 words as borrowings from the German language (*вандроваць* (travel), *виниоваць* (congratulate), *звалтъ* (violence), *дахъ* (roof), *знэмаць* (take), *лихтарня* (lantern), *обцуги* (clamps), *фаеръ* (fire), etc.), although there is a certain number of words of German origin that were not marked as Germanisms by the researcher [5].

Many aspects of foreign vocabulary in the Belarusian language are considered in the monograph «Belarusians» by E. F. Karski. The researcher singles out three main ways of penetration of borrowings: through Polish, Hebrew and «common Russian, and even common Slavic» [6, p. 178] languages. Thus, among borrowings from the Polish language, 183 Germanisms are recorded, among them are *балька* (beam), *браковаць* (defect), *дротъ* (wire), *кахля* (tile), *маляръ* (painter), *рыштунокъ* (gear), *шинкъ* (pub). Along with that, E. F. Karski notes that these words could enter the Belarusian language directly from German [6, p. 159]. Furthermore, 26 words of German origin that came through the Hebrew language were singled out (*бахуръ* (brother), *кугель* (kugel), *нэмаць* (take), *шахеръ* (rogue), etc.), the researcher believes that this vocabulary is not widely used and affects only the life of the Jewish population of the region [6, p. 174]. He attributes 15 words (*бондаръ* (cooper), *кнутъ* (whip), *куля* (bullet), *сталь* (steel), etc.) to Germanisms that were borrowed through the common Slavic language.

Jewish-German words in East Slavic languages were analysed in the article «Jewish-German words in Russian dialects» by L. Viner [7]. The author notes certain difficulties in determining the ways of borrowing some Germanisms and adds to the Hebrew-German words only those that meet the characteristic phonetic, morphological and semantic criteria. In addition, he allocates the following lexical-semantic groups of Jewish-German words: food (*кугель* (kugel), *фарфоли* (farfel), *цымусъ* (tzimmes)), occupations and inclinations (*балабось* (talkative person), *балагула* (coachman), *бахуръ* (fornicator), *гиморникъ* (capricious person)), holidays and rituals (*гаманъ* (haman), *лихтаръ* (lantern), *талесы* (tallit)), trade (*махиръ* (rogue), *ховрусъ* (union), *шахроватъ* (waste money)), insulting and affectionate words (*агундеръ* (sloppy person), *бенѣха* (a child who loves to be held), *шамберъ* (swindler)), words related to poverty, suffering, misfortune (*капцанъ* (ragamuffin), *слимазарникъ* (shagrag)). In total, L. Viner analyses 41 words.

First special linguistic works on loanwords. The first half of the 20th century marked a new stage in the study of loanwords, when the first works devoted specifically to foreign vocabulary were published. For example, A. Chuzhylovich in the article «Philological notes» examines a number of words from Latin, Greek and German, gives parallels of these words in English, Lithuanian, Polish and French languages. The researcher attributes 20 words to Germanisms (*будаваць* (build), *вага* (weight), *дах* (roof), *лёс* (fate), *рыхтаваць* (prepare), *рыцар* (knight), etc.) [8].

The article by M. Shul'man [9] determines the role of the Hebrew language as a mediator in the penetration of German words into the Belarusian language. The researcher divides the words common to Belarusian and Hebrew into three groups. The first group (79 words in total) consists of German and generally foreign words, which the Belarusian language borrowed through Polish and Hebrew, for example, *абіцас* (heel), *варштан* (machine), *накіталт* (sort of), *рэшта* (rest), *цэгла* (brick). The second group (86 words in total) includes words borrowed into Hebrew from Belarusian, Polish and other languages: *ганак* (porch), *лотра* (rogue), *раіць* (advise), *рыштаваньне* (scaffolding), *шлях* (path), etc. The last group (19 words in total) is made up of words that the Belarusian language definitely borrowed from Hebrew: *бахур* (fornicator), *гаман* (haman), *хаўрус* (union), *хэўра* (partnership), *шабаи* (sabbath), etc. At the same time, the researcher examines the problem of the motivation of borrowing, criticises the division of languages into «pure» and «mixed» and analyses some internationalisms.

Questions of foreign language vocabulary and internationalisms are addressed by M. Ja. Baikow [10]. The researcher reflects on the need for extensive translation of foreign terms into the Belarusian language, which, in his opinion, is dictated by the needs of mass education. However, he believes that such translations should correspond to people's language. In addition, the researcher dwells on the aspect of graphic and phonetic adaptation of borrowed vocabulary.

Examining words of German origin in the Belarusian language, V. Vol'ski also analyses possible ways of their penetration. The researcher recognises the mediation of the Polish and Hebrew languages in the borrowing of Germanisms into Belarusian, however, notes that certain words were adopted into the Belarusian language directly from German [11]. The researcher attributes 59 words to Germanisms, including *баваўна* (cotton), *бінда* (lazy person), *войт* (administrative officer), *глянс* (gloss), *жарт* (joke), *кляштар* (monastery), *краты* (bars).

Study of borrowed vocabulary in the Old Belarusian language. The second half of the 20th – the beginning of the 21st century became a period of comprehensive study of borrowed vocabulary in the Belarusian language. This is when publications devoted to the study of foreign words in the Old Belarusian language, their functioning in dialects, and use in literary works appear. There are special studies of separate groups of foreign vocabulary, the phonetic, morphological and semantic adaptation of loanwords to the norms of the Belarusian language, their word-forming potential.

Borrowed vocabulary in the Old Belarusian language is considered in a significant number of works (works by A. M. Bulyka, V. M. Galai, A. I. Zhurawski, I. I. Chartko, etc.).

A. I. Zhurawski believes that «most of the words of German origin were borrowed from the Polish language directly by the Belarusian vernacular language, and from there a certain part of it penetrated into the written language»¹ [12, p. 120]. The researcher bases his observation on the following facts: Germanisms in the Old Belarusian language are found mainly in business documents, the phonetic form of many borrowings indicates their existence in the vernacular language, many Germanisms from the Old Belarusian period are still present in the modern Belarusian language. In addition, the author singles out a number of Germanisms that entered the Old Belarusian language through books and did not have time to take root in the living speech (*гамовати* (calm down), *мордовати* (exhaust), *раховати* (count), *фолкговати* (facilitate), *фрасовати* (crush), *шафовати* (put in the closet), *шацовати* (estimate)). The researcher identifies the following main categories of foreign vocabulary in the Old Belarusian language: Polish, Latin, German, Greek, Church Slavonic, Turkic and Lithuanian words. As far as Germanisms are concerned, A. I. Zhurawski refers them to two main chronological layers: long-standing common Slavic borrowings and later borrowings from the period of the Belarusian nationality. In total, the author singles out more than 200 Germanisms in the Old Belarusian language, among which *бурмистръ* (burgomaster), *вага* (weight), *вахта* (watch), *закъ* (hook), *дахъ* (roof), *едвабъ* (silk), *зункель* (buckle), *киталтъ* (pattern), *рада* (advice), *смакъ* (taste), *цибуля* (onion), *ярмарокъ* (fair). At the same time, he notes that «the peculiarity of Germanisms borrowed by the Belarusian language in the 15th–17th centuries is that they are semantically and phonetically related exclusively to the words of the German language. Borrowings from other Germanic languages are not characteristic of the Belarusian language at this time» [13, p. 53].

A. M. Bulyka draws attention to lexical borrowings in the Old Belarusian language. The researcher provides a comprehensive classification of foreign words in Belarusian language of the 14th–18th centuries, determines the time, ways and methods of their penetration, analyses the phonetic, morphological and semantic adaptation of such words. Of the 3635 units identified by the researcher, a significant group of borrowings in the Old Belarusian period consists of words from Polish, German, Latin and Czech, much fewer words are of Lithuanian and Turkic origin [1, p. 6]. German loanwords are, for example, *биндасъ* (jester), *ботогъ* (whip), *гицель* (scoundrel), *клямка* (latch), *коць* (blanket), *маца* (matzah), *флицъ* (fleece), *штандаръ* (standard).

¹Hereinafter translated by us. – V. P.

I. I. Chartko also studies Germanisms in the Old Belarusian language. The researcher estimates that Germanisms in the Old Belarusian language are quantitatively superior to Lithuanianisms they are in approximately the same amount in terms of quantity with Latinisms, but are inferior to Polonisms². I. I. Chartko singles out three main ways of penetration of German words into the Old Belarusian language: directly from German, through the mediation of Polish and Yiddish. At the same time, he notes that Germanisms entered the Old Belarusian language mainly orally. The researcher considers phonetic, grammatical and semantic adaptation of German words in the Old Belarusian language, develops their lexical-semantic classification. The total number of Germanisms identified by the researcher in the Old Belarusian language is about 270 units, among which are *бунт* (bundle), *вага* (weight), *войт* (administrative officer), *друж* (printing), *крейда* (chalk), *нырка* (kidney), *панера* (paper), *пляц* (place), *фест* (holiday), *шляхта* (nobility). I. I. Chartko describes the ways of borrowing German words into the spoken language of the 19th–20th centuries, notes that «Germanisms in the Old Belarusian language and 19th century dialects have their etymons in Middle High German, in some cases of Middle Low German and New High German» [14, p. 153].

V. M. Galai studies household vocabulary of German origin in the Old Belarusian language. The researcher gives the chronology of the process of borrowing German words into Belarusian and notes that this process reaches its peak in the 16th century. When analysing 320 lexical units of German origin (for example *броварь* (brewery), *брыжжики* (lace), *крахмаль* (starch), *крыга* (ice), *лантух* (big bag), *розынки* (raisin), *цына* (zinc)), both the aspects of their lexical-semantic classification and phonetic-morphological assimilation, as well as the problems of the existence of phonetic and morphological variants, the reasons for the fixations of such forms are clarified. V. M. Galai believes that form variation is not a matter of incomplete adaptation of borrowed words, but a problem of the lack of strict regulations in the Belarusian language of this period³.

Analysis of loanwords in the modern Belarusian language. A number of works by Belarusian linguists are devoted to the study of borrowed vocabulary in the modern Belarusian language. Thus, A. Ja. Bahan'kow develops the chronology of the foreign words penetration into the Belarusian language in the 20th century, he notes that «foreign words borrowed in the 20th century through the Russian language are mainly terminological» [15, p. 270].

I. M. Akulaw draws attention to the fact that the 20th century loanwords are borrowings from German, English and French languages, the author also analyses foreign vocabulary from classical and other Western European languages (Italian, Spanish, Dutch, Irish, etc.). The researcher examines the lexical influence of the German and English languages on Belarusian language in the later period and notes that «words borrowed from German into Belarusian at different times, through Russian or Polish, as well as directly, are mainly terms» (*акрэдытыў* (letter of credit), *анилюс* (anschluss), *бруствер* (breastwork), *гегемон* (hegemony), *кварц* (quartz), *ландшафт* (landscape), *парафин* (paraffin), *рентген* (x-ray)) [16, p. 14].

The process of foreign vocabulary adaptation at different stages of language development is considered in the works of I. I. Bubnovich. Features of Polonisms, Latinisms, Germanisms, Greekisms, Turkisms, Lithuanianisms, Old Slavicisms in the ancient Belarusian literary language, in the language of the 19th – early 20th centuries, as well as their assimilation patterns in the modern Belarusian language are determined. It is shown that at the first stages of penetration, borrowings often retained features that helped to distinguish them from native Belarusian vocabulary. However, in the process of phonetic, morphological and semantic adaptation, these features were gradually lost, leveled off, foreign lexemes acquired a formal appearance close to the native Belarusian vocabulary [17].

A. A. Pryhodzich notes that even the ancient Belarusian documents contain «peculiar norms of graphic and orthographic fixation of foreign vocabulary, taking into account the oral and colloquial features of the local Belarusian speech» [18, p. 77]. At the same time, A. A. Pryhodzich considers words of German origin from the point of view of their manifestation in the «Dictionary of the Belarusian dialect compiled by I. I. Nosovich» (56 words in total, among which *вандраваць* (travel), *гвалт* (violence), *дах* (roof), *жабрак* (beggar), *зэгар* (watch), *кафля* (tile), *кнот* (node), *кухаль* (mug), *кухар* (cook), *ліхтар* (lantern), *некрут* (recruit), *футра* (fur)) and presence in the toponymic system of the Belarusian language (topographic word stems *паташ-* (potash) i *гум-(а)* (glass factory)).

In modern Belarusian linguistics, foreign vocabulary is also studied in terms of its usage in various socio-economic spheres. Thus, loanwords on the pages of Belarusian periodicals of the 1920s and 1930s were analysed in the works of T. M. Sakun. It is noted that words of foreign origin performed intellectual-commu-

²Chartko I. I. [Lexic of German origin in Old Belarusian language] : diss. ... PhD (philology) : 661. Minsk : In-t yazykoznavaniya im. Yakuba Kolasa, 1967 (in Russ.).

³Galai V. M. [Everyday vocabulary of German origin in Old Belarusian language (on the material of written monuments of 15th–17th centuries)] : diss. ... PhD (philology) : 10.02.01. Minsk : Belarus. State Univ., 1977 (in Russ.).

nicative, nominative-interpretative, expressive and stylistic functions in journalistic discourse of that period [19]. In addition, the researcher examines the features of graphic, phonetic-orthographic, morphological and semantic adaptation of foreign words in such texts.

The specificity of the foreign vocabulary functioning in legislative texts of the 1920s is determined by G. I. Kulesh. The researcher notes that «lexical borrowings from Latin, French, German and other languages entered the Old Belarusian legal writing directly or through the Polish language, but their corpus in the legislative texts of the 1920s was largely conditioned by the terminological apparatus of Russian-language legislation» [20, p. 136].

The works of S. Ja. Bogush are devoted to determining the place of lexical borrowings in the administrative language of the 1920s. According to the researcher, the Russian language directly influenced the choice of vocabulary in the noted period, the share of borrowings in the language of administration is quite significant, to a lesser extent, original Belarusian vocabulary is used among stylistically marked units [21].

The work of V. I. Rjecz'ko is addressed to the aspect of differentiation and expansion of the semantics of borrowings during the 19th and early 20th centuries. As a result of the comparative analysis, the researcher singles out four groups of loanwords: lexemes that have not changed their semantic scope, lexemes that have expanded their semantic scope, lexemes with narrowed semantic scope, borrowings, which in the process of functioning in the language more or less significantly changed their semantics [22].

Borrowings (including Germanisms) in dialects became the object of a number of works. Thus, A. A. Stankevich describes Polonisms, Germanisms, Balticisms, Latinisms, Greekisms, Turkisms, Italianisms, Arabisms, Hebraisms, etc. in the Belarusian dialect language on the material of dialect publications and folklore and ethnographic records of the 19th and 20th centuries. The researcher identifies and analyses more than 3000 borrowed words, among them are 523 lexical items of German origin (for example, *гвінт* (screw), *гестка* (yoke), *гонта* (shingle), *зэдаць* (stool), *корт* (cord), *цуглі* (bridle), *шляга* (rammer), *шұла* (pillar), etc.) [23]. As noted by A. A. Stankevich, a relatively small number of Germanisms were borrowed directly from the German language, in most cases the role of intermediary was performed by Polish, Hebrew, Russian and Lithuanian languages. She examines the lexical-semantic categories of borrowed vocabulary, studies the phonetic, morphological and semantic adaptation of foreign words, draws parallels with the Old Belarusian language.

Borrowings in the speech of Brest region are analysed by V. M. Galai [24], Germanisms in the north-western dialect zone are considered by N. U. Bykava [25], words of German origin in the speech of the Zelvan and Grodna districts are singled out by V. A. Zajac [26], German vocabulary in the Viadsk speech and in the dialects of the Mscislaw district is described by U. U. Barysjuk [27; 28], Germanisms in the speech of Grodna region are investigated by S. S. Maslenikava [29].

Common words for Baltic and Slavic languages and borrowings from Baltic languages in the dialects of Belarusian, Ukrainian and Polish languages are considered by A. P. Nepokupnyi [30], the interaction of German and Slavic languages (including Belarusian) is analysed in the works of R. Löttsch [31], V. V. Martynov [32], W. Kaestner [33], A. M. Shenker [34], Z. Ráduly [35], A. Kożynowa [36].

Nevertheless, a systematic, comprehensive study of foreign language vocabulary and its usage in the 19th – early 20th folklore-dialect records has hardly been carried out. Such issues as identifying the place and role of loanwords in the lexical system of Belarusian dialects of that time, determining the main patterns of their assimilation, analysing the forms and degrees of adaptation, the essence and specificity of this process in the national language have not been considered by linguists.

Foreign works on Belarusian vocabulary and loanwords. The Belarusian language is interesting not only to Belarusian, but also to foreign linguists. Among other things, they address the issues of functioning and adaptation of borrowed vocabulary in our language. Questions of Belarusian-Polish lexical interaction are discussed in the works of the Polish linguist E. Smułkowa. The researcher examines the languages of the eastern part of the Białystok Voivodeship and notes that «East Slavic dialects on the territory of eastern Białystok has a fairly large percentage of common vocabulary, which differs from the Polish language of this region» [37, p. 78]. E. Smułkowa also analyses the status of Baltisms in the Belarusian language, both dialectal and literary, their semantic adaptation and word-forming potential.

One of the most significant contributions to the study of Belarusian-German linguistic relations was made by the Austrian linguist H. Bieder. The researcher specifies the status of Germanisms in the Old Belarusian and Old Polish languages where these words «mainly have signs of Middle German, partly also High German and only to a small extent Low German» [38, p. 130]. H. Bieder's works also describe ways of developing the Belarusian vocabulary, including through borrowings, the role of the Polish language in borrowing words of German origin into Belarusian, the lexical structure of Germanisms in the Old Belarusian language and their derivation abilities.

Germanisms that entered the Belarusian literary and vernacular language through the mediation of the Polish language are analysed in the works of German linguists H. Kühne [39], H. W. Schaller [40], G. Hentschel and his colleagues [41].

Old Belarusian borrowed vocabulary is also described in the works of the Ukrainian linguist T. B. Pyts. The researcher analyses the use of German artisan names in the Polish, Belarusian and Ukrainian languages of the 14th–17th centuries, determines their dialectal basis, outlines the period of their penetration and ways of expansion in these three languages⁴.

Conclusions

The beginning of the actual philological research of the Belarusian language dates back to the first quarter of the 19th century and related to the study and description of ethnography and folklore of the inhabitants of the Belarusian region (K. Kalaidovich). The first attempts were made in the second half of the 19th and early 20th centuries both to systematise the Belarusian language as a whole, and to identify actual borrowings (I. I. Nosovich, E. F. Karski, L. Viner).

The first half of the 20th century is characterised by the increase of interest in researching the Belarusian language, the first works devoted to foreign vocabulary are published (A. Chuzhylovich, M. Shul'man, M. Ja. Baikow, V. Vol'ski).

The second half of the 20th and beginning of the 21st century was the period of a comprehensive study of borrowed vocabulary in the Belarusian language. At that time, A. M. Bulyka, V. M. Galai, A. I. Zhurawski, I. I. Chartko devote their works to the study of foreign words in Old Belarusian, A. Ja. Bahan'kow, I. M. Akulaw, I. I. Bubnovich examine the status of Germanisms in the modern literary language, A. A. Stankevich, V. M. Galai, N. U. Bykava, V. A. Zajac, U. U. Barysjuk, S. S. Maslenikava analyse functioning of borrowings in dialects, T. M. Sakun, G. I. Kulesh study their manifestation in various socio-economic spheres. However, words of German origin in folklore-dialect records of the 19th – early 20th century period are studied insufficiently and could become a topic for further research.

It should also be noted that the aspects of functioning and adaptation of borrowed vocabulary in the Belarusian language are addressed in works of foreign linguists (E. Smułkowa, H. Bieder, H. Kühne, H. W. Schaller, G. Hentschel, J. Tambor, I. Fekete, T. B. Pyts).

Библиографические ссылки

1. Булыка АМ. *Лексічныя запазычанні ў беларускай мове XIV–XVIII стст.* Мінск: Навука і тэхніка; 1980. 256 с.
2. Гапоненка ІА. Запозычэнні ў беларускай мове XIX ст. (на матэрыяле слоўніка беларускай мовы І. Насовіча, 1870). У: Прыгодзіч МР, рэдактар. *Беларуская мова і мовазнаўства: XIX стагоддзе.* Мінск: БДУ; 2013. с. 37–41.
3. Прыгодзіч АА, Прыгодзіч МР. Да пытання аб храналогіі даследаванняў іншамовных запозычанняў у беларускай мове. У: Прыгодзіч МР, рэдактар. *Беларускае слова: дыялектнае і запозычанае.* Мінск: Права і эканоміка; 2011. с. 146–149.
4. Калайдовіч К. О бѣлорусскомъ нарѣчїи. *Труды общества любителей російской словесности.* 1822;1:67–80.
5. Носовичъ ИИ. *Словарь бѣлорусскаго нарѣчья, составленный И. И. Носовичемъ.* Санкт-Петербургъ: Типографія Императорской академіи наукъ; 1870. 756 с.
6. Карский ЕФ. *Белорусы. Том 1.* Минск: БелЭн; 2006. 656 с.
7. Винер Л. Еврейско-немецкие слова в русских наречиях. *Живая старина.* 1895;1:57–70.
8. Чужыловіч А. Філалагічныя заўвагі. *Крывіч.* 1924;3:54–55.
9. Шульман М. Аб агульных элементах у беларускай і яўрэйскай мовах. *Польмя.* 1926;8:203–217.
10. Байкоў МЯ. Да пытання аб чужаземных словах у нашай мове. *Польмя.* 1927;4:150–168.
11. Вольскі В. Пра словы нямецкага паходжання ў беларускай мове. *Узвышша.* 1929;10:97–98.
12. Жураўскі АІ. Запозычаная лексіка ў старабеларускай мове. У: Баханькоў АЯ, Жураўскі АІ, Суднік МР, рэдактары. *Гістарычная лексікалогія беларускай мовы.* Мінск: Навука і тэхніка; 1970. с. 81–160.
13. Журавский АИ. Германизмы в памятниках белорусской письменности XV–XVII вв. В: Институт языкознания имени Якуба Коласа Академии наук БССР. *Тезисы докладов, предназначенные для обсуждения на I Всесоюзной конференции по вопросам славяно-германского языкознания; 27–30 ноября 1961 г.; Минск, Беларусь.* Минск: Институт языкознания имени Якуба Коласа Академии наук БССР; 1961. с. 52–55.
14. Чартко П. Германизмы народной белоруской мовы і іх адпаведнікі ў нямецкай мове. У: Бірыла МВ, Жураўскі АІ, Крывічкі АА, Мартынаў ВУ, рэдактары. *Беларускі лінгвістычны зборнік.* Мінск: Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа; 1966. с. 146–153.
15. Баханькоў АЯ. Змяненне лексікі беларускай мовы ў савецкі перыяд. У: Баханькоў АЯ, Жураўскі АІ, Суднік МР, рэдактары. *Гістарычная лексікалогія беларускай мовы.* Мінск: Навука і тэхніка; 1970. с. 266–292.
16. Акулаў ІМ. Узаемадзеянне моў і запозычэнне. *Беларуская мова і мовазнаўства.* 1973;1:12–19.
17. Бубновіч П. *Засваенне іншамовных слоў беларускаю літаратурнаю моваю.* Гродна: Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы; 2000. 107 с.

⁴Pyts T. B. [East German names of craftsmen and their distribution in Polish, Belarusian and Ukrainian languages in the 14th–17th centuries] : diss. ... PhD (philology) : 10.02.17. Lviv : In-t movoznavstva im. O. O. Potebni NAN Ukrainy, 2008 (in Russ.).

18. Прыгодзіч АА. З гісторыі графіка-арфаграфічнага афармлення іншамоўнай лексікі. У: Прыгодзіч МР, рэдактар. *Беларуская арфаграфія: здабыткі і перспектывы*. Мінск: БДУ; 2012. с. 75–77.
19. Сакун ТМ. Іншамоўная лексіка як стылявы складнік мовы беларускай перыёдыкі 1920–30-х гадоў. У: Прыгодзіч МР, рэдактар. *Беларускае слова: гісторыя і сучаснасць*. Мінск: Права і эканоміка; 2010. с. 118–121.
20. Кулеш ГІ. Іншамоўная лексіка ў заканадаўчых тэкстах 1920-х гадоў. У: Прыгодзіч МР, рэдактар. *Беларускае слова: дыялектнае і запазычанае*. Мінск: Права і эканоміка; 2011. с. 136–138.
21. Богущ СЯ. Месца лексічных пазычанняў у мове справаводства 1920-х гадоў (на матэрыяле спецыяльных дапаможнікаў). У: Прыгодзіч МР, рэдактар. *Беларускае слова: дыялектнае і запазычанае*. Мінск: Права і эканоміка; 2011. с. 127–128.
22. Рэдзько ВІ. Запазычанні ў «Слоўніку беларускай мовы» І. І. Насовіча і ў «Слоўніку мовы «Нашай нівы»»: семантычная пера-емнасць. У: Прыгодзіч МР, рэдактар. *Спадчына Івана Насовіча і беларускае мовазнаўства*. Мінск: Права і эканоміка; 2008. с. 62–67.
23. Станкевіч АА. *Мова і грамадства: міжмоўныя кантакты і лексічнае ўзаемадзеянне ў беларускіх народных гаворках*. Мінск: РІВШ; 2012. 220 с.
24. Галай ВМ. Асаблівасці функцыянавання запазычанняў у гаворках Брэстчыны. У: Прыгодзіч МР, рэдактар. *Беларускае слова: дыялектнае і запазычанае*. Мінск: Права і эканоміка; 2011. с. 129–130.
25. Быкава НУ. Запазычанні германскага паходжання паўночна-заходняй дыялектычнай зоны ў беларускай мове. *Беларуская лінгвістыка*. 1990;37:18–25.
26. Заяц ВА. Словы нямецкага паходжання ў народных гаворках Зэльвенскага і Гродзенскага раёнаў (на матэрыяле дыялектных слоўнікаў). У: Каяла УІ, Лепешаў ІА, рэдактары. *Рэспубліканскія Купалаўскія чытанні. Матэрыялы Рэспубліканскай навуковай канферэнцыі; 24 кастрычніка 2001 г.; Гродна, Беларусь*. Гродна: Гродненскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы; 2002. с. 305–307.
27. Барысюк УУ. Германізмы ў вядскай гаворцы беларускай мовы. У: Прыгодзіч МР, рэдактар. *Беларускае слова: дыялектнае і запазычанае*. Мінск: Права і эканоміка; 2011. с. 118–126.
28. Барысюк УУ. Германізмы ў «Заўслед» (слоўніку гаворкі вёскі Белы Мох Мсціслаўскага раёна). У: Прыгодзіч МР, рэдактар. *Беларускае слова: дыялектнае і запазычанае*. Мінск: Права і эканоміка; 2011. с. 101–118.
29. Масленікава СС. *Германізмы ў дыялектнай мове Гродзенічыны*. Гродна: Гродненскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы; 2013. 130 с.
30. Непокупны АП. *Балто-северна-славянскія языковыя сувязі*. Киев: Наукова думка; 1976. 226 с.
31. Löttsch R. Versuch einer Typologie der slawisch-nichtslawischen Sprachkontakte. *Zeitschrift für Slawistik*. 1977;22(5):591–597. DOI: 10.1524/slav.1977.22.1.591.
32. Мартынов ВВ. *Славяно-германское лексическое взаимодействие древнейшей поры (к проблеме прародины славян)*. Минск: Издательство Академии наук БССР; 1963. 250 с.
33. Kaestner W. Niederdeutsch-slavisches Interferenzen. In: Cordes G, Möhn D, Herausgeber. *Handbuch zur niederdeutschen Sprach- und Literaturwissenschaft*. Berlin: Erich Schmidt Verlag; 1983. S. 678–729.
34. Шенкер АМ. Главные пути лексических заимствований в славянских языках (на материалах чешского, польского и восточнославянских языков X–XVI вв.). In: Flier MS, editor. *American contributions to the 9th International congress of Slavists. Volume 1*. Columbus: Slavica; 1983. p. 255–267.
35. Ráduly Z. O kalkach niemieckich w językach słowiańskich. *Studia Slavica*. 2003;48(1–3):235–243. DOI: 10.1556/slav.48.2003.1-3.20.
36. Kożynowa A. Problema etymologii zapożyczeń z języków zachodnio-europejskich w dialektach słowiańskich. W: Kątny A, redaktor. *Słowiańsko-niesłowiańskie kontakty językowe*. Olecko: Wszechnica Mazurska; 2007. s. 21–27.
37. Прыгодзіч МР, Прыгодзіч АА. *Беларуская мова ў працах замежных лінгвістаў*. Мінск: БДУ; 2010. 184 с.
38. Бідэр Г. Інтэрпрэтацыя нямецкіх лексічных элементаў у беларускай мове з пункту гледжання нямецкай дыялекталогіі. У: Мальдзіс А, Сагановіч Г, Цыхун Г, рэдактары. *Беларусіка = Albaruthenica. Кніга 1*. Мінск: Навука і тэхніка; 1993. с. 126–131.
39. Kühne H. *Polnische Lehnwörter im Weißrussischen*. Berlin: Freie Universität; 1960. 119 S.
40. Schaller HW. Die polnischen Lehnwörter im Ukrainischen und Weißrussischen. In: Rothe H, Thiergen P, Herausgeber. *Polen unter Nachbarn: Polonistische und komparatistische Beiträge zu Literatur und Sprache*. Köln: Bohlau Verlag; 1998. S. 55–71.
41. Hentschel G, Tambor J, Fekete I. *Das Schlesische und seine Sprecher: Etablierung in der Gesellschaft, Attitüden, Vitalität der Germanismen*. Berlin: Peter Lang; 2022. 344 S.

References

1. Bulyka AM. *Leksichnyja zapazychanni w belaruskaj move XIV–XVIII stst.* [Lexical borrowings in the Belarusian language of the 14th–18th centuries]. Minsk: Navuka i tjehnika; 1980. 256 p. Belarusian.
2. Gaponenka IA. [Borrowings in the Belarusian language of the 19th century (on the material of the dictionary of the Belarusian language by I. Nasovich, 1870)]. In: Pryhodzich MR, editor. *Belaruskaja mova i movaznavstva: XIX stagoddze* [Belarusian language and linguistics: 19th century]. Minsk: Belarusian State University; 2013. p. 37–41. Belarusian.
3. Pryhodzich AA, Pryhodzich MR. [To the question of the chronology of studies of foreign loanwords in the Belarusian language]. In: Pryhodzich MR, editor. *Belaruskae slova: dyjalektnae i zapazychanae* [Belarusian word: dialectal and borrowed]. Minsk: Prava i jekanomika; 2011. p. 146–149. Belarusian.
4. Kalaidovich K. [About the Belarusian dialect]. *Trudy obshchestva lyubitelei rossijskoi slovesnosti*. 1822;1:67–80. Russian.
5. Nosovich II. *Slovar' belorusskogo narechiya, sostavlennyi I. I. Nosovichem* [Dictionary of the Belarusian dialect compiled by I. I. Nosovich]. Saint Petersburg: Tipografiya Imperatorskoi akademii nauk; 1870. 756 p. Russian.
6. Karski EF. *Belorusy. Tom 1* [Belarusians. Volume 1]. Minsk: BelEn; 2006. 656 p. Russian.
7. Viner L. [Hebrew-German words in Russian dialects]. *Zhivaya starina*. 1895;1:57–70. Russian.
8. Chuzhylovich A. [Philological notes]. *Kryvich*. 1924;3:54–55. Belarusian.
9. Shul'man M. [About common elements in the Belarusian and Hebrew languages]. *Polymja*. 1926;8:203–217. Belarusian.
10. Baikow MJa. [To the question of foreign words in our language]. *Polymja*. 1927;4:150–168. Belarusian.
11. Vol'ski V. [About words of German origin in the Belarusian language]. *Uzvyshsha*. 1929;10:97–98. Belarusian.

12. Zhurawski AI. [Borrowed vocabulary in the Old Belarusian language]. In: Bahan'kow AJa, Zhurawski AI, Sudnik MR, editors. *Gistarychnaja leksikalogija belaruskaj movy* [Historical lexicology of the Belarusian language]. Minsk: Navuka i tjehnika; 1970. p. 81–160. Belarusian.
13. Zhurawski AI. [Germanisms in documents of Belarusian literature of the 15th–17th centuries]. In: Institut yazykoznaniya imeni Yakuba Kolasa Akademii nauk BSSR. *Tezisy dokladov, prednaznachennye dlya obsuzhdeniya na I Vsesoyuznoi konferentsii po voprosam slavyano-germanskogo yazykoznaniya; 27–30 noyabrya 1961 g.; Minsk, Belarus* [Abstracts of reports intended for discussion at the 1st All-Union conference on Slavic-Germanic linguistics; 1961 November 27–30; Minsk, Belarus]. Minsk: Institut yazykoznaniya imeni Yakuba Kolasa Akademii nauk BSSR; 1961. p. 52–55. Russian.
14. Chartko II. [Germanisms of the Belarusian national language and their equivalents in German]. In: Biryła MV, Zhurawski AI, Kryvicki AA, Martynaw VU, editors. *Belaruskі lingvistychny zbornik* [Belarusian linguistic collection]. Minsk: Instytut movaznavstva imja Jakuba Kolasa; 1966. p. 146–153. Belarusian.
15. Bahan'kow AJa. [Changes in the vocabulary of the Belarusian language during the Soviet period]. In: Bahan'kow AJa, Zhurawski AI, Sudnik MR, editors. *Gistarychnaja leksikalogija belaruskaj movy* [Historical lexicology of the Belarusian language]. Minsk: Navuka i tjehnika; 1970. p. 266–292. Belarusian.
16. Akulaw IM. [Language interaction and borrowing]. *Belaruskaja mova i movaznavstva*. 1973;1:12–19. Belarusian.
17. Bubnovich II. *Zasvaenne inshamownyh slow belaruskaju litaraturnaju movaju* [Assimilation of foreign words in the Belarusian literary language]. Grodna: Yanka Kupala State University of Grodno; 2000. 107 p. Belarusian.
18. Pryhodzich AA. [From the history of graphic and orthographic design of foreign vocabulary]. In: Pryhodzich MR, editor. *Belaruskaja arfagrafija: zdabytki i perspektyvy* [Belarusian orthography: achievements and perspectives]. Minsk: Belarusian State University; 2012. p. 75–77. Belarusian.
19. Sakun TM. [Foreign vocabulary as a stylistic component of the language of Belarusian periodicals of the 1920s and 1930s]. In: Pryhodzich MR, editor. *Belaruskae slova: gistoryja i suchasnasc* [Belarusian word: history and modernity]. Minsk: Prava i jekanomika; 2010. p. 118–121. Belarusian.
20. Kulesh GI. [Foreign vocabulary in legislative texts of the 1920s]. In: Pryhodzich MR, editor. *Belaruskae slova: dyjalektnae i zapazychanae* [Belarusian word: dialectal and borrowed]. Minsk: Prava i jekanomika; 2011. p. 136–138. Belarusian.
21. Bogush SJa. [The place of lexical borrowings in the language of accounting in the 1920s (on the material of special manuals)]. In: Pryhodzich MR, editor. *Belaruskae slova: dyjalektnae i zapazychanae* [Belarusian word: dialectal and borrowed]. Minsk: Prava i jekanomika; 2011. p. 127–128. Belarusian.
22. Rjecz'ko VI. [Borrowings in the «Dictionary of the Belarusian language» by I. I. Nasovich and in the «Dictionary of the language of “Nasha niva”»: semantic continuity]. In: Pryhodzich MR, editor. *Spadchyna Ivana Nasovicha i belaruskae movaznavstva* [The heritage of Ivan Nasovich and Belarusian linguistics]. Minsk: Prava i jekanomika; 2008. p. 62–67. Belarusian.
23. Stankevich AA. *Mova i gramadstva: mizhmownyja kantakty i leksichnae wzaemadzejanne w belaruskich narodnyh gavorkah* [Language and society: interlingual contacts and lexical interaction in Belarusian dialects]. Minsk: National Institute for Higher Education; 2012. 220 p. Belarusian.
24. Galaj VM. [Peculiarities of the functioning of borrowings in the speech of Brest region]. In: Pryhodzich MR, editor. *Belaruskae slova: dyjalektnae i zapazychanae* [Belarusian word: dialectal and borrowed]. Minsk: Prava i jekanomika; 2011. p. 129–130. Belarusian.
25. Bykava NU. [Borrowings of the Germanic origin of the north-western dialectal zone in the Belarusian language]. *Belaruskaja lingvistyka*. 1990;37:18–25. Belarusian.
26. Zajac VA. [Words of German origin in the folk speech of the Zelva and Grodna districts (on the basis of dialect dictionaries)]. In: Kajala UI, Lepeshaw IJa, editors. *Rjespublikanskija Kupalawskija chytanni. Matjeryjaly Rjespublikanskaj navukovaj kanferjencyi; 24 kастрычніка 2001 g.; Grodna, Belarus* [Republican Kupala readings. Materials of Republic scientific conference; 2001 October 24; Grodna, Belarus]. Grodna: Yanka Kupala State University of Grodno; 2002. p. 305–307. Belarusian.
27. Barysjuk UU. [Germanisms in the Viadsk speech of the Belarusian language]. In: Pryhodzich MR, editor. *Belaruskae slova: dyjalektnae i zapazychanae* [Belarusian word: dialectal and borrowed]. Minsk: Prava i jekanomika; 2011. p. 118–126. Belarusian.
28. Barysjuk UU. [Germanisms in «Zawsled» (dictionary of the speech of the village of Biely Moh, Mscislaw district)]. In: Pryhodzich MR, editor. *Belaruskae slova: dyjalektnae i zapazychanae* [Belarusian word: dialectal and borrowed]. Minsk: Prava i jekanomika; 2011. p. 101–118. Belarusian.
29. Maslenikava SS. *Germanizmy w dyjalektnej move Grodzenshchyny* [Germanisms in the dialect language of Grodna region]. Grodna: Yanka Kupala State University of Grodno; 2013. 130 p. Belarusian.
30. Nepokupnyi AP. *Balto-severno-slavyanskije jazykovye svyazi* [Balto-North Slavic language connections]. Kyiv: Naukova dumka; 1976. 226 p. Russian.
31. Löttsch R. Versuch einer Typologie der slawisch-nichtslawischen Sprachkontakte. *Zeitschrift für Slawistik*. 1977;22(5):591–597. DOI: 10.1524/slav.1977.22.1.591.
32. Martynov VV. *Slavyano-germanskoe leksicheskoe vzaimodeistvie drevneishei pory (k probleme prarodiny slavyan)* [Slavic-Germanic lexical interaction of ancient times (to the problem of the ancestors of the Slavs)]. Minsk: Izdatel'stvo Akademii nauk BSSR; 1963. 250 p. Russian.
33. Kaestner W. Niederdeutsch-slavisches Interferenzen. In: Cordes G, Möhn D, Herausgeber. *Handbuch zur niederdeutschen Sprach- und Literaturwissenschaft*. Berlin: Erich Schmidt Verlag; 1983. S. 678–729.
34. Shenker AM. *Glavnye puti leksicheskikh zaimstvovaniy v slavyanskikh yazykakh (na materialakh cheshskogo, pol'skogo i vostochnoslavyanskikh yazykov X–XVI vv.)* [The main ways of lexical borrowings in Slavic languages (on the materials of the Czech, Polish and East Slavic languages of the 10th–16th centuries)]. In: Flier MS, editor. *American contributions to the 9th International congress of Slavists. Volume 1*. Columbus: Slavica; 1983. p. 255–267. Russian.
35. Ráduly Z. O kalkach niemieckich w językach słowiańskich. *Studia Slavica*. 2003;48(1–3):235–243. DOI: 10.1556/sslav.48.2003.1-3.20.
36. Kożynowa A. Problema etymologii zapożyczeń z języków zachodnio-europejskich w dialektach słowiańskich. W: Kątny A, redaktor. *Słowiańsko-niesłowiańskie kontakty językowe*. Olecko: Wszechnica Mazurska; 2007. s. 21–27.
37. Pryhodzich MR, Pryhodzich AA. *Belaruskaja mova w pracah zamezhnyh lingvistaw* [Belarusian language in the works of foreign linguists]. Minsk: Belarusian State University; 2010. 184 p. Belarusian.

38. Bieder H. [Interpretation of German lexical elements in the Belarusian language from the point of view of German dialectology]. In: Mal'dzis A, Saganovich G, Cyhun G, editors. *Belarusika = Albaruthenica. Kniga 1* [Belarusika = Albaruthenica. Book 1]. Minsk: Navuka i tjehnika; 1993. p. 126–131. Belarusian.
39. Kühne H. *Polnische Lehnwörter im Weißrussischen*. Berlin: Freie Universität; 1960. 119 S.
40. Schaller HW. Die polnischen Lehnwörter im Ukrainischen und Weißrus-sischen. In: Rothe H, Thiergen P, Herausgeber. *Polen unter Nachbarn: Polonistische und komparatistische Beiträge zu Literatur und Sprache*. Köln: Bohlau Verlag; 1998. S. 55–71.
41. Hentschel G, Tambor J, Fekete I. *Das Schlesische und seine Sprecher: Etablierung in der Gesellschaft, Attitüden, Vitalität der Germanismen*. Berlin: Peter Lang; 2022. 344 S.

Received by editorial board 08.01.2024.

СВЯЗИ НЕРЕФЕРЕНТНЫХ СУБЪЕКТОВ КОНСТРУКЦИЙ ДЕАВТОРИЗАЦИИ В МЕДИАТЕКСТАХ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО И БЕЛОРУССКОГО ЯЗЫКОВ)

И. М. БАСОВЕЦ¹⁾

¹⁾Минский государственный лингвистический университет, ул. Захарова, 21, 220034, г. Минск, Беларусь

Построены две субъектные модели текстовой деавторизации – связнодисперсная и иерархическая. Установлены общие для сопоставляемых медиакультур признаки анализируемых моделей: связнодисперсной субъектной модели свойственны структурно-семантическая неоднородность активированных конструкций и языковых средств кодирования нереферентных субъектов, прагматическое обогащение основной коммуникативной интенции дополнительными эффектами; иерархическую субъектную модель отличают фиксированная гетерогенность референциальных характеристик субъектов верхних и нижнего уровней, гомогенная природа формальных средств кодирования и создание прагматического эффекта весомости сообщаемого. Определены признаки моделей в сравниваемых медиакультурах в отношении доминантного прагматического вектора, разновидностей нереферентности субъектных компонентов и языковых средств, необходимых для их кодирования.

Ключевые слова: текстовая деавторизация; конструкции деавторизации; нереферентный субъект; связнодисперсная субъектная модель; иерархическая субъектная модель.

СУВЯЗІ НЕРЭФЭРЭНТНЫХ СУБ'ЕКТАЎ КАНСТРУКЦЫЙ ДЭАЎТАРЫЗАЦЫІ Ў МЕДЫЯТЭКСТАХ (НА МАТЭРЫЯЛЕ АНГЛІЙСКОЙ І БЕЛАРУСКАЙ МОЎ)

І. М. БАСАВЕЦ^{1*}

^{1*)}Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт, вул. Захарава, 21, 220034, г. Мінск, Беларусь

Пабудаваны дзве суб'ектныя мадэлі тэкставай дэаўтарызацыі – складнадысперсная і іерархічная. Устаноўлены агульныя для супастаўленых медыякультур прыкметы прааналізаваных мадэлей: складнадысперснай суб'ектнай мадэлі ўласцівы структурна-семантычная неаднароднасць актывізаваных канструкцый і моўных сродкаў кадыравання нерэферэнтных суб'ектаў, прагматычнае ўзбагачэнне асноўнай камунікатыўнай інтэнцыі дадатковымі эфектамі; іерархічную суб'ектную мадэль адрозніваюць фіксаваная гетэрагеннасць рэферэнцыйных характарыстык суб'ектаў верхніх і ніжняга ўзроўняў, гамагенная прырода фармальных сродкаў кадыравання і стварэнне прагматычнага эфекту важкасці таго, што паведамляецца. Вызначаны прыкметы мадэлей у медыякультурах, што параўноўваюцца, адносна дамінантнага прагматычнага вектара, разнавіднасцей нерэферэнтнасці суб'ектных кампанентаў і моўных сродкаў, неабходных для іх кадыравання.

Ключавыя словы: тэкставая дэаўтарызацыя; канструкцыі дэаўтарызацыі; нерэферэнтны суб'ект; сувязнадысперсная суб'ектная мадэль; іерархічная суб'ектная мадэль.

Образец цитирования:

Басовец ИМ. Связи нереферентных субъектов конструкций деавторизации в медиатекстах (на материале английского и белорусского языков). *Журнал Белорусского государственного университета. Филология*. 2024;1:86–94.
EDN: FYNARG

For citation:

Basovets IM. Connections of non-referential subjects of deauthorisation structures in media texts (in the English and Belarusian languages). *Journal of the Belarusian State University. Philology*. 2024;1:86–94. Russian.
EDN: FYNARG

Автор:

Ирина Михайловна Басовец – кандидат филологических наук, доцент; докторант кафедры теоретической и прикладной лингвистики.

Author:

Irina M. Basovets, PhD (philology), docent; doctoral student at the department of theoretical and applied linguistics.
basovets@list.ru

CONNECTIONS OF NON-REFERENTIAL SUBJECTS OF DEAUTHORISATION STRUCTURES IN MEDIA TEXTS (IN THE ENGLISH AND BELARUSIAN LANGUAGES)

I. M. BASOVETS^a

^a*Minsk State Linguistic University, 21 Zaharava Street, Minsk 220034, Belarus*

The article constructs two subject models of text deauthorisation: coherently dispersed and hierarchical. The features of the analysed models that are common in the compared media cultures have been established: a coherently dispersed subject model is characterised by structural and semantic heterogeneity of activated structures and linguistic means of encoding of non-referential subjects, as well as pragmatic enrichment of the main communicative intention with additional effects; the hierarchical subject model is distinguished by the fixed heterogeneity of the referential characteristics of subjects of the upper and lower levels, homogeneous nature of formal encoding tools, and pragmatic effect of the weight of the message being communicated. Different features of the models in the compared media cultures have been identified in relation to the dominant pragmatic vector, types of non-referential subject components and linguistic means for their encoding.

Keywords: text deauthorisation; deauthorisation structures; non-referential subject; coherently dispersed subject model; hierarchical subject model.

Введение

Медiateксты являются продуктом интеллектуальной переработки событийного континуума журналистом, который в процессе анализа материала отфильтровывает компоненты событий и выстраивает отношения между ними. При этом среди компонентов событий важнейшую роль играют субъекты – источники информации. Установление взаимосвязи таких субъектов в пространстве медиатекста находится в фокусе настоящего исследования, причем интерес представляет только взаимосвязь нереферентных субъектов – источников информации.

Цель статьи – построение связнодисперсной и иерархической субъектных моделей текстовой деавторизации на материале англо- и белорусскоязычных медиатекстов.

В задачи исследования входят: 1) установление системных связей субъектных компонентов конструкций деавторизации в англо- и белорусскоязычных медиатекстах; 2) определение характерных признаков связнодисперсной и иерархической субъектных моделей текстовой деавторизации в анализируемых текстах; 3) выявление общих и специфичных черт исследуемых моделей в сопоставляемых медиакультурах.

Теоретические основы исследования

Проблемы референции в целом (см. труды [1–8]) и субъектной референции в частности, разными аспектами которой занимались Е. В. Будённая [9], С. В. Власенко [10], А. С. Кудрявцева [11], Е. В. Падучева [12], О. В. Фёдорова, А. М. Успенская [13] и другие ученые, в настоящее время вызывают интерес исследователей, работающих в различных областях языкознания и смежных с ним дисциплин. Субъектная референция идентифицирует субъекты, действия или состояния которых отражены в тексте или его фрагменте, представленном неполным или законченным фразовым либо сверхфразовым единством. Она может быть выражена любыми частями речи, употребление которых допустимо в составе номинативного ядра (субъектные актанты) фразового или сверхфразового единства [10]. Степень прозрачности субъектной референции источников информации медиатекста определяется способностью или неспособностью адресата соотнести текстовые единицы с субъектами реального мира. На данном этапе лингвистического анализа выделяются три референциальных типа субъектов – источников информации: референтные, или референциально прозрачные; нереферентные обобщенные, или затемненные; нереферентные неопределенные, или непрозрачные.

Несмотря на широкое обсуждение, ряд областей в сфере изучения субъектной референции продолжает оставаться до конца не исследованным. Речь идет об участии субъектной референции в реализации такой текстовой категории, как деавторизация. Предпосылки для квалификации деавторизации в качестве текстовой категории обнаруживаются в отечественной лингвистической литературе. Так, к примеру, при фиксации лингвопрагматических особенностей медиатекстов Т. Г. Добросклонская упоминает «намеренную деавторизацию новостного текста» – проявление «дистанцирования как от личности отдельного журналиста, так и от коллектива авторов, участвовавших в его составлении», деперсонифицированности и «насыщенности новостного текста различными видами пассивных форм и безличных

конструкций» [14, с. 26]. М. А. Кормилицына рассматривает синтаксические способы деавторизации в современных русскоязычных медиатекстах [15]. Текстостроительную функцию деавторизации отмечает С. В. Гричин: «...неавторизованные высказывания, представляющие собой конститутивные части текста, чередуясь, генерируют новые смыслы, импликации, обуславливая тем самым дальнейшее развитие текста» [16, с. 149]. Ю. Н. Драчева исследует научно-популярные медиатексты и фиксирует «языковой механизм деавторизации текста», под которым понимает «внесение в текст установки на неопределенное авторство» [17, с. 225–226]. Поскольку в термине «деавторизация» содержится указание на неопределенное или весьма обобщенное авторство сообщаемой информации, может возникнуть вопрос о связи исследуемого явления с понятием «коллективное авторство», которое выступает специфической характеристикой медиатекста [18, с. 130]. Согласно точке зрения отечественных ученых коллективное авторство рассматривается либо как гибридный продукт речетворчества журналиста и читателя-комментатора (т. е. оно представлено медиапрофессионалами разных специализаций и обычными пользователями, которые могут комментировать и интерпретировать сообщаемое, что не предполагает личной ответственности за речевой продукт) [19, с. 184], либо как обобщенный продукт информационных агентств, передающих сведения, которые не принадлежат изданию [20, с. 69]. Отметим, что деавторизация имеет отношение скорее не к коллективному продукту текстопорождения в сочетании «журналист + пользователь» или «журналист + агентство», а к безопасной лингвистической «упаковке», которую выбирает журналист-повествователь при подаче сведений от имени разных субъектов. Комплексный анализ деавторизации на уровне высказывания с установлением структурных, семантико-референциальных и прагматических характеристик реализующих ее единиц, а также ряд намеченных тенденций, подготовленных упомянутыми лингвистами в изучении деавторизации на уровне текста, позволили сформулировать определение понятия «текстовая деавторизация». Оно представляет собой коммуникативно-прагматическую категорию, предполагающую интегрирование неидентифицируемых чужих голосов в текст и их сцепление таким образом, что они способны переакцентировать отрезки текста, включить в ткань повествования предложения с размытым или нулевым авторством и одновременно создать видимость ссылок на разные источники для реализации различных прагматических задач. Основной единицей текстовой деавторизации является деавторизованное высказывание, которое вводится в текст с помощью конструкций деавторизации.

Наблюдения за функционированием деавторизованных высказываний в пространстве целого текста на материале англо- и белорусскоязычных произведений информационных и аналитических жанров позволяют не только зафиксировать их роль в развитии повествования, но и обнаружить, что субъекты в конструкциях деавторизации часто не располагаются хаотично, а образуют системные связи, которые можно представить графически в форме моделей, построенных по геометрическому принципу.

В работе использовались следующие методы: анализ способов расположения неререферентных субъектов конструкций деавторизации в медиатекстах, метод моделирования для построения двух субъектных моделей, методы семантического и контекстуального анализа для выявления прагматических функций конструкций деавторизации, а также лингвокультурологический метод для установления общих и отличительных черт компонентов исследуемых моделей в сопоставляемых медиакультурах.

Результаты и их обсуждение

Одной из наиболее распространенных субъектных моделей текстовой деавторизации в обеих медиакультурах является связнодисперсная модель. Если в относительно свободном порядке в разных частях текста точечно расположены различные по наполнению конструкции деавторизации, которые при этом демонстрируют тематическую связность и общий прагматический вектор, то субъектные компоненты таких конструкций можно представить в виде связнодисперсной субъектной модели текстовой деавторизации. Неререферентные субъекты конструкций деавторизации рассредоточены по тексту в виде комбинации примитивов, т. е. простейших фигур, элементы которых изображаются в форме точек. Данная субъектная модель имеет гомогенный и гетерогенный характер в отношении неререферентных типов субъектов – только неопределенных или неопределенных и обобщенных. Рассмотрим схематическое представление связнодисперсной модели на примере аналитической статьи на английском языке «How should you fight inflation? (Spoiler alert: not with interest rate rises)»¹ (The Guardian. 2023. Jan. 27) (рис. 1). Здесь и далее по тексту при построении моделей приняты следующие символичные обозначения: $S_{\text{н}}$ – неререферентный субъект; $S_{\text{но}}$ – неререферентный обобщенный субъект; $S_{\text{нн}}$ – неререферентный неопределенный субъект; T – объединяющая высказывания повествующих субъектов тема обсуждения.

¹Здесь и далее перевод наш. – И. Б.

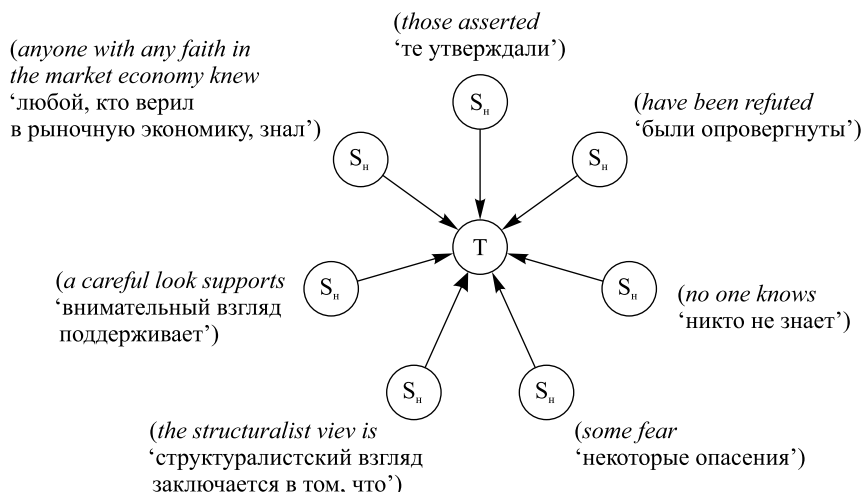

Рис. 1. Связнодисперсная субъектная модель текстовой деавторизации в англоязычной статье

Fig. 1. The coherently dispersed subject model of text deauthorisation in the English article

В анализируемой статье связнодисперсная модель характеризуется гомогенностью не только в отношении употребления лишь неопределенных субъектов, но и с точки зрения использования схожих языковых форм их кодирования. Так, выражения, эксплицирующие референциальный выбор говорящего для субъектной номинации, содержат только редуцированные формы, которые включают указательное местоимение *those* ‘те’, неопределенные местоимения *some* ‘некоторые’, *anyone* ‘любой’, *no one* ‘никто’ и третьеличные нули в пассивной и номинализированных конструкциях. При этом редуцированные референциальные выражения с третьеличным нулем и указательным местоимением *those* ‘те’, которое не используется в анафорической функции, не только демонстрируют референциальную непрозрачность, но и допускают референциальную альтернативу при попытке декодирования их читателем, поскольку реконструирование возможного круга референтов зависит от индивидуального прочтения адресатом и его последующей инференции. В данной модели конструкции с референциально непрозрачными субъектами отражают ход рассуждений автора и подчиняются общей коммуникативной интенции – убедить в неэффективности повышения процентных ставок по кредитам для борьбы с инфляцией, при этом дополнительно они выполняют широкий комплекс прагматических задач. Одной из них является подача утверждения как общеизвестного, которая маркируется конструкцией с определительным местоимением со значением всеобщности (*anyone knew*). Исследователи отмечают, что такие конструкции используются для «представления суждения как разделяемого многими или всеми» [21, р. 23], введения в текст так называемого коллективного, или совместного, знания. В случае с номинализированными (*a look supports*, *the view is*) и пассивной (*have been refuted*) конструкциями реализуется задача снижения ответственности за сообщаемое. Лингвисты единодушно полагают, что вследствие использования бессубъектных конструкций «происходит нивелирование авторства и одновременно исчезновение ответственности» [22, р. 24], т. е. говорящий дистанцируется от передаваемого, снижает личную ответственность за утверждение [23, р. 356]. В подобных конструкциях субъектность, а следовательно, и ответственность, с ней связанная, понижаются или нивелируются. Задача сокрытия субъекта реализуется конструкцией с неопределенным местоимением (*some fear*).

Поскольку данная субъектная модель текстовой деавторизации предполагает относительно свободное расположение тематически связанных элементов, рассредоточенных по всему тексту, то в обеих сопоставляемых медиакультурах она представлена сходным образом как в отношении расположения в текстовой плоскости, так и в части реализации широкой палитры прагматических задач в рамках единой коммуникативной интенции. Продемонстрируем строение и функционирование связнодисперсной субъектной модели текстовой деавторизации в белорусскоязычном медиаполе на примере аналитической статьи «Фунт ліха. Куды рушыць Вялікабрытанія?» (Звязда. 2022. 15 мая) (рис. 2).

В отличие от англоязычной статьи с гомогенным характером субъектных компонентов, обнаруженных в ней, белорусскоязычная статья демонстрирует гетерогенность как в части разновидностей нереперентности субъектных компонентов (в составе конструкций деавторизации наряду с неопределенными обнаруживаются и обобщенные субъекты), так и в отношении языковых средств, необходимых для их передачи (для кодирования неопределенных субъектов используются только редуцированные референциальные выражения, включающие третьеличные нули в безличных конструкциях *наведамлялася*,

назіраецца, прагназуецца и указательное местоимение *той* в нереферентном статусе; для номинации нереферентных обобщенных субъектов употребляются полные именные группы *брытанскія рэтэйлеры, чытачы брытанскага выдання Daily Mail, рытуальнікі Вялікабрытаніі*). Смена конструкций деавторизации с обобщенными субъектными номинациями, кодируемыми полными именными группами, является не только текстовым сигналом переключения источников, но и средством управления вниманием реципиента и создания контекстуального эффекта подтверждения, который экстралингвистически обусловлен «требованием убедительности приводимых доводов: чем больше источников информации свидетельствуют в пользу данного утверждения, тем оно убедительнее» [16, с. 157]. В белорусскоязычной статье, как и в англоязычной, в рамках основной интенции автора (критически осветить существующее положение дел в стране из-за проблем в разных сферах) фиксируется ряд дополнительных прагматических эффектов, реализуемых конструкциями деавторизации. К ним относятся снижение ответственности за сообщаемое с помощью безличных конструкций и создание эффекта подтверждения, способствующего аргументированному изложению, посредством двусоставных глагольно-именных конструкций. Для реализации основной коммуникативной интенции в рассматриваемой статье автор прибегает к использованию эксплицитных и имплицитных средств: все представленные в тексте мнения, включая собственную, маркируемую авторизующими конструкциями позицию журналиста, выражают критику в отношении проводимой в Великобритании фискальной политики; имплицитное же выражение критического подхода проявляется на уровне отбора комментариев и фактов для публикации. Экспликация авторской позиции производится: а) в форме собирательного инклюзивного наблюдения в сопровождении негативных оценочных единиц (*Мы назіраем відавочнае абясцэньванне фунта стэрлінгаў на працягу 2022 года*); б) в виде индивидуального, маркируемого вводной конструкцией мнения (*Па-мойму, каментарыі тут залішня*). Отметим, что в обеих медиакультурах данная субъектная модель свойственна преимущественно аналитическим жанрам, что продиктовано присущей им формой изложения информации, которая основана на анализе конкретной темы, события или проблемы с освещением различных (в том числе обобщенных и неопределенных) точек зрения и их интерпретацией. Выбор журналистом обобщенных или неопределенных групп субъектов, их количества и подаваемых от их имени пропозиций обусловлен рефлексией журналиста-автора по поводу объективной действительности. Такая рефлексия, включающая мыслительные операции наблюдения, выбора, обобщения, анализа и интерпретации, находит воплощение в текстовой плоскости в том числе в смене конструкций деавторизации, которые объединены основным коммуникативным намерением автора (как правило, критикой) и структурированы в соответствии с авторской интенцией.

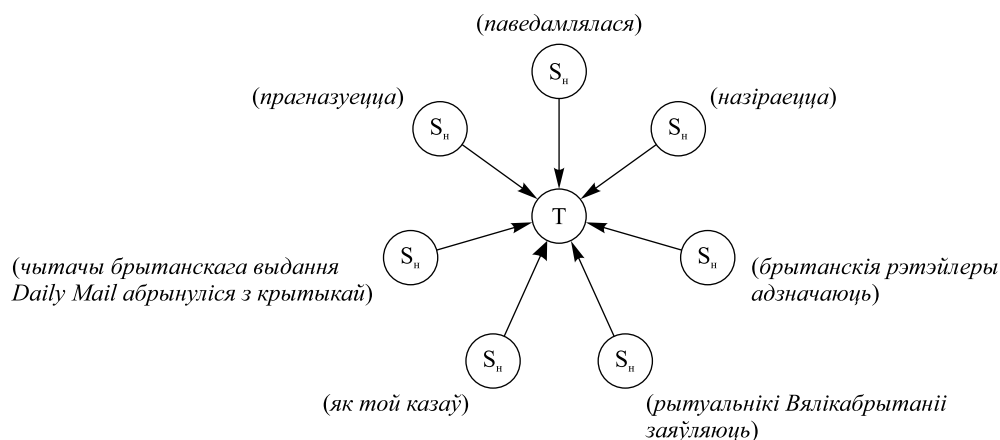

Рис. 2. Связнодисперсная субъектная модель текстовой деавторизации в белорусскоязычной статье

Fig. 2. The coherently dispersed subject model of text deauthorisation in the Belarusian article

Любопытным в данной статье представляется случай употребления следующей конструкции деавторизации с указательным местоимением: *Аднак, як той казаў, не капай яму іншаму*. Здесь в качестве попутного замечания конструкция деавторизации маркирует введение легко узнаваемого и мысленно реконструируемого читателем фрагмента пословицы, выполняя роль своего рода авторитета, вековой народной мудрости. Подобное употребление, несвойственное англоязычному медиадискурсу, в белорусскоязычном медиаполе является весьма распространенным. Интересно, что конструкции деавторизации, которые традиционно соотносятся с маркерами слухов (что в англоязычном медиаполе, собственно, и происходит), в белорусскоязычных медиатекстах, как правило, выполняют функцию усиления

аргументации с опорой на культурологические фоновые знания. При этом наряду с неполным, частичным представлением подобных проявлений народной мудрости пропозиции могут воспроизвестись полностью, а конструкции деавторизации сопровождаться оценочным средством, маркирующим солидаризацию журналиста со сказанным. Ср.: *Карацей – абое рабое, як той казаў* (Звязда. 2022. 29 сак.); *Людзі праўду кажучь: адзін крок, не больш, ад любові да – мякка кажучы – яе адсутнасці...* (Звязда. 2022. 29 сак.); *Праўду кажучь: няма лесу без ваўка, а сяла без злодзея* (Звязда. 2020. 27 ліст.) и т. д. Конструкции деавторизации в функции передачи народной мудрости, которые сопровождаются оценочной лексической единицей для интенсификации аргументативной функции, демонстрируют «авторское вторжение в дискурс с целью больше направить, нежели проинформировать» [24, р. 18], а вербализация собственного отношения журналиста делает эксплицитным его присутствие в тексте, в результате чего предложение становится полисубъектным, поскольку осложняется авторским субъектным планом.

Иерархическая субъектная модель текстовой деавторизации, в которой используется представление сведений от имени нереферентных субъектов различных уровней, связанных отношениями включения, строится по принципу «часть – целое» путем развертывания информации на определенную тему, при этом каждый субъект может включать в себя один или несколько субъектов более низкого уровня. Рассмотрим строение иерархической модели на примере англоязычной новостной статьи «As war looms Israel calls for 1.1 m people to evacuate northern Gaza» «На фоне приближения войны Израиль призывает эвакуировать 1,1 млн человек с севера Газы» (The Economist. 2023. Oct. 13) (рис. 3).

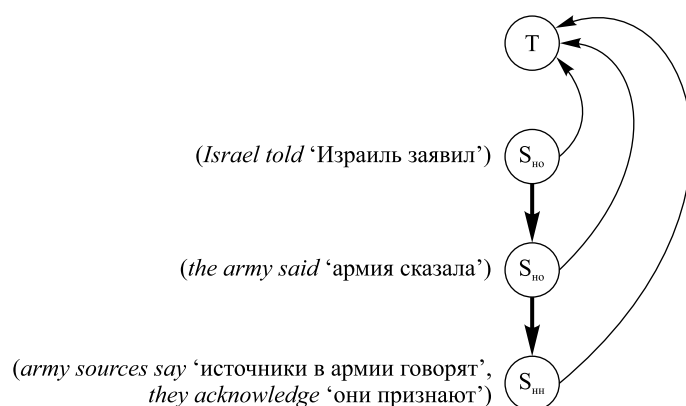

Рис. 3. Иерархическая субъектная модель текстовой деавторизации
в англоязычной статье

Fig. 3. The hierarchical subject model of text deauthorisation
in the English article

Иерархия выстраивается с последующим сужением объема потенциальной референтной группы: страна – ее армия – источники в этой армии, не идентифицируемые адресатом. Кодирование неизвестных источников производится посредством полной именной группы и личного местоимения *they* «они» в анафорической функции: *But army sources say it may be several more days before Israel goes ahead with its attack plan* «Но источники в армии говорят, что может пройти еще несколько дней, прежде чем Израиль приступит к осуществлению своего плана нападения»; *They also acknowledge the exodus will take longer than a day* «Они также признают, что массовая эвакуация займет больше одного дня». Наряду с общими признаками, присущими анализируемой модели и рассмотренному выше субъектному конструкту (к примеру, единая коммуникативная интенция и тематическая связность), ее отличительные черты фиксируются: 1) в гомогенной природе референциальных характеристик субъекта у компонентов верхних уровней, которые являются референциально затемненными; 2) использовании специфичных языковых средств для кодирования нереферентных обобщенных субъектов в составе субъектно-предикатных конструкций деавторизации – метонимичных существительных, что делает возможным их отнесение к некоторой уровневой группе для сравнения и выстраивания отношений ранжирования; 3) создании прагматического «эффекта весомости сообщаемого» [25, р. 164] благодаря семантике субъектных компонентов конструкций, поскольку сведения подаются от имени страны или ее важнейших органов; 4) оформлении вербального действия нереферентного субъекта в виде косвенной речи, предполагающей в результате ряда ментальных операций автора текста (обобщения, анализа, интерпретации и др.) некоторые сокращения или трансформации по отношению к оригинальному высказыванию, предположительно, известному журналисту. При подобном освещении новостного события происходит ослабление фактографической привязки текста к действительности по следующим причинам: а) ввиду нереферентности источника верифицировать сказанное адресатом нельзя; б) в результате компрессионной

передачи содержания высказываний субъектов, не идентифицируемых читателем, но, возможно, известных журналисту, с помощью косвенной речи вводится интерпретативный авторский компонент.

Структура иерархической модели не всегда является строго вертикальной: она способна иметь ответвления и приобретать древовидный характер, что можно продемонстрировать на примере белорусскоязычной статьи «Калапс падкраўся непрыкметна. Чаму на Еўропу абрынуўся “ідэальны шторм”?» (Звязда. 2022. 10 крас.) (рис. 4). В случае древовидного строения компоненты модели разных уровней имеют подчиненное положение, а элементы одного уровня связаны равностатусными (или близкими к таковым) отношениями.

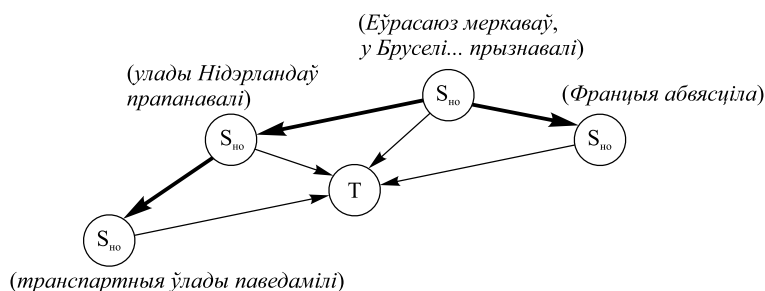

Рис. 4. Иерархическая субъектная модель текстовой деавторизации в белорусскоязычной статье

Fig. 4. The hierarchical subject model of text deauthorisation in the Belarusian article

В данной статье тематически связанные деавторизованные высказывания нереферентного обобщенного субъекта верхнего уровня, который представлен субъектными номинациями *Еўрасаюз* и *Брусель*, располагаются в начале статьи и служат отправной точкой для развертывания авторского замысла: *Еўрасаюз меркаваў, што сёлета ён канчаткова адновіцца пасля пандэміі, узніме эканоміку і ўступіць у новую эру працвітання; У Бруселі... прызнавалі* неабходнасць сярэднетэрміновых мер, каб пазбегнуць дэфіцыту. В этом контексте номинации *Еўрасаюз* и *Брусель* трактуются как кореферентные, поскольку, по всей видимости, они кодируют представителей органов управления Евросоюза, основные институты которого находятся в Брюсселе. Одноуровневыми номинациями являются метонимичные существительные в составе конструкций *улады Нідэрландаў прапанавалі*, *Францыя абвясціла*, поскольку они выступают языковыми маркерами введения вербальной реакции представителей власти или ответственных лиц двух стран – членов Евросоюза, что с точки зрения ранга позволяет интерпретировать их как равностатусные по отношению друг к другу и как разностатусные, подчиненные с позиции верхнего элемента иерархии. Далее в рамках одной из ветвей древовидной структуры обнаруживается компонент нижнего уровня *транспортныя ўлады*, подчиненный номинации *улады Нідэрландаў*. Он демонстрирует сужение границ группы субъектов до профессиональной области, что, однако, не делает их референтными.

Как и в англоязычном тексте, в белорусскоязычной статье в отношении рассматриваемой модели наблюдается структурно-семантический параллелизм конструкций деавторизации, поскольку используются метонимичные существительные для кодирования нереферентных субъектов, создается прагматический эффект весомости сообщаемого, а вербальные действия субъектов представляются в виде косвенной речи. В отличие от англоязычной статьи в белорусскоязычном тексте косвенная речь повествующих нереферентных субъектов характеризуется конкретизацией речевого действия источника информации со стороны журналиста (*прызнавалі, прапанавалі, абвясціла, паведамілі*).

Заклучение

Субъектная референция является основой построения субъектных моделей текстовой деавторизации, разграничивать которые позволяет разная комбинация их структурно-семантических и референциально-прагматических признаков.

Связнодисперсная субъектная модель характеризуется: 1) структурно-семантической неоднородностью активированных конструкций и языковых средств кодирования нереферентных субъектов; 2) прагматическим обогащением основной коммуникативной интенции дополнительными эффектами.

Иерархическую субъектную модель отличают: 1) фиксированная гетерогенность референциальных характеристик субъектов верхних и нижнего уровней (для верхних уровней иерархии типичен нереферентный обобщенный субъект, для нижнего уровня – нереферентный неопределенный субъект); 2) структурно-семантический параллелизм и гомогенная природа формальных средств кодирования субъектов разных уровней (метонимичных существительных для субъектов верхних уровней и неопределенных номинаций для субъектов нижнего уровня); 3) создание прагматического эффекта весомости сообщаемого.

Только белорусскоязычной медиакультуре свойственно употребление конструкций деавторизации в функции передачи народной мудрости для усиления аргументации. Подобные конструкции могут сопровождаться авторскими вкраплениями в форме оценочных лексических единиц в целях солидаризации с общим фондом знаний. В контексте реализации доминантного прагматического вектора в англоязычных медиатекстах обнаруживается гомогенная природа субъектных компонентов, в то время как для белорусскоязычной медиакультуры характерна гетерогенность как в части разновидностей нереперентности субъектных компонентов и языковых средств, необходимых для их кодирования, так и в отношении конкретизации речевых действий повествующих нереперентных субъектов.

Перспективы исследования субъектной референции видятся в выявлении других субъектных моделей текстовой деавторизации с установлением их отличительных признаков и определением лингвокультурной специфики. Результаты исследования могут найти практическое применение в преподавании английского и белорусского языков для развития навыков письменной монологической речи у специалистов в области журналистики.

Библиографические ссылки

1. Abbott B. *Reference*. New York: Oxford University Press; 2010. 308 p.
2. Bach K. On referring and not referring. In: Gundel JK, Hedberg N, editors. *Reference: interdisciplinary perspectives*. New York: Oxford University Press; 2008. p. 13–58. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780195331639.003.0002.
3. Huang CTJ. On the distribution and reference of empty pronouns. In: Roberts I, editor. *Comparative grammar (critical concepts in linguistics)*. New York: Routledge; 2007. p. 160–210.
4. Lee Ch. Generic sentences are topic constructions. In: Fretheim T, Gundel JK, editors. *Reference and referent accessibility*. Amsterdam: John Benjamins; 1996. p. 213–222. DOI: 10.1075/pbns.38.12lee.
5. Powell G. *Language, thought and reference*. Hampshire: Palgrave and Macmillan; 2010. 217 p.
6. Radden G. Generic reference in English: a metonymic and conceptual blending analysis. In: Panther KU, Thornburg LL, Barcelona A, editors. *Metonymy and metaphor in grammar*. Amsterdam: John Benjamins; 2009. p. 199–228. DOI: 10.1075/hcp.25.13rad.
7. Recanatani F. *Direct reference: from language to thought*. Cambridge: Blackwell; 1993. 420 p.
8. Zelinsky-Wibbelt C. *Discourse and the continuity of reference*. New York: Mouton de Gruyter; 2000. 354 p.
9. Будённая ЕВ. *Эволюция субъектной референции в языках балтийского ареала* [диссертация]. Москва: Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова; 2018. 221 с.
10. Власенко СВ. Текст как объект референции. *Вопросы психолингвистики*. 2010;11:115–132.
11. Кудрявцева АС. Активация референтов и вероятностная оценка референциального выбора (исследование англоязычных газетных текстов). *Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии. Материалы ежегодной Международной конференции «Диалог»*; 1–4 июля 2016 г.; Москва, Россия [Интернет]. 2016 [протитировано 16 августа 2023 г.]. Доступно по: <http://www.dialog-21.ru/media/3466/kudryavtseva.pdf>.
12. Падучева ЕВ. Неопределенно-личное предложение и его подразумеваемый субъект. *Вопросы языкознания*. 2012;1:27–41. EDN: OVYWHB.
13. Фёдорова ОВ, Успенская АМ. Экспериментальный анализ дискурса: референциальный выбор в ситуации потенциального референциального конфликта (экспериментальное исследование на материале русского языка). В: Кибрик АЕ, редактор. *Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии. Материалы ежегодной Международной конференции «Диалог»*; 25–29 мая 2011 г.; Бекасово, Россия. Выпуск 10. Москва: Российский государственный гуманитарный университет; 2011. с. 196–206.
14. Добросклонская ТГ. Медиадискурс как объект лингвистики и межкультурной коммуникации. *Вестник Московского университета. Серия 10, Журналистика*. 2006;2:20–33. EDN: PUZPXL.
15. Кормилицына МА. Синтаксические способы деавторизации информации в современных СМИ. В: Шмелев АД, редактор. *Вопросы культуры речи. Выпуск 9*. Москва: Наука; 2007. с. 243–249. EDN: PWEZZD.
16. Гричин СВ. *Авторизационная модель научного текста* [диссертация]. Томск: Томский государственный университет; 2017. 347 с.
17. Драчева ЮН. *Медиаобраз локальной устной речевой культуры: когнитивно-языковые механизмы* [диссертация]. Вологда: Вологодский государственный университет; 2019. 575 с.
18. Ивченков ВИ. Стилистика: язык, речь и текст. *Медиалингвистика*. 2017;2:127–133.
19. Абрамова ЕИ. Медиатексты современности: аксиологические приоритеты и коммуникативные вызовы. В: Малышев АА, редактор. *Медиалингвистика. Материалы VI Международной научной конференции «Язык в координатах массмедиа»*; 30 июня – 2 июля 2022 г.; Санкт-Петербург, Россия. Выпуск 9. Санкт-Петербург: Медиапапир; 2022. с. 183–186. EDN: QVWGZR.
20. Жолнерович ПП. Информационная строка на телевизионном экране. *Медиалингвистика*. 2017;2:65–74.
21. Janik Ch. Marking of evidentiality in Russian and German historiographic articles. In: Suomela-Salmi E, Dervin F, editors. *Cross-linguistic and cross-cultural perspectives on academic discourse*. Amsterdam: John Benjamins; 2009. p. 19–32. DOI: 10.1075/pbns.193.02jan.
22. Mutsumi Yamamoto. *Agency and impersonality: their linguistic and cultural manifestations*. Amsterdam: John Benjamins; 2006. 151 p. DOI: 10.1075/slcs.78.
23. Downing A. Nominalisation and topic management in leads and headlines. In: Ventola E, editor. *Discourse and community: doing functional linguistics*. Tübingen: Gunter Narr Verlag; 2000. p. 355–378.
24. Hyland K. *Metadiscourse*. London: Continuum; 2005. 230 p.
25. Gripsrud J. *Understanding media culture*. London: Arnold; 2002. 330 p.

References

1. Abbott B. *Reference*. New York: Oxford University Press; 2010. 308 p.
2. Bach K. On referring and not referring. In: Gundel JK, Hedberg N, editors. *Reference: interdisciplinary perspectives*. New York: Oxford University Press; 2008. p. 13–58. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780195331639.003.0002.

3. Huang CTJ. On the distribution and reference of empty pronouns. In: Roberts I, editor. *Comparative grammar (critical concepts in linguistics)*. New York: Routledge; 2007. p. 160–210.
4. Lee Ch. Generic sentences are topic constructions. In: Fretheim T, Gundel JK, editors. *Reference and referent accessibility*. Amsterdam: John Benjamins; 1996. p. 213–222. DOI: 10.1075/pbns.38.12lee.
5. Powell G. *Language, thought and reference*. Hampshire: Palgrave and Macmillan; 2010. 217 p.
6. Radden G. Generic reference in English: a metonymic and conceptual blending analysis. In: Panther KU, Thornburg LL, Barcelona A, editors. *Metonymy and metaphor in grammar*. Amsterdam: John Benjamins; 2009. p. 199–228. DOI: 10.1075/hcp.25.13rad.
7. Recanati F. *Direct reference: from language to thought*. Cambridge: Blackwell; 1993. 420 p.
8. Zelinsky-Wibbelt C. *Discourse and the continuity of reference*. New York: Mouton de Gruyter; 2000. 354 p.
9. Budennaya EV. *Evolutsiya sub'ektnoi referentsii v yazykakh baltiiskogo areala* [The evolution of subjective reference in the languages of the Baltic area] [dissertation]. Moscow: Lomonosov Moscow State University; 2018. 221 p. Russian.
10. Vlasenko SV. Text as referencing percept. *Journal of Psycholinguistics*. 2010;11:115–132. Russian.
11. Kudriavtseva AS. Referent activation and probabilistic evaluation of referential choice: a study of English newspaper texts. *Computational linguistics and intellectual technologies. Proceedings of the annual International conference «Dialogue»*; 2016 June 1–4; Moscow, Russia [Internet]. 2016 [cited 2023 August 16]. Available from: <http://www.dialog-21.ru/media/3466/kudriavtseva.pdf>. Russian.
12. Paducheva EV. Indefinite-personal sentence and its implicit subject. *Voprosy jazykoznanija*. 2012;1:27–41. Russian. OYVWHB.
13. Fedorova OV, Uspenskaya AM. Experimental analysis of discourse: the impact of a potential referential conflict on the choice of the referring expression (on the material of Russian). In: Kibrik AE, editor. *Computational linguistics and intellectual technologies. Proceedings of the annual International conference «Dialogue»*; 2011 May 25–29; Bekasovo, Russia. Issue 10. Moscow: Russian State University for the Humanities; 2011. p. 196–206. Russian.
14. Dobrosklonskaya TG. Media discourse as an object of linguistics and cross-cultural communication. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 10, Zhurnalistika*. 2006;2:20–33. Russian. EDN: PUZPXL.
15. Kormilitsyna MA. [Syntactic methods of disauthorising information in modern media]. In: Shmelev AD, editor. *Voprosy kul'tury rechi. Vypusk 9* [Issues of speech culture. Issue 9]. Moscow: Nauka; 2007. p. 243–249. Russian. EDN: PWEZZD.
16. Grichin SV. *Avtorizatsionnaya model' nauchnogo teksta* [Authorisation model of scientific text] [dissertation]. Tomsk: Tomsk State University; 2017. 347 p. Russian.
17. Dracheva YuN. *Mediaobraz lokal'noi ustnoi rechevoi kul'tury: kognitivno-yazykovye mekhanizmy* [Media image of local oral speech culture: cognitive-linguistic mechanisms] [dissertation]. Vologda: Vologda State University; 2019. 575 p. Russian.
18. Ivchenkov VI. Stylistics: language, speech and text. *Media Linguistics*. 2017;2:127–133. Russian.
19. Abramova EI. Media texts of nowadays: axiological priorities and communicative challenges. In: Malyshev AA, editor. *Media-lingvistika. Materialy VI Mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii «Yazyk v koordinatakh mass media»*; 30 iyunya – 2 iyulya 2022 g.; Sankt-Peterburg, Rossiya. Vypusk 9 [Media linguistics. Proceedings of the 6th International scientific conference «Language in the coordinates of mass media»]; 2022 June 30 – July 2; Saint Petersburg, Russia. Issue 9]. Saint Petersburg: Mediapapir; 2022. p. 183–186. Russian. EDN: QVWGZR.
20. Zholnerovich PP. Information line on the TV screen. *Media Linguistics*. 2017;2:65–74. Russian.
21. Janik Ch. Marking of evidentiality in Russian and German historiographic articles. In: Suomela-Salmi E, Dervin F, editors. *Cross-linguistic and cross-cultural perspectives on academic discourse*. Amsterdam: John Benjamins; 2009. p. 19–32. DOI: 10.1075/pbns.193.02jan.
22. Mutsumi Yamamoto. *Agency and impersonality: their linguistic and cultural manifestations*. Amsterdam: John Benjamins; 2006. 151 p. DOI: 10.1075/slcs.78.
23. Downing A. Nominalisation and topic management in leads and headlines. In: Ventola E, editor. *Discourse and community: doing functional linguistics*. Tubingen: Gunter Narr Verlag; 2000. p. 355–378.
24. Hyland K. *Metadiscourse*. London: Continuum; 2005. 230 p.
25. Gripsrud J. *Understanding media culture*. London: Arnold; 2002. 330 p.

Статья поступила в редакцию 03.01.2024.
Received by editorial board 03.01.2024.

УДК 811.161.1'367.625.1

К ВОПРОСУ О СОСТАВЛЕНИИ СЛОВАРЯ ФУНКЦИОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧЕСКИХ КЛАССОВ ГЛАГОЛОВ БЕЛОРУССКОГО ЯЗЫКА

Н. И. КРАСКОВСКИЙ¹⁾

¹⁾Белорусский государственный университет, пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, Беларусь

Приведены результаты использования метода «челночного» перевода для формирования функционально-семантического класса (ФСК) белорусских глаголов на основе глагольной лексики русского языка, представленной в издании «Толковый словарь русских глаголов. Идеографическое описание. Английские эквиваленты. Синонимы. Антонимы» под редакцией Л. Г. Бабенко. Продемонстрирован потенциал метода «челночного» перевода для формирования и дополнения параллельных ФСК белорусского и русского языков, создания словарей ФСК.

Ключевые слова: лексико-семантическая группа; функционально-семантический класс; «челночный» перевод; семантика слова; сема.

ДА ПЫТАННЯ АБ СКЛАДАННІ СЛОЎНІКА ФУНКЦЫЯНАЛЬНА-СЕМАНТЫЧНЫХ КЛАСАЎ ДЗЕЯСЛОВАЎ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

М. І. КРАСКОЎСКІ^{1*}

^{1*}Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, пр. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь

Прыведзены вынікі выкарыстання метаду «чаўнаковага» перакладу для фарміравання функцыянальна-семантычнага класа (ФСК) беларускіх дзеясловаў на аснове дзеяслоўнай лексікі рускай мовы, прадстаўленай у выданні «Тлумачальны слоўнік рускіх дзеясловаў. Ідэаграфічнае апісанне. Англійскія эквіваленты. Сінонімы. Антонімы» пад рэдакцыяй Л. Г. Бабенка. Прадэманстраваны патэнцыял метаду «чаўнаковага» перакладу для фарміравання і дапаўнення паралельных ФСК беларускай і рускай моў, стварэння слоўнікаў ФСК.

Ключавыя словы: лексіка-семантычная група; функцыянальна-семантычны клас; «чаўнаковы» пераклад; семантыка слова; сема.

Образец цитирования:

Красковский НИ. К вопросу о составлении словаря функционально-семантических классов глаголов белорусского языка. *Журнал Белорусского государственного университета. Филология*. 2024;1:95–102.
EDN: DHJMFE

For citation:

Kraskouski MI. Speaking of compiling the functional-semantic groups dictionary of verbs of the Belarusian language. *Journal of the Belarusian State University. Philology*. 2024;1:95–102. Russian.
EDN: DHJMFE

Автор:

Николай Игоревич Красковский – преподаватель кафедры прикладной лингвистики филологического факультета.

Author:

Mikalai I. Kraskouski, lecturer at the department of applied linguistics, faculty of philology.
nikolai.kraskovsky@yandex.ru

SPEAKING OF COMPILING THE FUNCTIONAL-SEMANTIC GROUPS DICTIONARY OF VERBS OF THE BELARUSIAN LANGUAGE

M. I. KRASKOUSKI^a

^aBelarusian State University, 4 Niezaliezhnasci Avenue, Minsk 220030, Belarus

The article presents the results of using the «shuttle» translation method to form the functional semantic group (FSG) of Belarusian verbs based on the verbal vocabulary of the Russian language, presented in the «Explanatory dictionary of Russian verbs. Ideographic description. English equivalents. Synonyms. Antonyms» edited by L. G. Babenko. The potential of the «shuttle» translation method for the formation and addition of parallel FSG of the Belarusian and Russian languages, and the creation of FSG dictionaries has been demonstrated.

Keywords: lexical-semantic group; functional-semantic group; «shuttle» translation; word semantics; seme.

Введение

В предисловии к популярному пособию-практикуму по лексике «Когда не помогают словари» отмечается, что его цели – помочь иностранному студенту разобраться в трудных вопросах русской лексики и словообразования, способствовать выработке навыков правильного употребления в речи входящих в лексико-семантические группы (ЛСГ) слов, использование которых вызывает наибольшее количество ошибок¹. Действительно, основным принципом при освоении лексики в иноязычной аудитории является системность. Пособия часто приводят отдельные ЛСГ и функционально-семантические классы (ФСК) фрагментарно либо целиком. Одним из примеров служат глаголы движения, которые при изучении русского языка как иностранного обычно рассматриваются в рамках отдельных тем или курсов. Составителям пособий по русскому языку как иностранному помогают идеографические словари, в которых альтернативой алфавитному расположению слов выступает размещение их по семантическим классам или тематическим группам. Материал систематизирован лексикографами – остается лишь выбрать нужное. Другой пример практического использования идеографического словаря – работа переводчика, литератора, журналиста. Идеографические издания, в которых приводятся максимально полные парадигмы, позволяют подобрать точное или, наоборот, неочевидное соответствие, заменить одно слово другим, чтобы избежать повторов.

В то же время на текущий момент не вышло в свет ни одного идеографического словаря, в котором были бы собраны белорусские глаголы. Решить проблему и устранить эту «лакуну» в отечественной лексикографии может помочь метод «челночного» перевода [1, с. 132; 2, с. 12; 3]. Результаты его применения для формирования ФСК белорусских глаголов отражены в данной статье.

Если ЛСГ – это класс слов одной части речи, имеющих в своих значениях общий интегральный семантический компонент или компоненты и типовые уточняющие дифференциальные семы, а также характеризующихся широким развитием функциональной эквивалентности и регулярной многозначности, то ФСК – это «множество различных по грамматической оформленности слов, совпадающих по денотативной соотнесенности, объединенных категориально-лексической семьей, которая может быть онтологически присущей слову (исходной) или наведенной контекстом (производной), и выполняющих единую семантико-синтаксическую функцию в речи» [4, с. 72]. ФСК по отношению к соответствующей ЛСГ – объединение расширенного типа. В состав того или иного ФСК входят единицы нескольких ЛСГ, в том числе претерпевающие в определенном контексте смысловые модификации: метафоризирующиеся, развивающие ассоциативно-образное значение, испытывающие актуализацию одних компонентов значения при затухании других. Нами, например, было показано, насколько активно глаголы перемещения в пространстве на базе вторичных, переносных значений используются в произведениях художественной литературы в функции глаголов восприятия: *Однако я видел, что его глаза бегают² по строчкам листа, и постарался застыть в кресле, сдерживая волнение и накипающую бешеную радость* (НКРЯ (Ефремов И. А. Эллинский секрет. 1942–1943)); *Взгляд его сполз вниз по ее статной фигуре и вдруг заплутал...* (НКРЯ (Каледин С. Е. Записки гробокопателя. 1987–1999)); *Рыбников быстро бросил взгляд на Кодлубцева, и Щавинский заметил, как в его коричневых глазах блеснули странные желто-зеленые огоньки* (НКРЯ (Куприн А. Штабс-капитан Рыбников. 1905)); *Девушкам, едва они выбежали из лесной*

¹Предисловие // Когда не помогают словари : практикум : в 3 ч. Ч. 1 / Э. В. Аркадьева, Г. В. Горбаневская, Н. Д. Кирсанова, И. Б. Марчук. М. : ДИК, 2001. С. 3.

²Здесь и далее полужирный курсив в цитатах наш. – Н. К.

балки, прежде всего **бросились в глаза** три новых очага дыма – два ближних и один дальний – в районе самого города, еще не видного за холмами (НКРЯ (Фадеев А. А. Молодая гвардия. 1943–1951)). В приведенных примерах в конструкциях *глаза бегают*, *взгляд сползает*, *взгляд запинается*, *бросать взгляд*, *бросаться в глаза* глаголы перемещения в пространстве выражают семантику активного или пассивного восприятия [5].

Материалы и методы исследования

Объектом рассмотрения в настоящей статье стали ФСК белорусских глаголов. Цель работы заключается в формировании указанных ФСК посредством «челночного» перевода – метода, позволяющего составлять на основе ЛСГ и ФСК слов одного языка параллельные ЛСГ и ФСК другого языка. Кроме того, метод «челночного» перевода предоставляет возможность пополнения и уточнения синонимических рядов в данных языках [6]. Продемонстрирован потенциал указанной методики двустороннего перевода, предполагающей также элемент семантического анализа, на базе конкретного словесного массива – глагольной лексики в русском и белорусском языках. Выбор материала обусловлен тем, что глаголы, будучи грамматическим центром высказывания, широко представлены в любом языке, они являются семантически значимыми и высокочастотными по употреблению.

Отправной точкой предыдущих наших исследований выступал учебный словарь-справочник «Лексико-семантические группы русских глаголов»³. В начале 1980-х гг. по инициативе профессора Э. В. Кузнецовой была организована проблемная группа «Русский глагол» при кафедре современного русского языка Уральского государственного университета, на основе которой в 1990-х гг. под руководством профессора Л. Г. Бабенко сформировалась Уральская семантическая школа, достигшая значительного научно-творческого подъема в первом десятилетии XXI в.⁴ [7].

В 1980-х гг. основным результатом работы проблемной группы стали учебный словарь-справочник «Лексико-семантические группы русских глаголов» и монография с аналогичным названием [8], подготовленные под руководством Э. В. Кузнецовой (опубликованы уже после ухода исследователя из жизни в 1988 г.). Издания были особенно актуальны и значимы в сфере преподавания русского языка как иностранного, так как глагольную лексику впервые распределили по тематическим смысловым группам, что облегчало ее усвоение.

После смерти Э. В. Кузнецовой группа «Русский глагол» продолжила изучение языка в структурно-системном и функциональном аспектах и еще активнее занялась лексикографической деятельностью. Представители Уральской семантической школы исследовали фундаментальные проблемы семантики и системной организации глагольной лексики, результатом чего стали две монографии [9; 10] и издание «Толковый словарь русских глаголов. Идеографическое описание. Английские эквиваленты. Синонимы. Антонимы»⁵, опубликованные в конце 1990-х гг. За более чем 25-летний период было создано около 25 идеографических словарей, в том числе словарей-тезаурусов списочного типа и комплексных толково-идеографических словарей.

Приведем основные идеографические словари, подготовленные и выпущенные Уральской семантической школой, посвященные систематизации глагольной лексики:

- «Лексико-семантические группы русских глаголов». Это первое издание, отразившее результаты семантической классификации русской глагольной лексики. Группы глаголов составлены на базе семантической общности категориально-лексического и дифференциального характера, а расположение групп подчинено широкой рубрикации, в основу которой положены такие категории, как действие, состояние, отношение;
- «Толковый словарь русских глаголов. Идеографическое описание. Английские эквиваленты. Синонимы. Антонимы». Данный словарь является уже комплексным и соединяет в себе принципы толкового, идеографического и двуязычного переводного словарей;
- «Большой толковый словарь русских глаголов. Идеографическое описание. Английские эквиваленты. Синонимы. Антонимы»⁶;
- «Словарь-тезаурус синонимов русской речи»⁷;

³ Лексико-семантические группы русских глаголов : учеб. слов.-справ. / под ред. Т. В. Матвеевой. Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1988. 153 с.

⁴ Уральская семантическая школа. Уральский федеральный университет // Энциклопедия когнитивной лингвистики: научные школы и направления / под ред. Н. Н. Болдырева. Тамбов : Цифра, 2013. С. 14–28.

⁵ Толковый словарь русских глаголов. Идеографическое описание. Английские эквиваленты. Синонимы. Антонимы / под ред. Л. Г. Бабенко. М. : АСТ-пресс, 1999. 693 с.

⁶ Большой толковый словарь русских глаголов. Идеографическое описание. Английские эквиваленты. Синонимы. Антонимы / под ред. Л. Г. Бабенко. М. : АСТ-пресс книга, 2007. 576 с.

⁷ Словарь-тезаурус синонимов русской речи / под ред. Л. Г. Бабенко. М. : АСТ-пресс книга, 2007. 512 с.

- «Большой толковый словарь синонимов русской речи. Идеографическое описание. Антонимы. Фразеологизмы»⁸;
- «Словарь синонимов русского языка»⁹.

Как видно, в российском языкознании произведена серьезнейшая работа по систематизации глагольной лексики, результаты которой отражены в соответствующих изданиях. На фоне отсутствия в белорусской лексикографии идеографических словарей подобного типа языковой материал, собранный и сгруппированный учеными Уральской семантической школы, может быть использован для создания первых белорусских словарей ФСК глаголов. И главный инструмент при таком подходе – «челночный» перевод.

Метод «челночного» перевода, впервые предложенный И. С. Ровдо в работе «Межъязыковая омонимия в собственно лингвистическом и культурологическом аспектах исследования» [1], представляет собой многоступенчатый перевод слов с одного языка на другой, а также в обратном направлении. Он дает возможность составить параллельные парадигмы слов, принадлежащих к одной ЛСГ (шире – к одному ФСК) в данных языках. Обратимся к следующему примеру. При переводе на белорусский язык русского глагола *услышать* словарь дает сразу четыре варианта конечной лексемы-эквивалента: бел. *пачуць / учуць / счуць / дачуцца*¹⁰. При переводе полученных лексем на русский язык словарь предлагает слово *пачуць*, кроме как лексемой *услышать*, перевести и глаголами *услыхать / почуять / учуять*, слово *учуць*, помимо лексемы *услышать*, – еще и глаголами *расслышать / заслышать*, слово *счуць* – глаголами *почуять / учуять / услышать / заслышать*, а слово *дачуцца* – еще и глаголом *прослышать*¹¹. Далее, полученные новые русские глаголы снова переводятся на белорусский язык. Процесс двустороннего перевода продолжается до тех пор, пока переводные словари не перестанут предлагать неучтенные варианты слов-эквивалентов. В нашем случае сформированные глагольные ряды (7 русских (*услышать, услышать, почуять, учуять, расслышать, заслышать, прослышать*) и 5 белорусских (*пачуць, учуць, счуць, дачуцца, прачуць*) глаголов) принадлежат русской и белорусской ЛСГ восприятия соответственно. Такой вывод делается в результате проверки информации словарных статей уже академических толковых словарей двух языков (каждое полученное методом «челночного» перевода слово в основном значении должно выражать архисему рассматриваемой ЛСГ) [6].

Результаты и их обсуждение

Неоспоримым достоинством «челночного» перевода является еще и то, что его механизм выводит исследователя на соотносящиеся лексемы двух языков, выражающие основную семантику на уровне вторичных значений. Ранее при многоступенчатом переводе слов из учебного словаря-справочника «Лексико-семантические группы русских глаголов» [5; 6] в реестр белорусских глаголов восприятия нами были включены слова *спыняць* (5 значений), *пераводзіць* (4 значения), *уніраць* (2 значения, *разм.*) и им подобные. В глагольно-именных метафорических конструкциях с белорусскими существительными типа *погляд / позірк / вочы* семантика восприятия (в данном случае зрительного) выражается регулярно, что подтверждает материал ТСБМ. Перед нами единицы ФСК белорусских глаголов восприятия, относящиеся по своему основному значению к разным ЛСГ, в том числе к ЛСГ глаголов перемещения в пространстве, которая, в свою очередь, делится на подгруппы глаголов субъектного перемещения, глаголов объектного перемещения, глаголов объектного и субъектного перемещения и др. ФСК шире ЛСГ, он включает в себя единицы последней.

В дальнейшем метод «челночного» перевода был применен к группе русских глаголов восприятия, приведенной в издании «Толковый словарь русских глаголов. Идеографическое описание. Английские эквиваленты. Синонимы. Антонимы». Глагольные объединения, предлагаемые в книге, представляют собой фрагменты ФСК, так как составители включали в семантические группировки и глаголы во вторичном, переносном значении (например, глаголы *бросать, ловить* включены в группу восприятия и т. д.). Метод «челночного» перевода глаголов группы восприятия из словарной статьи упомянутого издания позволил сформировать параллельный ФСК белорусских глаголов восприятия. Полученный ФСК белорусских глаголов насчитывает 308 лексем [6].

Следующим шагом стало применение метода «челночного» перевода ко всем смысловым группам русских глаголов, которые представлены в изданиях «Лексико-семантические группы русских глаголов» и «Толковый словарь русских глаголов. Идеографическое описание. Английские эквиваленты. Синонимы. Антонимы». Это позволило составить достаточно полный список ФСК белорусских глаголов, что впоследствии станет основой идеографического словаря: на данный момент нами систематизировано и разведено по соответствующим ФСК свыше 6 тыс. лексико-семантических вариантов белорусских глаголов (рис. 1).

⁸Большой толковый словарь синонимов русской речи. Идеографическое описание. Антонимы. Фразеологизмы / под ред. Л. Г. Бабенко. М. : АСТ-пресс, 2008. 784 с.

⁹Словарь синонимов русского языка / под ред. Л. Г. Бабенко. М. : АСТ, Астрель, 2011. 688 с.

¹⁰Русско-белорусский словарь : в 3 т. / Нац. акад. наук, Ин-т языкознания им. Я. Коласа. Минск : БелЭн, 2002. 3 т.

¹¹Беларуска-рускі слоўнік : у 2 т. / Акад. навук Беларус. ССР, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа. Мінск : БелСЭ, 1988–1989. 2 т.

1.1. ДЗЕЯСЛОВЫ РУХУ

1.1.1. Дзеясловы паступальнага руху суб'екта

1.1.1.1. Дзеясловы аднакіраванага руху, арыентаванага адносна зыходнага і канчатковага пунктаў

Базавыя дзеясловы: *рухацца (рушыць)*, *перамяшчацца (перамясціцца)*

1.1.1.2. Дзеясловы аднакіраванага руху, арыентаванага адносна зыходнага пункта

Базавыя дзеясловы: *аддаляцца (аддаліцца)*, *падаць (упасці)*

1.1.1.3. Дзеясловы аднакіраванага руху, арыентаванага адносна канчатковага пункта

Базавыя дзеясловы: *дасягаць (дасягнуць)*, *прыбываць (прыбыць)*, *паднімацца (падняцца)*, *дабірацца (дабрацца)*

1.1.1.4. Дзеясловы рознакіраванага руху суб'екта

Базавы дзеяслоў: *бегаць*

2.1. ДЗЕЯСЛОВЫ БЫЦЦЯ

2.1.1. Дзеясловы пачатковай фазы быцця, існавання

2.1.1.1. Дзеясловы каўзацыі пачатку існавання

Базавыя дзеясловы: *спрыяць*, *даваць (даць) пачатак чаму-н.*

2.1.1.2. Дзеясловы пачатку існавання

Базавы дзеяслоў: *узнікаць (узнікнуць)*

2.1.1.3. Дзеясловы пачатку падзеі, дзеяння

Базавыя дзеясловы: *пачынаць (пачаць)*, *пачынацца (пачацца)*

3.1. ДЗЕЯСЛОВЫ ЎЗАЕМНАГА ДАЧЫНЕННЯ

3.1.1. Дзеясловы ўзаемасувязі

Базавыя дзеясловы: *узаемадзейнічаць*, *адпавядаць*, *быць (ва ўзаемнай сувязі)*, *уступаць (ва ўзаемадзеянне)*

3.1.2. Дзеясловы замены

Базавыя дзеясловы: *замяняць (замяніць)*, *змяняць (змяніць)*

Рис. 1. ФСК белорусских глаголов, составленные методом «челночного» перевода (фрагмент).

Базовые глаголы-идентификаторы выражают основную семантическую идею класса слов

Fig. 1. Functional semantic groups of Belarusian verbs compiled using the «shuttle» translation method (a fragment).

Basic identifier verbs express the basic semantic idea of a class of words

Метод «челночного» перевода помог выявить как русские глаголы, не имеющие прямых точных соответствий в белорусском языке, так и белорусские глаголы, не имеющие аналогичных соответствий в русском языке. Например, русскому глаголу *пунцоветь* (1 значение, 'становиться пунцовым') (СРЯ) соответствует белорусский глагол *пунсавець* (2 значения, 'рабіцца пунсовым, чырвоным') (ТСБМ), который также является наиболее точным вариантом перевода для русского глагола *алеть* во втором значении ('становиться алым') (рус. *пунцоветь* – бел. *пунсавець*; рус. *алеть* – бел. *пунсавець*). В качестве обратного примера приведем русский глагол *батрачить* (1 значение, 'работать батраком'), который является точным вариантом перевода для двух белорусских глаголов – *батрачыць* (1 значение, 'працаваць батраком') и *парабкаваць* (1 значение, 'працаваць, быць парабкам') (рус. *батрачить* – бел. *батрачыць*; рус. *батрачить* – бел. *парабкаваць*). Подобные соответствия, в свою очередь, должны быть зафиксированы в идеографическом переводном русско-белорусском словаре, в котором каждому русскому и белорусскому глаголу будет дано смысловое толкование с примером употребления в текстах художественного и публицистического стилей (рис. 2).

На следующих этапах исследования глагольные соответствия в рамках параллельных ФСК русского и белорусского языков будут рассмотрены нами в ономаσιологическом и семасиологическом аспектах, что позволит выделить группы соответствующих глаголов в зависимости от степени эквивалентности лексем. Для этого может быть использован прием сопоставления слов по форме и семантике, впервые предложенный профессором И. С. Ровдо в монографии «Рознаўзроўнёвая намінацыйная адпаведнасць беларускай і рускай моў (у сувязі з праблемай лексічных лакун)» [11].

В первую группу войдут омолексы омосеманты – пары глаголов, в плане выражения отличающиеся лишь закономерными регулярными графическими, фонетическими и другими соответствиями, которые существуют в системных отношениях двух языков, а в плане содержания являющиеся тождественными: например, рус. *вслушиваться* – бел. *услухоўвацца*; основное и единственное значение как в русском, так и в белорусском языке – 'напрягать слух и внимание, чтобы расслышать и понять что-либо' (ТСБМ; СРЯ). Эту группу составят слова с наивысшей степенью эквивалентности.

Ко второй группе будут отнесены пары глаголов, представленные омолексами парасемантами – лексемами, в плане выражения соответствующими словам первой группы, а в плане содержания тождественными

частично: рус. *окинуть* – бел. *акінуць*; белорусское слово включает в себя объем единственного значения русского слова (‘оглядеть, осмотреть’) (СРЯ), в то же время имея собственное отличное значение (1 значение, ‘бросить, оставить без внимания, присмотра (*акінуць гаспадарку*)’) (ТСБМ). Лексемы данной группы частично эквивалентны.

ГЛАГОЛЫ ОБЛАДАНИЯ Типовая семантика: обладать, владеть чем-л., кем-л. на правах собственности, иметь кого-л., что-л. в качестве своей собственности	
Базовый русский глагол: <i>иметь</i>	Базовый белорусский глагол: <i>мець</i>
ВЛАДЕТЬ, несов., <i>кем, чем</i> . Иметь кого-л., что-л. своей собственностью, считая по праву своим. <i>Помещик владел тремя заводами и тысячами крепостных, его считали очень богатым человеком</i>	ВАЛОДАЦЬ, незак., <i>кім, чым</i> . Мець у сваёй уласнасці, уладаць. <i>Прапрадзед валодаў вёскай Слабодка, выконваў у Радзівілаў службу дзорцы маёнтка Святы Двор</i>
ВЛАДЕТЬ, несов., <i>чем</i> . Иметь что-л. (какую-л. способность, талант). <i>Людмила владела удивительным талантом общения с людьми</i>	ВАЛОДАЦЬ, незак., <i>чым</i> . Добра ведаць якую-н. справу, быць майстрам у якой-н. галіне. <i>Вялікі беларускі паэт Янка Купала валодаў прарочым паэтычным дарам</i>
ИМЕТЬ, несов., <i>кого, что</i> . Владеть, обладать кем-л., чем-л. на правах собственности. <i>Ира с Женей не имели своих детей – и потому решили усыновить ребенка</i>	МЕЦЬ, незак., <i>каго, што</i> . Уладаць кім-н., чым-н. як уласнасцю. <i>Панам жыў стары Адам: / Меў зямлі, кусішча лугу, / Колькі грошай – знаць не нам</i>
ОБЛАДАТЬ, несов., <i>кем, чем</i> . Иметь своей собственностью, владеть кем-л., чем-л. <i>Иностранная фирма обладает восьмьюдесятью процентами акций Воронежского завода телеаппаратуры</i>	УЛАДАЦЬ, незак., <i>кім, чым</i> . Мець у сваёй уласнасці, рас- параджацца кім-н., чым-н. <i>Не відаць ні табе, ні такім, як ты, беднякам дабра да таго часу, пакуль цар і багацеі ўсім будуць уладаць і ў сваіх руках уладу трымаць</i>
ОБЛАДАТЬ, несов., <i>чем</i> . Иметь какое-л. свойство, качество, достоинство в числе других своих качеств. <i>Певщица обладала великолепным сопрано</i>	УЛАДАЦЬ, незак., <i>чым</i> . Мець якія-н. якасці, уласцівасці. <i>Старэйшая дзяўчына ўладала тым характам вобліку, калі не замінае нічога лішняга, нічога не дадасі і нічога не напавіш</i>
ОБЛАДАТЬ, несов., <i>кем</i> . Иметь кого-л. своей женой (мужем), любовницей (любовником). <i>Мысль о том, что он будет обладать Катериной, доставляла Петру Алексеевичу неизгладимое удовольствие</i>	—
РАСПОЛАГАТЬ, несов., <i>кем, чем</i> . Иметь в своем распоряжении кого-л., что-л., обладать кем-л., чем-л. и пользоваться. <i>Ольга Ивановна не располагала средствами и потому не могла купить приглашавшийся ей пеньюар</i>	—

Рис. 2. Идеографический русско-белорусский словарь ФСК глаголов (фрагмент)

Fig. 2. Ideographic Russian-Belarusian dictionary of verbal functional-semantic groups (a fragment)

В третью группу войдут глагольные пары, представленные паралексами омосемантами – словами, частично эквивалентными в плане выражения (графические и фонетические соответствия нерегулярны) и идентичными по семантике: например, рус. *выглядеть* (1 значение, ‘наблюдая, внимательно глядя, найти, заметить; высмотреть’) – бел. *нагледзець* (1 значение) (ТСБМ; СРЯ).

Четвертую группу образуют глагольные пары, представленные паралексами парасемантами, т. е. лексемами, в плане выражения соответствующими словам третьей группы, однако лишь частично тождественными по семантике: например, рус. *засечь* – бел. *засекчы*; русское слово включает в себя весь объем значений белорусского слова (‘заметить, обнаружить’, ‘установить местоположение чего-л.’, ‘сделать зарубку, отметку топором, ножом и т. д.’, ‘задев на ходу ногой за ногу, поранить ее (о лошади)’), в то же время имея ряд собственных значений (‘отметить момент, время начала, конца чего-л. (з. *время возврата самолета*)’; ‘определить, замерить скорость чего-л. (з. *скорость ветра*)’) (СРЯ).

К пятой группе будут отнесены пары глаголов, представленные гетеролексами омосемантами, или же лексемы, различные в плане выражения и тождественные в плане содержания: например, рус. *понаблюдать* – бел. *панаглядаць*; и в русском, и в белорусском языке они имеют значение ‘наблюдать некоторое время (п. *солнечное затмение*)’ (ТСБМ; СРЯ). Лексемы данной группы являются лишь семантическими эквивалентами.

Последнюю группу составят гетеролексы парасеманты, т. е. лексемы, в плане содержания частично тождественные, а в плане выражения различные: например, рус. *обозревать* – бел. *азіраць*; русское слово включает в себя весь объем значения белорусского слова (‘окинуть взором, осмотреть (о местности)’), в то же время имея собственное значение (2 значения, ‘исследовать, рассмотреть (в речи, статье и т. п.) (задача журналиста – о. *различные стороны жизни*)’) (СРЯ). Лексемы данной группы в наименьшей степени эквивалентны.

Заклучение

Метод «челночного» перевода демонстрирует потенциал для формирования параллельных ФСК в близкородственных языках. Поскольку в российском языкознании созданы идеографические словари глаголов, существительных, прилагательных, содержащие соответствующие ЛСГ, фрагменты ФСК, на их основе могут быть составлены белорусские словари нового типа, в том числе переводные.

Кроме того, данный метод позволяет эффективно составлять синонимические ряды и создавать словари синонимов в близкородственных языках. Отметим, что белорусский академический словарь синонимов также пока не издан.

Сокращения

НКРЯ – Национальный корпус русского языка [Электронный ресурс]. URL: <http://www.ruscorpora.ru> (дата обращения: 08.12.2023); **СРЯ** – Словарь русского языка : в 4 т. М. : Рус. яз., 1981–1984. 4 т. ; **ТСБМ** – Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. / пад рэд. К. К. Атраховіча (К. Крапівы). Мінск : БелСЭ, 1977–1984. 5 т.

Библиографические ссылки

1. Ровдо ИС. Межъязыковая омосемия в собственно лингвистическом и культурологическом аспектах исследования. В: Мезенка АМ, Вардамацкі ЛМ, рэдактары. *Беларуска-руська-польскае супастаўляльнае мовазнаўства, літаратуразнаўства, культуралогія. Матэрыялы V Міжнароднай канферэнцыі; 25–27 мая 2000 г.; Віцебск, Беларусь*. Віцебск: Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П. М. Машэрава; 2000. с. 132–137.
2. Ровдо ИС. О тождестве и сходстве в близкородственных языках. В: Ровдо ИС, редактор. *Русский язык: система и функционирование. К 80-летию филологического факультета БГУ. Материалы VIII Международной научной конференции; 16–17 октября 2019 г.; Минск, Беларусь*. Минск: БГУ; 2019. с. 8–14.
3. Ровдо ИС. Челночный перевод как способ формирования лексических микросистем в сопоставляемых языках. В: Пивоварчик ТА, редактор. *Язык как ценность бытия*. Гродно: Гродненский государственный университет имени Янки Купалы; 2023. с. 179–185.
4. Бабенко ЛГ. *Лексические средства обозначения эмоций в русском языке*. Свердловск: Издательство Уральского университета; 1989. 184 с.
5. Красковский НИ. Глаголы перемещения в пространстве как «компенсаторы» семантики глаголов восприятия в русском и белорусском языках. *Вестник БДУ. Серия 4, Филология. Журналистика. Педагогика*. 2016;2:47–53.
6. Красковский НИ. «Челночный» перевод как метод формирования функционально-семантических классов и синонимических рядов русского и белорусского языков. *Журнал Белорусского государственного университета. Филология*. 2017;1:84–90.
7. Казарин ЮВ, составитель. *Уральская семантическая школа: история, люди, события*. Екатеринбург: Издательство Уральского университета; 2011. 348 с.
8. Жданова ОП, Вепрева ИТ, Кусова МЛ. *Лексико-семантические группы русских глаголов*. Кузнецова ЭВ, редактор. Иркутск: Издательство Иркутского университета; 1988. 176 с.
9. Бабенко ЛГ, Плотникова АМ, Казарин ЮВ. *Русская глагольная лексика: пересекаемость парадигм*. Бабенко ЛГ, редактор. Екатеринбург: Издательство Уральского университета; 1997. 520 с.
10. Бабенко ЛГ, Казарин ЮВ, Плотникова АМ. *Русская глагольная лексика: денотативное пространство*. Бабенко ЛГ, редактор. Екатеринбург: Издательство Уральского университета; 1999. 460 с.
11. Роўда ІС. *Рознаўзроўневая намінацыйная адпаведнасць беларускай і рускай моў (у сувязі з праблемай лексічных лакун)*. Мінск: БДУ; 1999. 170 с.

References

1. Rovdo IS. [Interlingual homosemia in the linguistic and culturological aspects of research]. In: Mezenka AM, Vardamacki LM, editors. *Belaruska-ruska-pol'skae supastawljal'nae movaznawstva, litaraturaznawstva, kul'turalogija. Matjeryjaly V Mizhnarodnaj kanferjencyi; 25–27 maja 2000 g.; Vicebsk, Belarus'* [Belarusian-Russian-Polish comparative linguistics, literary studies, cultural studies. Proceedings of the 5th International conference; 2000 May 25–27; Viciebsk, Belarus]. Viciebsk: Vitebsk State University named after P. M. Masherov; 2000. p. 132–137. Russian.
2. Rovdo IS. [On identity and similarity in closely related languages]. In: Rovdo IS, editor. *Russkii yazyk: sistema i funktsionirovanie. K 80-letiju filologicheskogo fakul'teta BGU. Materialy VIII Mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii; 16–17 oktyabrya 2019 g.; Minsk, Belarus'* [Russian language: system and functioning. To the 80th anniversary of the faculty of philology of BSU. Proceedings of the 8th International scientific conference; 2019 October 16–17; Minsk, Belarus]. Minsk: Belarusian State University; 2019. p. 8–14. Russian.
3. Rovdo IS. [Shuttle translation as a way of forming lexical microsystems in comparable languages]. In: Pivovarchik TA, editor. *Yazyk kak tsennost' bytiya* [Language as the value of being]. Grodna: Yanka Kupala State University of Grodno; 2023. p. 179–185. Russian.
4. Babenko LG. *Leksicheskie sredstva oboznacheniya emotsii v russkom yazyke* [Lexical means of designating emotions in Russian language]. Sverdlovsk: Izdatel'stvo Ural'skogo universiteta; 1989. 184 p. Russian.
5. Kraskouski MI. Verbs of movement in space as «compensators» semantics of verbs of perception in Russian and Belarusian languages. *Vesnik BDU. Seryja 4, Filalogija. Zhurnalistyka. Pedagogika*. 2016;2:47–53. Russian.
6. Kraskouski MI. «Shuttle» translation as a method of formation of functional semantic groupings and synonymous series in Russian and Belarusian languages. *Journal of the Belarusian State University. Philology*. 2017;1:84–90. Russian.
7. Kazarin YuV, compiler. *Ural'skaya semanticheskaya shkola: istoriya, lyudi, sobytiya* [Ural semantic school: history, people, events]. Ekaterinburg: Izdatel'stvo Ural'skogo universiteta; 2011. 348 p. Russian.
8. Zhdanova OP, Vepreva IT, Kusova ML. *Leksiko-semanticheskie gruppy russkikh glagolov* [Lexical-semantic groups of Russian verbs]. Kuznetsova EV, editor. Irkutsk: Izdatel'stvo Irkutskogo universiteta; 1988. 176 p. Russian.

9. Babenko LG, Plotnikova AM, Kazarin YuV. *Russkaya glagol'naya leksika: peresekaemost' paradigm* [Russian verbal vocabulary: the intersection of paradigms]. Babenko LG, editor. Ekaterinburg: Izdatel'stvo Ural'skogo universiteta; 1997. 520 p. Russian.
10. Babenko LG, Kazarin YuV, Plotnikova AM. *Russkaya glagol'naya leksika: denotativnoe prostranstvo* [Russian verbal vocabulary: denotative space]. Babenko LG, editor. Ekaterinburg: Izdatel'stvo Ural'skogo universiteta; 1999. 460 p. Russian.
11. Rovdo IS. *Roznawzrownevaja naminatywnaja adpavednasc' belaruskaj i ruskaj mow (u suvjazi z problemaj leksichnyh lakun)* [Multilevel nominative correspondence of the Belarusian and Russian languages (in connection with the problem of lexical lacunae)]. Minsk: Belarusian State University; 1999. 170 p. Belarusian.

Статья поступила в редколлегию 23.01.2024.
Received by editorial board 23.01.2024.

КОЛОНКА ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

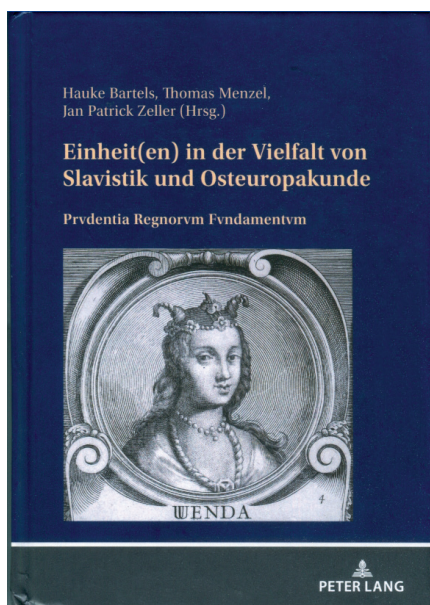
КАЛОНКА ГАЛОЎНАГА РЭДАКТАРА

EDITORIAL-IN-CHIEF COLUMN

**НА ЩЕДРОЙ НИВЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ СЛАВЯНЩИНЫ
(ПО СЛУЧАЮ ВЫХОДА СБОРНИКА НАУЧНЫХ ТРУДОВ
К 70-ЛЕТИЮ ПРОФЕССОРА ГЕРДА ГЕНЧЕЛЯ)**

**НА ШЧОДРАЙ НИВЕ ЕЎРАПЕЙСКОЙ СЛАВЯНШЧЫНЫ
(З НАГОДЫ ВЫХАДУ ЗБОРНИКА НАВУКОВЫХ ПРАЦ
ДА 70-ГОДДЗЯ ПРАФЕСАРА ГЕРДА ГЕНЧЭЛЯ)**

**IN THE GENEROUS FIELD OF THE BELARUSIAN SLAVS
(ON THE OCCASION OF THE PUBLICATION OF A COLLECTION
OF SCIENTIFIC WORKS FOR THE 70th ANNIVERSARY
OF GERD HENTSCHEL)**

Перыяд апошняй чвэрці XX – пачатку XXI ст. азнаменаваўся прыходам у еўрапейскую і беларускую замежную лінгвістыку Г. Генчэля – доктара філалагічных навук, прафесара з Альдэнбургскага ўніверсітэта імя Карла фон Асецкі. Добрае веданне моўнай сітуацыі ў заходнееўрапейскіх краінах і дэталёвае знаёмства з калізіямі выкарыстання нацыянальных усходнеславянскіх моў у постсавецкі перыяд дазволілі навукоўцу ў 2006 г. распачаць працу над лінгвістычна-сацыялагічным праектам па так званай трасянцы ў беларускім аўтэнтычным (нязмушаным) маўленні. Падчас стажыроўкі на кафедры гісторыі беларускай мовы філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта нямецкі лінгвіст на пасаджэнні міжнароднай канферэнцыі «Мова – літаратура – культура» 17 лістапада 2006 г. агучыў даклад, прысвечаны моўнай ідэнтыфікацыі трасянки на матэрыяле маўленчай практыкі адной сям’і. У свой чарговы прыезд у сталіцу Беларусі летам і восенню 2008 г. Г. Генчэль заключыў спецыяльную дамову паміж БДУ і Альдэнбургскім універсітэтам імя Карла фон Асецкі, падключыў да выканання свайго праекта навукоўцаў з Цэнтра сацыялагічных і палітычных даследаванняў БДУ пад кіраўніцтвам прафесара Д. Г. Ротмана. Вынікам выканання праекта «Трасянка

ў Беларусі – “змешаная разнавіднасць” як прадукт беларуска-рускага моўнага кантакту: лінгвістычнае структураванне, сацыялагічныя механізмы ідэнтыфікацыі і сацыяэканоміка мовы» сталі шматлікія публікацыі ў важнейшых лінгвістычных часопісах Еўропы, тэматычныя блокі на міжнародных з’ездах славістаў і кангрэсах беларусістаў і ўкраіністаў, манаграфіі і абароненыя доктарскія і кандыдацкія дысертацыі.

Фактычна адначасова, хоць афіцыйна і некалькі пазней, з 2012 г. Г. Генчэль стаў арганізатарам і кіраўніком новага міжнароднага праекта «Мігрыруючыя словы: шляхі нямецкіх запазычанняў з польскай ва ўсходнеславянскія мовы».

Праца ў двух адзначаных праектах нямецкіх і беларускіх даследчыкаў прадвызначыла шырокі даяпазон міжмоўных кантактаў у гісторыі еўрапейскіх моў, сфарміравала новыя навуковыя школы ў нацыянальнай лінгвістыцы ўсходнеславянскіх краін. Дзякуючы прафесару Г. Генчэлю істотна пашырылася навуковая цікавасць да беларускай мовы ў аспекце яе сучаснага стану і перспектывы далейшага функцыянавання ва ўмовах дзяржаўнага двухмоўя.

Актыўныя кантакты з беларускімі навукоўцамі не толькі спрыялі глыбокаму асэнсаванню стану сучаснай беларускай мовы на ўзроўні яе побытавага выкарыстання, але і часткова заклалі аснову вывучэння функцыянальных асаблівасцей іншых еўрапейскіх моў. Прызнаннем навуковага аўтарытэту нямецкага лінгвіста стала ўключэнне яго ў склад адпаведных камісій Міжнароднага камітэта славістаў, а таксама рэдакцыйных калегій многіх замежных часопісаў. З 2012 г. Г. Генчэль з’яўляецца членам рэдкалегіі выдання «Часопіс БДУ. Філалогія», на старонках якога ён апублікаваў некалькі грунтоўных прац, адрэцэнзаваў асобныя артыкулы некаторых аўтараў.

Летам 2023 г. шаноўны прафесар адзначыў свой 70-гадовы юбілей. Вучні і калегі навукоўца з Альдэнбургскага ўніверсітэта імя Карла фон Асецкі прафесары Г. Бартэльс, Т. Менцэль і Я. П. Цэлер адзначылі гэту дату падрыхтоўкай і выданнем у «строга таемнай» абстаноўцы саліднага тома навуковых прац сяброў і калег юбіляра з розных еўрапейскіх краін¹. Суаўтарамі кнігі сталі 35 навукоўцаў з Аўстрыі, Беларусі, Бельгіі, Германіі, Нарвегіі, Польшчы, Расіі, Украіны, Швейцарыі. Нягледзячы на тое што ў кожнага даследчыка асновай артыкула сталі папярэднія назіранні або вынікі даследавання па канкрэтнай індывідуальна-аўтарскай тэматыцы, пераважная большасць тэкстаў прама або ўскосна тычылася шматлікіх міжнародных праектаў, што ажыццяўляліся пад кіраўніцтвам прафесара Г. Генчэля.

Што тычыцца вучоных з Беларусі і іншых усходнеславянскіх краін, то ў кнізе прадстаўлены артыкулы прафесара Г. А. Цыхуна «Гродна як шматмоўны палімпсест (лінгвістычнае эсэ)» (с. 101–106), прафесара Т. Р. Рамзы «Выкшталцоны ў беларускамоўным дыскурсе: ад агноніма да агульнаўжывальнай лексемы» (с. 373–386), дацэнта А. А. Прыгодзіч і прафесара М. Р. Прыгодзіча «Лексіка германскага паходжання як аб’ект даследавання ў беларускіх лінгвістаў» (с. 343–355). Непасрэдна з праблематыкай беларускай мовы звязаны і артыкул прафесара Альдэнбургскага ўніверсітэта імя Карла фон Асецкі С. Тэш «Германізмы ў сучаснай беларускай мове, роля польскай і рускай моў» («Germanismen im modernen Weißrussischen, die Rolle des Polnischen und des Russischen» (с. 483–495)).

Несумненную цікавасць у даследчыкаў выклічуць артыкулы расійскіх даследчыкаў М. Дымарскага («“Taxis am Phantasma” и ограничительное условие» (с. 107–115)), І. Смірнова («О гиперхарактеризации в русском глагольном формообразовании» (с. 431–448)), В. Хракоўскага («Таксисные и условные союзы в восточнославянских языках» (с. 529–542)). Пытаннем сучаснага стану і далейшага развіцця ўкраінскай мовы прысвечаны артыкулы Т. Кузняцовай «Як ми говоримо в сім’ї: деякі особливості сімейних слів та виразів» (с. 231–242), О. Паліньскай «“Наливайте, куме, будем за любовь пить”: влияние контролируемости коммуникативной ситуации на степень смешения языковых элементов в суржике» (с. 329–341), А. Тараненкі «Питання про наявність та узаконення регіональних і національних варіантів української мови» (с. 467–481).

Беларускія лінгвісты жадаюць шаноўнаму прафесару Г. Генчэлю моцнага здароўя і далейшых поспехаў на ніве еўрапейскай славістыкі, а яго вучням і паслядоўнікам захавання вернасці мовазнаўчым ідэалам свайго Настаўніка!

М. Р. Прыгодзіч²

¹Einheit(en) in der Vielfalt von Slavistik und Osteuropakunde (Prudentia Regnorum Fundamentum) / Herausgeber: H. Bartels, T. Menzel, von J.-P. Zeller. Bern : Peter Lang, 2023. 559 S.

²Николай Григорьевич Пригодич – доктор филологических наук, профессор; профессор кафедры белорусского языкознания филологического факультета Белорусского государственного университета.

Мікалай Рыгоравіч Прыгодзіч – доктар філалагічных навук, прафесар; прафесар кафедры беларускага мовазнаўства філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Mikalai R. Pryhodich, doctor of science (philology), full professor; professor at the department of Belarusian linguistics, faculty of philology, Belarusian State University.

E-mail: prigodichNG@bsu.by

РЕЦЕНЗИИ

Рэцэнзіі

REVIEWS

Выкипел Б., Выкипелова Т., Карликова Г., Янышкова И., Бочек В. **Церковнославянское наследие в старо-, средне- и новочешском языке**. Прага : NLN, 2022. 268 с. (на чеш.).

Выкипел Б., Выкипелова Т., Карликава Г., Янышкава І., Бочэк В. **Царкоўнаславянская спадчына ў стара-, сярэдня- і новачэшскай мове**. Прага : NLN, 2022. 268 с. (на чэш.).

Vykypěl B., Vykypělová T., Karliková H., Janyšková I., Boček V. **Církevněslovanské dědictví ve staré, střední a nové češtině**. Praha : NLN, 2022. 268 s.

Манаграфія з’яўляецца калектыўнай працай, падрыхтаванай навуковымі супрацоўнікамі этымалагічнага аддзялення Інстытута чэшскай мовы Акадэміі навук Чэшскай рэспублікі (Брно). Тэма даследавання была абрана не выпадкова. Пачынаючы з 1989 г. у аддзяленні вялася работа над выданнем «Этымалагічны слоўнік стараславянскай мовы» («Etymologický slovník jazyka staroslověnského»), якая паспяхова была завершана ў 2022 г. Акрамя таго, годам раней пабачыла свет манаграфія В. Бочка, І. Янышкавай, Г. Карлікавай і Б. Выкіпела «Стараславянская спадчына ў старачэшскай мове» («Staroslověnské dědictví ve staré češtině»)¹. Рэцэнзуемае выданне з’яўляецца «працягам вышэйзгаданай папярэдняй працы»² (с. 6), пра што сведчыць тэматычнае, структурнае і метадалагічнае падабенства, а таксама частковае супадзенне выкарыстанага моўнага матэрыялу. На наш погляд, абодва даследаванні заслугоўваюць увагі, яны шмат у чым сугучныя і ўзаемадапаўняльныя.

Прадметам вывучэння дадзенай манаграфіі з’яўляецца ўплыў царкоўнаславянскай мовы на чэшскую мову ў розныя перыяды яе развіцця. Як пазначана ў прадмове да выдання, кірыламафодзіеўская

традыцыя мела прамое і непрамае дачыненне да чэшскай культуры і гісторыі (с. 5). Місіянерская дзейнасць братоў Кірылы і Мяфодзія была звязана з хрысціянізацыяй Вялікай Маравіі і пашырэннем стараславянскай пісьменнасці сярод заходніх славян, найперш чэхаў і славакаў. Пры дадзеных абставінах стараславянская мова ўплывала на чэшскую мову непасрэдна. У пазнейшы час узніклі ўмовы для непрамога ўздзеяння, якое адбывалася праз іншыя ўсходне- і паўднёvasлавянскія мовы, дзе пісьменнасць развілася на аснове стараславянскай пісьмова-кніжнай традыцыі. Прамы ўплыў быў даследаваны ў кнізе «Стараславянская спадчына ў старачэшскай мове», дзе аналізаваліся патэнцыяльныя палеаславянскія (*potenciální paleoslovenismy*). Непрамы ўплыў суадносіцца з царкоўнаславянскай спадчынай, вывучэнне якой уключае разгляд патэнцыяльных царкоўнаславянскіх (*potenciální církevní slavismy*). Гэтай тэме прысвечана рэцэнзуемая манаграфія.

Праблема, узнятая чэшскімі даследчыкамі, з’яўляецца складанай па дзвюх прычынах. Па-першае, непасрэдна ўплыў стараславянскай мовы на чэшскую мову быў непрацяглым і фрагментарным, ён абмяжоўваўся візантыйскай місіяй 860-х гг., дзейнасцю Мяфодзія ў якасці архібіскупа ў 870–885 гг. і дасягненнямі Сазаўскага кляштара па захаванні стараславянскіх традыцый у XI ст. Паводле высноў з папярэдняй манаграфіі, нават прамы ўплыў стараславянскай мовы на старачэшскую мову быў даволі слабым. Па-другое, умовы пранікнення царкоўнаславянскіх традыцый у чэшскую культурную прастору былі яшчэ менш спрыяльнымі. Можна гаварыць толькі пра непрамыя шляхі іх засваення пры пасрэдніцтве ўсходне- і паўднёvasлавянскіх моў. Такім чынам, аўтары сутыкнуліся з няпростай задачай.

¹Алексеевич А. В. [Рецензия] // Славяноведение. 2023. № 2. С. 136–139. Рец. на кн.: Boček V., Janyšková I., Karliková H., Vykypěl B. *Staroslověnské dědictví ve staré češtině*. Praha : NLN, 2021. 304 s.

²Тут і далей пераклад наш – Г. А.

Па сваёй структуры манаграфія адпавядае класічным працам па гісторыі мовы, дзе главы размешчаны згодна з храналагічным прынцыпам. Кніга складаецца з кароткай прадмовы і чатырох глаў: «Перадгісторыя», «Старачэшская мова», «Сярэднячэшская мова» і «Новачэшская мова».

Самай невялікай па аб'ёме з'яўляецца першая глава «Перадгісторыя» (аўтары Б. Выкіпел, Г. Карлікава, І. Янышкава, В. Бочэк), прысвечаная разгляду праблемы ў дапісьмовы перыяд існавання чэшскай мовы. Патэнцыяльны царкоўнаславянскі ўплыў разглядаецца ў кантэксце верагодных чэшска-ўсходнеславянскіх сувязей: кантактаў паміж Сазаўскім кляштарам і духоўна-асветніцкімі цэнтрамі Старажытнай Русі ў XI ст., прысутнасці рускіх духоўных асоб пры двары Вацлава II у XIII ст. Што тычыцца моўнага матэрыялу, аўтары разглядаюць у якасці патэнцыяльных царкоўнаславянстваў некалькі слоў: *Dimitr, Ivan, Prokop, utěšitel, podrah, bezpokojie, ozrač (ozračstvo), hramotina*. Але толькі апошнія з іх можа быць аднесена да царкоўнаславянстваў (параўнаем са старажытнаславянскім словам *грамота*). Адначасова не выключаецца магчымаць, што старажытначэшскае слова *hramotina* з'яўляецца запазычаннем усходнеславянскага паходжання (параўнаем са старажытнарускім словам *грамота*).

Другая глава «Старачэшская мова» складаецца з чатырох раздзелаў. Паводле храналогіі развіццё старачэшскай мовы адбывалася ў XIV–XV стст., калі фарміравалася чэшская нацыянальная пісьменнасць. Уплыў царкоўнаславянскай мовы традыцыйна звязаны з дзейнасцю Эмаўзскага кляштара ў Празе, пры якім ствараліся помнікі на царкоўнаславянскай мове ў харвацкай рэдакцыі. Трэба адзначыць, што ў манаграфіі паслядоўна раздзяляюцца моўны ўплыў (*jazykový vliv*) і тэкставы ўплыў (*textový vliv*). Апошні, як правіла, закранае толькі канкрэтны старачэшскі тэкст, а выяўленыя ў ім запазычання не сустракаюцца ў іншых помніках. Моўны ўплыў з'яўляецца больш устойлівым, запазычаныя словы трывала ўваходзяць у лексічны склад мовы (с. 21). З улікам прапанаванага вышэй падзелу напісаны першы і другі раздзелы гэтай главы. Першы раздзел «Царкоўнаславянствы ў старачэшскай мове» (аўтары Б. Выкіпел, Г. Карлікава, І. Янышкава, В. Бочэк) уяўляе сабой слоўнік, які ўтрымлівае гісторыка-этымалагічны аналіз 94 лексічных (у 92 слоўнікавых артыкулах) і 3 нелексічных³ патэнцыяльных царкоўнаславянстваў. Па выніках аналітычнай часткі даследавання былі зроблены наступныя высновы. З прааналізаваных 97 патэнцы-

яльных царкоўнаславянстваў 65 імі не з'яўляюцца. Астатнія 32 лексемы былі размеркаваны па трох групах: 1) *možná*, дзе царкоўнаславянскае паходжанне разглядаецца як адно з магчымых (27 слоў); 2) *asi*, дзе царкоўнаславянскае паходжанне з'яўляецца верагодным (4 словы); 3) *ano*, дзе царкоўнаславянскае паходжанне можна лічыць збольшага даказаным (1 слова). Другі раздзел «Уплыў царкоўнаславянскага біблейскага перакладу на старачэшскі біблейскі пераклад» (аўтары Б. Выкіпел, Т. Выкіпелава) прысвечаны разгляду старачэшскіх рэлігійных тэкстаў, сярод якіх псалтыры («*Žaltář Kapitulní*», «*Žaltář Klementinský*»), бібліі («*Bible Hlaholská*», «*Bible Litoměřicko-Třeboňská*»), евангеллі («*Evangeliiář Čtenie kněže Benešovy*», «*Evangeliiář Čtenie zinnieho času*», «*Evangeliiář Olomoucký*», «*Evangeliiář Kapitulní*») і інш. У раздзеле галоўным чынам былі пераасэнсаваны ранейшыя ўяўленні даследчыкаў адносна таго, як «эмаўзскі» царкоўнаславянскі пераклад паўплываў на стылізацыю старачэшскага біблейскага тэксту» (с. 69). У трэцім раздзеле «Канцэптуальныя ўплывы царкоўнаславянскай мовы на старачэшскую мову» (аўтары Б. Выкіпел, Т. Выкіпелава) акрэслены ідэі, якія маглі б выспець у чэшскім культурным асяроддзі дзякуючы дзейнасці Эмаўзскага кляштара (напрыклад, павелічэнне колькасці перакладаў на чэшскую мову як мову народную, вывучэнне славянскіх моў, развіццё дыякрытычнага правапісу і інш.). У цэлым аўтары прыходзяць да высновы аб тым, што царкоўнаславянская пісьменнасць магла спрыяць фарміраванню некаторых ідэй, але не была крыніцай іх зараджэння. Калі папярэднія тры раздзелы ахоплваюць падзеі XIV ст., то чацвёрты, апошні раздзел «Водгукі і прэлюдыя» (аўтары Б. Выкіпел, Т. Выкіпелава) прысвечаны XV ст. Гэты перыяд у чэшскай гісторыі вядомы найперш гусіцкімі войнамі, даследчыкі фіксуюць рэдкія факты захавання царкоўнаславянскіх традыцый і называюць XV ст. мастом паміж актыўнай дзейнасцю эмаўзскіх асветнікаў другой паловы XIV ст. і пасіўнай рэфлексіяй царкоўнаславянскай спадчыны ў XVI ст. (с. 101).

Трэцяя глава манаграфіі «Сярэднячэшская мова» (аўтары Б. Выкіпел, Т. Выкіпелава) змяшчае два раздзелы. Храналагічна сярэднячэшская мова развівалася з XVI па XVIII ст. У чэшскай гісторыі гэта была няпростая, маласпрыяльная для царкоўнаславянскіх уплываў эпоха. Як пазначаюць самі аўтары, «гэта глава мае выгляд збірання фрагментаў пра царкоўнаславянскую мову ў чэшскіх землях тых часоў» (с. 105). Першы раздзел «*Czechowie nie wiedzą*» («Чэхі не ведаюць») на-

³Найчасцей царкоўнаславянскі ўплыў выяўляецца ў лексіцы, але не абмяжоўваецца ёй. Яго прыметы можна заўважыць у словаўтварэнні і граматыцы старачэшскай мовы. Мяркуецца, што царкоўнаславянская мова магла паўплываць на прадуктыўнасць суфікса *-nik-*, выкарыстанне канструкцый з давальным самастойным, ужыванне канчатка *-a* (замест больш пашыранага *-u*) у назоўнікаў з асновай на **o* ў форме мужчынскага роду назоўнага і вінавальнага склона парнага ліку.

⁴Звязана з дзейнасцю Эмаўзскага кляштара (Прага). – Г. А.

званыя словамі С. Буднага, які пісаў, што чэшскі народ не ведае «славянскага», гэта значыць царкоўнаславянскага, перакладу Бібліі. Тым не менш далей пералічваюцца нешматлікія факты, эпизоды, згадкі, асобы, якія мелі дачыненне да царкоўнаславянскай спадчыны ў чэшскай культурнай прасторы XVI ст. Асабліваю цікавасць выклікаюць асобы Ф. Скарыны і М. Бэнэшаўскага. На думку аўтараў, дзейнасць беларускага асветніка ў Празе (1517–1519 і 1535–1539 гг.) не атрымала належнага рэзанансу ў чэшскім грамадстве праз сваю кароткачасовасць. Нягледзячы на гэта, «верагодны скарынаўскі след» (с. 106) трэба бачыць у свецкім значэнні слова *gospodin* ‘пан, валадар’, зафіксаваным у выданні «Чэшская хроніка» В. Гайка (1541). Старажытначэшскае слова *hospodin* ужывалася ў значэнні ‘Бог, Гасподзь; Ісус, Сын Божы’, новая семантыка магла з’явіцца пад царкоўнаславянскім уплывам праз пасрэдніцтва Ф. Скарыны. Іншай асобай, якая прыцягнула ўвагу даследчыкаў, з’яўляецца М. Бэнэшаўскі. Яго праца «Кніжка слоў чэшскіх» («*Knižka slov českých*») змяшчае лексічны матэрыял царкоўнаславянскага паходжання. Верагодна, крыніцай запазычанняў была царкоўнаславянская мова ва ўкраінскай рэдакцыі. У другім раздзеле «Пасля Белага гары» высвятляюцца прычыны, па якіх царкоўнаславянская спадчына застаецца незапатрабаванай з 1620 па 1770-я гг. Нешматлікія згадкі (іх выказвалі Я. А. Коменскі, Б. Балбін) пра богаслужэнні на царкоўнаславянскай мове, заведзеныя Кірылам і Мяфодзіем, з’яўляюцца фрагментарнымі.

Чацвёртая глава «Новачэшская мова» (аўтары Б. Выкіпел, Т. Выкіпелава) прысвечана розным аспектам даследавання праблемы з канца XVIII ст. па сённяшні дзень. У першым раздзеле «Царкоўнаславянскія ў новачэшскай мове» падаецца этымалагічны разбор 59 патэнцыяльных царкоўнаславянскіх слоў. Вылучаныя словы былі размеркаваны па двух групах. У першую групу ўвайшлі царкоўнаславянскія, запазычаныя праз рускую ці іншыя славянскія мовы (45 слоў), у другую групу – царкоўнаславянскія, засвоеныя без пасрэдніцтва іншых моў (14 слоў). Дадаткова былі паказаны «ахоп ці сіла царкоўнаславянскага ўздзеяння» (с. 135), інакш кажучы, даследчыкі паспрабавалі ацаніць устойлівасць запазычанняў у чэшскай лексічнай сістэме. Высновы праведзенага аналізу наступныя: царкоўнаславянскі ўплыў на новачэшскую мову быў маргінальным і непаслядоўным. У другім раздзеле «Кірыліца для чэшскай мовы» апісваюцца спробы ўжывання кірылічнага пісьма некаторымі прадстаўнікамі чэшскага нацыянальнага адраджэння (А. Я. Пухмайерам, Ф. Я. Езберам, Ё. Кашпарам, З. Рэйхларам і інш.). На думку аўтараў, гэтыя спробы варта разглядаць у межах індывідуальных практык, якія не пакінулі ніякіх

слядоў у графічнай сістэме чэшскай мовы, заснаванай на лацінцы. Ідэі выкарыстання кірыліцы, відавочна, узніклі пад уплывам рускай ці агульнаславянскай культуры, няма падстаў бачыць у гэтым уплыў царкоўнаславянскай мовы. Трэці раздзел «Францішак Новатны з Лужэ» прысвечаны аднаму з чэшскіх дзеячаў нацыянальнага адраджэння. Найбольшую цікавасць у аўтараў манаграфіі выклікае яго пераклад Евангелля на чэшскую мову (1810–1811 гг.), выкананы з выкарыстаннем не толькі лацінскіх і грэчаскіх тэкстаў, але і царкоўнаславянскага тэкста. Нягледзячы на тое што гэты пераклад быў «прыватнай ініцыятывай» (с. 143), якая не мела паслядоўнікаў, сам факт яго існавання сведчыць пра магчымасць прамога царкоўнаславянскага ўплыву на чэшскую пісьменнасць. У чацвёртым раздзеле «Царкоўнаславянская мова як узор» разглядаюцца ідэі тагачасных чэшскіх інтэлектуалаў (Ё. Ф. Шумаўскага, Ё. Добраўскага) адносна значэння царкоўнаславянскай мовы для развіцця іншых славянскіх моў, у прыватнасці чэшскай. Пятым раздзелам «Светапоглядныя аспекты палеаславістычнай тэматыкі» завяршаецца не толькі дадзеная глава, але ўся папярэдняя частка кнігі. Аўтары даследуюць, якім чынам кірылямафодзіеўская традыцыя і стараславянская спадчына асэнсоўваліся ў чэшскім навуковым дыскурсе, найперш у мовазнаўстве, літаратуразнаўстве і гісторыі.

Манаграфія дапоўнена публікацыяй Э. М. Грдзінавай «Каралева ці жабрачка? Рэлігійная тэрміналогія чэшскага праваслаўя: яе паходжанне, характар і перспектывы». Зараджэнне праваслаўя ў Чэхіі адбылося напрыканцы XIX ст. Новае набажэнства набыло папулярнасць пасля 1918 г. і развіваецца па сённяшні дзень. Асабліва ўвага ў даследаванні была звернута на фарміраванне праваслаўнай тэрміналогіі, якая ўзбагачалася ў тым ліку за кошт царкоўнаславянскіх слоў. Нягледзячы на маргінальны характар праваслаўнай лексікі ў чэшскай мове, яна з’яўляецца цікавым аб’ектам вывучэння з пункту гледжання актуальнага царкоўнаславянскага ўплыву на сучасную чэшскую мову.

У выданне ўключаны два дадаткі, спісы скарачэнняў і бібліяграфія. Першы дадатак «Фляйшганска афера» змяшчае перадрукаваную перапіску паміж чэшскімі навукоўцамі (В. Фляйшгансам, Ё. Курцам, Ё. Вашыцам, Я. Славікам). У другім дадатку «Здэнек Каліста *contra* Раман Якабсон» апублікаваны навукова-крытычныя развагі чэшскага гісторыка З. Калісты, якія захоўваюцца ў рукапісным выглядзе ў адным з архіваў. Тэксты, змешчаныя ў дадатках, з’яўляюцца добрай ілюстрацыяй дыскусій, якія вяліся ў 1930–40-я гг. вакол тэмы стараславянскага ўплыву на чэшскую мову і месца «кірылямафодзіеўства» (*cyrilometodějství*) у развіцці чэшскай нацыянальнай свядомасці.

На жаль, у манаграфіі адсутнічае частка «Заключэнне». Прамежкавыя высновы ўтрымліваюцца ў кожнай главе і некаторых раздзелах. З папярэдняга апісання бачна, што ў даследаванні ахоплены амаль увесь гістарычны перыяд існавання чэшскага народа, аўтарамі сабраны і прааналізаваны вялікі аб'ём як моўнага матэрыялу, так і навукова-крытычнай літаратуры па тэме. Зрэшты, сама тэма, разгледжаная ў манаграфіі, з'яўляецца складанай, дыскусійнай і мае працяглую гісторыю. У сувязі з гэтым у выданні вельмі не хапае заключнай часткі, у якой бы рэзюміраваліся атрыманыя на кожным

этапе даследавання вынікі і адлюстроўвалася пазіцыя аўтараў па дадзеным пытанні.

Разгледжанае выданне з'яўляецца грунтоўнай філалагічнай працай, у якой прадэманстраваны інтэрдyscyплінарны падыход да вывучэння навуковай праблемы на сумежжы розных гуманітарных дысцыплін (лінгвістыкі, літаратуразнаўства, перакладазнаўства, гісторыі). Манаграфія будзе цікавай найперш для славістаў, гісторыкаў мовы і этымалагаў.

*Г. В. Алексеевіч*⁵

⁵ *Анна Викторовна Алексеевич* – кандидат филологических наук; старший научный сотрудник сектора этнолингвистики и фольклора отделения славистики и теории языка Института языкознания имени Якуба Коласа Центра исследований белорусской культуры, языка и литературы НАН Беларуси.

Ганна Віктараўна Алексеевіч – кандыдат філалагічных навук; старшы навуковы супрацоўнік сектара этналінгвістыкі і фальклору аддзела славістыкі і тэорыі мовы Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі.

Hanna V. Aleksiayevich, PhD (philology); senior researcher at the sector of ethnolinguistics and folklore at the department of Slavic studies and language theory, Yakub Kolas Institute of Linguistics of the Centre for the Belarusian Culture, Language and Literature Researches of the National Academy of Sciences of Belarus.

E-mail: hanaaleks@gmail.com

АННОТАЦИИ ДЕПОНИРОВАННЫХ В БГУ РАБОТ

АНАТАЦЫІ ДЭПАЊІРАВАННЫХ У БДУ ПРАЦ

INDICATIVE ABSTRACTS OF THE PAPERS DEPOSITED IN BSU

УДК 811.1/.8(072)(06)

Идеи. Поиски. Решения [Электронный ресурс] : материалы XVII Междунар. науч.-практ. конф. преподавателей, аспирантов, магистрантов, студентов (Минск, 20 окт. 2023 г.) / БГУ ; [редкол.: Н. Н. Нижнева (отв. ред.) и др.]. Электрон. текстовые дан. Минск : БГУ, 2023. 346 с. Библиогр. в тексте. Режим доступа: <https://elib.bsu.by/handle/123456789/305059>. Загл. с экрана. Деп. в БГУ 23.11.2023, № 010823112023.

В сборнике материалов XVII Международной научно-практической конференции раскрываются различные подходы к решению проблем межкультурной коммуникации, перевода художественной, научно-технической литературы. Рассматриваются инновационные методы и технологии обучения иностранным языкам, исследуются проблемы современной высшей школы. Анализируются проблемы зарубежного и отечественного языкознания.

Сборник предназначен для преподавателей, аспирантов, магистрантов, студентов.

УДК 373.5.016:811.1/.8(075.8) + 378.091.33-027.22(075.8)

Тучинский А. В. Методические рекомендации по преддипломной педагогической практике [Электронный ресурс] : электрон. учеб.-метод. комплекс для спец. 1-21 05 06 «Романо-германская (французская) филология» / А. В. Тучинский, Н. А. Цыбульская ; БГУ. Электрон. текстовые дан. Минск : БГУ, 2023. 53 с. : табл. Библиогр.: с. 36. Режим доступа: <https://elib.bsu.by/handle/123456789/306873>. Загл. с экрана. Деп. в БГУ 18.12.2023, № 011418122023.

Методические рекомендации по преддипломной педагогической практике адресованы студентам 4-го курса специальности 1-21 05 06 «Романо-германская (французская) филология». Данное пособие содержит методическую информацию, практические рекомендации и советы по прохождению педагогической практики.

УДК 811.111(075.8)

Иностранный язык профессиональной деятельности (первый) (английский) [Электронный ресурс] : электрон. учеб.-метод. комплекс для спец. 1-23 01 01 «Международные отношения». В 3 ч. Ч. 3. Аспект «общелитературный английский язык» (2–7-й семестры) / И. В. Авдеева [и др.] ; БГУ. Электрон. текстовые дан. Минск : БГУ, 2023. 217 с. : ил., табл. Библиогр.: с. 210–217. Режим доступа: <https://elib.bsu.by/handle/123456789/307158>. Загл. с экрана. Деп. в БГУ 27.12.2023, № 012727122023.

Электронный учебно-методический комплекс (ЭУМК) предназначен для студентов 2–4-го курсов специальности «Международные отношения». Данный комплекс состоит из трех частей: аспект «английский язык для профессиональной деятельности» (2–3-й семестры), аспект «английский язык для профессиональной деятельности» (4–7-й семестры) и аспект «общелитературный английский язык» (2–7-й семестры).

УДК 811.111'255.2:62=161.1(075.8)

Стефановская Е. И. **Научно-технический перевод** [Электронный ресурс] : электрон. учеб.-метод. комплекс для спец. 1-21 06 01 «Современные иностранные языки (по направлениям)», направление спец. 1-21 06 01-02 «Современные иностранные языки (перевод)» / Е. И. Стефановская ; БГУ. Электрон. текстовые дан. Минск : БГУ, 2024. 40 с. Библиогр.: с. 39–40. Режим доступа: <https://elib.bsu.by/handle/123456789/308792>. Загл. с экрана. Деп. в БГУ 06.02.2024, № 001006022024.

Электронный учебно-методический комплекс по учебной дисциплине «Научно-технический перевод» предназначен для студентов специальности 1-21 06 01 «Современные иностранные языки (по направлениям)», направление специальности: 1-21 06 01-02 «Современные иностранные языки (перевод)».

УДК 811.111'255:796=161.1(075.8)

Стефановская Е. И. **Спортивный перевод** [Электронный ресурс] : электрон. учеб.-метод. комплекс для спец. 1-21 06 01 «Современные иностранные языки (по направлениям)», направление спец. 1-21 06 01-02 «Современные иностранные языки (перевод)» / Е. И. Стефановская ; БГУ. Электрон. текстовые дан. Минск : БГУ 2024. 40 с. Библиогр.: с. 39–40. Режим доступа: <https://elib.bsu.by/handle/123456789/308793>. Загл. с экрана. Деп. в БГУ 06.02.2024, № 001106022024.

Электронный учебно-методический комплекс по учебной дисциплине «Научно-технический перевод» предназначен для студентов специальности 1-21 06 01 «Современные иностранные языки (по направлениям)», направление специальности: 1-21 06 01-02 «Современные иностранные языки (перевод)».

СОДЕРЖАНИЕ

ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

<i>Курилов Ю. Г.</i> Поэтика декаданса в цикле С. Георге «Альгабал»	5
<i>Третьяк З. И.</i> Художественный эксперимент как основа повествования в романе У. Марча «Рота К»	15
<i>Солодкий В. В.</i> Особенности модернистских техник повествования в автобиографической прозе К. Ишервуда	21
<i>Кашкан Т. А.</i> Принцип игры в романах М. З. Данилевского и Дж. С. Фоера	28

ЯЗЫКОЗНАНИЕ

<i>Гутовская М. С.</i> Фразеология в лингвокогнитивной перспективе	35
<i>Чернобровкина Н. В.</i> Авторское словотворчество как источник пополнения лексического состава современного белорусского языка	44
<i>Шеринёва О. Н.</i> Прописная и строчная буквы как средства реализации прагматического потенциала художественного прозаического текста	51
<i>Мунир А. С.</i> Тактики эмоциональной привлекательности, убеждающего и креативного языка в реализации рекламных стратегий на примере Беларуси, Египта и Великобритании	61
<i>Маршневская В. В.</i> Семантические особенности двухобъектных глагольных фразеологизмов со значением отношения	70
<i>Пахирко В. В.</i> Лексика германского происхождения в исследованиях белорусских лингвистов	76
<i>Басовец И. М.</i> Связи нереферентных субъектов конструкций деавторизации в медиатекстах (на материале английского и белорусского языков)	86
<i>Красковский Н. И.</i> К вопросу о составлении словаря функционально-семантических классов глаголов белорусского языка	95

КОЛОНКА ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

<i>Пригодич Н. Г.</i> На щедрой ниве европейской славянщины (по случаю выхода сборника научных трудов к 70-летию профессора Герда Генчеля)	103
--	-----

РЕЦЕНЗИИ

<i>Алексеевич А. В.</i> Выкипел Б., Выкипелова Т., Карликова Г., Янышкова И., Бочек В. Церковно-славянское наследие в старо-, средне- и новочешском языке	105
Аннотации депонированных в БГУ работ	109

ЗМЕСТ

ЛІТАРАТУРАЗНАЎСТВА

<i>Курылаў Ю. Г.</i> Паэтыка дэкадансу ў цыкле С. Георге «Альгабал»	5
<i>Трацяк З. І.</i> Мастацкі эксперымент як аснова аповеду ў рамана У. Марча «Рота К»	15
<i>Салодкі У. В.</i> Асаблівасці мадэрнісцкіх тэхнік аповеду ў аўтабіяграфічнай прозе К. Ішэр- вуда	21
<i>Кашкан Т. А.</i> Прынцып гульні ў раманах М. З. Данілеўскага і Дж. С. Фоера	28

МОВАЗНАЎСТВА

<i>Гутоўская М. С.</i> Фразеалогія ў лінгвакагнітыўнай перспектыве	35
<i>Чарнаброўкіна Н. У.</i> Аўтарская словатворчасць як крыніца папаўнення лексічнага складу су- часнай беларускай мовы	44
<i>Шаршнёва В. М.</i> Вялікая і малая літары як сродкі рэалізацыі прагматычнага патэнцыялу ма- стацкага праявічнага тэксту	51
<i>Мунір А. С.</i> Тактыкі эмацыянальнай прывабнасці, пераканаўчай і крэатыўнай мовы ў рэаліза- цыі рэкламных стратэгий на прыкладзе Беларусі, Егіпта і Вялікабрытаніі	61
<i>Маршэўская В. В.</i> Семантычныя асаблівасці двухаб'ектных дзеяслоўных фразеалагізмаў са зна- чэннем адносін	70
<i>Пахірка В. В.</i> Лексіка германскага паходжання ў даследаваннях беларускіх лінгвістаў	76
<i>Басавец І. М.</i> Сувязі нерэфэрэнтных суб'ектаў канструкцый дэаўтарызацыі ў медыятэкстах (на матэрыяле англійскай і беларускай моў)	86
<i>Краскоўскі М. І.</i> Да пытання аб складанні слоўніка функцыянальна-семантычных класаў дзея- словаў беларускай мовы	95

КАЛОНКА ГАЛОЎНАГА РЭДАКТАРА

<i>Прыгодзіч М. Р.</i> На шчодрой ніве еўрапейскай славяншчыны (з нагоды выхаду зборніка на- вуковых прац да 70-годдзя прафесара Герда Генчэля)	103
--	-----

РЭЦЭНЗІІ

<i>Алексяевіч Г. В.</i> Выкіпел Б., Выкіпелава Т., Карлікава Г., Янышкава І., Бочэк В. Царкоўнасла- вянская спадчына ў стара-, сярэдня- і новачэшскай мове	105
Анатацыі дэпаніраваных у БДУ прац	109

CONTENTS

LITERARY RESEARCH

<i>Kurylau Yu. G.</i> The poetics of decadence in S. George's «Algabal» cycle	5
<i>Tratsiak Z. I.</i> Artistic experiment as the basis of the storytelling in the novel «Company K» by W. March.....	15
<i>Salodki U. V.</i> Peculiarities of modernist storytelling techniques in the autobiographical prose of Ch. Isherwood.....	21
<i>Kashkan T. A.</i> The principle of game in novels of M. Z. Danielewski and J. S. Foer	28

LINGUISTICS

<i>Gutovskaya M. S.</i> Phraseology in linguocognitive perspective	35
<i>Charnabroukina N. U.</i> Author's word-creation as a source of increasing the word-stock of the modern Belarusian language.....	44
<i>Sharshniova V. M.</i> Capital and lowercase letters as a means of implementing the pragmatic potential of literary prose text	51
<i>Mounir A. S.</i> Tactics of emotional appeal, persuasive and creative language in the implementation of advertising strategies on the examples of Belarus, Egypt, and the United Kingdom.....	61
<i>Marsheuskaya V. V.</i> Semantic features of two-object verbal phraseological units with the meaning of the relation	70
<i>Pakhirka V. U.</i> Words of German origin in the studies of Belarusian linguists	76
<i>Basovets I. M.</i> Connections of non-referential subjects of deauthorisation structures in media texts (in the English and Belarusian languages).....	86
<i>Kraskouski M. I.</i> Speaking of compiling the functional-semantic groups dictionary of verbs of the Belarusian language.....	95

EDITORIAL-IN-CHIEF COLUMN

<i>Pryhodzich M. R.</i> In the generous field of the Belarusian Slavs (on the occasion of the publication of a collection of scientific works for the 70 th anniversary of Gerd Hentschel).....	103
--	-----

REVIEWS

<i>Aleksiyevich H. V.</i> Vykpěl B., Vykpělová T., Karlíková H., Janyšková I., Boček V. Církevněslovanské dědictví ve staré, střední a nové češtině	105
Indicative abstracts of the papers deposited in BSU	109

Журнал включен Высшей аттестационной комиссией Республики Беларусь в Перечень научных изданий для опубликования результатов диссертационных исследований по филологическим и педагогическим наукам.

Журнал включен в библиографическую базу данных научных публикаций «Российский индекс научного цитирования» (РИНЦ).

**Журнал
Белорусского государственного университета.
Филология.
№ 1. 2024**

**Часопіс
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.
Філалогія.
№ 1. 2024**

Учредитель:
Белорусский государственный университет

Юридический адрес: пр. Независимости, 4,
220030, г. Минск, Республика Беларусь.
Почтовый адрес: пр. Независимости, 4,
220030, г. Минск, Республика Беларусь.
Тел. (017) 259-70-74, (017) 259-70-75.
E-mail: jphil@bsu.by
URL: <https://journals.bsu.by/index.php/philology>

«Журнал Белорусского государственного университета. Филология» издается с января 1969 г.
До 2017 г. выходил под названием «Веснік БДУ.
Серыя 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка»
(ISSN 2308-9180).

Редакторы *М. И. Дикун, А. С. Люкевич*
Технический редактор *Н. Ю. Окунеvec*
Корректор *М. Д. Баранова*

Подписано в печать 27.02.2024.
Тираж 60 экз. Заказ 209.

Республиканское унитарное предприятие
«СтройМедиаПроект».
ЛП № 02330/71 от 23.01.2014.
Ул. В. Хоружей, 13/61, 220123,
г. Минск, Республика Беларусь.

© БГУ, 2024

**Journal
of the Belarusian State University.
Philology.
No. 1. 2024**

Founder:
Belarusian State University

Registered address: 4 Niezaliezhnasci Ave.,
Minsk 220030, Republic of Belarus.
Correspondence address: 4 Niezaliezhnasci Ave.,
Minsk 220030, Republic of Belarus.
Tel. (017) 259-70-74, (017) 259-70-75.
E-mail: jphil@bsu.by
URL: <https://journals.bsu.by/index.php/philology>

«Journal of the Belarusian State University. Philology»
published since January, 1969.
Until 2017 named «Vesnik BDU.
Seryja 4, Filalogija. Zhurnalistyka. Pedagogika»
(ISSN 2308-9180).

Editors *M. I. Dikun, A. S. Lyukevich*
Technical editor *N. Yu. Okunevets*
Proofreader *M. D. Baranova*

Signed print 27.02.2024.
Edition 60 copies. Order number 209.

Republic Unitary Enterprise
«StroiMediaProekt».
License for publishing No. 02330/71, 23 January, 2014.
13/61 V. Haruzhaj Str.,
Minsk 220123, Republic of Belarus.

© BSU, 2024